

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**TÜRKİYE’DE ANAAKIM MEDYA ÖRNEĞİ
OLARAK HÜRRIYET GAZETESİ BAĞLAMINDA
BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI**

Ali DAĞLAR

2502180099

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Murat ÖZGEN

İSTANBUL-2022

ÖZ

TÜRKİYE’DE ANAAKIM MEDYA ÖRNEĞİ OLARAK HÜRRİYET GAZETESİ BAĞLAMINDA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI

Ali DAĞLAR

Bir ülkede iletişim özgürlüğünden söz edebilmek için ilk koşul, o ülkede her türlü haber, düşünce ve kanılara serbestçe ulaşabilme ve ifade edebilme imkanındır. Bilgiye ulaşma, ulaşılan bilgiyi toplama ve açıklama imkanı ise basın özgürlüğünün varlığıyla mümkündür. Basın özgürlüğü, düşüncelerin basın yoluyla serbestçe, her türlü güç odağının müdahalelerinden bağımsız olarak açıklanabilmesi özgürlüğüdür. Matbaanın ülkemize gelişi yaklaşık iki yüz elli yıl gecikse de; basın faaliyetleri, dünyada ilk gazetenin ortaya çıkışına yakın bir tarih diliminde başlamıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde devam eden basın faaliyeti, siyasi-askeri darbe ve müdahalelerle sık sık kesintiye uğramış, bu durum Türk basınının gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Gazeteciliğin Türkiye’de Cumhuriyet sonrası gelişme ve bağımsızlaşma seyrinin incelenip analiz edilmesi; Türk basınının evrensel gazeteciliğe katkılarını ve dünya basınındaki yerini göstermesi yönünden önem arz etmektedir. Çalışmada, basın özgürlüğü bağlamında Türk basınının gelişimi, anaakım medyanın ortaya çıkışı, medyanın sahiplik yapısındaki değişim/dönüşüm ve medya patronajının iktidarlara ilişkisinin basın özgürlüğüne yansımaları incelenecektir. Demokrasiye geçişle birlikte yayımına başlanan Hürriyet gazetesinin tarihsel gelişim seyri, Türkiye’de basın özgürlüğünün de tarihidir. Çalışma için veri toplamada, literatür taraması yöntemi kullanılacaktır. Hürriyet arşivinden elde edilen veriler incelenip yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anaakım Medya, Basın Özgürlüğü, Hürriyet Gazetesi, Basın Dışı Sermaye, TC Anayasaları

ABSTRACT

THE CONCEPT OF BASIN FREEDOM IN THE CONTEXT OF HÜRRİYET NEWSPAPER AS A MAIN MEDIA EXAMPLE IN TURKEY

Ali DAĞLAR

The first condition to be able to talk about freedom of communication in a country is the opportunity to freely reach and express all kinds of news, thoughts and opinions in that country. The possibility of accessing information, collecting and explaining the information obtained is possible with the existence of the freedom of the press. Freedom of the press is the freedom to express ideas freely through the press, independent of the interference of any power center. Although the arrival of the printing press in our country was delayed by about two hundred and fifty years; Press activities started in a period close to the emergence of the first newspaper in the world. Press activity, which continued in the Ottoman and Republican periods, was frequently interrupted by political-military coups and interventions, which negatively affected the development of the Turkish press. Examining and analyzing the post-Republican development and independence of journalism in Turkey; It is important in terms of showing the contributions of the Turkish press to universal journalism and its place in the world press. In the study, the development of the Turkish press in the context of freedom of the press, the emergence of the mainstream media, the change/transformation in the ownership structure of the media and the reflections of the relationship between media patronage and governments on the freedom of the press will be examined. The historical development of Hürriyet newspaper, which started to be published with the transition to democracy, is also the history of press freedom in Turkey. Literature review method will be used in data collection for the study. The data obtained from the Hürriyet archive will be analyzed and interpreted.

Keywords: Mainstream Media, Freedom of the Press, Hürriyet Newspaper, Non-Press Capital, Turkish Constitutions,

ÖNSÖZ

Kitle iletişim araçları, geniş kitlelere ulaşılmasını ve iletişim kurulmasını sağlayan gazete, dergi, televizyon, sinema, internet yayınları gibi iletişim kanallarını ifade etmektedir. Yazılı, görsel, işitsel, dijital medya organları, kitle iletişiminin en etkili araçlarını oluşturmaktadır. Medyanın toplumu etkileme ve kamuoyu oluşturma gücü, onun geniş kitlelere ulaşabilme potansiyeliyle doğrudan ilişkilidir. Medya organlarının, toplumun ortak beğenisine hitap eden haber politikalarıyla geniş kitlelere ulaşabilen, ulaştığı büyük kitleyi yönlendirebilen, editoryal bağımsızlığa sahip ya da öyle görünen, ekonomik sürdürülebilirliğe sahip bölümü “anaakım medya”, “yaygın medya” olarak ifade edilmektedir. Anaakım medyanın varlığı ve devamlılığı asgari bir editoryal bağımsızlığı ve basın özgürlüğüyle mümkündür.

Türkiye’de anaakım medyanın ilk örneği, gazeteciliğe batılı anlamda getirdiği yenilikler ve gazetecilik yapma biçimiyle ortaya çıkan Hürriyet gazetesidir. Anaakım medyayı anaakım yapan özellikleri Hürriyet’in yayına başladığı 1 Mayıs 1948’den itibaren kitleselleşerek büyümesinde etken olan yayın politikasından takip etmek mümkündür. Bir iletişim aracı olarak öncelikle kitleselleşmeyi önüne hedef olarak koyan gazete, toplumun ortak beğenisine hitap eden, geniş kesimlere eğitim düzeyine uygun dil ve üslupla ulaşabilen, ulaştığı andan itibaren yönlendirebilen, nihayetinde çok okunup, çok satarak ticari amacını da gerçekleştiren çizgisiyle sektörün öncü gücü olmuştur. Çalışmada Cumhuriyet dönemi basın rejimi, basın-iktidar ilişkileri incelenecek, anaakım medya örneği olarak Hürriyet gazetesinin ortaya çıkış koşulları, sektöre getirdiği yeniliklerle büyüme seyri, sivil ve askeri iktidarlar karşısındaki tutumu, basın özgürlüğü bağlamında ele alınacaktır.

Akademik çalışmalarımın her aşamasında bana destek veren, başta tez danışmanım Prof. Dr. Murat Özgen olmak üzere, Prof. Dr. Aslı Yapar Gönenç’e, Prof. Dr. Meltem Bostancı’ya, Dr. Öğr. Üyesi Cihan Oğuz’a, Prof. Dr. Ceyda Ilgaz Büyükbaykal’a, Prof. Dr. Seçkin Özmen’e, Prof. Dr. Özgür Gönenç’e, Prof. Dr. Nilüfer Timisi’ye çok teşekkür ederim.

Ali DAĞLAR

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANAAKIM MEDYA VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ	4
1.1. Kavramsal Olarak Anaakım Medya	5
1.2. Anaakım Medya ve Kuramsal Çerçeve	7
1.2.1. Hegemonyanın İnşasında Basının Rolü	7
1.2.1.1. Rızanın İmalatı ve Basında Propaganda Modeli	10
1.2.1.2. Gündem Belirleme ve Eşik Bekçiliği	12
1.3. Sosyal Sorumluluk Teorisi Bağlamında Basının Dördüncü Güç Niteliği	13
1.4. Basın-İktidar İlişkisinde İdeolojik Yaklaşımlar	17
1.5. Basın Özgürlüğü Kavramı	18
1.5.1. Basının Özgürlüğüyle İlgili Siyasal Medya Kuramları	19
1.5.2. Basın Özgürlüğünden Doğan Haklar	21
1.5.3. Tarihsel Metinlerde Basın Özgürlüğü	22
1.6. Anayasalarda ve Kanunlarda Basın Özgürlüğü Kavramı	23
1.6.1. Cumhuriyet Dönemi Anayasaları	25
1.6.1.1. 1924 Anayasası	27
1.6.1.2. 1961 Anayasası	28
1.6.1.2.1. Sosyal Devlet İlkesi	29
1.6.1.2.2. İspat Hakkı	32
1.6.1.2.3. 12 Mart Muhtırası ve 1961 Anayasası'na Etkileri	36
1.6.1.3. 1982 Anayasası	39

1.6.1.4. Anayasa Metinlerinin Basın Özgürlüğü Bağlamında Değerlendirilmesi	43
1.6.2. Cumhuriyet Dönemi Basın Kanunları.....	45
1.6.2.1. 1881 Sayılı Matbuat Kanunu	45
1.6.2.2. 5680 Sayılı Basın Kanunu	46
1.6.2.3. 5187 Sayılı Basın Kanunu	47

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL VE ASKERİ İKTİDARLAR KARŞISINDA TÜRK BASINININ GÖRÜNÜMÜ 49

2.1. Tek Parti Dönemi Türk Basını	49
2.1.1. Basın Birliği	51
2.1.2. Tek Parti İktidarı Basın Politikası	53
2.1.3. Demokrasiye Geçiş Dönemi Türk Basını	57
2.2. Demokrat Parti (DP) Dönemi Türk Basını	58
2.2.1. Besleme Basın Deyimi	61
2.3. Darbe Dönemlerinde Türk Basını	62
2.3.1. Darbe, İhtilal, Müdahale	63
2.3.2. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Kurucu İktidar	67
2.3.2.1. 27 Mayıs Darbesini Hazırlayan Nedenler	67
2.3.2.2. 27 Mayıs Darbesi ve Basının Tutumu	70
2.3.3. 12 Mart Muhtırası ve Basının Tutumu.....	76
2.3.4. 12 Eylül Askeri Darbesi ve Basının Tutumu	79
2.3.4.1. 12 Eylül ve Basında Magazinleşme Olgusu	82
2.3.4.2. Gazeteci-Politikacı İlişkileri	85
2.3.4.3. Gazetecilerin Promosyon Savaşı	94
2.3.5. 12 Eylül'ün Ekonomi Politikası; 24 Ocak Kararları	98
2.4. Neo-Liberalizm, Küreselleşme ve Medya	102
2.4.1. Neo-Liberalizm	102
2.4.2. Küreselleşen Medya.....	105
2.4.3. Medya Endüstrisi ve Türk Basınında Ticarileşme	107

2.4.4. Büyük Sermayenin Basın Sektörüne Girişi.....	109
2.5. Basın Sektöründe Yoğunlaşma	113
2.5.1. Yoğunlaşma ve İletişim Özgürlüğüne Etkileri.....	116
2.5.2. Yoğunlaşmada Reklamın Rolü	117
2.6. 28 Şubat Post-Modern Darbesi ve Medyanın Tutumu	118
2.7. e-Muhtıra ve Medyanın Tutumu	120
2.8. 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Medyanın Tutumu.....	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANAAKIM HÜRRİYET GAZETESİ BAĞLAMINDA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ..... 128

3.1. Hürriyet Gazetesinin Tarihçesi	128
3.1.1. Sedat Simavi'nin Basın Faaliyetleri.....	129
3.1.2. Hürriyet'in Türk Basınına Getirdiği Yenilikler	133
3.1.3. Hürriyet'in Türk Basınındaki Yeri.....	135
3.2. Hürriyet Gazeteciliği.....	137
3.2.1. Hürriyet ve Magazin Gazeteciliği	138
3.2.2. Hürriyet ve Sansasyonel Habercilik.....	141
3.2.2.1. AP Genel Başkanlık Seçimi ve Hürriyet	146
3.2.2.2. Johnson Mektubu ve Hürriyet Gazetesi.....	148
3.2.2.3. Hürriyet Gazetesi ve “Asparagas”	150
3.2.2.4. Tiraj Artıran Yenilikler ve Projeler	151
3.3. Hürriyet'in 12 Eylül Öncesi Yayın Politikası.....	152
3.4. 12 Eylül Darbesi ve Hürriyet'in Yayın Politikası.....	157
3.5. Hürriyet-Büyük Sermaye İlişkileri	159
3.6. Erol Simavi'den Başbakana Mektuplar	164
3.6.1. Simavi'nin “Basın Birinci Kuvvet” İddiası	167
3.7. Hürriyet'in Büyük Sermayeye Devri	169
3.8. Okur Temsilciliği ve Hürriyet.....	171
3.8.1. Hürriyet'te Etik İhlaller ve Ombudsmanlık Uygulaması	173
3.9. Hürriyet Grubu'nda Yoğunlaşma	174

3.10. Milenyumda Medya Mimarisi	177
3.11. Medyanın Dönüşümünde TMSF'nin Rolü	179
3.12. TSK-Doğan Medya Gerilimi	180
3.13. Hükümet-Doğan Medya Kavgası	182
3.13.1. Emin Çölaşan'ın Hürriyet'ten Atılışı	183
3.13.2. Başbakan-Doğan Polemiği	186
3.13.3. Başbakandan DMG'ye Boykot Çağrısı	187
3.13.4. DMG'ye Rekor Vergi Cezası	190
3.13.5. İktidardan DMG'ye İşten Çıkarma Listesi İddiası	192
3.14. Sansür Biçimi Olarak İliştirilmiş Yazarlık	198
3.15. Hürriyet'e Terör Soruşturması	201
3.16. Hürriyet'e Fiili Saldırıları	202
3.17. Hürriyet'te Sansür Birimi	204
3.18. Doğan Grubu'nda Küçülme Kararı	207
3.19. Hürriyet Gazetesinde Gündemden Kaçma	209
3.20. Hürriyet'in Demirören Grubu'na Satılışı	210
3.21. Hürriyet'in Satılmasına Tepkiler	212
3.22. Hürriyet'in Satış Sonrası Yayın Politikası	216
3.22.1. Haberlere Patronaj Müdahalesi	218
3.22.2. Ombudsmanın Tasfiyesi ve Editöryal Bağımsızlık	221
3.22.3. Anaakım Medyanın Sonu Tartışması	222
SONUÇ	224
KAYNAKÇA	231
EKLER	246
ÖZGEÇMİŞ	252

KISALTMALAR LİSTESİ

AA:	Anadolu Ajansı
AB:	Avrupa Birliği
A.E.:	Aynı Eser
A.G.E.:	Adı Geçen Eser
A.G.M.:	Adı Geçen Makale
AİHM:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AP:	Adalet Partisi
AYM:	Anayasa Mahkemesi
BBD:	Birleşik Basın Dağıtım
CPJ:	Committee to Protect Journalists (Gazetecileri Koruma Komitesi)
ÇGD:	Çağdaş Gazeteciler Derneği
DER.:	Derleyen.
DMG:	Doğan Medya Grubu
DP:	Demokrat Parti
DW:	Deutsche Welle
DYH:	Doğan Yayın Holding
GÜBYYO:	Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu
GY:	Genel Yayın Yönetmeni
İBB:	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İÜİF:	İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi
KHK:	Kanun Hükmünde Kararname
KİA:	Kitle İletişim Araçları
MBK:	Milli Birlik Komitesi
MGK:	Milli Güvenli Konseyi
MSM:	Mainstream Media
MÜ:	Marmara Üniversitesi
OHAL:	Olağanüstü Hal

RSF:	Reporters sans fronti�res (Sınır Tanımayan Gazeteciler)
RTÜK:	Radyo Televizyon �st Kurulu
TGC:	Türkiye Gazeteciler Cemiyeti
TGS:	Türkiye Gazeteciler Sendikası
TGSS:	Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası
TMSF:	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

GİRİŞ

Modern devletlerde basın, halk adına iktidar aygıtını denetleme özelliğiyle yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü kuvvet olarak konumlandırılmıştır. Yazılı basının etkileme gücü, faaliyet gösterdiği ülkenin siyasi, ekonomik ve askeri yapısına göre değişiklik göstermektedir. Öte yandan basının sahiplik yapısı da onun tarafsızlık ilkesini etkilemektedir. Basın topluma ulaşma sınırları, etkileri ve yönlendirme potansiyeliyle “popüler basın” ve “alternatif basın” olarak iki ana başlık altında incelenmektedir. Popüler basının merkezinde, yaygınlığı, kamunun ortak beğenisine hitap eden gazetecilik yapma biçimi ve merkezi iktidar söylemine yakın politik konumlanmasıyla anaakım medya yer almaktadır. “Anaakım medya” ya da terminolojideki kullanımıyla “merkez medya” deyimi, devletin veya sermaye sahiplerinin birden fazla çeşit ve miktarda iletişim aracını kullanarak, büyük miktarda çalışanı yönlendirmesiyle ortaya çıkan yaygın ve hakim düşünce akımını ifade etmektedir. Alternatif medya ise genel olarak yaygın medyanın karşısında konumlanmış, merkezi iktidara muhalif, otorite karşıtı, kar amacı gütmeyen medyayı ifade etmektedir. Türkiye’de evrensel anlamda bir anaakım medya, çok partili rejime geçişle birlikte vücut bulmuştur.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte ortaya çıkan tek partili iktidar döneminde uygulamaya konulan basın rejimi, otoritenin denetiminde tek tip basın inşasına yönelmiştir. Yazılı basın bu dönem devrim hükümetinin sıkı denetimi altında, sahiplik yapısından bağımsız olarak editoryal özgürlükten uzak, kendisine yeni devletin inşasında ideolojik bir rol biçilmiş, haber politikaları benzeşik bir görünüm arz etmektedir. Faşizmin yenilgiye uğratıldığı İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan sosyalist rejimlerin etkisiyle, kapitalist dünya konjonktürüne hakim olan sosyal devlet anlayışının Türk siyasetine de yansımaları olmuştur. Bu yansımanın etkisiyle Türkiye’de tek parti iktidarına 1946 yılı seçimiyle son verilerek çok partili demokratik hayata geçilmiştir. 1950 yılında Demokrat Parti’nin (DP) iktidara gelmesiyle sonuçlanan ikinci seçimin ardından, dünya konjonktürüne uygun olarak hayata geçirilen refah politikası ülke basınına da yansımış, bu dönem editoryal bağımsızlığa sahip gazete ve dergi sayısında patlama yaşanmıştır. Bu yeni dönem politikaları yazılı basını yeniden konumlandırmış, ülkedeki demokrasinin yerleşme

ve güçlenme sürecinde, görece bağımsız fakat merkezi devleti, hakim ideolojiyi gözeten, kitleselleşmeyi amaçlayan siyaset üstü habercilik anlayışına sahip popüler basın (anaakım) ortaya çıkmıştır. Bu yeni jenerasyon gazeteciliğin öncüsü Hürriyet gazetesidir. Hürriyet gazetesi Türkiye’de basın özgürlüğünün kanuni düzlemde yerini aldığı çok partili hayata geçişin ardından başladığı yayın hayatının daha ilk günlerinden itibaren, izlediği haber politikası ve gazetecilik yapma biçimiyle geniş toplumsal kesimlerden yaygın ilgi görmüştür. Anaakım basının öncüsü gazete bu özelliğini “basının Amiral gemisi” sıfatıyla yakın zamana dek korumuştur.

Sahiplik yapısı, anaakım medyanın izlediği haber politikasının belirleyici unsurlarından biridir ve bu dönem basını aileden gazeteci patronların hakimiyetindedir. Türk basınındaki geleneksel sahiplik yapısı, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası, dünyadaki sermaye birikiminin küresel sermayeye dönüşümü sürecinde değişime uğramış, basın dışı iş yapan büyük sermayenin gazete patronluğu dönemi başlamıştır. 1970’li yıllarda sermaye birikimi krizine giren dünya kapitalist sistemi, İkinci Dünya Savaşı sonrası uygulamaya konulan sosyal devlet, sosyal refah, tam istihdam merkezli sermaye birikimine dayalı Keynesçi ekonomi politikasını terk etmiş, krize çözüm olarak ekonomiye devlet müdahalesinin asgari düzeyde olduğu, serbest piyasaya dayalı, dışa açık büyümeyi hedefleyen para politikasına (Neo-liberal politika) geçmiştir. 12 Eylül askeri darbesinin ekonomi-politiğini oluşturan 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararları, Türk ekonomisinin konjonktürel neo-liberal ekonominin bir yansıması olarak küresel ekonomiye eklemlenme çabasının bir tezahürüdür. Neo-liberal politikaların Türkiye’de uygulamaya konulmasıyla birlikte büyük sermaye basın sektörüne de girmiş, sektörde yoğunlaşma bu süreçte başlamıştır. Büyük sermayenin medya sektörüne girişiyle birlikte medya kurumları kar amacı güden ticari şirketler olarak yeniden örgütlenmiştir. Bu süreçte hedef çok satmak, çok okunmak, çok izlenmek olunca; gazeteciliğin kamu yararı fonksiyonu ikincil plana itilmiş, medya büyük sermayenin çıkarlarını önceleyen bir konuma savrulmuş, patronajın çıkar ilişkisi içinde bulunduğu iktidarlar karşısında editoryal bağımsızlığını yitirmiştir. Sahiplik yapısındaki bu dönüşümle birlikte kamusal yararı öncelediği dördüncü kuvvet konumunu kaybeden medya kamunun gözcüsü olmaktan çıkmış, artık patranojin çıkarlarını ve onun çıkar birliği içinde bulunduğu iktidarın

politikalarının gözcüsü haline gelmiştir. Basın rtık halk adına iktidarı gözlemlemek yerine iktidar ve patronaj adına kamuyu gözleme noktasına savrulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, basın özgürlüğünün kavramsal ve kuramsal boyutları, ortaya çıkış ve uygulama koşulları incelenecektir. İkinci bölümde, Türkiye’de Cumhuriyet dönemi esas alınarak; tek parti dönemi, askeri müdahalelerle yaklaşık on yılda bir kesintiye uğrayan çok partili dönem ve medya mimarisinin devlet müdahalesiyle yeniden dizayn edildiği 2000’li yıllardaki basın-iktidar ilişkileri basın özgürlüğü bağlamında araştırılıp analiz edilecektir. Çalışmanın daha kapsamlı üçüncü bölümünde ise anaakım medyanın amiral gemisi Hürriyet gazetesinin kuruluşundan bugüne Türk basını içindeki gelişim seyri, bu süreçte yarattığı toplumsal ve siyasal etkileşimler ve iktidarlara ilişkileri basın özgürlüğü bağlamında ele alınacaktır. Türkiye’de anaakım medyanın ortaya çıkışı, gelişimi ve gerilemesinin araştırılıp inceleneceği çalışmada; Hürriyet gazetesi örneğinde “son anaakım medya organı” olarak bu özelliğini yitirdiği tezinden hareketle; sürecin basın özgürlüğüne etkilerinin kayıt altına alınması amaçlanmaktadır. Türk basınının gelişiminde ve kitleselleşmesinde “Basının amiral gemisi” yakıştırmasıyla ağırlıklı bir yere sahip Hürriyet’in sivil ve askeri yönetimler karşısındaki tutumu, Türkiye’de basın özgürlüğünün gelişimine katkılarını tespit etmek yönünden önem arz etmektedir. Hürriyet’in kuruluşundan bugüne sergilediği gazetecilik biçimi, Türkiye’de Batılı anlamda anaakım gazeteciliğin belirgin bir örneğidir.

Hürriyet gazetesinin tarihi, bir bakıma modern Türk basının da tarihidir. Gazetenin sivil ve askeri rejimler karşısında gösterdiği performans, Türkiye’de basının iktidarla ilişkilerinin nicel ve nitel boyutuna dair ipuçları vermekle birlikte, ülkenin demokratikleşme sürecine etkilerini tespit etme imkanı da sunacaktır. Çalışma, Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne gelişiminin inceleneceği Türk basını ve örneklem olarak Hürriyet gazetesiyle sınırlıdır. Veri toplama tekniği olarak literatür (kaynak) taraması yapılacaktır. Hürriyet gazetesinin siyasi, ekonomik ve askeri müdahale dönemlerinde öne çıkan ve haber politikasındaki belirgin değişimlere işaret eden haberleri kendi arşivinden taranarak incelenip analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANAAKIM MEDYA VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Anaakım medya deyimi genel çizgileriyle çok satan, çok izlenen, çok dinlenen; özetle kitleselleşmiş, güç odakları karşısında görece bağımsız, hakim ideolojiye sadık, popüler ve tüm bu özelliklerinden dolayı kamuoyu ve iktidar nezdinde etkili bir güç oluşturan yazılı, görsel, işitsel, dijital kitle iletişim araçlarını ifade etmektedir. Daha yaygın kullanılan anlamıyla “merkez medya”, kamu, iktidar ve bir takım güç odakları karşısında oluşturduğu etki alanının genişliği nedeniyle basın özgürlüğünün savunulması ve yerleşmesinde önemli rol oynamaktadır. Herkesin aynı şeyi gördüğü, okuduğu ve duyduğu haber biçimi, anaakım medyanın ne olduğunu, neye izin verdiğini tanımlamakta, belli bir güç odağının bakış açısıyla kurgulanan gerçeğin, günlük eylemlerimizde ve dünya görüşlerimizde benimsenmesini sağlamaktadır.¹ Anaakım medyanın bir başka niteliği, devletin ya da büyük sermayenin, büyük miktarda gazeteci, medya personeli, reklam ve satış uzmanı vs. insanı yönlendirmesiyle şekillenmektedir. Basın özgürlüğü, anaakım medyanın varlık sebebidir. Demokrasi kültürü zayıf ülkelerde kamuya ve onun gözcüsü basına yukarıdan aşağı verilen özgürlüklerin tanınması, genişletilmesi ve savunusunda en büyük rol kuşkusuz medyaya düşmektedir. Bu karşılıklı birbirini var etme sürecinde anaakım medya ile basın özgürlüğü arasında yaşamsal bir ilişki bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde basın özgürlüğü kavramsal ve kuramsal boyutlarıyla araştırılacak, ardından Türkiye’de ve dünyada anaakım medyanın doğuşu ve gelişimi basın özgürlüğü bağlamında incelenecektir. Basın özgürlüğünün evrensel metinlerde ve anayasalardaki görünümünün de araştırılacağı bölümde, Türkiye’de iki askeri darbe sonrasında kabul edilen iki anayasanın karşılaştırmalı incelemesi de yapılacaktır.

¹ Michael Meyen, “The Mainstream Media are The Problem” *Journalism Research*, Vol. 1, N. 4., (Çevrimiçi) <https://journalistik.online/en/debate-en/the-mainstream-media-are-the-problem/> 13 Ocak 2021

1.1. Kavramsal Olarak Anaakım Medya

Çalışmaya başlarken kamuoyunda yaygın olarak benzer anlamda kullanılan basın ve medya terimlerinin kavramsal boyutuna açıklık getirmek gerekecektir. Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre “Basın”², gazete, dergi gibi belirli zamanlarda çıkan yazılı yayınların ve bu tür işyerlerinde görevli kimselerin bütününe ifade etmektedir. Aynı sözlükte “Medya” kelimesi ise “iletişim ortamı, iletişim araçları” olarak tanımlanmaktadır. Latince “Media”, “araçlar, araçlar” kelimesi, yine Latince “aradaki şey, araç” anlamını taşıyan “Medium” sözcüğünün çoğuludur ve alıntı olarak İngilizce'ye geçmiştir. “Media” kelimesi İngilizcede basın-yayın araçlarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Medya, basın-yayın (araçları), günlük dilde radyo, televizyon, gazete, dergi gibi elektronik veya yazılı basın organlarını anlatmak için kullanılan bir terim olarak kendini göstermektedir. Medya, yazılı, görsel, işitsel tüm kitle iletişim araçlarını kapsamakla birlikte, kamuoyunda terminolojik olarak basılı yayınları kapsayan basın terimi ile aynı anlamda kullanılmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının (KİA)³ tarihsel gelişimiyle ele alınacağı çalışmada, yerel ve uluslararası sözlüklerde kabul gören yaygın anlamlarından hareketle, çalışmada basın ve medya kelimeleri yazılı, sözlü, görüntülü, dijital yayınları tanımlamada, aynı anlamda kullanılacaktır. Anaakım medya deyimini çoğu insanın bildiği ve güvenilir olarak kabul ettiği geleneksel gazeteler, televizyon ve diğer haber kaynaklarını ifade etmektedir. Bu deyim Türkiye'ye Batıdan, İngilizce “Mainstream Media”nın⁴ tercümesi olarak ithal edilmiştir ve gündelik deyimle “Merkez Medya” olarak adlandırdığımız çok satan, apolitik, popüler medyayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Urban Dictionary ise anaakım medyayı, “Tarafsız yayın yapan belli başlı televizyon, gazete ve haber kanalları”⁵ olarak nitelendirmektedir. Medyanın “anaakım” olabilmesi için sahip olması gereken niteliklerden en önemlisi, toplumu etkileme gücü, gündem yaratabilmesi ve gerektiğinde toplumun gündemini

² “Basın”, TDK, (Çevrimiçi), <https://sozluk.gov.tr/>, 15 Ocak 2021.

³ Aysel Aziz, **İletişime Giriş**, İstanbul, Hiperlink, 2016, s. 130.

⁴ “Mainstream Media”, Collins Dictionary, (Çevrimiçi) <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/mass-media>, 15 Ocak 2021.

⁵ “Mainstream Media”, Urban Dictionary, (Çevrimiçi) <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Mainstream%20Media>, 15 Ocak 2021.

değiştirebilmesidir. İkinci özellik “ekonomik sürdürülebilirliktir”. Kitlel medya organlarının da endüstriyel üretim yaptıkları düşünülürse, bu duruma uygun bir ekonomik modele sahip olmaları gerekir. Yani kâr elde edebilmeliler, elde edilen kârla müşterilerine daha kaliteli ürün sunabilmek adına işlerine daha çok yatırım yapabilmeli, gerekirse yatay ve dikey olarak aralarında tekelleşerek gelir kalemlerini artırabilmelidirler.

Anaakımın üçüncü unsuru mesleki standartlardır. Zira “endüstri toplumu aynı zamanda standartlar toplumdur ve tüm üretimin belirli asgari özellikler çerçevesinde standardize edilmesi” amaçlanmaktadır.⁶ Anaakım medya toplumun her kesimine hitap etmek adına her politik görüşe yer vermektedir. Devletin kurucu ideolojisini esas alır, milliyetçidir, belli bir ideolojiyi desteklemez. Haber politikasıyla ülkedeki ekonomik ve siyasi istikrarı gözetir. Tarafsızlık adına her görüşten köşe yazarlarına yer vermektedir. Anaakım medyada asıl hedef gündem yaratmaktır ve bu nitelikte her haber büyütölmektedir. Okuyucu-izleyici memnuniyeti esastır, haberler o beklentiyle oluşturulmakta, çerçevenmekte ve sunulmaktadır. Anaakım medya, politik bir angajmanı olmayan, toplumun geneline hitap eden, gündemi belirleyen, aktivist olmayan, sadece gazeteciliğe odaklı medya olarak tanımlanmaktadır. Burak Özçetin, bir medyayı anaakım yapan özellikleri; “Kitlesellik, ideolojik olmama ya da makul bir pozisyon çoğulluğunu barındırma, ortalama beğeni ve söyleme hitap etme, iki uç arasında bir dengede durma, sürdürülebilir bir ekonomik işleyişe sahip olma”⁷ şeklinde sıralamaktadır. Gazeteci Ragıp Duran anaakım medya ile diğer medya arasındaki farkın savaş, çatışmalı alanlar ve ihtilaflı sorunlar ya da krizler döneminde ortaya çıktığını savunmaktadır. Duran “Anaakım Medya da Aslında Aktivisttir” başlıklı yazısında “*Merkez Medya dediğimiz medya evet, Merkez'in, Egemen Medya dediğimiz medya da evet, Egemenlerin görüş, istek ve ideolojilerini yansıtmak üzere yayın yapıyor. Anaakım Medya, yerleşik düzenin, kapitalizmin, hâkim sınıfların sözcülüğünü yapıyor*”⁸

⁶ Güventürk Görgülü, “Ana Akım Medya Değil, Ana Akım Gazeteci Var”, **Dünya**, 7 Aralık 2018,

⁷ Zeynep Yüncüler, “Ana Akım Medya Nedir? Profesyonel Gazeteci Kimdir? Akademisyenler Yanıtlıyor”, 21 Kasım 2018, (Çevrimiçi) <https://www.newslabturkey.org/2018/11/21/ana-akim-medya-nedir-profesyonel-gazeteci-kimdir-akademisyenler-yanitliyor/>, 16 Aralık 2020.

⁸ Ragıp Duran, “Ana Akım Medya da Aslında Aktivisttir”, **Artı Gerçek**, 19 Kasım 2018, (Çevrimiçi) <https://artigercek.com/yazarlar/ragipduran/ana-akim-medya-da-aslinda-aktivisttir>, 4 Ağustos 2021.

demektedir. Gazeteci Kadri Gürsel anaakım medyanın gazetecilik yaptığı oranda müesses nitamin aksayan yönlerini sorgulayabileceğini savunmaktadır. Gürsel, *"Çünkü gazetecilik eylemi, başlı başına eleştirelliktir, sorgulayıcılıktır, araştırmacılıktır. Anaakım medya, geniş ve farklı kitlelere seslenebilen mecraların toplamı olduğu için demokrasiler açısından vazgeçilmezdir, 'yankı odası' etkisini kırar, bir toplum olma bilincini destekler"*⁹ yorumunu yapmaktadır. Anaakım medyada, temelde ticari bir yaklaşımla kitleleşme, çoğulculuk hedefiyle siyasette merkezci bir tutum, görece bağımlılık öne çıkan özelliklerdir.

1.2. Anaakım Medya ve Kuramsal Çerçeve

Anaakım medyanın işlevlerini kuramsal çerçevede ele almak, akademik açıdan yerinde olacaktır. Öncelikle medyanın genel işlevlerini şöyle sıralamak mümkündür: Haber ve bilgi verme; medyanın en önemli işlevidir. Halkın haber ve bilgi alma ihtiyacını karşılamaktadır. Hayatın pek çok alanına dair haber ve bilginin insana ulaşması medya aracılığıyla mümkün olmaktadır. Medya toplumsallaştırma işlevine sahiptir. Bireyin toplumsal hayata uyum sağlamasında ve toplumla bütünleşmesinde kolaylık sağlar. İnsanların, gelişme çağındaki çocukların algı, beceri ve bilinç düzeyine katkı sağlar, eğitimlerine yardımcı olur. Medya eğlendirir; insanları toplumsal hayatın sıradanlığından kurtarıp, hoş vakit geçirmesini sağlar. Mevcut kültürel değerlerin korunmasına katkı sağlar. Kültürel mirasın gözetilmesi ve yaşatılmasında payı bulunmaktadır. En önemli ve etkili işlevlerinden biri kamuoyu oluşturmaktır. Kamu kurum ve kuruluşlarını halk adına denetler; bu yönüyle toplumun hakkını savunarak kamunun vicdanı işlevini görürken kişilerin, kurum ve kuruluşların en önemli tanıtım aracı olarak işlev görmektedir.

1.2.1. Hegemonyanın İnşasında Basının Rolü

Louis Althusser, "devletin ideolojik bir aygıtı" olarak tanımladığı basın, toplum ve iktidar karşısındaki konumlanmasına ve işlevselliğine dair önemli saptamalar yapmaktadır. Althusser'e göre "tüm devlet aygıtları hem ideoloji, hem de baskı kullanarak" işler. Baskıcı devlet aygıtı şiddet kullanarak işlerken, öte yandan

⁹ Kadri Gürsel, "Ana Akım Medyanız Nasıl Olsun?", **Birikim Dergisi**, 27 Kasım 2018, (Çevrimiçi) <https://birikimdergisi.com/haftalik/9226/ana-akim-medyaniz-nasil-olsun>, 4 Ağustos 2021.

ideolojik devlet aygıtı ideoloji kullanarak işlemektedir. Baskıcı devlet aygıtları devlet başkanlığı, silahlı kuvvetler, hükümet ve yürütme erkinin aracı olan idare, adalet kurumu, mahkemeler ve hapishaneler; ideolojik devlet aygıtları ise din, okul, aile, hukuk, siyaset, sendika, haberleşme aygıtları ve kültürden oluşmaktadır. Haberleşme aygıtı basın, radyo, TV yoluyla tüm yurttaşları milliyetçilik, şovenizm, liberalizm, ahlakçılık vb. dozlarıyla beslemektedir.¹⁰ Herbert Schiller de medyanın işlevi konusunda Althusser'e katılmaktadır. Levent Yaylagül'ün Schiller'den aktarımına göre; medya ekonomik işlevinin yanı sıra ideolojik bir araçtır. Toplumu manipüle ederek zihinleri yönlendirir ve topluma paketlenmiş bilinç sunar. Medya bu bilinç içeriğini oluşturabilmek için beş temel mite başvurmaktadır.¹¹ Bireysellik ve kişisel mit tercihine göre “kapitalist toplumlarda toplumsal olgular ve olaylar bireysel eylemlerin sonucu olarak görülür, toplumsal eylemler bireyin seçim ve kararının sonucu olarak” açıklanır. Kişisel eylem ve pratiklerin klasik propaganda araçlarının etkisiyle olabileceği kabul edilmez. Yansızlık mitine göre toplum, hükümetin, medyanın, eğitimin ve bilimin toplumsal çıkar kavgalarının dışında olduğuna inandırılır. Oysa bu toplumlarda medya tamamen ticari bir yapı görünümündedir. Mevcut ekonomik sisteme bağlı ve bağımlıdır. Değişmeyen insan mitine göre insan doğası da, dünya da değişmez yapıdadır. Sosyal çatışmanın olmadığı mitine göre kapitalist toplumlarda her tür ekonomik faaliyete tekeller hakimdir. Bunlar etkin oldukları her alanda enformasyon seçimine kısıtlamalar getirir, tek bir gerçeklik sunar; o da kendi gerçekliğidir. Medya, özel mülkiyet esasına dayalı tüketim sisteminin sürekliliği ve kabulü ile kâr etmeyi hedeflemektedir.

İktidarı ayakta tutma ve sürdürebilme konusunda basının işlevine dair etkili bir başka kuram, İtalyan filozof Antonio Gramsci tarafından geliştirilmiştir. Gramsci, “egemen sınıfın, iktidarını ya güç kullanarak, ya çoğunluğun rızasını üreterek, ya da ikisini birden kullanarak koruyup sürdürebileceğini” öne sürer. Hiçbir egemen yapı sadece güç kullanarak iktidarda kalamaz. Egemen sınıfın iktidarını kurmasında fiziksel gücün yanı sıra, kültürel ve ideolojik aygıtlar kullanılmaktadır. Gramsci basının, ideolojik yapının en dinamik parçası olduğunu belirtmekte, onu ideolojik

¹⁰ Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İstanbul, İthaki, 2014, s. 50-61.

¹¹ Levent Yaylagül, **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara, Dipnot, 2017, s. 162-163.

materyal olarak nitelemektedir. Gramsci'nin basın-iktidar ilişkisinde geliştirdiği anahtar kavram hegemonyadır ve bu kavram kültür-iktidar-ideoloji kavramlarıyla ilişkilidir.¹² Gramsci bir zümrenin zora başvurmaksızın çoğunluğa nasıl hükmettiğini hegemonya kavramıyla açıklamaktadır. Bu zümrenin devlete ve kitle iletişim araçlarına sahip olmasıyla çoğunluk üzerinde hegemonyanın kurulduğunu tespit eder.

Hegemonya kavramı en basit ifadeyle egemen sınıfın dünya görüşüdür. Gramsci'ye göre egemen sınıfın ideolojisi zamanla geniş toplumsal kesimlerce benimsenip, sağduyu gibi algılanmaktadır. Hakim sınıf kontrol ettiği zenginlik ve iktidarını koruma ve sürekliliğini sağlamak adına kendi görüşünü, kültürel ve ahlaki değerlerini, bilimini ve felsefesini topluma mâl eder. Eğitim kurumları, din ve medya egemen görüşün yeniden ve yeniden üretildiği kurumlardır. Bu noktada hegemonya da tamamlanmış değil, sürekli üretilmesi gereken bir olgudur. Birey ve toplumu kontrol altında almada bir diğer yaklaşım merkezine iletişim teknolojilerini almaktadır. İletişim teknolojilerindeki ilerlemenin, insanın düşünce ve toplumsal örgütlenme biçimlerini değiştirdiğini iddia eden bu yaklaşıma öncüsü Marshall McLuhan'dır. Elektronik çağda kitle iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte dünya küresel bir köye dönüşmüştür. McLuhan iletişim alanındaki elektromanyetik keşiflerin tüm insanı ilişkilerde eş zamanlı alanı yeniden yarattığını, öyle ki insan ailesinin artık küresel bir köy koşulları altında yaşadığını savunmaktadır. McLuhan'ın dünyanın küresel köye¹³ dönüştüğü iddiasıyla anlatılmak istenen, iletişim teknolojisindeki ilerlemenin hayatı kolaylaştırmasının etkisiyle insanların kendi özel alanlarına çekilmesi, herkesin medyanın aktardığı mesajlardan haberdar olması, bilginin paylaşımı açısından ise benzeşen yaşamları ve tek tip kültürün ortaya çıkması, öte yandan insanların iktidarlarca daha kontrol edilebilir, dar fiziksel yaşam alanlarına hapsolmalarıdır.

Medyanın ana gücü, dünya hakkında bildiklerimizi şekillendirebilmelerinde ve fikir ve görüşlerin ana kaynağı olabilmelerinde yatmaktadır.¹⁴ Düşünme ve hareket etme şeklimizi etkileyebilirler. George Orwell de 1984 adlı kitabında anlattığı gibi

¹² L. Yaylagül, a.g.e., s. 110-114.

¹³ Marshall McLuhan, **Gutenberg Galaksisi**, Çev. Gül Çağlalı Güven, İstanbul, YKY, 2017, s. 47-48

¹⁴ Graeme Burton, **More Than Meets The Eye**, e-kitap, (çevrimiçi)

https://archive.org/details/morethanmeetseye0000burt_b1t6/page/n5/mode/2up , s. 13.

medyanın beyinleri, dolayısıyla de toplumları kontrol ederek mevcut iktidarın devamını ve yeniden üretimini sağlarken insanları gönüllü kölelere çevirdiğini anlatmaktadır. İnsanların gizli-açık kameralarla sürekli izlendiği, dinlendiği anonim bir totaliter rejimde gazeteler, kitaplar, süreli yayınlar, broşürler, posterler, filmler, ses bantları, karikatürler, fotoğraflar, egemen siyaset veya ideoloji bakımından önem taşıyan her türlü kitap ve belge merkezi otoritenin çıkarları doğrultusunda gönderilen mesajlar yoluyla sürekli değiştirilip güncellenir. Spor, cinayet habemrleri ve astrolojiden başka bir şey içermeyen beş para etmez gazeteler, iç gıcıklayıcı ucuz romanlar, seks sahneleriyle dolu filmler¹⁵ üretilerek insanlar oyalanır, hedef saptırma yoluyla otoriteye itirazların önüne geçilir.

Anaakım medyada olaylar hakim sınıfın bakış açısıyla, haber değeri taşıyacak şekilde biçimlendirilir ve sunulur. Bireycilik yüceltilirken, yoksulluk ve başarısızlıklarda kusur bireylerde aranır. Baskın değerlerin alternatifi görüşler de medya ve diğer ideolojik aygıtlar kanalıyla ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

1.2.1.1. Rızanın İmalatı ve Basında Propaganda Modeli

Hegemonyanın kuruluşunda, yani hakim sınıfın iktidarda kalması ve sürdürülebilmesinde çoğunluğun rızasının üretimi kuramı, Noam Chomski ve Edward S. Herman tarafından daha da geliştirilmiştir. Chomsky'ye göre medyayı anlamak için önce medyanın güç yapılarıyla ve otoriteyle ilişkilerine bakmak ve bu ilişkileri incelemek gerekmektedir. Kapitalist toplumda tüm iş alanları gibi iletişim, medya ve kültür alanı da kendi yasalarına göre örgütlenmiştir. Noam Chomsky ve Edward S. Herman'ın ortaya koyduğu propaganda modeline göre medya, haber ve analizlerin çatısını egemen ayrıcalıkları destekleyen bir çerçevede kurarak ve bu doğrultuda her türlü tartışmayı sınırlayarak, iç içe geçmiş devlet ve şirketlerin çıkarlarına hizmet etmektedir.¹⁶ Bu model bir ülkedeki “servet ve güç eşitsizliğine, onun kitle medyasının çıkarları ve seçimleri üzerindeki çok boyutlu etkisine” odaklanırken, gücün ve paranın basıma uygun olan hangi haberin hangi yollarla “süzgeçten geçirebildiğini, muhalefeti marjinalleştirdiğini, hükümetin ve hakim özel çıkar gruplarının mesajlarını halka iletebildiğini” ortaya çıkarır. Propaganda modeli

¹⁵ George Orwell, **1984**, Çev. Celal Üster, İstanbul, Can Yayınları, 2016, s. 52-56.

¹⁶ Noam Chomsky, **Medya Gerçeği**, İstanbul, Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1993, s. 23.

"haber süzgeçleri" kümesi altında toplanmaktadır. İlk süzgeç; "medyanın büyüklüğü, tekelleşmiş mülkiyeti, sahibinin serveti ve kâr yönelimine" ilişkindir. Sahiplik yapısındaki çeşitlilik, düşünce çeşitlilik olarak sunulur. Çoğu medya şirketi piyasayla bütünleşmiştir. Medya sahipleri artan okur/izleyici kitlesini ve reklam gelirlerini sermayeye dönüştürerek büyük servet elde etmiştir. Bu durum medya sektörüne girişi cesaretlendirmiş ve daha çok karlılığa odaklanma baskısını artırmıştır. Büyük medya oluşumları da "medya-dışı alanda" yatırım faaliyetlerine başlamıştır.

Modelde ikinci süzgeç; medyanın ana gelir kaynağı olan reklamcılıktır. Medya için reklam verenin desteğini kazanmak çok önemlidir. Reklamcılıkla birlikte serbest piyasada satın alanın seçimi belirleyici olduğu sistem ortadan kalkmaktadır. Çoğu şirket, çıkarına zarar vereceğini düşündüğü ideolojik düşmanlarına reklam vermeyerek, onların ana gelir kaynağını keser. Medyanın hükümet ve iş dünyası gibi güç odaklarının finanse edip onayladığı haber kaynakları propaganda modelinde üçüncü süzgeci oluşturmaktadır. Anaakım medya finansal destek ihtiyacı ve karşılıklı yarar gereği güçlü enformasyon kaynaklarıyla çıkar ilişkisine girmeye zorlanır. Bu çıkar ilişkisi, haberin toplanması ve sunulmasını biçimlendiren temel unsurdur. Dördüncü süzgeç tepki üretimidir. Hükümet icraatlarına olumsuz yaklaşımları nedeniyle medyaya saldıran, tehdit eden, düzelten, böylece resmi çizgiden olası sapmaları önleyen bir tepki üreticisidir. Öte yandan medya, reklam verenin ya da alım gücü yüksek okur-izleyici kitlesinin tepkisine yol açacak yayından kaçınır, çünkü medya izlendiği sürece vardır. Beşinci süzgeç; ulusal bir din ve denetim mekanizması olarak anti-komünizmdir.¹⁷ Medya ve bağlaşıkları ortak çıkarlarını tehdit eden her tür faaliyeti "Komünist hareket" olarak damgalar, toplumu bu yönde kışkırtma işlevini yerine getirir. Propaganda modelinde ham haberler, geriye sadece basıma uygun, damıtılmış bir "artık haber" kalana dek, peş peşe bu beş süzgeçten geçirilmelidir. Bu süzgeçler egemen söylemi, "neyin haber değeri taşıyıp taşımadığını tanımlar ve propaganda kampanyalarına dönüşen süreçlerin temellerini ve işleyişlerini" açıklar. Medya temsilcileri, hükümetin her tür söyleminin haber değeri taşıdığını iddia eder. Bu söylemler müdahale edilmeden, bağlamından kopuk

¹⁷ Edward S. Herman ve Noam Chomsky, **Rızanın İmalatı, Kitle Medyasının Ekonomi Politikası**, İstanbul, BGST, 2017, s. 72.

olarak, olası manipülatif niyetler dikkate alınmaksızın halka aktarıldığında; medyanın hükümetin güdümüne girdiği söylenebilir. Bu durumda medyanın objektifliğinden söz edilemeyecektir.

1.2.1.2. Gündem Belirleme ve Eşik Bekçiliği

İnsanların dünyada olan biteni anlaması için medyaya ihtiyacı vardır. Reklam ve kar amaçlı anaakım medya, karını büyütmek için daha çok takipçiye ulaşmayı hedeflerken, çıkar ilişkisinde bulunduğu güç çevrelerinin beklentisi doğrultusunda, bazı olaylara daha çok ilgi gösterir, bazılarını ise küçük görür ya da görmezden gelir. Okur-izleyici kitlesi medyanın sunduğu enformasyon sayesinde bilgilenmekte, onun önem verdiği olay ve yorumlara daha çok ilgi göstermektedir. Medyanın önem verip öne çıkardığı gündem, yaygın kitlenin de gündemini oluşturmaktadır. Bu noktada toplum, medyanın belirlediği gündem haricindeki olaylardan haberdar olamamaktadır. Gündelik dilde “yapay gündem” ya da “yapay gündem yaratma” ifadesi, anaakım medyanın gündem belirleme kuramında somutlaşan düşüncenin uzantısını oluşturmaktadır. Siyasal iktidarlar belli icraatlarını gerçekleştirirken, bunların kamuoyu denetiminden uzak tutulması için kitlenin birtakım yapay gündemlerle meşgul edilmesini ister. Bu da anaakım medya aracılığıyla mümkün olmaktadır. Güç sahipleri, toplumun ne üzerinde düşünmesini istiyorlarsa, medyanın gündeminin de ona göre biçimlenmesini sağlarlar.¹⁸ Medya halkın talep ve beklentileri hilafına farklı gündemler oluşturur, kamunun bu farklı gündemlere dair konuşup tartışmasını sağlar. Kuram, medyanın insanların nasıl düşüneceklerini değil, ne hakkında düşüneceklerini belirlediği görüşüne dayanmaktadır. Medyanın önem verdiği konular kamu gündemini oluşturacak ve meşgul edecek; yer vermediği konular gündemine gelemeyecektir. Medya bu yolla insanlar üzerinde bir kontrol mekanizması kurarak bilgiyi kontrol eder, mevcut toplumsal iktidarı yeniden üretir ve sürdürülebilir kılar.

İletişimin, bilginin akışını kontrol edenler, insanlar üzerinde iktidar kurma gücünü de ellerinde tutmuş olur. Medyada bu kontrolü sağlayanlar eşik bekçileridir. Medyada yer alacak mesaj/haberin seçimini, biçimlendirilmesini, sunumunu,

¹⁸ Nazife Güngör, **İletişim, Kuramlar, Yaklaşımlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2016, s.117.

zamanlamasını ve tekrarını kontrol ederler. Eşik bekçiliği modeli; medyada haber üretim sürecinde neyin haber olacağına ya da olmayacağına karar veren yapılanmayı ifade etmektedir. Eşik bekçileri, haber üretim sürecinin ilk aşamasında karar alan editörlerdir.¹⁹ Haber, kurumsal kararlar çerçevesinde değerlendirilip seçilmekte, meydana getirilmek istenen dünyayı resimleyen, duyurulan konuya ait belirli bilgi ve inancı yerleştirebilmek maksadıyla üretim süreçlerine dahil edilmektedir. Bu sayede medya, özel sektöre ve devlete hükmedebilen “özel çıkarlara destek sağlama” işlevini yerine getirebilmek amacıyla “eşik bekçiliği” denilen süzgeç sistemiyle propaganda yapar.²⁰ Bu sistemin işleyişini anlayabilmek için yalnızca ekonomik dayanağa değil, toplumun kültürel bağlamına, ideolojik kültür yaklaşımına ve kapitalist-sosyal ilişkilerine bakmak gerekir.

Medya kuruluşlarını harekete geçiren toplumsal gerçeklerin ortaya çıkarılması değil, kapitalist kârı arttırma güdüsüdür. Medyanın karını artırması için daha çok izleyiciye ulaşması gerekir. Bu güdülenme medya içeriğinin toplumda en düşük ortak paydaya ve duyarlılığa hitap etmesine ve popülerleşmeye neden olur. Popülerleşen medya, daha çok izleyene ulaştıkça reklâm verene satabileceği emtianın boyutunu ve kârını büyütür.

1.3. Sosyal Sorumluluk Teorisi Bağlamında Basının Dördüncü Güç Niteliği

Basın özgürlüğü kuramı olarak kabul edilen; basının topluma karşı bazı görevleri yerine getirmekle yükümlü olduğunu öngören Sosyal Sorumluluk Teorisi kaynağını 1942’de Chicago Üniversitesi Rektörü Robert Maynard Hutchins tarafından kurulan komisyonun 1947 yılında yayımlanan raporu ile Theodore Peterson’ın 1956 tarihinde yayınlanan Basının Dört Teorisi başlıklı kitabında dile getirdiği görüşlerden almaktadır.²¹ Bu teoriye göre basın, kamu yararını gözetmeli ve buna göre yayınlarını sürdürmelidir. 1947 tarihli Hutchins Raporu sansasyon gazeteciliği reddetmiş, buna karşılık araştırmacı gazeteciliğe temel oluşturmuştur.

¹⁹ L. Yaylagül, a.g.e., s.83.

²⁰ Necla Mora, *Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*, İstanbul, Altıkitap, 2008, s. 14.

²¹ Murat Özgen, *Gazetecinin Etik Kimliği*, İstanbul, TGC Yayınları, 1998, s. 123.

Komisyon basının başlıca görevini gerçekleri gözler önüne sermek olarak belirlemektedir. Amaç, doğruları ve yanlışları fikirler potasında çarpıştırmaktır. Halkın bilmeye hakkı vardır. Olayların arkasındaki nedenleri tüm çıplaklığıyla ortaya çıkarmak gazetecinin ana görevidir. İdeolojisi özgür ifade olan gazeteci olayları sunmakla yetinmez, arkalarında yatan gerçeklere ulaşp aktarmalıdır.²² Peterson ise Basının Dört Teorisi kitabında basına yönelik şu eleştirel yaklaşımda bulunmaktadır:

*"Basın, e1inde bulundurduğu büyük gücü kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Basın, toplumsal alanda ortaya çıkan değişimleri göz ardı etmektedir. Basın, içerik açısından önemli olaylar yerine daha çok yüzeysel ve sansasyone1 haberlere önem vermekte, eğlence amacı güderken, içerik yönünden niteliksizleşmektedir. Basın kamu ahlakını tehdit etmektedir. Basın, geçerli bir neden olmaksızın kişilerin özel hayatlarının sınırlarını ihlal etmektedir. Basın sadece tek bir ekonomik sınıfın, işadamlarının denetimi altında bulunmakta ve bu alana yeni katılacakların önü kesilmektedir."*²³

Basın güncel haberleri doğru ve kapsamlı şekilde vermeli, düşünce/yorum alışverişini sağlayan bir platform olmalıdır. Toplumsal amaç ve değerleri simgeleyen ve onları açıklayan bir sistem, her bireye ulaşan bir yol olmalıdır. Halka hükümet icraatları hakkında bilgi akışı sağlamak, halk adına hükümeti denetlemek, ekonomik sisteme alıcı-satıcı arasında reklam yoluyla bağlantı kurup hizmet etmek, kendi para kaynaklarını yaratarak dış finansal baskılardan bağımsız kalmak basının görevleri arasındadır. Basının toplumsal işlevlerinden biri politik alanda oynadığı roldür. Siyasilerin ne yaptığı, ne yapacağı ya da ne yapmayacağı halk tarafından bilinmelidir. Demokrasiler bu şart üzerine kurulmuştur. Siyasi otoriteyi yönetilenler (vatandaş) adına izleyecek gözlere ihtiyaç bulunmaktadır. Gazeteciler vatandaş adına siyasi eliti izler ve vatandaşa bu konuda haber ulaştırır. Gazeteci siyasi yöneticiler üzerinde halkın gözü, kulağı ve ifade gücünü oluşturmaktadır. Gücü eline alan odağın kendi çıkarlarını ön planda tutması genel kuraldır. Bu eğilimin önüne geçilmediği takdirde muktedirin çıkarları doğrultusunda yükselerek hakimiyetini kesinleştirmesi tabii bir sonuçtur. İktidar sahibinin kendi çıkarları doğrultunda

²² Nurdoğan Rigel, **Kağıt Kaplanlar**, İstanbul, Der Yayınları., 1993, s. 103.

²³ Murat Özgen, "Basın Özgürlüğü Kavramı", **İ.Ü.İ.F. Dergisi**, 1998, Sayı: 7, s. 54.

yükselmesinin önüne geçilmesi de bilinçlendirilmiş bir halkla mümkündür. Basın yönetimin gözlemcisi rolünü iyi yaptığı takdirde politik iktidar üzerinde caydırıcı bir etki yaratacaktır. Siyasi yöneticilerin sürekli halk tarafından izlendikleri düşüncesine kapılmaları, onların kendi çıkarlarına güçlerini kullanmalarını frenler. Basının varlığı, yöneticilerin zorla tahta geçme eğilimlerini büyük ölçüde azaltır. Basın, yönetilenlerle, yönetenler arasında sürekli bir iletişimin, etkileşimin kanalını oluşturmaktadır.²⁴

Basının kamusal bir diğer fonksiyonu eğitici rolüdür. Farklı görüşlerin çatışması ve tartışılması sonucu iki fikirden birinin doğruluğu ya da yanlışlığı belirlenebilmektedir. Basının işte bu tartışma platformundaki etkisi büyüktür. Bu etki nedeniyledir ki; okuyucuda da farklı görüşlerden yola çıkarak düşünme ve karşılaştırma sonucu karar verme yeteneğini kullanmaya doğru bir eğilim belirlemektedir.²⁵ Bu eğilim, aynı zamanda basının halkı eğitmesinin de bir göstergesidir... Basının halka ilettiği veriler, hayatın içinden, gerçeğinden derlenmektedir. Bu veriler ışığında da oluşturulan yorumlar, düşünceler, hedef kitleye iletilmektedir. Böylece sürekli bir eğitim gerçekleştirilmektedir. Basının bu eğitici rolünde, haberlerde kullandığı dil ve üslup büyük önem taşımaktadır. Haber ve enformasyonlar halkın anlayabileceği dil ve üslupla aktarılmalıdır. Toplumdan topluma değişen gelişmişlik düzeyi, kullanılacak bu dil ve üslubun seviyesini de belirleyecektir. Eğitim düzeyi yetersiz toplumlarda geniş kitleye ulaşma amacındaki ana akım medyanın kullandığı dil ve üslup da onun eğitici rolü üzerinde pozitif ya da negatif etkilere sahip olacaktır.

Basına yakıştırılan “dördüncü güç” kavramı da basının uyarıcı, eğitici işlevine doğrudan atıf niteliğindedir. Dördüncü güç kavramı, iletişim araçlarının yasama, yargı, yürütmenin aşırılıklarını sınırlayan bir denetim gücü olduğunu ifade etmektedir. Kapitalist siyasi sistem üç güç üzerinden örgütlenmiştir; yasama, yürütme ve yargı. “Devletin her biri birbirinden ayrı ve bağımsız güçlerdeki kol ve sorumluluk alanlarına ayrıldığı ve böylece her bir güç ve kolun bir diğeri ile güç ve

²⁴ N. Rigel, a.g.e., s. 85.

²⁵ a.e., s. 92.

sorumluluk alanları bakımından bir çatışma yaşamadıkları” bir yönetim modelidir.²⁶ Kapitalist demokrasinin gereği “dördüncü güç” olarak basın, bu üç gücün geliştiricisi ve halkın gözetleyicisidir. Yasamanın meclis, yürütmenin hükümet, yargının adliye gibi araçları bulunduğundan, bireyin ve bireylerin oluşturduğu kitlelerin de, istemlerini yansıtacak bir araca gereksinimi bulunmaktadır. Basın, üstlendiği bu rol nedeniyle "dördüncü güç" olarak nitelendirilmiştir. Zamanla bu deyim literatüre basınla eşit anlamda kullanılacak şekilde yerleşmiştir. Amerika’da ilk gazetenin yayınlanması ve sonrasında “Gazete nedir?” sorusuna yanıt verilirken, “Gazete halkın savunucusu, sivil özgürlüklerimizin güvenliğinin sağlayıcısı dördüncü güç” olarak nitelenmektedir.²⁷ Öte yandan basının "dördüncü güç" olarak kabulü, ortaya çıktığı tarihten itibaren eleştirilere uğramış bir yaklaşımdır. Basının gelişimi ve kitle iletişim aracı olarak kullanımında ekonomik gücü elde ettiğini fakat siyasal güçten mahrum bırakıldığını savunan bu bakışa göre; o hep burjuvaların egemen siyasal sisteme karşı mücadelesinin silahı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle basının bu işlevi, kapitalizmin feodalizmi yıkmasının ardından kurduğu düzenle birlikte ortadan kalkmıştır. Yeni işlev, kapitalist sistemin pazarlaması, promosyonu ve propagandasıdır.

Basının toplumsal işlevlerinden biri politik alanda oynadığı roldür. Siyasilerin ne yaptığı, ne yapacağı ya da ne yapmayacağı halk tarafından bilinmelidir. Demokrasiler bu şart üzerine kurulmuştur. Gazeteciler vatandaş adına siyasi eliti izler ve vatandaş bu konuda haber ulaştırır. Gazeteci siyasi yöneticiler üzerinde halkın gözü, kulağı ve ifade gücünü oluşturmaktadır. İktidar sahibinin kendi çıkarları doğrultunda yükselmesinin önüne geçilmesi, bilinçlendirilmiş bir halkla mümkündür. Basın gözlemci rolünü iyi yaptığı takdirde, politik iktidar üzerinde caydırıcı etki yaratacaktır. Siyasi yöneticilerin sürekli halk tarafından izlendikleri düşüncesine kapılmaları, güçlerini kendi çıkarlarına kullanmalarını frenler.

²⁶ “Kuvvetler Ayrılığı”, Wikipedia, (Çevrimiçi) https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuvvetler_ayrılığı, 11 Şubat 2021.

²⁷ İrfan Erdoğan, “Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği”, Ed. Korkmaz Alemdar, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, Ankara, TUSES, 1999, s. 33-43.

Basının kamusal bir diğer fonksiyonu eğitici rolüdür. Farklı görüşlerin çatışması ve tartışılması sonucu iki fikirden birinin doğruluğu ya da yanlışlığı belirlenebilir. Basının tartışma platformundaki etkisiyle, okur farklı görüşlerden yola çıkarak düşünme ve karşılaştırma sonucu karar verme yeteneğini kullanabilmektedir. Basının halka ilettiği veriler, hayatın içinden, gerçeğinden derlenmektedir. Bu veriler ışığında da oluşturulan yorumlar, düşünceler, hedef kitleye iletilmektedir. Böylece sürekli bir eğitim gerçekleştirilmektedir. Basının bu eğitici rolünde, haberlerde kullandığı dil ve üslup önemlidir. Haber halkın anlayabileceği dil ve üslupla aktarılmalıdır.

1.4. Basın-İktidar İlişkisinde İdeolojik Yaklaşımlar

İktidarı sürdürmenin yolu, uygun denetim ve gözetim yolunu oluşturmayı gerektirmektedir. Basın da iktidar-toplum ilişkisinde her iki taraf için ama özellikle de iktidarın halka hükmedebilmesi yönünden gözetim ve denetimi gerçekleştirebilme potansiyeline sahip bir kurumdur. İktidarın korunması ve sürdürülmesinde önemli bir aparat olan basın, her siyasal sistem tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Toplumsal denetimin yanı sıra toplumsal değişimin de ana araçlarından olan KİA'lar bir güç-iktidar kaynağı olarak görülmektedir. Devlet yapılarının (siyasal sistemlerin) basınla nitel ve nicel ilişkisinde uygulaması görülen beş yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan biri otoriter yaklaşımdır. Tarihsel olarak gazetenin ortaya çıkışına dek inmektedir. Bu sistemde basının yayın politikası egemen güç tarafından belirlenir. Mülkiyet sahibi özel kişiler dahi olsa gazetenin içerik üretiminde gazete yönetimi inisiyatif kullanamaz. Bu yaklaşıma göre egemen ahlaki ve siyasal değerlere aykırı yayın yapılamaz, sansür meşru, egemen sisteme karşı çıkmak suçtur ve cezalandırılır.

Basın-iktidar ilişkisinde ikinci uygulama liberal yaklaşımdır. Devletin ve ekonominin birbirinden ayrı tutulması, birbirlerine müdahale etmemeleri ilkesine dayanan liberalizmin "Bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar" düsturuyla basın faaliyeti, egemen sistemden izin alınmadan gerçekleştirilebilmektedir. Faaliyetin sınırı, kişilerin özel hayat alanları ve devletin uluslararası çıkarlarıdır. Kapitalist sistemde serbest rekabete ve ticari kazanç dayalı özel bir işletme olan basın, kamunun gözcüsüdür, devlet yöneticilerini halk adına gözetler. Bu anlayışa göre

medya kar etmesi doğal bir işletme, haber ise satışa sunulan bir meta konumuna indirgenmektedir. Bir diğer sistem toplumsal sorumluluk yaklaşımıdır. Kapitalist sistemin içinde, onu onaylayan ve sürdürülebilirliğine hizmet eden nitelikteki bu yaklaşıma göre kitle iletişim kuruluşları serbest rekabet ve ticari kazanç ilkeleri çerçevesinde işletilemezler. Kendi işleyiş kurallarını kendileri belirlemeli, toplumsal çeşitliliğin ve çoğulculuğun temsilciliğini üstlenmeli, haberde doğruluk ve tarafsızlık anlayışına sadık kalmalı, şiddet ve suç içerikli yayınlara yer vermeyerek toplumun huzurunu koruma amacı gütmelidirler.²⁸ Sosyalist yaklaşım; 1917 Rus Bolşevik devrimi sonrası ortaya çıkmıştır. Sosyalist düzende basın ya da daha geniş anlamda kitle iletişim araçlarının görevi siyasal iktidarı temsil eden sosyalist partiyi desteklemek, sosyalist düşüncenin yerleşmesine hizmet etmektedir. İktidar-basın ilişkisinde diğer uygulama katılımcı yaklaşımdır. Medyada tekelleşme eğilimlerine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Yayıncılık kurumlarının merkezileşmesine ve bürokratikleşmeye karşıdır. Toplum medyanın varlık nedeni olarak gören yaklaşım, kamu yararına hizmet etmeyi yayıncıların görevi saymaktadır. Katılımcı demokrasinin bir gereği olarak bütün kesimlere kendi medya kuruluşlarına sahip olabilmek hakkını savunan yaklaşım, medyanın denetlenmesinde en önemli rolü topluma vermektedir. Son olarak gelişmeci yaklaşım, gelişmekte olan ülkelerde uygulaması görülen sistemdir. KİA'ların, ülkelerin gelişmesi ve kalkınmasında önemli rol oynadığını savunan bu yaklaşıma göre devlet, medyanın denetiminde önemli yetkilere sahiptir, müdahale ve sansür yetkisini elinde tutar.

1.5. Basın Özgürlüğü Kavramı

Basın özgürlüğü “haber, fikir ve düşünceleri çoğaltıcı araçlarla serbestçe açıklayabilme” özgürlüğüdür. Bilgi ve düşünceleri serbest olarak toplayıp, yorum ve eleştiri yaparak çoğaltabilmek ve bunları serbestçe yayımlayıp dağıtabilmek haklarını içerir.²⁹ Basın özgürlüğü, düşüncelerin basın yoluyla serbestçe, özellikle devlet müdahalelerinden bağımsız olarak açıklanabilmesi özgürlüğüdür. Basın özgürlüğü, basına tanınmış bir ayrıcalık değildir. Bunun tanınmasının nedeni, kamu yararının bulunmasıdır. İfa ettiği kamu görevi nedeniyle basın kamunun avukatı,

²⁸ N. Güngör, a.g.e., s. 354-357.

²⁹ Sulhi Dönmez, **Basın ve Hukuku**, İstanbul, İ.Ü. Yayınları, No: 2213, 1976, s. 41.

kamuoyunun borazanı gibi nitelendirmelere tabi tutulmuştur.³⁰ Basın özgürlüğü, düşünceyi açıklama özgürlüğü çerçevesinde ele alınmalıdır. Basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü kapsamında yer almaktadır. Konuşma, yazma ve tartışma özgürlüğünü içeren ifade özgürlüğü, insanın düşündüklerini söyleyebilmesinde baskı hissetmeden kendi yetkinliğini kullanabilmesidir. Bu meyanda bir savın doğruluğu ve yanlışlığına bakılmaksızın dile getirilebilmesi, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilir.³¹ Basın yoluyla düşünce açıklama özgürlüğü belirli bir düşüncenin açıklanması ve açıklanan düşünce etrafında örgütlenme hakkının kullanılma yöntemlerindendir. Basın sadece düşüncenin açıklanması yönünden değil, oluşturulması yönünden de önemli bir araçtır. Bir tür demokrasi barometresidir.³² Salt düşünce kişinin iç dünyasıyla ilgili bir olgudur. Kişinin düşünme yeteneğinin sınırlandırılması veya engellenmesi düşünülemez. Düşünceleri başkalarına ulaştırmakla birlikte, açıklanan düşüncelerin etkisiyle yeni düşüncelerin yaratılmasına da katkı sunmaktadır. Basın özgürlüğü düşüncenin açıklanması özgürlüğünün kendisidir.

1.5.1. Basının Özgürlüğüyle İlgili Siyasal Medya Kuramları

Basın özgürlüğüyle ilgili siyasal medya kuramına temel oluşturan dört tez, basın ve basın özgürlüğünün beşiği İngiltere’de ortaya konulmuştur. Devlet ile basının nicel/nitel ilişkisinde “teolojik yaklaşım”, basına sansür konulmasını Tanrısal akla dayanarak eleştirmektedir. Tezin kaynağı John Milton’un Britanya Parlamentosu’nun 1643 yılında çıkardığı, kitapların basılmadan önce ruhsat ve sansüre tabi tutacak kararnamesine karşı hazırladığı “Areopagitica”³³ başlıklı, basın özgürlüğünü savunan metindeki düşüncelerdir. Tanrı insanlara iyi ile kötü arasında vicdanın emirlerine göre seçim yapmak için aklı ödünç vermiştir ve bize olan güvenini istediğimiz kitapları okuyup kendi adımıza değerlendirmeye yönelerek gösterir. Milton’a göre “Matbaanın anahtarı cennetten inmedir... iyi bir kitabı yok etmek, aklı ve insan aklına yansıdığı biçimiyle Tanrının imgesini öldürür”.³⁴ Basın

³⁰ Ahmet Kılıçoğlu, “Basın Özgürlüğü ve Kişilik Hakları”, **Ankara Barosu Dergisi**, 1989/2, s. 315.

³¹ Gülsün Bozkurt, “Basın Özgürlüğü Kavramının Düşünsel Dayanakları”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, S. 106.

³² Jean Marie Charon, **Medya Dünyası**, İstanbul, İletişim, 1992, s.201.

³³ John Milton, **Areopagitica**, (Çevrimiçi) <http://pinkmonkey.com/dl/library1/milt16.pdf> ,14 Şubat 2021.

³⁴ John Keane, **Medya ve Demokrasi**, Çev. Haluk Şahin, İstanbul, Ayrıntı, 1992, s. 29-30.

özgürlüğüyle ilgili ortaya atılan Doğal Hak Kuramı ise kaynağını Mathew Tindall'ın, 1704'te basın kısıtlanmasına karşı tezlerini kaleme aldığı kitabında bulmaktadır. Tindall bireylerin doğal haklarını hükümetlere karşı özgürce kullanım hakkına sahip olduğunu, bu hakların başında basın özgürlüğünün geldiğini savunmaktadır. Özgür basın sadık bir nöbetçi gibi sürprizlere engel olur ve yaklaşan tehlikeler konusunda zamanında uyarıda bulunur. Tindall, "Basın özgürlüğü siyasal züppelerden, parlamenter kandırmacılıktan ve hükümete kölelik etmekten kurtulabilmenin güvencesidir"³⁵ demektedir.

"Faydacılık" yaklaşımının kaynağı, Jeremy Bentham'ın "Basın ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine" adlı kitabında öne sürdüğü düşüncelerdir. Bentham "en iyi hükümetin ve en iyi kanunların, en fazla insan için, en fazla mutluluk sağlayanlar olduğunu" savunmaktadır.³⁶ Bu görüşe göre basın özgürlüğü baskıcı hükümetlere karşı, yönetici azınlığın davranışlarını dizginleyecek bir denge ögesidir. Basın özgürlüğünün dördüncü kuramı "hakikate ulaşma" yaklaşımıdır. Hakikate yurttaşlar arasındaki kısıtlamasız tartışma yoluyla ulaşılacağı düşüncesine dayanmaktadır. Bu görüşün en etkili savunucusu John Stuart Mill'dir. Mill, "Özgürlük Üzerine" adlı yapıtında, düşünceleri ifade özgürlüğünün, insanların zihinsel iyiliği için zorunlu olduğunu savunmaktadır. Mill'e göre bir görüş, hakikatin ta kendisi olsa bile, eğer karşı fikirlerle zorlanmazsa ön yargıya dönüşecektir. Mill şöyle devam etmektedir:

*"Çıkarları halkın çıkarlarıyla özdeşleşmemiş bir yasama veya yürütme organının, onlara birtakım fikirleri zorla kabul ettirmesine ya da onların hangi öğretileri veya hangi tartışmaları dinlemelerine izin verileceğini belirlemesine karşı artık hiçbir argümana ihtiyaç duyulamayacağını varsayabiliriz."*³⁷

Karl Marx, habere ulaşma ve bilgi edinme hakkının, öteki temel insan hak ve hürriyetlerinin, örneğin düşünceyi ifade hakkının, örgütlenme özgürlüğünün temelini oluşturmasından dolayı onun ihlal edilmesinin, tüm insan haklarının da bastırılması

³⁵ a.e., s. 31.

³⁶ Jeremy Bentham, **On The Liberty of The Press and Public Discussion**, e-kitap, s. 24, (Çevrimiçi) https://books.google.com.tr/books?id=ICJXAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false 12 Eylül 2022

³⁷ John Stuart Mill, **On Liberty**, 1859, Botoche Books, Kitchener, Canada, 2001, s. 16. (Çevrimiçi) <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/mill/liberty.pdf>, 15 Şubat 2021.

sonucunu doğurduğunu vurgulayarak basın özgürlüğüne başat bir rol biçmektedir. Kendisi de gazetecilik yapan Marx, basın özgürlüğüyle ilgili "Özgür basın insan ruhunun her yerdeki uyumayan gözü, insan kaderinin kendinde somutlaşması, bireyi devlet ve dünyayla birleştiren anlamlı bir bağ, maddi mücadeleleri entelektüel mücadelelere dönüştüren ve onların ham maddi biçimlerini idealize eden somutlaşmış bir kültürdür" değerlendirmesini yapmıştır.³⁸ Bir ülkede iletişim özgürlüğünden söz edebilmek için ilk koşul, o ülkede her türlü haber, düşünce ve kanıların serbestçe öğrenilebilmesi ve toplanabilmesi olanağıdır. Bu hak sadece basın özgürlüğünün değil, tüm KİA'ları kapsayan iletişim özgürlüğünün bir gereğidir.

1.5.2. Basın Özgürlüğünden Doğan Haklar

Basın yoluyla düşünce açıklama özgürlüğünün tam olabilmesi için, söz konusu faaliyetlerle çakışan üç hakkın tanınması gerekmektedir. Bunlardan ilki haber verme hakkıdır. Haber verme hakkı: Haber verme, olayların bilimsel bir tasnife tutulmaksızın, sadece zaman yönünden birbirini izlemesi ölçütüne göre anlatılmasıdır. Haber alma hakkının varlığı, haber verme hakkının varlığını da zorunlu kılar. Bir diğer hak, inceleme ve eleştirme hakkıdır. İnceleme ve eleştirme özellikle politik, ekonomik, bilimsel ve artistik konularda söz konusudur. Üçüncüsü eser yaratma hakkıdır. Basın özgürlüğü sadece olayların anlatılması ve eleştirilmesiyle sınırlı değildir; aynı zamanda bir eserin yaratılması ve bunun kamuoyuna duyurulması hakkını da içermektedir.³⁹

Haber, düşünce ve kanaatleri serbestçe yayabilmek hakkı; "iletişim özgürlüğünün" bir gereğidir. Bu, "düşünce ve kanaatleri serbestçe açıklayabilmek hakkının fiilen kullanılabilmesi adına, haber, düşünce ve kanıları serbestçe yayma hakkının" bulunması gerekir. Bu hak basın yönünden, yazıların bir ön kontrole tabi tutulmadan basılabilmelerini gerektirdiği gibi, basılmış eserlerin serbestçe dağıtılabilmesi zorunluluğunu da şart koşmaktadır.⁴⁰ Özgürlükçü demokrasilerde en önemli ve etkin denetim organının özgür ve bağımsız basın olduğu kabul edilmektedir. Basının denetim ve eleştiriye gücü yeten bir araç olması, bir yandan

³⁸ Karl Marx, **Basın Özgürlüğü Üzerine**, Çev. Ö. Kulak ve K. Gülenç, Ankara, Dipnot, 2012, s. 84.

³⁹ Korkmaz Alemdar, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, İstanbul, Afa, 1999, s. 61-62.

⁴⁰ Kayıhan İçel, **Kitle İletişim Hukuku**, İstanbul, Beta, 2017, s. 94-97.

kamusal yaşamdaki kusurlu davranışları etkili biçimde sergileyebilme özelliğinden, diğer yandan sahip bulunduğu uzmanlar aracılığıyla devlet mekanizması üstünde ve demokratik yaşam alanında adeta bilirkişilik yapabilme niteliğinden ileri gelmektedir.

1.5.3. Tarihsel Metinlerde Basın Özgürlüğü

Amerikan kolonilerinin İngiltere karşısında verdiği bağımsızlık mücadelesi insan haklarını ilk kez güvence altına alan bir beyannameyle sonuçlanmıştır; Virginia Haklar Bildirgesi. 12 Haziran 1776 tarihli bildirgenin bazı maddeleri federal bir hukuk devletini ilan eden Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde aynen yer alırken, bildirgenin 16 maddesi de Amerikan Anayasası'nın oluşumunda etkili olmuştur. Basın özgürlüğü kavramına, Virginia Haklar Bildirgesi'nde yer verilmiştir. Bildirgenin 12'inci maddesinde "Özgürlüğün en güçlü kalelerinden birisi de basın özgürlüğüdür; despotik yönetimler dışında, asla sınırlandırılmaz"⁴¹ denilmektedir. Bu madde bireysel ve toplumsal özgürlük bağlamında basın özgürlüğüne başat rol biçmektedir. Söz özgürlüğü bağlamında ilk anayasal metin, Amerikan Anayasası'nın 15 Aralık 1791 tarihli ilk değişiklik (First Amendment) maddesidir. Madde şöyledir:

*"Kongre herhangi bir inancın kurumsallaşması veya yasaklanması, özgür ifadeden yararlanılması ya da ifade ya da basın özgürlüğünü ya da kişilerin barışçı biçimde toplanma veya hükümete bu konularda şikayetlere çözüm bulunması için dilekçe verme hakkını kısıtlayan hiçbir yasa yapamaz."*⁴²

Amerikan Anayasası'nın ilk değişiklik maddesinin açıklama bölümünde *"Kongre ibadeti, ifade özgürlüğünü ve basın özgürlüğünü sınırlayan, veya halkı sükunet içinde toplanmasını yasaklayan yasalar çıkaramaz"* denilmektedir. Liberal anlayışın temel unsurları hak ve özgürlükleri bu maddeyle sadece siyasal düşünce özgürlüğünü değil, düşünce özgürlüğünü bütün boyutlarıyla anayasal güvence altına almaktadır. Aynı zamanda bu anayasal madde her ne sebeple olursa olsun, ifade özgürlüğünü görünür kılan basın özgürlüğüne, hükümetlerin müdahalesini

⁴¹ G. Bozkurt, a.g.e., s. 140.

⁴² National Archives, America's Founding Documents, "Declaration of Independence: A Transcription", (Çevrimiçi) <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>, 11 Şubat 2021.

yasaklamaktadır. Tarihsel olaylar perspektifinde basın özgürlüğünün yer aldığı ikinci metin, 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'dir. Bildiri insanın doğuştan sahip olduğu devredilemez haklara resmi bir nitelik kazandırımıdır. 1789 Fransız İhtilali feodalizmin yıkılışının ilanı olmakla birlikte, ifade ve kanaat özgürlüğünün uluslararası bir metne en güçlü ifadelerle geçtiği bir devrim hareketidir. Bir devrim ve özgürlük mücadelesi olan Fransız İhtilali'nin ürünü olarak ortaya çıkan bildiri, düşüncelerin yayımlanmasına dair ifadeler barındırmasıyla basın özgürlüğünü işaret etmektedir. Bildirinin 11'inci maddesi şöyledir:

*"Düşüncelerin, fikir ve kanaatlerin başkalarına serbestçe söylenmesi, insanın en değerli haklarından biridir. Her vatandaş serbestçe konuşabilir, yazabilir ya da yayın yapabilir."*⁴³

Düşüncenin özgürlüğü öncelikle düşüncenin oluşumunu, bu da onun somut ifadesi olan basın özgürlüğünü gerektirir. Düşüncenin oluşumu ve gelişiminin en önemli aracı da haber alma özgürlüğüdür. Bildirinin 11'inci maddesi düşüncüyü ifade özgürlüğünü basma ve yayımlama özgürlüğü olarak sonuştırırken, kötüye kullanımı halinde ifade sahibini sorumlu tutarak onun sınırlarını da belirlemektedir. Basın özgürlüğü ifade özgürlüğünün en somut ifadesi olarak toplumsal sözleşme metinlerinde yerini almıştır.

1.6. Anayasalarda ve Kanunlarda Basın Özgürlüğü Kavramı

Kanun (Yasa) ifadesi olayların gidişinde olağan dışına yer vermeyen, değişmezlik ve zorunluluk gösteren kural anlamına gelmektedir. Hukuki bir terim olarak kanun, devletin yasama organları tarafından konulan ve uyulması gereken kurallar bütünüdür. Anayasa kavramı ise bir devletin yönetim biçimini belirten, yasama, yürütme, yargılama güçlerinin nasıl kullanılacağını gösteren, yurttaşların kamu haklarını bildiren temel kanun anlamına gelmektedir. Anayasa, yasaların hangi genel esasa bağlı olduğunu ortaya koyan temel esasları belirler. Anayasa kavramsal olarak yedi ayrı ölçütü içermektedir. Bu ölçütler yazılı olma, parlamenter çoğunluk tarafından değiştirilme şartını güçleştiren katılık, uzun

⁴³ İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, (Çevrimiçi) <https://www.elysee.fr/la-presidence/la-declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen>, 1 Mart 2021.

ömürlü olma, üstün hukuk niteliğinde olma, ölçü-norm değeri taşıma, toplumun temel değerleriyle uyumluluk ve temel hakların korunmasıdır.⁴⁴ Kanunlar ise uygulamaları, ceza ve yaptırımları belirlemektedir. Kanun ile anayasa arasındaki temel fark, kanunların anayasaya aykırı olamayacağıdır. Anayasa bağlayıcıdır. Anayasalar kurucu iktidarlar tarafından yapılabilir, ancak kurulu iktidarlar tarafından değiştirilebilirler. Kurucu iktidar, özetle anayasa yapma ve değiştirme iktidarı olarak tanımlanmaktadır. Anayasa yapımı asli kurucu iktidar, anayasayı değiştirme ise tali kurucu iktidarla mümkündür. Asli kurucu iktidar, hukuk-dışı bir iktidardır. Bir hukuk boşluğu ortamında belirir. Asli kurucu iktidar hiçbir hukuk kuralıyla bağlı olmaksızın, yeniden, sıfırdan bir anayasa yapar.⁴⁵ Bir devrim ya da sivil-askeri hükümet darbeleri gibi olağanüstü durumlarda ortaya çıkar. Tali kurucu iktidar yeni bir anayasa yapamaz, mevcut anayasayı onun öngördüğü usullerle değiştirme iktidarındır. Yeni bir anayasa yapma yetkisi asli kurucu iktidarın, mevcut bir anayasada değişiklik yapma işi ise tali kurucu iktidarın yetkisindedir.

Temel hak ve özgürlükler evrenseldir ve tüm insanlar için geçerlidir. İnsanlara ait oldukları ülkelerden, kültürden, hukuk sisteminden, ahlak anlayışından ve geleneksel uygulamalardan bağımsız olarak tanınan haklardır. Bu yüzden devletler hukuki düzenlemelerinde evrensel metinlerle uyumlu adımlar atmak zorundadırlar.⁴⁶ Bu iki özgürlüğün, devletlerin iç hukuk kurallarında kabul edilmesinin yeterli güvence sağlamayacağından hareketle, düşünce ve basın özgürlüğü uluslararası metinlere geçmiştir. Basın özgürlüğü birçok anayasa, uluslararası bildiri ve sözleşmede düşünceyi açıklama özgürlüğü ile birlikte ele alınmıştır. 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Bildirisi ve 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi insan hak ve özgürlüklerinin evrensel açılımını içeren ve bu noktada devletlerin anayasalarına kaynaklık eden en önemli belgelerdir. Düşünce ve basın özgürlüğü, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 10

⁴⁴ Wociecz Sadurski, “Anayasacılık ve Anayasa Yapımı Üzerine”, s. 24., Türkiye Barolar Birliği, “Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim”, Uluslararası Sempozyum, 19/20 Mart 2010, (Çevrimiçi), <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/ayad-2010-383.pdf> 13 Eylül 2022.

⁴⁵ Kemal Gözler, “Asli Kurucu İktidar-Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni bir Anayasa Yapabilir mi?”, Türk Anayasa Hukuku Sitesi, s. 5., (Çevrimiçi), <https://www.anayasa.gen.tr/tbmm-yeni-anayasa.htm>, 23 Temmuz 2022.

⁴⁶ Bozkurt, a.g.e., s. 123.

Aralık 1948 günü Paris'te ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 18. maddesinde açık bir dille ifade edilmiştir. Kanaat ve ifade özgürlüğünü güvence altına alan bildirgenin 19'uncu maddesi şöyledir:

*"Herkesin kanaat ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, müdahale olmaksızın kanaat taşıma ve herhangi bir yoldan ve ülke sınırlarını gözetmeksizin bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışma, onları edinme ve yayma serbestliğini de kapsar."*⁴⁷

Basın özgürlüğünü güvence altına alan bir diğer uluslararası sözleşme, 4 Kasım 1950 tarihli, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir (AİHS). AİHS'nin "Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü" başlıklı 9'uncu maddesinde "Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir." denilmektedir. AİHS'nin "İfade özgürlüğü" başlıklı 10'uncu maddesi ise şu şekildedir:

*"Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve verme özgürlüğünü de kapsar."*⁴⁸

Modern dünyada insan hakları ve basın özgürlüğünün önemli parçası kabul edilen ifade ve kanaat özgürlüğü, BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve AİHS düzenlemeleriyle en geniş sınırlarına ulaşmıştır.

1.6.1. Cumhuriyet Dönemi Anayasaları

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında basına yönelik sansür niteliğindeki ilk belge, TBMM'nin açılışından altı gün sonra çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu'dur. 29 Nisan 1920 tarihli kanun, Meclisin meşruiyetine yönelik söz veya yazılı eylemleri vatana ihanet sayarak cezalandırmaktadır. 71 yıl yürürlükte kalan kanun, 12 Nisan 1991'de kaldırılmıştır. Bu dönem yürürlüğe giren bir başka sansür belgesi, 6 Mayıs

⁴⁷ Rona Aybay, **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi**, Ankara, TBB Yayınları, 2006, s.17.

⁴⁸ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, (Çevrimiçi)
https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, 21 Nisan 2022.

1920 tarihli İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi'dir. Kararname Kurtuluş Savaşı sürecinde İstanbul'la haberleşmeyi sansür amacıyla kabul edilmiştir. İstanbul'dan gelecek resmi belgelerin ve yine İstanbul'dan çıkan süreli yayınların belli merkezlerde toplanarak iadesi hükmünü içermektedir. Beş ilde sansür müfettişlikleri kurulmuştur. 4 Mart 1925'te Şeyh Sait ayaklanması nedeniyle TBMM'de kabul edilen Takrir-i Sükun Kanunu ise basını kontrol altına almaya ve baskılamaya yönelik ilk önemli kanuni düzenlemedir. Çok partili hayata geçiş amacıyla kuruluşuna izin verilen Terakkiperver Fırkası ve Serbest Fırka destekçisi muhalif basına yönelik baskı ve tedbirler ilk kez bu kanunla gündeme gelmiştir. Toplumun okur-yazarlık düzeyi ve eğitim seviyesi nedeniyle anaakım kitlesel bir gazetecilik anlayışı henüz yoktur. Takrir-i Sükun Kanunu gelenekçi, liberal, ileri ayrımı yapmaksızın, resmi ideoloji harici tüm siyasal örgütlenişlerle birlikte, rejime direnen basını ve yığınsal iletişim kanallarını kapatmıştır.⁴⁹ Tek maddelik kanun kabul edilir edilmez Tevhid-i Efkar, Son Telgraf, İstiklal, Son Telgraf, Toksöz ve solcu gazeteler Orak Çekiç, Aydınlık, sağcı Sebilürreşad kapatılmıştır. Ahmet Emin Yalman'ın Vatan gazetesi de kapatılan gazeteler arasına katılmış, sahipleri tutuklanarak İstiklal Mahkemelerinde yargılanmıştır. Seküler rejimin inşası için basının tam desteğine ihtiyaç duyan kurucu rejim muhalif basını etkisizleştirmenin ardından tek sesli, tek dilli bir basın inşasına yönelmiştir.

Bu bölümde Cumhuriyet dönemi kabul edilen anayasalar ve bu anayasalar esas alınarak hazırlanan basın kanunları basın özgürlüğü bağlamında incelenecektir. Cumhuriyet dönemi anayasaları incelemenden önce Türkiye'de basın faaliyetlerini düzenleyen ilk anayasal metin, 1876 tarihli Kanuni Esasi'yi incelemek yerinde olacaktır. Çünkü Cumhuriyet dönemi kabul edilen ilk anayasa, neredeyse bu anayasanın birebir kopyası görünümündedir. Kanuni Esasi'nin 12'inci maddesi'nde "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" denilerek ilk kez süreli yayın çıkarma idareninin iznine bağlı olmaktan çıkarılmıştır. Padişah 2'inci Abdülhamit, yetkilerini kısıtlayan bu anayasayı kendisinin adıyla anılan istibdat döneminde otuz üç buçuk yıl boyunca askıya almıştır. İkinci Meşrutiyet'in kabulüyle birlikte 24 Temmuz 1908'de

⁴⁹ Ali Gevgilli, **Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1990, s. 125.

yeniden yürürlüğe giren anayasa, Cumhuriyetin kuruluşuna dek yürürlükte kalmıştır. Cumhuriyet'in ilanı öncesi, Kurtuluş Savaşı'nın henüz sürdüğü günlerde, Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen 1921 Anayasası'nda (Teşkilatı Esasiye Kanunu)⁵⁰ basınla ilgili herhangi bir düzenleme yer almamıştır. Yeni kurulan Türk devletinin hukuki ve siyasi temellerini belirleyen ilk anayasa niteliğindeki anayasa, olağanüstü dönemlere özgü bir hükümet şeklinin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Hükümetin şekli (Cumhuriyet), dini (İslam) ve egemenlik yapısına yer verilen metin daha çok, henüz işgale karşı kurtuluş savaşı veren bir ülkenin idari yapılanmasını düzenlemektedir.

1.6.1.1. 1924 Anayasası

Cumhuriyet döneminde basın özgürlüğünü düzenleyen ilk anayasal metin, 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur. Anayasada basın özgürlüğüne atıf, basının bir kamu görevi olduğuna işaret eden “Türklerin kamu hakları” başlıklı 5'inci bölümde yer almaktadır. Bu anayasanın 77'inci maddesinde “Matbuat kanun dairesinde serbesttir ve neşir edilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi değildir.” denilmektedir. Bu maddede yer verilen, ‘Matbuat kanun dairesinde serbesttir’ ifadesi, 1876 Kanuni Esasi'nin basın özgürlüğünü düzenleyen 12'inci maddesinden aynen alınmıştır. Metinde basınla ilgili bir başka ifade, kanunun 86'ıncı maddesinde yer alan sıkıyönetimin tanımında geçmektedir. Kanun, “Sıkıyönetim, kişi ve konut dokunulmazlığının, basın, gönderişme, dernek, ortaklık hürriyetlerinin geçici olarak kayıtlanması ve durdurulması demektir”⁵¹ şeklindedir. Anayasanın 70'inci maddesinde yer alan “Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağıt, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabii haklarından” ifadeleriyle düşünme, söz ve yayımı temel özgürlüklerden kabul edilmiştir. Bu içerik basın özgürlüğünü doğrudan ilgilendirmektedir. 1924 Anayasası ile birlikte basın özgürlüğü bireysel özgürlüklerle birlikte aynı madde içinde yer bulmuştur. Güçler birliği ilkesine dayanan, TBMM'yi sınırlayacak bir siyasi güce olanak vermeyen

⁵⁰ 1921 Anayasası, (Çevrimiçi) <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/>, 22 Şubat 2021.

⁵¹ 1924 Anayasası, (Çevrimiçi) <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>, 22 Şubat 2021.

1924 Anayasası, güçler ayrılığına dayalı 1961 Anayasası'nın kabulüyle birlikte yürürlükten kalkmıştır.

1.6.1.2. 1961 Anayasası

Türk basın tarihinin en özgürlükçü anayasası bir askeri darbenin ardından kabul edilmiştir. 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koyan askeri yönetimin ilk icraatı, DP hükümeti döneminde hapsedilen gazetecilerin hemen serbest bırakılması olmuştur. Askeri yönetimi üstlenen MBK'nın 22 numaralı tebliği şöyledir:

*"Türk demokrasisinin gelişmesinde kalemleri ile hiçbir zaman mücadeleden çekinmedikleri için Anayasa'ya aykırı kanunlar yoluyla tevkif edilmiş bulunan kıymetli basın mensupları 28 Mayıs 1960 günü saat 03.00'te tahliye edileceklerdir. Aynı kanunlara göre hakkında takibat yapılmakta olanların takibatı iptal edilecek, mahkemede olanların da sorgu ve tahkikatlarına devam edilmeyerek serbest bırakılacaklardır."*⁵²

Tebliğin gereği yerine getirilmiş, DP döneminde tartışmalı suçlamalarla cezaevine konulan gazeteciler şartsız serbest bırakılmıştır. 10 Ocak 1961 Anayasası⁵³, Türk basın tarihinin kanuni düzlemde basın ve ifade özgürlüğünü en geniş sınırlarına ulaştırdığı bir belge niteliği taşımaktadır. 1961 Anayasası ile insan haklarına dayalı demokratik hukuk devleti öngörülmüş, temel hak ve özgürlükler genişletilmiştir. Anayasanın yürürlüğü girdiği tarihten itibaren ilk yıllar, "basın özgürlüğünün altın dönemi" olarak anılmaktadır. 1961 Anayasası'nın 21-27 arasındaki maddeleri, Basın Yayımla İlgili Hükümleri düzenlemektedir. Basın özgürlüğü en geniş şekilde, 1961 Anayasası'nda, iki ayrı kanun halinde yer almıştır. 22'inci madde doğrudan basın hürriyetini düzenlemektedir. Maddede, "Basın hürdür; sansür edilemez. Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır" denilmektedir. 23'üncü madde gazete ve dergi çıkarmanın önceden izin alma ve mali teminat yartlarına bağlanamayacağını öngörmüştür. Anayasa'nın 24'üncü maddesi "kitap ve broşürün yayımı izne tabi tutulamaz ve sansür edilemez" hükmünü

⁵² Milli Güvenlik Komitesi 27 Numaralı Tebliği, **Resmi Gazete**, 30 Mayıs 1960, (Çevrimiçi) <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10515.pdf>, 2 Mart 2021.

⁵³ 1961 Anayasası, (Çevrimiçi) <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1961-anayasasi/>, 2 Mart 2021

taşıırken, 25’inci madde, basım ve basın araçlarına suç vasıtası olduğu gerekçesiyle el konulamayacağını kayıt altına almıştır. 26’ıncı madde, kişiler ve siyasi partilerin kamu tüzel kişiliği elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahip olduğunu, halkın bu araçlarla haber almasına, düşünce ve kanaatlere ulaşmasına ve kamuoyunun serbestçe oluşmasına engel olunamayacağını hüküm altına almıştır. 27’inci madde düzeltme ve cevap hakkını düzenlemektedir.

1.6.1.2.1. Sosyal Devlet İlkesi

Sosyal devlet, ekonomik ve sosyal alanlarda bireylere sosyal güvenlik ve adalet sağlayıcı politikalar üreten bir devlet modelidir.⁵⁴ Devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören bir anlayıştır. Marksist düşünce, liberal özgürlük anlayışından farklı olarak özgürlüğü “kazanılması gereken bir olgu” kabul ederek getirdiği özgürlükçü anlayışla sosyal devlet anlayışına katkıda bulunmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan sosyalist devletler de bu marksist anlayıştan hareketle sosyal devlet ilkesine dayalı özgürlükçü anayasaları yürürlüğe koyarak, başta üçüncü dünya ülkeleri olmak üzere Batılı kapitalist toplumlar için ilham kaynağı olmuş, ortaya çıkan bu sempatiye önlem olarak kapitalist devletler de yönetimde, ikinci savaş sonrası insan hak ve özgürlüklerine güvence altına alan sosyal devlet anlayışına yönelmişlerdir. 1961 Anayasası temel insan hakları ve özgürlüklerini, düşünme ve düşünceyi yayma özgürlüğünü güvence altına alan özgürlükçü bir anayasadır. 1961 Anayasası önceki anayasamızdan farklı olarak “kuvvetler birliği” yerine, demokratik yönetimin vazgeçilmez unsuru “kuvvetler ayrılığı” ilkesini getirmiştir. Bu anayasa ile sosyal devlet ilkesi de bizde ilk kez dile getirilmiş, insan hak ve özgürlüklerinin en geniş sınırlarıyla güvence altına alınması amaçlanmıştır. Sosyal devlet ilkesi İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyalist devletlerin yayılımına önlem olarak Batılı kapitalist ülkelerin anayasalarına girerken, bizde de 1961 Anayasası ile kayıt altına alınarak yürürlüğe konulmuştur. 1961 Anayasası, Cumhuriyetin sosyal bir hukuk devleti olduğu hükmünü getirmiş ve sosyal devlet ilkesinin içeriğini oluşturan geniş bir hak ve ödevler listesi öngörmüştür. Anayasanın

⁵⁴ “Sosyal devlet”, TDK Sözlüğü, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/> , 13 Mayıs 2022.

Temel Haklar ve Ödevler başlığını taşıyan ikinci kısmında yer alan, 10'uncu maddenin 2'inci fıkrasında şöyle denilmektedir:

"Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar. "

Anayasanın üçüncü bölümü sosyal ve iktisadi hakları düzenlemektedir. Anayasanın sosyal devlet anlayışını temel alan yapısı basın özgürlüğüne olumlu katkılar sunmuş, sınırlarını genişletmiştir. 27 Mayıs 1960 sonrası basın mevzuatında yapılan bir başka önemli düzenleme, Basın İlan Kurumu'nun oluşturulmasıdır. 9 Ocak 1961'de yürürlüğe giren ve "Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun" başlığını taşıyan 195 sayılı kanun, DP iktidarı döneminde "Besleme Basın" deyiminin ortaya çıkmasına neden olan ilan ve kağıt tahsisi eşitsizliğini ortadan kaldırmıştır. Bu kanunla resmi ilan dağıtımı bir düzene kavuşturulmuş, adil biçimde yapılması sağlanmıştır. Basın İlan Kurumu'nun oluşturulması, 1961 Anayasası'nın sosyal devlet anlayışının, adalet sağlayıcı özelliğinin uzantısıdır.

1961 Anayasasıyla aynı gün, 10 Ocak 1961 tarihinde yürürlüğe giren 212 sayılı Basın İş Kanunu, gazetecilerin özlük haklarını düzenlemektedir. Anayasanın sosyal devlet ilkesine uygun olarak kabul edilen bu kanun, gazeteciliğin mesleki tanımını ve korumaya aldığı özel haklar noktasında mesleğe büyük katkı sunmuştur. Öte yandan çalışan gazetecilere önemli özlük haklar sağlayan 212 sayılı kanun ve Basın İlan Kurumu kanunu gazete sahiplerinin tepkisine neden olmuş, bir ilk niteliğinde eylemle protesto edilmiştir. Gazete patronları bu kanunları protesto amacıyla 10 Ocak 1961 tarihli bir ortak bildiri yayımlayarak, üç gün boyunca gazete çıkarmayacaklarını ilan etmişlerdir. Bildirinin altında imzası bulunan gazeteler Akşam, Tercüman, Vatan, Yeni Sabah, Hürriyet ve Yeni İstanbul'dur. Bildiride basına "devlet eliyle bir vasilik" sistemi getirildiği öne sürülmektedir.

Gazeteciler gazete patronlarının bu tavrını sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Patronların karşı çıktığı 212 Sayılı Basın İş Kanunu gazetecilere kıdem hakkı, gazetelerin kapanması halinde gazeteciye ödenek verilmesi, istifa eden gazeteciye

kıdem ödeneği, aylıkların peşin ödenmesi, gece çalışanlara haftada iki gün izin, kar eden gazetenin yılda bir maaş ikramiye, iş anlaşmazlıklarının ticaret mahkemeleri yerine iş mahkemelerinde görülmesi, ödemelerin gecikmesi halinde faiz işletilmesi gibi haklar tanımaktadır. Gazeteciler de patronlarının bu eylemlerine 10 Ocak 1961 günü yaptıkları bir protesto yürüyüşüyle karşılık vermiştir. Protestocu gazeteciler “Babıali ağalarına paydos, Biz çalışan gazeteciler, Gazete patronlarının çıkmama kararına katılmıyoruz, Patronlar paralarını, biz hayatımızı koyduk” yazılı pankartlar taşımıştır. Gazeteciler ayrıca patronların yayın yapmadığı üç gün boyunca “Basın” adlı bir gazete çıkarmıştır. Boykot yapan dokuz gazeteden sekizinin yazı işleri müdürleri, gazete sahiplerinin bildirisine karşı bildiri yayımlamış, bildiriye imza koymayan Hürriyet Genel Yayın Yönetmeni (GY) Necati Zincirkıran, sendika üyeliğinden çıkarılmıştır.⁵⁵ TGS öncülüğünde yayınlanan gazetede yayımlanan bildiride şöyle denilmektedir:

*"Temel hak ve hürriyetlerimizin gerçekten kısıldığı, basın, yalnız basının değil, bütün memleketin gerçekten eşi görülmemiş bir tehlikenin içine sokulduğu günlerde bile gazetelerini kapatmak ve protesto yoluna gitmeyen gazete sahiplerinin, şimdi bir ilan kurumu için yaptıkları bu hareket, basın tarihimizde herhalde şerefli bir yer kaplamayacaktır. Gazete çıkarmak, çorap fabrikası işletmeye benzemez. Basın bir kamu hizmetidir."*⁵⁶

27 Mayıs darbesi sonrası kabul edilen Anayasayla sağlanan basının özgürlük dönemi kısa sürmüştür. MBK hükümeti, 1962 seçimlerinin hemen öncesinde basınla ilgili antidemokratik bir kanun çıkartmıştır. 5 Mart 1962'de kabul edilen, "Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun" başlıklı kanun (Tebirler Kanunu), basına sansür hükümleri içermektedir. Kanun, metindeki ifadeyle “Türk Milletinin gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 Devrimini” ve Yüce Divan kararlarını söz, yazı, haber, resim, karikatür vb. araçlarla yermeyi veya kötülemeyi, DP iktidarını övmeyi, mensup oldukları partiyi DP’nin devamı olarak nitelemeyi, bu yönde propaganda yapmayı, demokratik rejimi kötülemeyi yasaklamakta, ihlal halinde 5-10 yıl hapis cezası öngörmektedir. Kanun bu suçların basın yoluyla

⁵⁵ Nail Güreli, **Dünden Bugüne Babıali**, İstanbul, Heyamola, 2011, s. 85.

⁵⁶ H. Topuz, a.g.e., s. 214.

işlenmesi halinde süreli yayınların toplatılması, iftira halinde cezanın misliyle uygulanması hükümlerini içermektedir.

1.6.1.2.2. İspat Hakkı

9 Mart 1954’de çıkarılan 6334 sayılı “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun”, DP’nin iktidarının başlangıcında yaptığı basın özgürlüğü lehindeki düzenlemelerin önemli bir kısmını yok etmiştir. Kanunun 1’inci maddesinde, "*yazılı basın aracılığıyla namus, şeref ve haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması, itibar kırarak, şöhrat veya servete zarar verecek suç yöneltilmesi, izinleri olmaksızın teşhir edilmesi ve tehdit edilmesi*" suç sayılmış, aksi davranışların 3 yıla kadar hapis ve 10 bin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılacağı öngörülmüştür. Suçlamanın şikayete bağlı olmaması, basın üzerindeki baskıyı artırmıştır. Kanunun 3’üncü maddesi “Devletin siyasi veya mali itibarını sarsacak veya ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak mahiyette yalan haber veya havadisleri veya bu mahiyetteki vesikaları neşredenler”⁵⁷ için hapis ve ağır para cezası öngörmektedir. Üçüncü maddede “yalan haber” tanımının yapılmaması ve yoruma açık olması, uygulamada basın aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Basının kamuoyu gücü oluşturma, halk ve meclis nezdinde lobi yapma çabasını kendi özgürlük sınırlarını belirleyen kanun yapımı sırasında ve sonrası yeterince sergilemediği, hatta basının büyük bölümünün bu özgürlükler aleyhindeki yasaya destek verdiği görülmüştür. Düzenlemede basına ispat hakkının tanınmamış olması Cumhuriyet gazetesi ve kısmen de Hürriyet ve Milliyet gazetesinde geniş yer almayan haber ve yorumlarla eleştirilmiştir. Hürriyet gazetesi muhalefetin tüm itirazlarına rağmen kabul edildiği belirtilen kanunun seçimle alakalı olduğu savunularak iktidara örtülü bir tepkide bulunmuştur.⁵⁸

⁵⁷ Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun, 17 Mart 1954, (Çevrimiçi)

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc036/kanuntbmmc036/kanuntbmmc03606334.pdf, 25 Şubat 2021.

⁵⁸ Mehmet Sena Köseadağ, “Türk Basın Kanunu’nda Yapılan Değişikliklerin Temsili Yazılı Basında”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Nisan 2016, Cilt 9, Sayı 43, s. 2038-2039.

6434 sayılı kanun, 7 Haziran 1956 tarihli 6732 ve 6733 sayılı kanunlarla değiştirilerek daha da ağırlaştırılmıştır.⁵⁹ Kanunun 3'üncü maddesi "Kötü niyetle veya özel maksada dayanan yayında bulunmak veya devletin ve hükümetin dışarıdaki itibar ve nüfuzunu kırarak şekilde asılsız, mübalağalı veya özel maksada dayanan haberlerin dışarıda yayınlanmasına sebep olmak."⁶⁰ ifadelerini taşımaktadır. Savcılara devlet görevlilerini eleştiren haberleri doğrudan kovuşturma yetkisi veren kanun önceki kanundan farklı olarak gazetecinin tutuklanmasının önünü de açmıştır. Basın özgürlüğü aleyhindeki ikinci değişiklik maddesi ise sonraki dönemde çok tartışılacak "ispat hakkı" ile ilgilidir. Gazetecinin haberleştirdiği bir iddiayı ispat etme hakkı tanınmamıştır. İspat hakkı, gazeteciye haberini yaptığı kişi hakkındaki iddiasını mahkemede ispatlaması hakkını ifade etmektedir. Buna göre gazeteci şikayet konusu haberin doğruluğunu mahkemede ispat ederse herhangi bir cezai yaptırımdan kurtulmaktadır.Örneğin bir devlet görevlisinin görevi kötüye kullanımıyla ilgili bir iddianın kovuşturulması esnasında gazeteciye savunmasında bu iddiayı ispatlama hakkı tanınmayacak ve cezai yaptırım uygulanacaktır. Altan Öymen ispat hakkını şöyle açıklamaktadır:

*"Diyelim bir bakan hakkındaki yolsuzluk belgeleri elinize geçti. Siz bunlara dayanarak, kesin bir yorum da yapmadan, 'Bakan hakkında şu iddialar var' diye bir haber yayınlarsanız, savcılar size hemen dava açıyordu. Ama siz gazeteci olarak kendinizi savunurken, o iddianın varlığını ispat edecek belgeleri ortaya koyup, 'Doğruyu yazdım' diye kendinizi savunamıyordunuz. Böyle bir hakkınız yoktu."*⁶¹

Gazetecilere tanınmayan ispat hakkının mağdurlarından biri de Metin Toker'dir. DP milletvekili 11 kişi 30 Nisan 1955'te meclis başkanlığına, ispat hakkını yasaklayan, TCK 481'e 16 Mart 1949'de eklenen içtihat kararının kaldırılması, yani ispat hakkının tanınması talebiyle önerge vermiştir. Basından sorumlu devlet bakanı Mükerrer Sarol teklif aleyhine beyanda bulunmuş, önerge reddedilmiştir. Metin Toker yönetimindeki Akis dergisi bu tartışmalar sırasında Sarol'un basından sorumlu devlet bakanı kimliğine rağmen Türk Sesi adlı gazeteyi

⁵⁹ M. Özgen, a.g.e., s. 45.

⁶⁰ Kanunlar, **Resmî Gazete**, 8 Haziran 1956, (Çevrimiçi) <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9327.pdf>, 17 Mart 2021.

⁶¹ Altan Öymen, ... **Ve İhtilal**, İstanbul, Doğan, 2013, s. 166.

çıkardığını, bu gazeteye resmi ilanlar ve tahsisler verildiğini yazmıştır. Toker bu iddiayı şöyle dile getirmektedir:

*"Biz bir adamın hem basın işlerini yönlendiren devlet bakanı, hem de gazete sahibi olamayacağını yazmıştık. Sarol, Türk Sesi adlı uydurma bir gazetenin sahibiydi. Ama aynı zamanda devlet bakanı olduğu için kağıt, mürekkep, çinko tahsisi, resmi ilanlar, hepsi onun elindeydi. Gazetesini Ankara'daki ilkokullara kadar birçok daireye abone ettirmişti. Bir ilkokulda Türk Sesi gazetesini kim okur?... Sadece devlet bakanına devlet haraç ödüyordu."*⁶²

Sarol, Akis dergisinin bakanlıktan istifa etmesi ya da gazete sahipliğinden vazgeçmesini talep eden kampanyası karşısında gazeteyi devrettiğini açıklamıştır. Toker bu kez devrin muvazaalı olduğunu ispatlayan noter anlaşmasını Akis'te yayınlayınca Sarol tarafından mahkemeye verilmiştir. Mahkeme devrin danışıklı olduğu gerekçesiyle Toker'in beraatına karar verirken, Yargıtay, kanunda ispat hakkı yer almadığı için kararı bozmuş ve Toker 7 ay 23 gün hapis cezasına çarptırılmıştır. Öte yandan DP hükümetine karşı sert muhalefet yürüten Akis dergisinin hükümete öfkeli askerler tarafından takip edildiği öne sürülmüştür. Cumhuriyet yazarı Cevat Fehmi Başkut, 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren MBK üyeleriyle bir dizi röportaj yapmıştır. Röportaj veren darbeci askerlerin hepsi Atatürk'ün Nutuk'unu okuduklarını, edebi eser olarak Polyanna'yı ve İsvaç'i anlatan Beyaz Zambaklar Ülkesi kitabını çok beğendiklerini, "kamuoyu izleyicisi olarak gıdalarını"⁶³ Akis dergisinden aldıklarını anlatmışlardır. Toker bu detayla ilgili, "Akis'i anlamadan okumuşlar" demiştir. Öte yandan Arcayürek de MBK üyelerinden Orhan Erkanlı'nın da kendisine "Biz ihtilali Akis dergisi okuyarak yaptık" dediğini öne sürmektedir.

1956 tarihli bu iki kanunun hazırlık, kabul ve yürürlüğe girmesi sürecinde ulusal basının tepkisi 1954 değişiklikleri ile kıyaslandığında daha açık ve doğrudan hükümete muhalefet şeklinde gerçekleşmiştir. Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet ve Akşam gazeteleri basın özgürlüğünü daraltan bu kanunlarla ilgili tepkileri daha çok muhalefet partilerinin meclisteki mücadeleleri üzerinden vermiştir. Gazetelerin bu

⁶² Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, DP Yokuş Aşağı, 1954-1957**, İstanbul, Bilgi, 1991, s. 228.

⁶³ Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965**, İstanbul, Bilgi, 1985, s. 198.

kanun yapımına karşı doğrudan tepkileri başyazarların yorumları yoluyla verilmiştir. Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi'nin yorumlarıyla kanuna sert tepki gösterirken, Alman gazetecilerin ağzından DP'nin getirdiği kanunları Hitler'in basın kanunlarıyla kıyaslamıştır. Hürriyet gazetesi kanunun görüşmelerinin devam ettiği hafta boyunca her gün konuyu birinci sayfasından eleştirel bir dille haber vermiş, "Açık konuşma devri sona erdi", "Kanun çıkarsa basının sonu olur" gibi manşetler atarak itidara sert muhalefette bulunmuştur. Uluslararası basın da basına yönelik bu baskı kanunlarına sert tepki gösterirken, Türk basınının iktidara muhalefetini övmüştür.⁶⁴ Kanunların yürürlüğe girmesiyle birlikte gazeteciler öngörülen hapis ve para cezası tehditleri nedeniyle fikrini açıklamaktan kaçınarak suskun kalmayı tercih etmiş, sektörde derin bir otosansür uygulanmaya başlamıştır.

Gazeteciye ispat hakkı 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yapılan kanuni düzenlemelerle verilmiştir. TCK 481'inci maddesi 5 Aralık 1961 tarihinde değiştirilerek, basına ispat hakkı tanınmıştır. Bu değişiklikle gazetecilerin haklarında haber yaptıkları siyasiler ve bürokratların şikayeti halinde, mahkemece kamu yararı bulunması halinde gazeteciye ispat hakkı tanınmış, cezai yaptırımdan kurtulmalarının yolu açılmıştır. İspat hakkı 1961 Anayasası ile de güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın "Hakların Korunmasıyla İlgili Hükümler" bölümünde, 34'üncü maddede yer verilen "İspat hakkı" şu şekildedir:

*"Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikayetçinin ispata razı olmasına bağlıdır."*⁶⁵

İspat hakkı 12 Eylül Anayasasında da varlığını korumuştur. O günlerde ispat hakkının uygulamasına yönelik basın dünyasından bir örnek vermek yerinde olacaktır. Milliyet yazarı Hasan Pulur ünlü gazetecilerin politikacılarla çıkar ilişkisine dair "Yağdanlık" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Pulur bu yazısında,

⁶⁴ M. S. Köseadağ, a.g.e., s. 2041-2042.

⁶⁵ 1961 Anayasası, (Çevrimiçi) <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>, 3 Mart 2021.

“Özal gitmiş, Demirel gelmiş, Demirel gitmiş, Çiller gelmiş, hiç fark etmez, onların mesleği yağdanlıktır. Bazıları efelik taslarlar, yağdanlıkları yüzlerine vurulunca soluğu mahkemede alıp tazminat koparmaya çalışırlar.” demektedir. Pulur bu yazısından dolayı mahkemeye verilmiştir. Mahkeme önce tazminata hükmetmiş, temyiz üzerine Yargıtay bu kararı bozup, Pulur’un beraatına hükmetmiştir. Yargıtay’ın ispat hakkını da gözettiği gerekçeli kararında şu satırlar dikkat çekicidir:

*"Davacının bir siyasi parti lideri iktidarda iken onun hakkında onu destekleyerek övgü dolu kitapçıklar yazdığı belgelendirilmiş olup, gerçekliği tartışmasızdır. Ne var ki aynı davacı aynı lideri iktidardan düştükten bir süre sonra onu yeren bir kitapçık daha yayınlamıştır. Davacı tamamen kendi iradesiyle yarattığı bu ortamın basın yoluyla eleştirilmesine katlanmak zorundadır."*⁶⁶

1982 Anayasası’nda "Kişinin Hakları ve Ödevleri" başlıklı 39. maddesinde yer alan “İspat Hakkı”, “Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında sanığa isnadının doğruluğunu ispat hakkı tanımaktadır. İspat isteminin kabulü 1961 Anayasası’ndaki gibi suçlamanın doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin rızasına bağlıdır.

1.6.1.2.3. 12 Mart Muhtırası ve 1961 Anayasası’na Etkileri

12 Mart 1971 askeri müdahalesi sonrası anarşinin önlenmesi adına ilk hedef alınan kurumlardan biri 1961 Anayasası olmuştur. İlk iş olarak, 1961 Anayasası’nın sağladığı basın ve ifade özgürlüklerini önemli ölçüde kısıtlayan kanun değişikliklerine gidilmiştir. 1961 Anayasası o günün sağcı politikacıları tarafından, daha sonra 12 Eylül askeri darbesi lideri Kenan Evren’in de kullandığı deyimle “Topluma bol gelen bir elbiseye”⁶⁷ benzetilerek “Lüks” bulunmuş, meydana gelen anarşi olaylarının bu özgürlüklerin sonucu olduğu iddia edilmiştir. 12 Mart muhtırasını veren generallerin ülkedeki anarşinin nedeni olarak kullandığı “sosyal uyanış, ekonomik uyanış geçti” ifadesi, özgürlükleri sınırlama niyetinin en somut ifadesidir. 12 Mart günü radyoda okutulan bildiride siyasi çözümsüzlük ve terörden

⁶⁶ Mehmet Sağnak, **Medya-Politik**, İstanbul, Eti Yayınevi, 1996, s. 132.

⁶⁷ https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/1982_darbe_anayasasina_giden_yollar/34

parlamento ve siyasetçiler sorumlu tutulmuştur. 26 Nisan 1971'de, 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş, 13 Mayıs'ta 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu çıkarılmıştır. Kanun, sıkıyönetim komutanına hiçbir gerekçe göstermeksizin evleri, kişilerin üstünü, belgelerini arama, partileri, sendikaları ve dernekleri kapatma, mektup ve haberleşmeleri sansür etme, basını ve her türlü yayını denetleme, basımevlerini kapatma yetkisi vermektedir. 20 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı kanunla 1961 Anayasası'nın 121'inci maddesinde ilk değişiklik yapılarak TRT'nin özerk kurum statüsüne de son verilmiştir. 1961 Anayasasındaki TRT ile ilgili "özerk" ifadesi yerine "tarafsızlık" ifadesi getirilmiştir. Bu değişiklik uygulamada TRT'nin özerkliğini yitirmesine ve kurumu hükümetlerin müdahalesine açık hale getirmesine yetecektir.

Askeri rejimlerin üstesinden gelemedikleri sorunlar basın kanalıyla kamuoyuna yansıdığı her an kısıtlama yolunu seçmeleri, haberlerin duyulmamasının, olayların gelişmesini de önleyeceği varsayımından⁶⁸ hareket ettiklerini göstermektedir. 1961 Anayasası'nın "Basın Hürriyeti" başlıklı 22'inci maddesinin "Basın ve haber alma hürriyeti, ancak milli güvenliği veya genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir" hükmünü içeren 3'üncü fıkrası da 22 Eylül 1971 tarihli 1488 sayılı kanunla değiştirilmiştir. Yeni madde "Basın ve haber alma hürriyeti, ancak devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, kamu düzenini, milli güvenliği ve milli güvenliğin gerektirdiği gizliliği veya genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek veya yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir" şeklini almıştır. Süreli yayınları toplatma yetkisi mahkemelerden alınıp, hükümet ve savcıya verilmiştir. 1961 Anayasası'na 12 Mart olağanüstü döneminde eklenen "...devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü..." deyişi, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından yapılan pek çok kanuni düzenlemede ve Milli Güvenlik Konseyi (MGK) üyelerinin söylevlerinde sürekli kullanılacaktır. Bu ifadenin genel, yoruma açık ve sınırları belirsiz bir suç tanımını içermesi, kanunun basın özgürlüğü ve insan hakları aleyhine

⁶⁸ Ahmet Oktay, **Toplumsal Değişme ve Basın**, Ankara, BFS, 1987, s.132.

uygulanmasına neden olacaktır. Öyle ki eleştirel yaklaşım içeren yorumlar dahi bu değişiklik maddesiyle birlikte anayasal düzene karşı gelme suçlamasıyla yargı önüne taşınabilecektir. Anayasa değişiklikleriyle “milli güvenlik”, “kamu düzeni”, “genel ahlakın korunması” gibi genel, elastiki, her yöne çekilebilecek ifadelerle basın özgürlüğüne büyük darbe vurulmuştur. 12 Mart dönemi “Balyoz” adı altında düzenlenen operasyonlar sonucu sol görüşlü aydın ve gazeteciler tutuklanmış, haklarında hukukiliği tartışmalı pek çok dava açılmıştır. 39 kez süreli ya da süresiz gazete kapatılma cezası uygulanmıştır.⁶⁹ Başbakan Yardımcısının Anayasaya aykırı olarak, “Yasaların geriye yürütüleceği” açıklamasını yapması, rejimin karakteristiğine dair ipucu vermektedir. Uluslararası Basın Enstitüsü’nün (IPI) o dönem 11’inci Dünya Kongresi’ni İstanbul’da gerçekleştirmesi, Türk basınına uygulanan baskıya dikkat çekmek açısından önemlidir. Kongre iki gün süren toplantılar sonucu yayınladığı bildiride, basın özgürlüğüne vurgu yaparak Türk hükümetine basın özgürlüğünün korunması, basın üzerindeki siyasi ve ekonomik baskının kaldırılması, cezaevindeki gazetecilerin salıverilmesi çağrısında bulunmuştur.

12 Mart müdahalesini alkışlarla karşılayan yüksek tirajlı anaakım medyanın, siyasi bunalımlardan parlamenter sistemi, giderek politikayı ve politikacıları sorumlu tutan tavrı, toplumun apolitikleşmesinde önemli rol oynamıştır. Muhtırayı veren askerler de anarşi olaylarından parlamentoyu ve hükümeti sorumlu tutmuş, bu tavır politika ve politikacı karşıtlığını teşvik eden bir unsur olmuştur. Siyasi şiddet olaylarının yükseldiği 1970’li yıllarda politikayı dışlayan basın, apolitizmi topluma bir meziyet gibi⁷⁰ sunmuş, haberler yanlı ve yorumla yoğrulmuş olarak verilmiştir. Basındaki magazinleşme de bu apolitikleşme sürecinde ortaya çıkmıştır. Siyasi liderler arasındaki kısır tartışmaları verme döngüsüne giren basının, anarşi ve terörizmin yükseldiği bu yıllarda haberleri halka mizah çerçevesi içinde verme anlayışı başlamıştır. Aynı zamanda mizah dergilerinin tirajının patladığı bir dönemdir bu yıllar. Anaakım medya kamuoyunun ilgisini şiddet olayları ve siyasi polemiklerden, politikacıların seks skandallarına, şarkıcıların polemiklerine, bir

⁶⁹ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s. 307.

⁷⁰ a.e., s. 82.

televizyon dizisinin (Dallas) kötü karakterinin nasıl öldürüleceğine dair magazin ağırlıklı haberlere yönlendiren bir haber anlayışı içine girmiştir.

1.6.1.3. 1982 Anayasası

1982 Anayasası'nda⁷¹ basınla ilgili düzenlemelere geniş yer verilmiştir. Fakat bu yer vermelerin, özgürlüklerin genişletilmesine değil, kısıtlamaları artırmaya ve kalıcılaştırmaya yönelik olduğu görülmektedir. 1982 Anayasası'nın “Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” başlığını taşıyan 26'ncı maddesinde, “Herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar.” denilmektedir. “Basın Hürriyeti” başlıklı 28'inci madde, 1961 Anayasası'nın tekrarı niteliğindedir. Madde “Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz. Devlet basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır” hükmünü içermektedir. “Sürelî ve süresiz yayın hakkı” başlıklı 29'uncu Madde; “Sürelî ve süresiz yayın önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz. Sürelî yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği ilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir.” şeklindedir. 1961 Anayasası'nda kişi hak ve özgürlüklerini sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal engellerin kaldırılması öngörülürken, 1982 Anayasası'nda hak ve hürriyetlerin kullanımının “ödev ve sorumlulukları” da içerdiği eklemesi yapılmıştır. 1982 Anayasası'nda iletişim araçları yönünden sınırlama, suçların önlenmesi ve cezalandırılması, devlet sırrının açıklanması, özel hayatın sınırları çok genişletilerek korunması, yargılamanın gereği gibi yapılması türünden pek çok gerekçelerle olanaklı hale getirilmiştir.

1961 Anayasası basın özgürlüğüne ilişkin 22 ve 28'inci maddelerinde “millî güvenlik ve genel ahlakı koruma” gerekçeleriyle sınırlama getirmiş, bu maddelere 12 Mart 1971 askeri müdahalesi sonrası “devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü ve kamu düzenini koruma” gerekçeleri eklenmiştir. 1982 Anayasası'nda tüm bu sınırlama gerekçelerine “suç işlemeye ve ayaklanma ve isyana teşvik niteliğinde

⁷¹ T.C. Anayasası, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>, 26 Şubat 2021.

olmak” ifadeleri eklenmiştir. Yargıdan idareye yetki devri de bu gerekçelerde gözlenmektedir. Yayınların toplatılması ve kapatılmasına dair 1961 Anayasası’nın koyduğu “ancak hakim kararıyla” esası, 12 Mart 1971 sonrası değişiklikle “gecikmesinde sakınca bulunan hallerde idari mercilere yetki tanınarak” bozulmuş, 1982 Anayasası bu değişikliği aynen benimsemiştir.⁷² 27 Mayıs darbesine "meşruluğunu kaybetmiş bir iktidar" gerekçesi gösterilirken, 12 Eylül darbesini gerçekleştirenler “bölücü ve yıkıcı bir iç savaş" gerekçesini öne sürmüştür. 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlükler rejimi, 12 Mart 1971, 1973, 1974 değişiklikleriyle radikal biçimde daraltılırken, 1982 Anayasası 12 Mart sonrası getirilen bu değişiklikleri aynen benimsemiş, hatta bu kısıtlamaları yetersiz bularak özgürlükleri boğma hareketini tamamlamıştır.⁷³

12 Eylül darbesini gerçekleştirenlerin askeri müdahaleyi meşrulaştırma çabalarında en büyük rolü basın oynamıştır. Anaakım basın önceki iki askeri müdahalede olduğu gibi orduya tam destek vermiş, bu destek darbeyi yapanlar tarafından “Bizi millet çağırdı” sözleriyle bütünleştirilerek meşruiyet sağlanmaya çalışılmıştır. Darbe lideri Kenan Evren’in, müdahalenin meşruluğunu halka anlatmak üzere yurt çapında yaptığı geziler ve konuşmalar basında manşetlerden verilmiştir. Evren o üstenci konuşmalarından birini de 22 Aralık 1983 günü Gazeteciler Cemiyeti’ni ziyaretinde yapmıştır. Konuşmasında “Ne zaman bir sıkıntıya düşse millet, hep silahlı kuvvetlerinden bir şey istemiştir. Gelsin, halletsin demiştir” iddiasında bulunan Evren, sonra sözü basına getirerek “Basın mademki bir kuvvettir, o halde kamu görevi gibi bazı görevleri var. Yıkıcı değil, yapıcı olmalıdır, yol gösterici olmalıdır. Her şeyi tenkit ederek bir noktaya varamayız” demektedir. 27 Mayıs’ta olduğu gibi hukuk profesörlerinden “meşruiyet raporu” talep edilmemiştir fakat 1982 Anayasası’nı hazırlayan ekibin başındaki Anayasa profesörü Orhan Aldıkaçtı’dan alınan demeçle darbeye meşruiyet sağlama çabasına girilmiştir. Aldıkaçtı bu demecinde şöyle demektedir:

"İşler iyi gitmeyince ordunun müdahale hakkı vardır sözü yanlış. Bir memlekette ekonomik işler iyi gitmeyebilir; bundan dolayı müdahale olursa gayri

⁷² Taha Parla, **Türkiye’de Anayasalar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 44.

⁷³ a.e. s.37.

*meşru olur. Ama bir millet tehlikenin eşiğine, bir iç savaşın kenarına gelirse, 27 Mayıs'ta olduğu gibi, 12 Eylül'de olduğu gibi müdahale hakkı doğar."*⁷⁴

Meşruiyetine “milletin tartışmalı çağrısını” gerekçe yapan 12 Eylül yapıcılar, öte yandan milletin politikaya katılım yollarını tümüyle tıkayan, depolitizasyon amaçlı adımlar atmışlardır. Türkiye’de halkın politikaya katılması ve günlük politikada söz sahibi olması için gerekli kanalların neredeyse tümü askeri iktidarca dikte ettirilen 1982 Anayasası ile ortadan kalkmıştır. Politika memurlara, öğrencilere, öğretim üyelerine, sendikalara, derneklere, vakıflara, meslek örgütlerine, özetle sivil toplumun, demokratik düzenin tüm kurum ve kişilerine yasaklanmıştır. Partilerin ilçe düzeyinin altındaki örgütlenmeleri, gençlik ve kadın kolları kaldırılmış, siyasi partiler sadece il ve ilçe örgütlerine ve parlamentoya hapsedilmiştir. Askerler 12 Mart muhtırasıyla başlattıkları depolitizasyon sürecini 12 Eylül darbesinin ardından daha sert ve tavizsiz bir şekilde uygulamaya girişmiştir.

1961 Anayasası sosyal devlet ilkesini esas almış, demokratik hak ve özgürlükler konusunda geniş haklar tanıyan, her şeyden önemlisi devletin vatandaşı değil, vatandaşın devleti denetlemesini esas alan yapısıyla 1982 Anayasası’nın çok ilerisindedir. 1982 Anayasası devletin vatandaşı denetlemesi esas alınarak hazırlanmıştır ve bu yönüyle yasakçıdır. Kamuoyunda daha çok bu yasakçı yönüne vurgu yapmak niyetiyle “12 Eylül Anayasası” ifadesi kullanılmaktadır. 12 Eylül darbesinin ardından bütün partilerin hemen kapatılmış olması, Türkiye’deki kurumsal, siyasal birikimi yok etmiştir. Askeri darbelerin siyasal örgütlenmeler üzerindeki etkilerini üç askeri müdahale üzerinden değerlendirmek gerekirse; “27 Mayıs 1960 darbesinin toplumda siyasal katılım ve örgütlenme üzerindeki ilk etkisi” devrik iktidarın partisi DP ile muhalefetteki partilerin 14 bin bucak, 140 bin ocak örgütünün kapatılmasıdır. 12 Mart 1971 askeri darbesinin siyasal katılım ve örgütlenme üzerindeki olumsuz etkisi, üniversite öğretim üyelerinin herhangi bir siyasi partiye üye olmalarının yasaklanmasıyla kendisini göstermektedir.⁷⁵ 12 Eylül 1980 askeri darbesinin siyasal katılım ve örgütlenmeler üzerindeki etkisi ise her iki müdahalenin icraatlarına ek olarak, sivil toplum derneklerinin kurulması ve üye

⁷⁴ R. Salim Burçak, **Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri**, GÜBYYO Matbaası, Ankara, 1988.

⁷⁵ Nurşen Mazıcı, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, İstanbul, Gür, 1989, s. 119.

olunmasına yönelik kısıtlamalar şeklinde gerçekleşmiştir. 1982 Anayasası hazırlanırken Gazeteciler Cemiyeti'nden de görüş bildirmesi istenmiştir. Cemiyet, yeni yayın için özel izin alma zorunluluğunun getirilmemesi, haberlere sansür konulmaması, basımevleri ve eklentilerinin, basın araçlarının suç aracı sayılarak müsadere edilmemesi ve çalışmadan alıkonulmaması, devletin haberleşme olanaklarından eşit yararlanmanın sağlanmasının yeni Anayasa'da yer alması yönünde, basın özgürlüğü için gerekli temel talepleri iletmıştır. Cemiyetin istekleri dikkate alınmadığı gibi, tam tersi düzenlemelerin yeni anayasanın eksenini oluşturduğu görülmektedir.⁷⁶

1982 Anayasası düşünce ve ifade özgürlüklerine getirilen kısıtlamalarda şekli boyutun ötesine geçmiş, evrensel hukuk gereği dokunulmaz olan içeriğine dahi müdahale ve düzenleme yoluna gitmiştir. Bu anayasa askeri rejimin amaçladığı, topluma yönelik depolitizasyon ve militerleştirme sürecinin ideolojik metni niteliğindedir. Metin, düşünce özgürlüğünden, dilekçe ve savunma hakkına değin nitelikleri gereği sınırlanması düşünülemeyecek hak ve özgürlükleri bile içerikleri bakımından sınırlayan ilk ve tek Batı anayasası olarak literatüre geçmiştir. En büyük darbe basın ve haberleşme özgürlüğüne vurulmuştur. Askeri iktidarın yürütme organı MGK cuntasının kitle iletişim araçlarına müdahalede ilk emri, 12 Mart sonrası özerkliği kaldırılan TRT'ye verilmiştir. "Haberde uyulması gereken hususlar başlıklı emir, Aleyhimize olmayan dış haberler verilebilir. Anarşiye ait hiçbir haber verilmeyecektir. MGK'nın sevk ve idare tarzına, yönetime ve konsey bildirileriyle, sıkıyönetim tebliğlerine karşı tutum ve olaylar verilmeyecektir"⁷⁷ şeklindedir.

Bu değişikliğin, MGK'nın yetkilerinin 7 Aralık 1983'te kaldırılmasının hemen öncesinde gerçekleştirilmesi dikkat çekicidir. Bu kanunla basın üzerindeki 12 Eylül baskısı kalıcı hale getirilmek istenmiştir. "Ağır cezayı gerektirmeyen basın davalarına toplu basın mahkemelerinde bakılması" hükmü kaldırılmıştır. Basın yoluyla işlenen suçlarda zamanaşımı süreleri iki katına çıkarılarak, basın üzerindeki ceza tehdidi daha uzun süreye yayılmıştır. Devlet bürokrasisinde neredeyse her evraka "gizli" damgası vurularak haberleştirmenin önüne geçilmiş, bu belgelerin

⁷⁶ a.e., s. 180.

⁷⁷ Ali Dağlar, **Ordunun Dayanılmaz Ağırlığı Basının Dayanılmaz Hafifliği**, İstanbul, Destek, 2010, s. 68-69.

ifşası halinde cezai yaptırım uygulanarak basın özgürlüğü kısıtlanmıştır. 765 sayılı TCK, 117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu, 5680 sayılı Basın Kanunu ve 1412 sayılı CMK değişiklikleri hükümet aleyhine yayınların önlenmesine ve yeni medya mimarisinin kanuni dayanaklarını oluşturmaya yönelik hukuki operasyonlardır.⁷⁸ Bu süreçte basının fonksiyonları farklılaşmış, ana işlevi olan topluma haber ve bilgi aktarımı ikincil duruma itilmiştir. 1982 Anayasası devleti vatandaşa karşı korumayı esas alan güvenlikçi bir temel metin niteliğindedir. Bu güvenlikçi anlayış temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasıyla ilgili maddelerde belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır. 3 Ekim 2001 tarih, 4709 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu ile Anayasadaki devleti vatandaşa karşı korumayı esas alan yasakçı anlayışın öne çıktığı temel hak ve hürriyetlere yönelik kısıtlamalar kısmen kaldırmıştır. 1982 Anayasası'nın "Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması" başlıklı 13'üncü Maddesinde yapılan değişiklikle "tüm hak ve özgürlükler için geçerli olan genel sınırlama sebepleri ve sınırlamaların öngörülen amaç dışında kullanılması yasağı" kaldırılmış, temel hak ve hürriyetlerin özlerine dokunma yasağı getirilmiş, sınırlamalarda ölçülülük ilkesi esas alınmıştır. Basın özgürlüğünü düzenleyen 28'inci maddede yapılan değişiklikle de mevcut "Kanunla yasaklanmış herhangi bir dilde yayın yapılamaz" ibaresi kaldırılarak, farklı dilde yayın yapmanın yolu açılmıştır.

1.6.1.4. Anayasa Metinlerinin Basın Özgürlüğü Bağlamında Değerlendirilmesi

Türk basının ortaya çıkışıyla birlikte öncelikle Osmanlı döneminde iktidarın kanun, kararname ve anayasal metinlerle yaptığı basın mevzuatı düzenlemeleri, güvence anlamında inişli çıkış bir seyir göstermiştir. Bu seyri dönemin tarihsel koşullarıyla birlikte ele almak gerekmektedir. 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra 1876 tarihli Kanuni Esasi'nin basınla ilgili maddeleri özgürlükçü bir anlayışla ıslah edilip yürürlüğe konulmuş, basın özgürlüğünün sınırları genişlemiştir. Sonraki yıllarda ülkenin içine girdiği savaş hali, içeride yaşanan iktidar kavgaları gerekçe yapılarak getirilen düzenlemelerle basın özgürlüğünün sınırları daraltılmıştır. 1876 Kanuni Esasi'nin İkinci Meşrutiyet sonrası basın özgürlüğü

⁷⁸ Gülseren Adaklı, **Türkiye'de Medya Endüstrisi**, Ankara, Ütopya, 2006, s. 149-150.

lehine ıslah edilmiş haliyle bire bir aynı olan Cumhuriyet'in ilk anayasası, 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu, basına görece özgürlük getirmiştir. Henüz kuruluş aşamasında olan rejimin, ayaklanmaları bastırma ve iktidarın tahkimi sürecinde çıkardığı geçici kanun ve kararnameler bu özgürlüğü yeniden daraltmıştır. Tek parti dönemi olarak inceleyeceğimiz Cumhuriyet'in kuruluş yılları ve çok partili rejime geçiş tarihi 1946 yılları arasında, Türk basını devletin sürekli gözetimi ve denetiminde tutulmuş, iktidarın bir payandası olarak görülmüş ve bu amaç doğrultusunda mevzuat düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi, eylemi gerçekleştiren ordunun söylemiyle; Cumhuriyet rejiminin korunması ve restorasyonu amacıyla gerçekleştirilmiştir. Fakat bir askeri darbe koşullarında yapılmasına rağmen 1961 Anayasası, Türk basınının tarihinde en fazla hak ve özgürlüğe sahip olduğu bir metin olmuştur. 1961 Anayasası'nın basın özgürlüğünü de içine alan ifade ve kanaat özgürlüğünü en geniş şekilde güvence altına alan içeriği; uygulamada toplumsal uyanışı ve sosyal hareketlilikleri ortaya çıkarmış, toplumun sosyal refah talebindeki yükselişin önü 12 Mart 1971 askeri müdahalesiyle kesilmek istenmiştir. Muhtıranın ardından 1960 Anayasası'nda basın özgürlüğü, ifade ve kanaat özgürlüğünü geriye götüren düzenlemeler yapılmıştır. 1970'li yıllar, Anayasadaki basın özgürlüğü aleyhine değişimlere rağmen, toplumsal dinamiklerin de etkisiyle Türk basını açısından özgürlüğünü nispeten koruduğu ve sınırlarını genişlettiği bir dönem olmuştur.

12 Eylül 1980 askeri darbesi, 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin yapmak istediğini başarmış, siyasallaşan toplumun depolitizasyonu ve basının kontrol altına alınması hedefine büyük oranda ulaşılmıştır.. 12 Eylül darbesi mevcut siyasi yapıyı tümüyle tasfiye eden ihtilal niteliğiyle kendi anayasasını yapmış, devlet düzeni ve toplumsal hayat yeni baştan inşa edilmeye çalışılmıştır. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na göre basın özgürlüğü, ifade ve kanaat özgürlüğü başta olmak üzere toplumsal hayat açısından büyük bir geriye gidişi ifade etmektedir. 1990'lara gelindiğinde sistem üzerindeki etkisi azalırken, anayasada özgürlükler açısından ileriye dönük pek çok değişikliğe gidilmiştir. 1982 Anayasası ileriye dönük pek çok değişikliğe rağmen halen 1961 Anayasası'na göre daha geri bir metin niteliğindedir.

1.6.2. Cumhuriyet Dönemi Basın Kanunları

Basın özgürlüğü kavramı temel insan hak ve özgürlüklerinden biri olan düşünce ve ifade özgürlüğünün bileşeni olarak anayasalarda yer bulmaktadır. Basın kanunları ise anayasa esas alınmak şartına rağmen bir ülke meclisindeki siyasi kompozisyona göre çoğunluk esasıyla basın özgürlüğü lehine ya da aleyhine, mevcut iktidarın çıkarları doğrultusunda değiştirilebilmektedir. Bu değişiklikler meclisteki siyasi kompozisyonun değişimine paralel olarak geçici veya uzun süreli olabilmektedir. Anayasalar, kanunların hangi genel esasa bağlı olduğunu ortaya koyan temel esasları belirleyen metinlerdir. Kanunlar ise uygulamaları, ceza ve yaptırımları belirlemektedir. Kanun ile anayasa arasındaki temel fark, kanunların anayasaya aykırı olamayacağıdır. Türk basınında basın özgürlüğünü tanımlama, sınırlarını belirleme ve hükümetin basını denetleme ve kontrol çabaları da çıkarılan basın kanunlarıyla vücut bulmuştur. Kanunlar dayanağını bağlı bulundukları anayasadan alırlar. Basın kanunları da yürürlükte anayasa hükümlerine aykırı olamaz. Bu temel hukuki argümana rağmen mevcut hükümetler, çoğunluk esasıyla çıkardıkları kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ve yönetmeliklerle basın özgürlüğünü sınırlama ve denetim altında tutma çabasında olmuşlardır. Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen kanun veya kanun hükmündeki kararnamelere itiraz ya da itiraz mercii ise 1961 Anayasası ile kurulan Anayasa Mahkemesi'dir.

1.6.2.1. 1881 Sayılı Matbuat Kanunu

Cumhuriyet döneminin ilk basın kanunu, 14 Temmuz 1909 tarihinde kabul edilen ve 8 Ağustos 1931 tarihine dek yürürlükte kalan Matbuat Kanunu ilga edilerek yerine kabul edilen aynı adlı Matbuat Kanunu'dur.⁷⁹ 25 Temmuz 1931'de kabul edilen kanuna göre, gazete/dergi çıkaracakların en yüksek mülki amire beyanname vermesi yeterlidir. Kanun, basına yönelik ikinci bastırma eylemi olarak kayıtlara geçmiştir. En önemli kısıtlama, kanunun 50'inci maddesinde şöyle yer almaktadır:

⁷⁹ Matbuat Kanunu, **Resmi Gazete**, 8 Ağustos 1931, (Çevrimiçi) <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1867.pdf>, 23 Şubat 2021.

*"Memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilir. Bu şekilde kapatılan bir gazetenin sorumluları, kapatılma süresince başka bir adla gazete çıkaramaz."*⁸⁰

Kanunda belirtilen suçun ayrıntılı bir tanımının yapılmaması ve kanun yazımında genel ifadeler kullanılması, mevcut iktidarın yapacağı kovuşturmanın alanını sınırsız hale getirmekte ve basın üzerinde baskı kurarak tam bir hakimiyet inşa etmenin yolunu açmaktadır. Mahkemeler açılan hemen her davada kanunu basının aleyhine yorumlayarak hüküm kurmakta ve gazetecileri ağır baskı altına almaktadır. 1938 yılında değişikliğe uğrayan kanunla gazete ve dergi çıkaracaklara ruhsatname zorunluluğu ve para depo etme yükümlülüğü getirilmiştir. Aksi davranışlar için para cezası öngören kanun, ihlalin tekrarı halinde bir aydan altı aya kadar hapis cezası getirmektedir.⁸¹ Gazetecilerin üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanan "1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesi" 13 Haziran 1946 tarihinde değiştirilmiştir.

1.6.2.2. 5680 Sayılı Basın Kanunu

Basın özgürlüğünü düzenleyen bir başka hukuki belge, çok partili döneme geçişle birlikte ortaya çıkmıştır. Tek parti rejimi 1946'da sona ermiş, ilk seçimde CHP yeniden iktidar olurken, 1950 seçimlerinde basın için özgürlük vadeden DP iktidara gelmiştir. Gerçekten de DP iktidarının ilk icraatlarından biri yeni bir basın kanunu çıkarmak olmuştur. 24 Temmuz 1950 tarihinde yürürlüğe giren 5680⁸² sayılı Basın Kanunu'nun 1'inci maddesinde "Basın serbesttir" denilirken, 3'üncü maddede süreli yayınların tanımı yapılmıştır. Kanunun 8'inci maddesinde "Mevkute çıkarılması izne tabi değildir" denilerek beyanname verilmesi yeterli görülmüştür. Basın literatürüne girecek pek çok yeni tanımlar getirilen yeni basın kanununda muhabirin tanımı da ilk kez yapılmıştır. Kanunda cevap ve düzeltme hakkı ile ihlal halinde gazetecilere yönelik ceza hükümleri de ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. 5 Aralık 1960 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 10 maddelik değişiklikle birlikte;

⁸⁰ Kabacalı, a.g.e., s. 153.

⁸¹ Murat Özgen, **Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İstanbul, İÜİF Yayınları, 2004, s. 24.

⁸² 5680 Sayılı Basın Kanunu, Resmi Gazete, 24 Temmuz 1950, (Çevrimiçi) <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7564.pdf>, 23 Şubat 2021.

5680 sayılı Basın Kanunu daha özgürlükçü bir metin haline getirilmiştir. Kanunun pek çok maddesi 10 Kasım 1983 tarihinde değiştirilerek ceza miktarları artırılmıştır.

1.6.2.3. 5187 Sayılı Basın Kanunu

Cumhuriyet dönemi kabul edilen ikinci basın kanunu olan 5680 sayılı Basın Kanunu 54 yıl yürürlükte kalmış, 26 Haziran 2004'de 5187 sayılı Basın Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte uygulamadan kalkmıştır. Kanunda ilk göze çarpan değişiklik, yazım dilindeki güncellemedir. 5680 sayılı Basın Kanunu'nda yer alan mevkute, gayri mevkute, neşir ve neşriyat kavramları yerine yeni kanunda süreli, süresiz yayın, yaygın, bölgesel ve yerel süreli yayın gibi yayın türlerine yer verilmiştir.⁸³ Yeni kanundaki bir başka olumlu değişiklik, yerel ya da yaygın basın için yayın türüne göre değişecek para cezalarının öngörülmesidir. Basın özgürlüğü, 5187 sayılı Basın Kanunu'nun 3'üncü maddesinde düzenlenmiştir. Maddede "Basın özgürdür. Bu özgürlük; bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma haklarını içerir" denilmektedir. Basın özgürlüğü kavramı iç hukukumuzun bir parçası haline gelen AİHS'nin 10'uncu maddesinde yer alan ifade özgürlüğü kavramı ile tanımlanarak güvence altına alınmıştır. Kanunda belirtilen haklar basın özgürlüğü kapsamına girerken, aynı zamanda onun sınırlarını da belirlemektedir. Maddede basın özgürlüğünün sınırları şöyle ifade edilmiştir:

*"Basın özgürlüğünün kullanılması anca demokratik bir toplumun gereklerine uygun olarak; başkalarının şöhret ve haklarının, toplum sağlığının ve ahlakının, milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği ve toprak bütünlüğünün korunması, devlet sırlarının açıklanmasının veya suç işlenmesinin önlenmesi, yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması amacıyla sınırlanabilir."*⁸⁴

5187 sayılı Basın Kanunu'nun "Yargıyı etkileme" başlığını taşıyan 19'uncu maddesi neredeyse en temel gazetecilik faaliyeti adliye (hukuk) muhabirliğini ortadan kaldıracak türden içeriğiyle eleştiri konusu olmuştur. Madde soruşturmanın başlangıcından, kamu davası açılmasına ya da takipsizlik kararı verilmesine dek

⁸³ Barış Günaydın, "5187 Sayılı Basın Kanunu", **TBB Dergisi**, Sayı 57, s. 328.
<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-57-129>

⁸⁴ Basın Kanunu, Resmi Gazete, 26 Haziran 2004.
(Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5187.pdf>, 24 Şubat 2021.

geçen sürede soruşturma işlem veya belgeleri yayımlayan kişi için ağır para cezası yaptırımını getirmektedir Aynı maddede adli soruşturma haberlerinin yasaklanması, adli yargılama sürecinin kesin kararlar sonuçlanmasına dek genişletilmiştir. Bu madde medyada fiili olarak uygulanma imkanı bulamamış, yaptırımın, mevcut hükümetin tepkisini çeken haber veya vakalarda uygulanması da eleştirilere neden olmuştur. Bu madde 2 Temmuz 2012 tarihli 6352 sayılı kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır.

5680 sayılı kanunun ek 9'uncu maddesinde yer verilen, bilişim teknolojileri ile yapılan yayın ve internet ortamındaki yayıncılık konusuna, 2004 tarihli 5187 sayılı Basın Kanunu'nda yer verilmemiştir. Böylece internet yayıncılığı basın kanunu kapsamında değerlendirilmiş ve ayrı bir kanun olarak düzenlenmesi gündeme gelmiştir. İnternet basınıyla ilgili bir mevzuatın bulunmadığı yaklaşık üç yıllık sürenin ardından, 4 Mayıs 2007 tarihli 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun kabul edilerek, 23 Mayıs 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanunun, kamuoyunda e-muhıra olarak bilinen, TSK'nın Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde 27 Nisan 2007 tarihinde yayınladığı, sivil hükümete uyarı niteliğindeki bildiriden kısa süre sonra kabul edilmesi dikkat çekmiştir. Kanunun kabul edildiği tarihe dek, yaklaşık üç yıllık süre içinde internet üzerinden suç işlemenin tanımı yapılmadığı için, yaptırım da söz konusu olmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL VE ASKERİ İKTİDARLAR KARŞISINDA TÜRK BASINININ GÖRÜNÜMÜ

Türk basını da modern dünya basınıyla eşgüdümlü olarak Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne siyasi, ekonomik ve teknolojik birtakım değişim ve dönüşümlere uğramıştır. Bu gelişim, sivil iktidarlar döneminde dünya konjonktürüne paralel olarak ileriye dönük değişimler içerse de, askeri iktidarlar dönemi ve sonrasında duraksamış, gazetecilik faaliyetleri aksamıştır. Bu aksama ve gelişimdeki gecikmeler nedeniyledir ki; bugün Türk basının gazetecilik yapma biçimi Batılı anlamda gazetecilik standartlarından uzak bir görünüm arz etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde Cumhuriyetin kuruluş yılları ve sonrası tek parti dönemi Türk basını ve basın rejimi incelenecek, ardından çok partili hayata geçiş öncesi, sosyal devlet olgusunun dünyaya hakim olduğu süreçte Türk basını ve siyasetinde yarattığı değişimler incelenecektir. Çok partili dönem ağırlıklı olarak DP dönemi ekseninde ele alınacak, Türk basınının siyasi iktidarla artık çatışma boyutuna varan mücadele dönemi ve basın mevzuatı incelenecektir. Çok partili hayatın kesintiye uğradığı, Türkiye'nin ilk askeri müdahalesi, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, Türk basınının sivil ve askeri siyaset karşısındaki konumlanması ekseninde araştırılacaktır. Yine 12 Mart 1971 askeri muhtırasıyla 12 Eylül askeri darbesinin, Türk basınının tutumu ve sivil-asker-basın ilişkileri üçgeninde aldığı pozisyon çerçevesinde ele alınacağı çalışma, 12 Eylül 1980 sonrası dünya konjonktürüne paralel olarak neoliberal anlayışın etkisine giren basın sektörünün sahiplik yapısındaki dönüşüme ve bu dönüşümün gazeteciliğe ve basın özgürlüğüne yansımalarına odaklanacaktır.

2.1. Tek Parti Dönemi Türk Basını

Çalışmanın bu bölümünde Cumhuriyet'in kuruluş ve yerleşme süreci olan 1923-1945 yılları arası, Tek Parti Dönemi başlığı altında ele alınacaktır. Cumhuriyet dönemini kurtuluş savaşı yıllarından itibaren ele almak, yeni iktidar odağı Cumhuriyet'in başkenti Ankara'ya destek veren Anadolu basınının ortaya çıkışı ve İstanbul merkezli hilafet yanlısı muhalif basının tutumundan dolayı yerinde olacaktır.

Kurtuluş yıllarında müstakbel başkent Ankara’da yayınlanan üç gazete öne çıkmaktadır. İlki Mustafa Kemal’in bizzat kurduğu Hakimiyet-i Milliye, diğeri matbaasını Kurtuluş Savaşı’na destek için işgal İstanbul’undan Ankara’ya taşıyan Yunus Nadi’nin kurucusu olduğu Yenigün gazetesidir. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte İstanbul’a dönen gazete, 7 Mayıs 1924’te Cumhuriyet adıyla yayınlanmaya başlamıştır. Ankara’da basılan, Kurtuluş Savaşı destekçisi bir diğeri gazete ise Sebülürreşad’tır. Adana’da Yeni Adana, Kastamonu’da Açıksöz, Konya’da Babalık ve Öğüt, Trabzon’da İstikbal, Giresun’da Işık, Erzurum’da Albayrak, Milli Mücadele basınının başlıcalarıdır. İstanbul’da Peyam-ı Sabah, Alemdar, İstanbul ve Aydede gazeteleri dışındaki tüm basın Ankara’yı desteklemektedir. Necmettin Sadak, Falih Rıfkı Atay, Ali Naci Karacan, Kazım Şinasi’nin Akşam gazetesi, Asım ve Hakkı Tarık Us kardeşlerle, Ahmet Emin Yalman’ın Vakıf gazetesi, Velid Ebuuzziya’nın Tasvir gazetesi, başyazılarını Yakup Kadri ve Falih Rıfkı’nın yazdığı İktidar gazetesi ve Sedat Simavi’nin Gülleryüz dergisi de Ankara’yı, yani Kurtuluş Savaşı’nı desteklemektedir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Anadolu ve İstanbul basınına tek dilliliğin hakim olduğu görülmektedir. Cumhuriyet rejiminin inşası sürecinde karşılaşılan engelleri bertaraf etmek adına idarenin kanuni önlem ve baskılarına hedef olan basın tek sesli hale gelmiştir. Tek partili anlayışın egemen olduğu bu dönem basını olağanüstü koşulların getirdiği gündem üzerinden okumak yerinde olacaktır. Rejim, yerleşme sürecinde iç ve dış politik, etnik, dinsel pek çok müdahale ve saldırıyı bertaraf etme mücadelesi vermektedir. Bu süreçte Cumhuriyet rejimi basını sadece kontrol altında tutmamış, rejimin önündeki engelleri daha kolay aşma yolunda onu kullanmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren siyasi iktidarın basın üzerindeki kontrol ve denetimi, ülkenin doğusundaki etnik ayaklanmaların bastırılması sürecinde çıkarılan Tahrir-i Sükun Kanunu’nun çıkarıldığı 1925 yılından itibaren güçlenmiştir. Bu dönem, henüz kuruluş aşamasındaki Cumhuriyet’i tahkim edecek, rejim yanlısı, tek tip bir basın inşası sürecidir. Siyasal iktidar resmi ilanların dağıtımı, kağıt ve her türlü matbaa araç ve gerecinin ithalatı ve piyasaya sürülmesi ve taşradaki devlet matbaalarının yerel gazetelerin kullanımına açılması yollarıyla basını kontrol etmektedir. Tahrir-i Sükun Kanunu ve Matbuat Kanunu gibi kanunlar basının zor ve

baskı yoluyla kontrolünü ifade etmektedir. Bir başka kontrol biçimi daha vardır ki; ilerleyen yıllarda uygulaması devam etmekle birlikte yoğun şekilde Cumhuriyet dönemi, Milli Şef dönemi ve DP iktidarı döneminde uygulanmıştır. Bu dönemde etkili gazetecilere milletvekilliği teklifi götürülmesi ve milletvekili seçtirilmesi, devletin basını kontrol altına alma yöntemlerinden biridir. Atatürk'ün hayatta olduğu dönemde, aralarında Cumhuriyet, Milliyet, Tan, Hakimiyet-i Milliye, Vakit, Kurun, Son Saat, Akşam, Tanin, Tanin, Yeni Adana, Türk Sözü, Anadolu gazeteleri ve dergilerinin sahiplerinin bulunduğu 40 gazeteci TBMM'de milletvekili olarak görev almışlardır. Ülkenin önde gelen gazetelerinden “muhalefet yapmayanların” sahip ya da başyazarları en az dört dönem olmak üzere Meclis'te bulunmuşlardır.

Uygur Kocabaşoğlu bu basını kontrol yöntemini Freidric Frey'in Turkish Political Elite adlı araştırmasından, “Basının işbirliğini sağlamak için başvurulmuş bir yol, basının bir kesimini Meclise sokmaktır” ifadesiyle aktarmaktadır. 1920-1957 yılları arasında, Meclislerde meslekler yönünden yeniden seçilme ortalaması en yüksek küme askerler ve gazetecilerdir.⁸⁵ Tek parti dönemi iktidarının gazeteciler üzerinde uyguladığı bu kontrol yöntemine ilginç bir örneği vermek yararlı olacaktır. Dönemin etkili gazetecilerinden sol görüşlü Sabiha Sertel, İçişleri Bakanı tarafından Pera Palas'a davet edildiğini belirterek kendisine “*Bu fikirleri bırak. Senin polis müdürlüğündeki dosyaların tavana ulaştı. Sen kıymetli bir yazarısın. Seni mebus yaparız. Fikirlerinden daha iyi faydalanırız*” dediğini aktarmaktadır.⁸⁶ 1936 yılında ceza kanununda değişiklik yapılırken “Devletin Şahsiyeti Aleyhine İşlenen Cürümler” kısmı tümüyle faşist İtalyan Ceza Kanunu'ndan kopyalanmıştır. TCK 141-142'inci maddeleri sonraki yıllarda daha da ağırlaştırılmış, 1990'lı yıllara kadar yürürlükte kalmıştır. Bu maddeler de yürürlükte olduğu sürece basın ve ifade özgürlüğünün önünde büyük bir engel oluşturmuştur.

2.1.1. Basın Birliği

Bu dönemde basını ilgilendiren bir başka önemli olay, 1935 yılında, Ankara'da toplanan Birinci Basın Kongresi'dir. Basın özgürlüğünü daha da sınırlayacak 1938 tarihli Basın Birliği'nin kuruluşunun altyapısının hazırlandığı kongrenin mesajı,

⁸⁵ Ahmet Abakay (Der.), **Basın 80-84**, Ankara, ÇGD Yayınları, 1984, s. 62-63.

⁸⁶ Anıl Ural, **Medya, Sermaye, Siyaset Üçgeni, Satılık Medya**, İstanbul, Siyah Beyaz, 2010, s. 254.

basının rejime bağılılığını hatırlatmaktır. Tek parti dönemi basını üzerinde büyük baskı yaratan bir başka kurum Basın Birliğı olmuştur. Faşist rejimlerdeki basın odalarını andıran, üyeliğın zorunlu tutulduğı Basın Birliğı, 3511 sayılı Kanun ile 27 Haziran 1938’de kurulmuştur. Birliğın kurulmasıyla Matbuat Cemiyeti fesholunmuştur. Birlik üyesi olmayan gazeteci bu mesleğı icra edemeyecektir. Birliğın 1 aydan 3 aya kadar değışen meslekten men yaptırımı da bulunmaktadır. Gazetecilik yapabilmek için sarı basın kartı almak, bunun için de birliğe üye olmak zorunludur. Basit bir nedenle birlikten atılan gazetecinin kartı elinden alınmakta, gazetecilik yapamamaktadır. Gazeteci Abbas Parmaksızoğlu, İnönü’nün Latin Amerika gezisini, yazı gazeteye geç ulaştığı için üçüncü sayfadan verince Basın Genel Müdürü tarafından acilen çağrıldığını belirtmiş, olayı şöyle anlatmaktadır:

"Müdür Selim Sarper milli şefe ait bir haberi nasıl bir cesaret ve hangi kötü maksatla üçüncü sayfaya atışımızın hesabını soruyor, haşın ve tehdit dolu sesiyle bar bar bağıırıyordu. Gazetenin bir hafta, bir ay, üç ay, hatta süresiz kapanması işten değildi. Müdürün iki dudağı arasındaydı. Türlü azarlanmalara, tehditlere, cezalara uğratıldık. Makalelerden, fıkralardan, haberlerden başka ilanların bile anlamları araştırılıyordu." ⁸⁷

Tasviri Efkar gazetesinin sahibi ve baş yazarı Ziyad Ebuzziya ise İnönü’nün eşinin Ankara Kız Enstitüsü çıkışında çekilen fotoğrafının üçüncü sayfaya konulması üzerine gazetenin bir hafta kapatıldığını belirtmektedir. Fotoğrafın birinci sayfa yerine üçüncü sayfada kullanımı hakaret addedilmiştir. Kapatma gerekçeleri aynı olmasına rağmen, yayın organının eğilimi gereğı biri kapatılırken diğetine ceza verilmediğı görölmektedir. Kapatma kararının haber olarak bildirilmesi dahi yasaktır. Bu dönem basına uygulanan sansürler o kadar kurumsallaşmıştır ki; Bakanlar Kurulu’nun, Basın Genel Müdürlüğü’nün, Valiliklerin çeşitli tarihlerde gönderdiği basınla ilgili yasaklama, sansür ve yazılı direktiflerden oluşan kalın bir dosya, gazetelerde el altında bulundurulmaktadır. Yazı işleri müdürleri, sayfa sekreterleri, istihbarat şefleri sansür yasaklamalarını hatırd tutabilmek için bu kalın dosyayı sıkça gözden geçirmek zorundadır. Dosyada ilginç yasak talimatları vardır. 20 Temmuz 1940 tarihli, Başbakan Refik Saydam imzalı sansür talimatı şöyledir:

⁸⁷ "Baskı ve Sansür", **Gazeteciler Cemiyeti ve 40 YIL**, İstanbul, TGC Yayınları, 1987, s. 63.64.

"1-Gazetelerde büyük manşetler yalnız iç haberler için kullanılacaktır. 2-Dış haberler tek sütun dizilecek ve bunlara 24 puntodan büyük başlık atılmayacaktır. 3-Basın Genel Müdürlüğü'nün, AA'nın vereceği dış haberlerden başka hiçbir haber yayınlanmayacaktır. Türk rejiminden ve ideolojisinden gayrı, velev ki fikri tetkik namı altında olsa da, diğer rejim ve ideolojilere ait yayın yapılmayacaktır." ⁸⁸

Demiryolu kazaları Anadolu Ajansı (AA) bildirmediği yazılamamaktadır. Gıda maddeleri yoklukları, şeker ve tek el maddelerindeki zamları eleştirmek yasaktır. Olaylardan gazeteler haberdar edilmekte fakat yayınlanamayacakları bildirilmektedir. Önceden haberdar edilerek yasak bildirimi günümüze dek basına uygulanan bir sansür türüdür. Basına yönelik açık tehdit içermektedir ve bildirimine rağmen ihlali halinde yaptırım kesindir. İstanbul Valiliği tarafından gazetelere gönderilen bir hükümet talimatında, "Hatay'da 15 haydut üç otomobili soymuş, bir polisi öldürmüş, iki kişiyi yaralamış ve 15 bin lira gasp ederek kaçmıştır. Bu haber yayınlanmayacaktır" denilirken, bildirimine rağmen yayın yasağı talimatı açıkça vurgulanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyalist devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte kapitalist devletlerin savunma politikası gereği "sosyal devlet" anlayışına yöneldiği, BM'nin kurularak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yayımlandığı, insan hakları ve basın özgürlüğü gibi değerlerin yükseldiği iklimin etkisiyle; Basın Birliği kaldırılmıştır. (18 Haziran 1946) Basın üzerinde kurulan tam hakimiyetin esas gerekçesi, köklü devrim ve reformların uygulanmasını ve yerleşmesini hedefleyen hükümet politikalarıdır. Yazılı basın, resmi ideolojinin propagandasını üstlenerek devrim ve reformların halk nezdinde kabul görmesinde önemli rol oynamıştır.

2.1.2. Tek Parti İktidarı Basın Politikası

Çok partili rejim öncesi yazılı basında öne çıkan gazete ve dergilerin genel politik çizgilerine gelince; Vatan, Akşam ve Tanin genellikle demokrasilerden yanadır. Tan hem demokrasiden yanadır, hem de Sovyetleri desteklemektedir. Yurt ve Dünya'nın yanı sıra bazı sol yayınlar da belirmiştir bu dönem. Cumhuriyet ve

⁸⁸ a.e., s. 65-66.

Tasvir-i Efkar gazeteleri savaşta Almanya yanlısı bir tutum içindedirler.⁸⁹ Mustafa Kemal Atatürk, 9 Şubat 1924'te İzmir'de gazeteciler, İktidam gazetesinin sahibi Ahmet Cevdet, Tanin başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, İleri başyazarı Celal Nuri İleri, Akşam başyazarı Necmettin Sadak, Vakit başyazarı Mehmet Asım, Tercümanı Hakikat başyazarı Hüseyin Şükrü ve Vatan başyazarı Ahmet Emin Yalman ile buluşmuştur. Atatürk toplantıda gazetecilere hitaben şu konuşmayı yapmıştır:

*"Arkadaşlar, Türk basını milletin gerek seda ve iradesinin kendini belirtmesi şekli olarak Cumhuriyetin çevresinde çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi. Basın mensuplarından bunu istemek Cumhuriyetin hakkıdır. Bütün milletin samimi bir birlik ve dayanışma içinde bulunması bir zarurettir. Umumun selamet ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Gerçekleri milletin kulağına ve vicdanına gereği gibi ulaştırmakta basının görevi çok, çok önemlidir."*⁹⁰

CHP'nin genel sekreteri ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın şu konuşması o yıllardaki basın özgürlüğü anlayışını çok iyi özetlemektedir:

*"Denilebilir ki bizde basın özgürlüğü Cumhuriyetle başlamıştır. Öteki rejimler nasıl olursa olsun. Biz basın politikamızda ancak kendi idealimizi gerçekleştirmek istiyoruz. Yazarlarımız ülke işlerini eleştirmede serbesttirler. Yazı özgürlüğü yazarın egemenliğindedir, yazarın sorumluluğunu da yargıç saptar. En iyi özgürlük, ülkenin çıkarına uygun, ulusun karakterine uygun, devletin haklarını ve çıkarlarını koruyan özgürlüktür."*⁹¹

Mustafa Kemal Atatürk 22-26 Ocak 1937 tarihleri arasında 5 gün Vakit gazetesinde Asım Us mahreciyle başyazılar kaleme almıştır. Atatürk'ün 1920 yılının başlarında Ankara'da kurduğu Hakimiyet-i Milliye gazetesi 1934'te Ulus adını almıştır. CHP'nin yayın organı niteliğindedir. Türkiye, "1923-1945 tarihleri arasında tek partiye dayalı, otoriter bir siyasal rejim tarafından" yönetilmiştir. Bu siyasal rejimin özelliği gereği, aynı dönem yürürlükteki basın rejimi de otoriter bir yapıya sahip olmuştur. Hükümet kuvveti olarak nitelenen bu dönem basınının ana işlevi

⁸⁹ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İstanbul, İletişim, 1992, s.67.

⁹⁰ H. Topuz, a.g.e., s.137.

⁹¹ a.e., s. 155.

iktidarın politikasını desteklemektir. Basına yüklenmeye çalışılan bu misyon, iktidarın basını sıkı bir denetim altına almasına yol açmıştır. Çok partili düzene geçinceye dek basın sürekli tek partinin denetimi altında tutulmuş; dini yazılara izin verilmemiş; sol eğilimlere de “Kemalist çizgi” aşılmamak kaydıyla göz yumulmuştur. Bu çizgiyi aşan sosyalist ve komünist yayınlar kapatılarak, yazarları da tutuklanarak engellenmiştir. Ayrıca gazete sahiplerinin büyük bölümünün milletvekili olması, yönetimin matbaa araç ve gereçleri ithali yetkisi, hem kağıt, hem de resmi ilan kaynaklarını elinde bulundurması, taşradaki devlet matbaalarının yerel gazetelere açılması yetkisi, hükümet yanlısı yayınların nedenlerindendir. Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nün 25 Mayıs 1935 tarihli Birinci Basın Kongresi vesilesiyle yayımladığı broşürde Türk basını şöyle tarif edilmektedir:

*"Halk Partisi matbuatı müspet tenkit yapar, parti disiplini prensiplerine sadıktır. Kemalizmin propaganda vasıtasıdır. Otokritik yapar. Serbest matbuatımız ise, inkılabın umumi cephesinden ayrılmamak ve menfi tenkit hastalığına düşmemek şartıyla, Türk efkar-ı umumiyesinin küçük bir parçasını teşkil eder."*⁹²

Türk Basını bu dönem tek parti iktidarının söylem ve uygulamalarına karşı mücadele etmek yerine, onaylama yarışına girmiştir yayınlarıyla. Basın üzerinde ağır baskı oluşturan 1931 tarihli Matbuat Kanunu bile önde gelen gazetecileri tarafından hoşgörüyle karşılanmış, karşıtı kanunun ussallaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Basın bu dönemde iktidarın söylemine paralel, bir söylem geliştirmiştir. Ahmet Oktay basının bu tavrını Osmanlı’dan beri yürürlükte olan “rejimin bekası” endişesiyle açıklamaktadır. Ulus gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay 11 Aralık 1937 tarihli yazısında şöyle demektedir:

*"Türk gazeteciliği inkılabı müdafaa eden kanun hükümlerinden başka bir kayıt altında değildir. Bizdeki matbuat hürriyetine birçok Avrupalı meslektaşlarımızın imrendiğini biliyoruz. Cumhuriyet idaresi kendi kusurlarını düzeltmek vazifesini gazeteciye bırakmıştır. Her muharrir, kanunlara bakarak kalemini kolayca ayar edebilir."*⁹³

⁹² A. Abakay, a.g.e., s. 64.

⁹³ **Ulus**, 11 Aralık 1937.

Atay 28 Haziran 1938 tarihli bir başka yazısında gazetelerin şeklen ileri olmasına rağmen seciye (karakter) yönünden geri olduğunu iddia ederek “Ancak pekiyi bilirler ki talihleri bir telefon darbesine bağlıdır.” ifadesini kullanmıştır. Atay’ın dile getirdiği “telefon darbesi” ifadesi, İçişleri Bakanlığı’ndan gelecek bir telefonla gazetenin kapatılmasıdır. Türk basınının önde gelen kalemlerinden Hüseyin Cahit Yalçın ise sol eğilimli Tan gazetesine yönelik yakma ve yağmalama kampanyasının bayraktarlığını yapmıştır. 3 Aralık 1945 tarihli Tanin gazetesindeki baş yazısının başlığı “Kalkın Ey Ehli Vatan”dır. Kışkırtıcı üslup dikkat çekicidir:

*"Dünyanın hiçbir yerinde bundan daha fazla matbuat hürriyeti olamaz. Beşinci kolon varsın, memlekette matbuat hürriyeti yok diye feryat etsin. Varsın fikir hürriyeti yok diye şikayet etsin. Bu işte cevap hükümete düşmez. Söz eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarıdır."*⁹⁴

Ertesi gün, yani 4 Aralık 1945’te yüzlerce kişi sokağa dökülmüş ve tek satırını okudukları dahi tartışmalı bir gazeteyi yakıp yıkmıştır. Öte yandan bu linç ve yağma kampanyasının tek parti yönetimi tarafından örgütlendiğine dair iddialar mevcuttur. Yalçın’ın yazısında “Beşinci Kolon”⁹⁵ ifadesi dikkat çekmektedir. İspanyolcadan Türkçeye Beşinci Kol olarak bu deyim, fiili bir savaş ya da müdahale ile ele geçirilemeyen bir yeri veya devleti, manevi/moral yıkıma uğratıp içten çokertmek için uygulanan propaganda, casusluk ve sabotaj gibi eylem ve faaliyetleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Aynı yılın Şubat ayında Türkiye’ye gelen ABD Basın Özgürlüğü Komisyonu üyeleri siyaset ve basın çevreleriyle yaptıkları görüşmelerde; “Basın özgürlüğünün, barışın bir şartı olduğunu, savaştan sonra yapılacak barış görüşmelerinde basın hürriyetinin en önemli şart olarak antlaşmalarda yer alacağını, basın mensupları olarak sansürün kaldırılması ve basın üzerinde devlet nüfuzunun yok edilmesi konusunda ortak gayret sarf etmeleri gerektiğini”⁹⁶ savunmuştur. Tan gazetesini baskınının örgütlenmesinden, yönlendirilmesine, yürüyüşe sivil polislerin öncülük yaptığı iddialarına dek, bundan on yıl sonra bu kez daha kapsamlı gerçekleştirilecek 6-7 Eylül 1955 olaylarına benzerliği dikkat çekmektedir. Aziz

⁹⁴ Tanin, 3 Aralık 1945.

⁹⁵ Beşinci Kol, Vikipedi, (Çevrimiçi), https://tr.wikipedia.org/wiki/Beşinci_kol, 13 Ekim 2022.

⁹⁶ M. Özgen, a.g.e., s. 29.

Nesin baskından sonra yazdığı “Ey faşist” başlıklı yazısında olayın arkasında dönemin hükümet güçlerinin olduğunu öne sürmüştür.

2.1.3. Demokrasiye Geçiş Dönemi Türk Basını

Cumhuriyet, Vatan, Tasvir, Akşam, Yeni Sabah, Tanin, Ulus, Zafer, Hürriyet ve Milliyet demokrasiye geçiş döneminin önde gelen gazeteleridir. Nadir Nadi'nin başyazarlığını yaptığı Cumhuriyet gazetesi DP'yi tutmaktadır. Vatan gazetesi DP'nin yayın organıdır. Tasvir- Efkâr 1945'te kadrosunu düzenleyerek Tasvir adını almıştır ve DP'yi desteklemektedir. Akşam gazetesi tarafsız bir çizgide durma çabasındadır. Akşam'ın başyazarı, CHP hükümetinin Dışişleri Bakanı olmuştur. Zafer gazetesi 30 Nisan 1949'da, Ankara'da DP'nin yayın organı olarak yayın hayatına başlamıştır. 1941 yılı itibarıyla Türkiye'de günlük tirajı 60 bini bulan 130 gazete bulunmaktadır. En yüksek tiraj 20 binin üstündedir. Ayrıca 227 dergi çıkmaktadır. Çok partili düzene geçilen 1946'da gazete sayısı 202'ye ulaşırken, günlük tiraj 100 bine yaklaşmıştır, dergi sayısı da 302'ye ulaşmıştır.

Gazetecilik anlayışındaki değişim tirajları da olumlu yönde etkilemiştir. Başyazı gazeteciliğinden habere ve resmi öne çıkaran anlayışa geçilmiştir. Yorum, özet olarak haberin başlığında verilmiştir. 1946'da bin kişiden 5,2'si gazete okurken, bu oran 1955'de binde 28'e çıkmıştır. Haber gazeteciliği alanında, 1948'de yayın hayatına başlayan Hürriyet öncülük etmiştir. Hürriyet'in yenilikçi, yüksek performansı diğer gazeteleri de etkisi altına almış, gazete taklit edilmiştir. Geleneksel çizgide devam eden gazeteler bir süre sonra batmıştır. Necmettin Sadak'ın Akşam'ı, Hüseyin Cahit'in Tanin'i, Us kardeşlerin Vakıf'ı kapanmıştır. Orhan Koloğlu gazetelerin tirajlarını artırmak için muhalefet yaptığı iddiasının bu dönemde ortaya çıktığını⁹⁷ öne sürmektedir. Aynı yıl tek parti rejimini sona erdiren bir siyasi hamle gerçekleştirilmiştir. Çok partili hayata geçilmiş, kanunlar ifade ve örgütlenme özgürlüğünü genişletecek şekilde yumuşatılmış ve CHP'den ayrılan bir kadro tarafından Demokrat Parti kurulmuştur. DP'nin seçim sloganı basın özgürlüğüdür. 1938 yılında kurulan ve tam bir güdümlü basın yaratan Basın Birliği 18 Haziran 1946 yılında çıkarılan bir kanunla dağıtılmıştır. Birliğin dağıtılmasından on gün önce

⁹⁷ O. Koloğlu, a.g.e., s. 71.

Türk Basını için önemli bir örgütlenme vücut bulmuştur. Gazeteciler Sedat Simavi, Sadun Galip Savcı, Cihat Baban, Hayri Alpar ve Sait Kesler'in kurucu üyeleri oldukları Gazeteciler Cemiyeti (10 Haziran 1946) kurulmuştur. Basın Birliği'nin binasına Cemiyetin tabelası asılmıştır. Simavi açılışta şu konuşmayı yapmıştır:

*"Cemiyet muhtelif görüşteki meslektaşlarımızı çatısı altında toplamış bulunuyor. Mesleğimizi ilgilendiren meselelerde söz ve hareket birliği içinde bulunmalıdır. Cemiyetimizin gelirleri artıncaya kadar kendi yağımız ile kavrulmak zorundayız. Gelirlerimizin zaruri ihtiyaçlarımızı karşılayamadığı hallerde bütçemden katkıda bulunmayı tekeffül ediyorum. Basın hürriyetleri ve sosyal teminatlar yolunda elde edilecek başarılar, gazetecilik mesleğinin bir mensubu olarak beni de sevindirecektir. Cemiyetimiz hepimize sevinçler getsin."*⁹⁸

Cemiyetin kurucusu Simavi'nin 1938 tarihli Basın Birliği'nin kurucusu iki gazeteciden biri olması dikkat çekicidir. Gazetecilerin üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanan 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesi de 13 Haziran 1946 tarihinde değiştirilmiştir. Bu kanun değişikliğiyle suç isnat edilen gazete veya derginin hükümetçe değil, ancak mahkeme kararıyla kapatılabileceği hükmü getirilmiş, gazete çıkarmak için ruhsat ve teminat şartı da kaldırılmıştır.

2.2. Demokrat Parti Dönemi (DP) Türk Basını

DP, 1946 seçimlerinden itibaren basın özgürlüğünü seçim kampanyasının bir numaralı sloganı haline getirmiş, iktidara geldiği ilk günlerden itibaren bir basın özgürlüğü komisyonu oluşturarak çalışmaya başlamıştır. Tek parti döneminin basın üzerindeki ağır tahakkümüne neden olan kanun maddelerinin önemli bölümü 21 Temmuz 1950 tarihli 5680 sayılı yeni basın kanunuyla birlikte kaldırılmıştır. Bu kanun, sonraki elli yıl boyunca, çoğunluğu gazeteciler aleyhine yapılan pek çok değişiklikle birlikte yürürlükte kalmıştır. 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun hükümete tanıdığı yetkileri kaldırmıştır. Artık gazete çıkarmak için hükümetin iznine gerek yoktur, bildirim yetecektir. Basın suçları toplu basın mahkemelerinde görülecektir. Hükümetin gazete kapatma ve yaptırım yetkisi mahkemelere devredilmiştir.

⁹⁸ **Gazeteciler Cemiyeti ve...**, s. 83.

Yazılardan gazete sahibi değil, yazı işleri müdürü, yazar ve muhabir sorumlu tutulmaktadır. Gazeteciler yönünden hapis tehdidi sürmektedir.

Hükümetin kontrolü dışında kurulan Gazeteciler Cemiyeti'nin başvurusu üzerine 1950'de İstanbul Üniversitesi'ne (İ.Ü.) bağlı gazetecilik okulunun açılması, mesleğin gelişimi için önemli bir adım oluşturmıştır. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Sedat Simavi, 1947 yılında İ.Ü. Rektörü Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'a başvurarak, gazetecilik alanında eğitim verecek bir yüksekokul ihtiyacını ve verilecek derslere dair tekliflerini içeren bir dilekçe (mektup) sunmuştur.⁹⁹ Simavi mektubunda toplumların gelişimi için basının yol gösterici olduğunu, basın mensuplarının eğitilmiş olması gerektiğini belirtmiştir. Gazeteciliğin bir bilim dalı olarak kabul edilmesi gerektiği savunulan başvuruda şöyle denilmektedir:

*"Partiler arasındaki mücadelelerde efkâr-ı umumiyenin hazırlanmasında ve halk efkârı tarafından gazetelerin tesir altında bırakılmaları hadisesinde, gazetecinin şahsi kanaatlerini ortaya atabilmesi için kendisinin bilgisi, ruhunda memleket muhabbeti ile birleşmiş bir hak duygusu taşıması lazımdır. Gazeteciliğe merak edecek namzetler için umumi malumatı arttıracak, hak duygusunu telkin edecek, ona iktisadi, hukuki ve içtimai malumat verecek müessese ancak bir Gazetecilik Enstitüsü olabilir."*¹⁰⁰

17-24 Kasım 1949 tarihli İ.Ü. Senatosu kararları gereğince iki yıl eğitim verecek Gazetecilik Enstitüsü kurulmuş, 29 Kasım 1950 tarihinde İ.Ü.İ.F. Gazetecilik Enstitüsü öğretime başlamıştır. Enstitüde İktisat Fakültesi'nden Prof. Dr. Sabri Ülgener, Prof. Dr. Orhan Tuna, Prof. Dr. Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Prof. Dr. Haluk Cillov yönetim görevleri üstlenirken, Gazeteciler Cemiyeti'nden Burhan Felek, Ahmet Emin Yalman, Cevat Fehmi Başkut, Ecvet Güresin, Abdi İpekçi ders vermişlerdir. 1967 yılında eğitim süresi üç yıla çıkarılan enstitünün adı İ.Ü. Gazetecilik Halkla İlişkiler Yüksek Okulu'na çevrilmiştir. 1982'de YÖK Kanunu ile birlikte İ.Ü. Rektörlüğüne bağlanarak, adı İ.Ü. Basın Yayın Yüksek Okulu şeklinde

⁹⁹ İ.Ü. İletişim Fakültesi'nin Tarihçesi, Gazeteciler Cemiyeti Kurucu Başkanı Sedat Simavi'nin Mektubu, (Çevrimiçi)

<https://iletisim.istanbul.edu.tr/tr/content/fakultemiz/tarihce#title15006502932251>, 26 Şubat 2021.

¹⁰⁰ Oya Tokgöz, "Türkiye'de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirmesi", **Kültür ve İletişim**, 6, Kış, 2003, s.5.

değiştirilmiştir. 11 Temmuz 1992’de okul fakülteye dönüştürülmüş ve İ.Ü. İletişim Fakültesi adını almıştır. 1950-51 ders yılında öğretime başlayan Enstitünün amacı, 20 Haziran 1950’de İ.Ü. Rektörlüğü’ne sunulan ve onaylanan yönetmelikte şöyle belirtilmektedir:

*"Gazetecilik konularıyla ilgili meseleleri araştırmak, gazeteciliği ilgilendiren konular hakkında ilmi mesleki öğretim yapmak, yabancı üniversitelerin gazetecilik enstitüleri ile ilmi işbirliği yapmak, milletlerarası gazetecilik kongresi konferanslarına katılmak."*¹⁰¹

Türkiye’de ilk gazetecilik okulu 1948’de, öğretmen Yahya Fehmi Tuna tarafından kurulmuştur. “İstanbul Özel Gazetecilik Okulu” orta dereceli bir eğitim kurumu niteliğindedir. Matbaacılık ve basın sektörüne eleman yetiştirme amacıyla kurulan okul 1971’de devletleştirilerek İstanbul İktisadi Ticari İlimler Akademisi’ne (İİTİA) "İstanbul Gazetecilik Yüksekokulu"¹⁰² adıyla bağlanmıştır. 1973’te öğretim süresi dört yıla çıkarılan okulun adı, 20 Temmuz 1982 tarihli kararnameyle Basın Yayın Yüksekokulu olarak değiştirilmiş ve Marmara Üniversitesi’ne bağlanmıştır. Basın özgürlüğü rüzgarlarının estiği, çok partili hayata geçişin ilk yıllarında mesleki açıdan bir başka kazanım da hükümet kontrolü dışında, 10 Temmuz 1952’de Türkiye Gazeteciler Sendikası’nın (TGS) kurulması olmuştur. 29 Haziran 1954’te ise Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası (TGSS) kurulmuş, Simaviler kurucular arasında yer almamıştır. Erol Simavi 1978’de TGSS Başkanı olmuştur. 1980’de Kemal Ilıcak başkanlığa getirilirken, 1986’da Erol Simavi yeniden başkan seçilmiştir. Diğer yönetim kurulu üyeleri Dinç Bilgin ile Aydın Doğan olmuştur.

Türk basınında Hürriyet’le başlayan haber gazeteciliğine yeni bir soluk getirecek Milliyet gazetesi bu dönem yayın hayatına başlamıştır. 3 Mayıs 1950’de Ali Naci Karacan tarafından kurulan Milliyet de kitle gazetesi olmayı hedeflemiştir. İlk döneminde DP’ye destek veren gazete, 1954’ten itibaren, özellikle Abdi İpekçi’nin yönetime geçmesinden sonra basım tekniği, çağdaş gazete formatı, hükümet ile muhalefete eşit mesafeli yayın politikasıyla birlikte çok satan, saygın bir

¹⁰¹ **Gazetecilik Enstitüsü’nden İletişim Fakültesine (1950-2001)**, İstanbul, İ.Ü.İ.F. Yayınları, 2002.

¹⁰² M.Ü. İletişim Fakültesi, Tarihçe, (Çevrimiçi), <https://iletisim.marmara.edu.tr/fakulte/tarihce>, 5 Mart 2021.

gazete olmayı başarmıştır. Milliyet, İpekçi'nin yönetiminde demokratik sol eğilimin sözcüsü olarak aydın kesime de ulaşmıştır. DP döneminde Amerikan taraftarlığı, SSCB aleyhtarlığı, yani komünizm karşıtlığının getirdiği soğuk savaşın etkisiyle sol görüş basın hayatında yer bulamamıştır. Pek çok gazeteci komünizm taraftarlığından tutuklanmış, ağır mahkumiyetler almıştır. Öte yandan gazeteci Mehmet Emin Yalman bu dönemi “Türk basınının altın devri” olarak nitelemiştir.

2.2.1. Besleme Basın Deyimi

1950-1960 yılları arasında DP iktidarını destekleyen yayınlar yapan ve bu nedenle kendilerine hükümetin sağladığı destek ve kolaylıkların yanı sıra resmi ilan dağıtımından büyük gelir elde eden basın kuruluşları için “Besleme basın” deyimini kullanılmıştır.¹⁰³ 26 Kasım 1957’de yayınlanan bir kararnameyle gazete ve dergi kağıtlarının tek elden ithali yoluna gidilmiş, bir başka kararnameyle ilan ve reklamların tek elden dağıtımı kabul edilmiştir. Kağıdın tek elden temini, ilan ve reklamın da aynı şekilde tek elden yapılması, basın üzerinde oluşturulacak en önemli baskı unsurlarıdır. Bu kararnamelerle hükümete muhalif yayınlar yapan gazetelere ilan ve reklam kısıtlaması getirilirken, onun icraatlarını destekleyen yandaş basın ödüllendirmektedir. Kamu reklamları bu dönemde büyük önem taşımaktadır. Özel sektör henüz güçlenmemiştir. Kamu reklamlarından en büyük payı DP iktidarını destekleyen gazeteler almaktadır. DP iktidarının 1954’ten itibaren izlediği resmi ilan politikası “besleme basın” deyimini ortaya çıkarmıştır.

Hıfzı Topuz, “Tirajları dikkate alınmaksızın, besleme basına tirajı daha yüksek gazetelerden daha fazla ya da aynı ölçüde ilan verildiği bu dönemde, kağıt tahsisi konusunda DP’yi tutan gazetelere, tirajlarına göre büyük ölçüde kağıt verildiği kayıtlara geçmiştir.” demektedir. Cumhuriyet Başyazarı Nadir Nadi 5 Ocak 1958 tarihli yazısında ilan dağıtımlarının gazeteler arasında eşitsiz dağılımıyla ilgili “Özel ilanların bu şekilde dağılışı insana ister istemez, hükümetçe basın hakkında yeni bir ceza ve mükafat usulü denendiği hissini veriyor.” yorumunu yapmıştır. Hükümet tek elden ithal ve dağıtımla yetinmeyip, ilan tarifelerine ve gazete dağıtımına da el atmıştır. 3 Eylül 1958’de yayınlanan bir bildiriyle, hükümetin özel ve resmi

¹⁰³ M. Özgen, a.g.e., s. 44.

tarifelerini düzenlemek ve gazete dağıtımını ayarlamak için hazırlıklar yaptığı açıklanmıştır. IPI, 9 Eylül 1958’de Başbakan Menderes’e gönderdiği mektupta hükümetin basın özgürlüğünü daraltan kararlar yoluyla Türkiye’de basın özgürlüğünü tehlikeye attığını öne sürmüştür.

1959 Ağustos’undan itibaren yürürlüğe konulan kararnameyle tiraj ve abone sayısı dikkate alınmaksızın DP’ye yakın gazeteler birinci, DP’yi destekleyenler ikinci, tarafsızlar üçüncü kategoriye alınmış, muhalif Ulus, Dünya ve Yeni Gün gazetelerinin adları ilan listelerinden çıkarılmıştır. Resmi ilanlar kesildikten sonra özel ilanların da verilmemesi için genel müdürlere telefon edildiği saptanmıştır. Kağıt tahsisi konusunda yine DP’yi tutan gazetelere, tirajlarına göre büyük ölçüde kağıt verildiği, tarafsız ve muhalif gazetelere ise bu alanda da “çok hasis davranıldığı”,¹⁰⁴ hatta Kim dergisinin 1958 Temmuz ayında kağıdının kesildiği anlaşılmıştır. Muhalif gazeteler ve tarafsız basın kağıt darlığı yüzünden tirajını kısmak zorunda kalmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından yapılan yargılamalarda besleme basınla ilgili araştırmalar yapılmış, ortaya çıkarılan bir belgeye göre örtülü ödenekten de DP yantaşı gazete ve gazetecilere 723 bin 809 lira dağıtıldığı belirlenmiştir. 1955-1960 arasında 2 bin 500 basın davası açılmış, 867 gazeteci mahkum olup cezaevine girmiştir.

2.3. Darbe Dönemlerinde Türk Basını

Cumhuriyetin kurumsallaşması sürecinde iki başarısız demokrasi denemesinin ardından, 1946 yılında tartışmalı bir seçimle çok partili hayata geçilmiştir. 1950 seçimleri CHP’nin kendi içinden çıkan muhalefetin iktidar olmasıyla sonuçlanmıştır. DP iktidarının siyaset yapma biçimi ve muhalefetle gerilimli ilişkileri ülkeyi büyük bir kargaşaya sürüklemiş, kurucu unsur orduyu, “cumhuriyeti fabrika ayarlarına döndürme” savıyla sivil rejime müdahale noktasına taşımıştır. DP hükümeti ikinci seçimde oylarının düşmeye başlamasıyla birlikte paniğe kapılmış, iktidara tutunmak için muhalefeti kanun hükmünde kararnamelerle meclisteki işlevinden izole ederken, basını büyük baskı altına almıştır. İktidar son yılında izlediği politikalarla toplumda büyük bir iç çatışma ve bölünmeye neden olmuştur. DP dönemi basını da bu süreçte

¹⁰⁴ Hıfzı Topuz, **2. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi, 2013, s. 203.

üç bölünmüştür. “Besleme basın” tabir edilen, hükümet tarafından ilan, kağıt ve teşvikle desteklenen yandaş basın, iktidara ve hükümete eşit mesafede durmaya çalışan fakat vesayet altına girmedikleri için ekonomik ve siyasi baskılardan nasibini alan popüler basın ve her açıdan baskı altına alınıp sık sık cezalandırılan CHP destekçisi muhalif basın. Tek parti döneminde büyük baskı altında tutulan sol düşünce ve uzantısı basın bu dönemde de iktidarın Amerika yanlısı, anti-komünist tutumu nedeniyle nefes alma şansı bulamamış, güdük kalmıştır.

27 Mayıs darbesi sivilleşmeye yönelen siyasi kurumlara, öncelikle de basına kısa demokratik deneyimi ne kadar içselleştirebildiklerini ilk kez test etme imkanı vermiştir. Sivil yapı ve basın bu sınavı geçememiştir. DP iktidarının son yıllarında yükselen muhalefet ve ortaya çıkan kargaşanın büyüklüğü, “geliyorum” diyen askeri müdahale konusunda basını ve sivil rejimi hazırlıksız yakalamıştır. Basının tutumu 27 Mayıs öncesi ve sonrası görünümüyle tam bir tezat içindedir. Askeri darbenin niteliği kestirilemediği için basına büyük bir korku hakim olmuştur. İmkani olan gazeteler darbe gecesini ikinci baskı, gazetecilik terimiyle “yıldırım baskı” yaparak, silahlı kuvvetlere tam destek vermiştir. DP hükümetinin son aylardaki baskı siyaseti karşısında, “Sizi ben bile kurtaramam” sözleri kayda geçen İsmet İnönü liderliğindeki CHP de darbeyi desteklemiştir. 27 Mayıs darbesi ordudaki fay hattını kırmış, Türk siyasetine neredeyse 10 yılda bir müdahalesinin yolunu açmıştır.

2.3.1. Darbe, İhtilal, Müdahale

Askeri nitelikli “darbe” terimi literatürde daha çok “hükümet darbesi” olarak ifade edilmektedir. Gordon Marshall’ın Sosyoloji Sözlüğü’nün “hükümet darbesi” başlıklı maddesi, “Devlet iktidarının, genellikle silahlı kuvvetler tarafından şiddet yoluyla, demokratik ve anayasal olmayan bir çerçevede, bir anda ele geçirilmesi”¹⁰⁵ tanımını getirmektedir. Orhan Hançerlioğlu’nun Felsefe Ansiklopedisi hükümet darbesini “Siyasal düzeni değiştirmek için zora başvurarak hükümeti devirme” olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁶ TDK sözlüğü darbeyi doğrudan silahlı baskıyla ilişkilendirmektedir. Sözlükte darbe kelimesinin ilk anlamı vuruş, çarpış olarak verilirken, ikinci tanımlama şu şekildedir:

¹⁰⁵ Gordon Marshall **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. O. Akıncı, Ankara, Bilim ve Sanat, 1999, s. 309.

¹⁰⁶ Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi**, İstanbul, Remzi, 1985, s. 345.

*"Ülkede bir grup tarafından örgütlü bir biçimde, silah zoruyla baskı kurularak veya seçim dışındaki demokratik usulleri kötüye kullanarak, mevcut hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi."*¹⁰⁷

"İhtilal" kelimesi literatürde çoğunlukla "devrim" kelimesiyle eş anlamlı kullanılmakla birlikte hem darbeden, hem devrimden nitel ve nicel farklılıklara sahiptir. Anlam yönünden "devrim" terimine daha yakın duran "ihtilal" terimi, Felsefe Ansiklopedisi'nde "Düzeni değiştirmek için halkın başkaldırması" olarak tanımlanmaktadır. Aynı maddede ihtilal teriminin Fransızca "Revoltuion" teriminin karşılığı olarak, o dildeki çift anlamlılığı taşımakta olduğu ve hem dönüşme (inkılap), hem de zorla değişme (ihtilal) anlamlarını dile getirdiği vurgulanmaktadır. TDK ise ihtilal terimini "Bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi, devrim" olarak tanımlamaktadır. Felsefe Ansiklopedisi'nde devrim kelimesinin Osmanlıca'da hem dönüşme anlamındaki inkılap, hem de zorla değişme anlamındaki ihtilal sözcüklerini karşıladığı vurgulanmaktadır. Ahmet Cevizci'nin Felsefe Sözlüğü, devrimi "Genel olarak yerleşik toplum düzenini, devlet ve toplum yapısını tümüyle değiştiren, köklü, hızlı ve kapsamlı dönüşüm"¹⁰⁸ şeklinde tanımlamaktadır. "Müdahale" kavramı ise TDK sözlüğünde "Karışma, araya girme" şeklinde tanımlanmaktadır. "Askeri müdahale" deyimini yerli/yabancı sözlüklerde yer almamaktadır. Bu tanımlardan hareketle; 27 Mayıs 1960 askeri eylemini, mevcut siyasi işleyişi doğrudan kesintiye uğratan niteliği göz önüne alındığında, hükümet işlerine siyasi ya da ekonomik olarak karışma, dahil olma gibi genel bir anlam ifade edecek müdahale ya da askeri müdahale terimleriyle açıklamak yetersiz kalacaktır. Yine 27 Mayıs eylemini devlet ve toplum yapısını tümüyle değiştiren, köklü, hızlı ve kapsamlı bir dönüşüm, gelenekselleşmiş olanın yerine yenisini koyma eylem ya da hareketini ifade eden bir devrim olarak nitelemek de mümkün görünmemektedir. 27 Mayısçılar nihayetinde siyasi rejimi köklü bir değişikliğe uğratmamış, mevcut mekanizmayı daha hızlı ve daha demokratik şekilde işler hale getirecek düzenlemeler yapmakla yetinmiştir.

¹⁰⁷ "Darbe", TDK, (Çevrimiçi) <http://sozluk.gov.tr>, 17 Mart 2021.

¹⁰⁸ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma, 1999, s. 227-228.

Yapıcıları ve destekçileri tarafından öyle ilan edilse de; mevcut düzeni değiştirecek bir halk hareketi vasfı taşımadığı için ihtilal olarak nitelenmesi mümkün değildir.

27 Mayıs'ın en büyük destekçilerinden, tarihçi yazar Şevket Süreyya Aydemir, bayram dahi ilan edilen hareketi “hızla ihtilale dönüşen bir darbe” olarak nitelemektedir. Bu iddiasına temel aldığı argümanların ilginçliği ve Aydemir'in kitabına da adını veren “İhtilalin Mantığı”na dair bazı düşünceleri aktarmak yerinde olacaktır. Aydemir bu çalışmasına müdahale, darbe ve ihtilal kavramları arasındaki farkları anlatarak başlamaktadır. İhtilali bir rejimin sosyal yapısında derin, devamlı ve uzun süreler içinde gerçekleşebilecek değişiklikleri hedef almayan, sadece mevcut iktidarın tasfiyesiyle, Anayasa ve bazı temel kanunların değiştirilmesi ile yetinen hareket olarak niteleyen Aydemir, bu eksik ve dar tanımlamanın içinde değerlendirdiği 27 Mayıs askeri hareketini ihtilal olarak nitelemiştir. İnkılabı, yani devrimi ise hem kadroların, hem rejimin, hem de anayasa ve temel kanunların baştan sona değiştiği, toplumun yapısının başka bir toplumsal yapıya dönüştürüldüğü bir olgu olarak tanımlayan Aydemir, müdahalede bir yapı değişikliği olmadığını, hatta bazen iktidarın dahi değişmediğini ve parlamentonun devam ettiğini, müdahale eden gücün sadece gidişatta gerekli gördüğü bazı davranış değişikliklerini dikte ettiğini öne sürmektedir.¹⁰⁹ Aydemir 12 Mart 1971 askeri muhtırası için bu tanımına uygun olarak “ordu müdahalesi” nitelemesi yapmaktadır. Aydemir, CHP lideri İsmet İnönü'nün “Şartlar tamam olunca, ihtilal olur” sözlerine atıfta bulunarak, “Her ihtilal, onu yapanlar kadar, onun şartlarını hazırlayanların da eseridir. 27 Mayıs ihtilali için DP bu şartları hazırlamak bakımından çok cömertçe davrandı”¹¹⁰ demektedir.

27 Mayıs 1960 sabahı ordunun idareye el koyma hareketini “darbe” olarak nitelerken, darbenin hızla ihtilale dönüştüğünü öne süren Aydemir, bu iddiasına üniversite hocalarının, cuntanın talebi üzerine hazırladığı Anayasa Komisyonu Raporu'nu gerekçelerden biri olarak göstermektedir. İ.Ü. Rektörü Sıddık Sami Onar başkanlığındaki bilim kurulu heyetinde tümü hukuk fakültesinden, Medeni Hukuk profesörü Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Anayasa Hukuku profesörleri Hüseyin Nail Kubalı, Tarık Zafer Tunaya, idare hukuku profesörü Ragıp Sarıca ve Doç. Dr. İsmet

¹⁰⁹ Şevket S. Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, İstanbul, Remzi, 1993, s. 101-105.

¹¹⁰ a.e., s. 221.

Giritli yer almaktadır. Aydemir heyetin askeri yönetimin talebi üzerine hazırladığı raporu, “Darbeyi meşru kılan belge” olarak nitelemiş, “Ona ihtilalin berati veya meşruluğunun fermanı da diyebiliriz” iddiasında bulunmuştur. “Hiç bir ihtilalin tarihinde, hemen ertesi günü ve hepsi de tarafsız hukukçuların düzenlediği böyle bir beratin misali yoktur” diyen Aydemir şu yorumu yapmaktadır:

“Darbenin meşruluğunun, eski iktidarın meşruluğunu kaybetmiş olduğunun, tarafsız sayılan bir üniversite heyetinin müşterek görüş, tasvip ve imzaları ile, daha darbenin arkasından, yani hızla bir ihtilale dönüşmüş ve tarihimizde böylece yer almıştır. Çünkü bu hukuk belgesi ile, bilhassa yeni bir Anayasa iledir ki artık milletin ve ülkenin sosyal yapısında bir eski nitelikten, bir yeni niteliğe intikalin devamlı akışı içine giriliyor ve darbe, ihtilale dönüşüyordu.”¹¹¹

O dönem basında “Profesörler fermanı” olarak da adlandırılan, 27 Mayıs darbesini hukuken meşru kılmaya yönelik rapor, “Bugün içinde bulunduğumuz durumu adi ve siyasi bir hükümet darbesi saymak doğru değildir” ifadeleriyle başlamaktadır. Raporda “Bir hükümetin meşruiyeti sadece menşinde, yani iktidara gelişinde değil, iktidarda da kendisini bu mevkie getiren Anayasaya riyeti ve millet efkârı, ordu, kaza ve ilim müesseseleriyle işbirliği yaparak, hukuk nizamı içinde yaşaması ile ve devamı ile mümkündür.” tespiti yapılarak şöyle denilmektedir:

“Hükümet, devlet müesseselerini, politik ve sosyal müesseseleri ve hatta bunların içinde yaşayan insanları birbirine düşürmek, halka ve dış aleme karşı bunları kötüleyerek bir anarşi haline getirmek suretiyle meşruiyetini de kaybetmiştir. Milli Birlik Komitesi hareketini, yani devlet müessese ve kuvvetlerinin idareyi ele almasını bu mecburiyetin, yani devlet nizamını bozan, halkı birbirine düşürerek anarşiye yol açan, sosyal müesseseleri işleyemez hale koyan ve bu müesseselerin dayandığı ahlak temellerini yok etmeye çalışan fiili bir durumu önleyerek meşru ve sosyal nizamı tekrar kurmak ihtiyacının bir neticesi sayıyoruz.”¹¹²

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde incelenecek 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 askeri eylemleri, literatüre uygun şekilde “askeri darbe” olarak

¹¹¹ a.e., s. 357.

¹¹² Tevfik Çavdar, **Türkiye Demokrasi Tarihi 1950-1995**, Ankara, İmge, 2000, s. 94-95.

adlandırılacaktır. Yine ülke siyaseti ve toplumsal yaşamı üzerinde önemli etkilere yol açan 12 Mart 1971 muhtırası ile askerin ağırlıklı olduğu Milli Güvenlik Kurulu (MGK) tarafından verilen muhtıra niteliğindeki 28 Şubat 1997 tarihli askeri eylemlilikler, “askeri müdahale” başlığı altında incelenecektir.

2.3.2. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Kurucu İktidar

27 Mayıs 1960 askeri eylemi, bunu gerçekleştiren askerler ve destekçisi siyasiler tarafından bir halk hareketi yakıştırmasıyla, ihtilal olarak nitelenmiş, inkılap, hatta devrim nitelemesinde bulunanlar olmuştur. İsmet İnönü’nün Başbakan olarak görev aldığı hükümetin teklifiyle bu askeri eylem, demokratik teamüllere aykırı şekilde, darbeye meşruiyet kazandırma amacıyla resmi bayram ilan edilmiştir. 9 Nisan 1963 tarihinde TBMM’de kabul edilen Ulusal Bayram ve Genel Tatiller hakkındaki 2739 sayılı kanuna ek kanun 13 Nisan 1963 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 221 numaralı kanunda “Hürriyet ve Anayasa Bayramı; 26 Mayıs öğleden sonra başlar, 27 Mayıs günü devam eder.” denilmektedir. Kanun 12 Eylül askeri darbesinin ardından hazırlanan ve 7 Kasım 1982’de halkoyuna sunularak kabul edilen ve 9 Kasım 1982’de yürürlüğe giren yeni anayasaya kadar yürürlükte kalmıştır.

2.3.2.1. 27 Mayıs Darbesini Hazırlayan Nedenler

27 Mayıs darbesini ihtilal olarak niteleyen bir başka isim, Anayasa Hukukçusu, Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil’dir. Başgil 27 Mayıs eylemini Aydemir’in aksine anayasal bir ihlal olarak niteleyip sert bir dille eleştirmektedir. Askeri müdahalenin CHP lideri İsmet İnönü ve partililerle birlikte İ.Ü. Rektörü ve profesörlerinin orduyu Menderes hükümeti aeyhine kışkırtması sonucu gerçekleştiğini savunan Başgil, 27 Mayıs’ın nedenlerini dört başlık altında toplamaktadır. Başgil’e göre Menderes’in şahsında DP iktidarının birinci hatası 1954 yılında Millet Partisi’nin kapatılarak, kurucusu ve milletvekili Osman Bölükbaşı’nın keyfi bir şekilde hapse atılması, ardından seçildiği Kırşehir ilinin ilçe seviyesine düşürülmesidir. Muhalefetin gazetelerine yapılan baskı ve tanınmış yazarların tutuklanmasını diğer bir hata olarak niteleyen Başgil, “Menderes hükümetinin hatalarının pek çoğu, muhalefet karşısındaki hoşgörüsüzlüğüyle, görüş

ayrılıklarından aşırı derecede korkmasıyla izah edilebilir.” demektedir.¹¹³ Başgil askeri darbeye giden yolda hükümetin en önemli hatalarından birinin de Rum vatandaşlara yönelik gerçekleşen 6-7 Eylül 1955 tarihli olaylar olduğunu vurgulamıştır. Başgil, muhalefet lideri İnönü’ye seçim propagandası gezileri sırasında yapılan taşlı saldırı ve hakaretleri de bir başka hükümet hatası olarak göstermiştir. Prof. Başgil, DP hükümeti aleyhine protesto eylemlerinin arttığı, polisin müdahalesi sonucu iki üniversite öğrencisinin hayatını kaybettiği, 28 Nisan 1960 günü, İstanbul Üniversitesi’nde meydana gelen olaylara bizzat tanık olduğunu belirtmiştir. Sert müdahalesi tepki çeken polisin çekilmesinin ardından bu kez askerin süngü takarak öğrencilerin üzerine yürüdüğünü kaydeden Başgil, üniversite penceresinden tanık olduğu o anı şöyle anlatmaktadır:

“...talebeler var güçleriyle ve ahenkli bir şekilde ‘Yaşasın ordu! Yaşasın kahraman Türk askeri!’ diye bağırmaya başladılar. İki taraf arasında birkaç adımlık bir mesafe kaldı. Aniden birlik durdu. Birkaç saniyelik bir duraklamanın hemen ardından subaylar, askerler ve öğrenciler birbirlerine sarılıp neredeyse gözleri yaşlı bir halde kucaklaşmaya başladılar. Kendi kendime ‘Menderes hükümetinin sonudur bu!’ dedim. Çünkü harekete artık askerler de katıldı.”¹¹⁴

Ertesi gün 29 Nisan’da Çankaya köşküne davet edildiğini belirten Ali Fuat Başgil, Başbakan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, İçişleri Bakanı Refik Koraltan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun katıldığı beşli bir görüşme yapıldığını, kendisine üniversitedeki tanıklıkları ve o günlerde kurulan tahkikat komisyonunun hukuki olup olmadığının sorulduğunu belirtmiştir. Başgil o toplantıda mecliste muhalefete karşı kurulan tahkikat komisyonunun yargının yetkisine müdahale niteliğinde olduğunu kaydederken, yükselen toplumsal tansiyon, sokak gösterileri ve askerin müdahale edeceğine dair beklentileri hatırlatarak Menderes’e istifa etmesi ve muhalefetten isimlerin de yer alacağı bir geçiş hükümeti kurulmasını önermiştir. Menderes bu görüşe sıcak bakarken, Cumhurbaşkanı Bayar kesin bir dille karşı çıkıp, gösterilerin sert bir şekilde bastırılmasından yana olduğunu açıklamıştır.

¹¹³ Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, İstanbul, Yağmur, 2008, s. 22-24.

¹¹⁴ a.e., s. 120-121.

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından DP'nin devamı olarak kurulan Adalet Partisi'nin (AP) cumhurbaşkanı adayı gösterdiği Prf. Başgil, iddiaya göre gelen gizli baskı ve tehditler sonucu bir süre ortadan kaybolarak adaylıktan kaçınmıştır. Başgil, 27 Mayıs darbesi öncesi ve sonrasında meydana gelen olayları anlatıp yorumladığı “27 Mayıs 1960 İhtilali ve Sebepleri” adlı kitabı nedeniyle ağır ceza mahkemesinde yargılanmıştır. Devrik hükümetin icraatlarına destek verip, ordu ve muhalefet partisi lideri İnönü ile DP'ye muhalif profesörler hakkında ağır ifadeler kullanarak, “devletin hariçteki itibar ve nüfuzunu sarsacak ve milli menfaatlere zarar verecek faaliyette bulunmakla” suçlanan Başgil, 27 Eylül 1965 günü beraat etmiştir. DP iktidarının 27 Mayıs darbesiyle yıkılmasına giden süreçle ilgili emekli askeri Yargıtay üyesi Ahmet Turan'ın değerlendirmeleri, siyasete ordunun içinden bir bakış olarak dikkat çekicidir. Turan, DP yönetiminin iktidarı süresince CHP lideri İsmet İnönü'ye yönelik sert tavırlarını, sokakta fiili saldırıların hedefi haline getirilmesini, ordunun harekete geçmesindeki en önemli motivasyon olarak nitelemiştir. İnönü'nün “askerlerin gözünde hep paşa” olduğunu vurgulayan Turan, 27 Mayıs darbesini emir komuta zinciri dışında gerçekleştiren genç subayların ruh halini şöyle anlatmaktadır:

“...İnönü Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kurularak savunulmasında Atatürk'le birlikte anılmıştır. Asker kadroların önemli bir çoğunluğu, başta genç subaylar, Cumhuriyetin ilk çocuklarıydı. Kurtuluş Savaşı'nı ezberleyerek, benliklerine kazıyarak yetiştiler. Onlar Mustafa Kemal'in askerleriydiler. Onlar aynı zamanda diğer bir Kurtuluş Savaşı kahramanı İsmet İnönü'nün askerleriydiler. İnönü'ye yapılan saldırılar onları da derinden yaralıyordu.”¹¹⁵

Orduyu DP hükümeti aleyhine darbeye yöneltmesinin bir başka nedeni olarak, Kore'ye Meclisten izin alınmaksızın asker gönderilmesini gösteren Turan, “Bu askerler bağımsızlık ruhuyla eğitilmişler, yurttan sulh, cihanda sulh ilkesini rehber edinmişlerdi. Oysa Kore'de işgalci gibi oldular, tıpkı Anzaklar gibi emperyalist çıkarlara hizmet için sürüklendiler.” iddiasında bulunmaktadır. DP'nin iktidara gelirken verdiği, Anayasa ve adalet güvencesi, basın özgürlüğü ve laiklik gibi özgürlükçü vaatlerin iktidara geldikten sonra unutulması ve aksine baskıcı uygulamalarda bulunması, 27 Mayıs askeri darbesini hazırlayan sürecin

¹¹⁵ Ahmet Turan, **Darbe Arası Türkiye**, İstanbul, Resital, 2007, s. 45-47.

başlamasında önem arzetmektedir.¹¹⁶ Demokrat Parti, CHP, basın, sendikalar, ve üniversitelerin sert muhalefeti Tahkikat Komisyonu’nu kurarak yanıtlamıştır. Meclis çatısı altında 28 Nisan 1960’ta kurulan, sadece iktidar milletvekillerinden oluşan komisyon, sivil-asker savcı ve yargıçların yetkileriyle donatılmıştır. Kararları kesindir ve itiraz mercii yoktur. Komisyona verilen yetkiler şunlardır:

“Soruşturmaları aksatacak nitelikteki her türlü yayının yasaklanması; bu yasağa uymayan gazetelerin süreli veya süresiz olarak kapatılması; soruşturmalar için gerekli her türlü doküman ve mülke el konulması; komisyonun durdurulmasını gerekli gördüğü her türlü siyasal faaliyetin yasaklanması: bu yasaklardan herhangi birine uymayan kişiye, seri muhakeme usulüyle 6 aydan 3 yıla kadar hapis cezası vermek.”¹¹⁷

Komisyona verilen yetkilere bakıldığında daha çok basını susturmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Tahkikat Komisyonu darbeye giden sürecin son halkasıdır. Sadece DP’lilerden oluşan komisyon, tek parti döneminin olağanüstü şartlarında kurulan İstiklal Mahkemeleri gibi olağanüstü yetkilerle donatılmış bir yargı organı niteliğindedir ve üstelik parlamenter demokratik sistem dahilinde oluşturulmuştur. Komisyona karşı mecliste ve basında hükümete karşı yürütülen muhalefet üniversitelere yayılmış, güvenlik güçlerinin öğrencilere yönelik kanlı bastırma hareketleriyle sonuçlanmıştır. Askerin bile sokağa çıkıp hükümet karşıtı yürüyüş düzenlediği sürecin sonunda Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) yönetime el koymuştur.

2.3.2.2. 27 Mayıs Darbesi ve Basının Tutumu

Askeri müdahaleden önce hükümet tarafından büyük baskı altında tutulan basının, hatta iktidara ve muhalefete mensup siyasetçilerin son ana kadar darbeye ilgili bir enformasyona sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. DP iktidarının basın üzerindeki ağır tahakkümü nedeniyle gazetelerin siyasi gündemden kaçtıkları ve magazin haberlerine ağırlık verdikleri gözlenmektedir. 26 Mayıs 1960 günü, yani askeri darbenin arifesinde Hürriyet ve diğer pek çok gazetenin manşetlerinde Başbakan Adnan Menderes’in yaptığı geziler, kabul ettiği yabancı konuklar,

¹¹⁶ Taylan Maral, “Demokrat Parti Dönemi Basın-İktidar İlişkileri”, **Denemeler**, İstanbul, Ayrım, 2013, s. 84.

¹¹⁷ Berrin Kalsın, **Türk Basının Sınırı**, İstanbul, Literatürk, 2015, s. 23.

hükümetin bir takım etkinlikleri rutin bir takip içinde verilmektedir. Hürriyet gazetesi öğrenci eylemlerini görmezden gelirken, Menderes hükümetinin icraatlarını bol resimli, renkli tablolarla vermektedir. İkinci sıradaki haberleri ise sanki toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunlar yokmuş gibi ülkeyi ziyaret eden yabancı film yıldızları, fuhuş ve cinayet olayları ve moda dünyasından haberler oluşturmaktadır.¹¹⁸

27 Mayıs 1960 günü gerçekleştirilen darbeyi tüm basın büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılamıştır. Darbeyi yapan MBK'nın açıklamalarını büyük ve renkli puntolarla basmış, darbeyi “ihtilal” olarak niteleyip, kutlama mesajları için özel sayfalar hazırlamışlardır. Hürriyet gazetesi askeri darbeyi “Türk Ordusu Vazife Başında” sürmanşeti ve “Silahlı Kuvvetlerimiz Bütün Yurtta İdareyi Fiilen Ele Aldı” manşetiyle vermiştir. Hürriyet 28 Mayıs 1960 tarihli nüshasında ise bir ay önce meydana gelen, olay günü önemsizmiş gibi geçiştirdiği, bir öğrencinin polisin ateşi sonucu hayatını kaybettiği hükümet karşıtı 28 Nisan 1960 tarihli öğrenci ayaklanmasına büyük yer ayırmıştır. Gazete, olayların meydana geldiği İstanbul Üniversitesi bahçesinde “Aziz üniversite şehitlerimiz için bir anıt dikilmesini teklif ediyoruz” başlığıyla kampanya başlatmıştır. Askeri müdahaleyi “Milletçe Bayram “Sevinci İçindeyiz” manşetiyle karşılayan Tercüman da Hürriyet gibi olay günü veremediği 28 Nisan tarihli öğrenci olaylarına büyük yer ayırmıştır. Cumhuriyet gazetesi darbeyi “Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı İdareyi Ele Aldı” manşetiyle desteklemiştir. Milliyet darbe günü erken baskı yaparak “İdare Orduda” manşetini kullanırken, ertesi gün gazetede kullanılan bir karikatürde 27 Mayıs 1960 tarihini gösteren takvim yaprağının altında yatan Atatürk ve “Artık rahatça uyuyabilirsin” yazısı dikkat çekmektedir.¹¹⁹ O günün soldan sağa tanınmış tüm gazeteci ve yazarları darbeyi bir özgürlük hareketi olarak karşılamıştır.

Dönemin önde gelen gazetecilerinin darbeye yaklaşımları da anaakım basının merkezi otoriteye sadakat ruhuna uygundur. Bedii Faik, Dünya gazetesindeki yazısına “Gülen İhtilal” başlığını seçmiştir. Ulus yazarı Bülent Ecevit darbeyi “Medeni ve meşru bir ihtilal hareketi” olarak nitelediği 28 Mayıs tarihli yazısında “Dün, Türkiye’de büyük bir inkılap gerçekleşti, kökleşti. Bu inkılap vatandaş

¹¹⁸ N. Mazıcı, a.g.e., s. 158.

¹¹⁹ a.e., s. 160.

şuurunda boy gösterdi. Gençlik kanı ile sulandı. Ordu eli ile pekleşti. Sağ olasin Türk Ordusu...” demektedir. Darbeyi büyük bir heyecanla karşılayıp destekleyen kurumlardan biri de TGS’dir. Sendikanın 31 Mayıs günü yayınladığı bildirimde “Basını özlediğimiz özgürlüğe kavuşturan, zindandaki arkadaşlarımızı azat eden, kapalı gazetelerimizi açan, kahraman Türk ordusuna minnettarız”¹²⁰ denilmektedir. Darbeci askerlere köşesinde övgüler düzen bir başka isim, Babı Ali’nin en yüksek mesleki rütbesine sahip ustası, Şeyhül Muharrir’in Burhan Felek’tir. Felek, 2 Haziran 1960 tarihli Cumhuriyet gazetesinde kaleme aldığı “Demirperde gerisine dönmüştük” başlıklı yazısında darbeyi "Fenni ve insani bir ihtilal... Buna sevinmek, çok sevinmek ve bununla iftihar etmek yeridir" diyerek şu iddiada bulunmaktadır:

*“Aziz okuyucular, kısacası bir demir perde gerisi memleketlerin polisli, hafiyeli, zindanlı, zincirli, tehditli ve rüşvetli, sessiz ve karanlık istibdat rejimine düşmüştük. Bugün doğan hürriyet güneşi gözlerimizi kamaştırdığı için nelerden ve kimlerden kurtulduğumuzu iyice göremiyoruz.”*¹²¹

Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Vatan, Milliyet ve Yeni Sabah gazeteleri 1 Haziran 1960 tarihli sayılarında “Cumhuriyeti ve basın özgürlüğünü korudukları için askerlere sonsuz minnettarlıklarını ifade eden” ortak bir bildiri yayınlamıştır. DP hükümetinin “besleme basın” dışında kalan gazeteler için kısıtladığı kağıt tahsisi ve resmi ilan konusundaki taleplerin de yer aldığı bildirimde şöyle denilmektedir:

*“Türk basını son milli hareketle uğrunda çetin mücadelelerde bulunduğu hak ve hürriyetlere kavuşmanın sevincini duymuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin, memleketin bütün idealistleri adına tahakkuk ettirdiği inkılabın; asıl hedefi olan demokratik nizamı en kısa zamanda ulaşmasında Türk basını, tarihi vazifesini müdriktir. Basınımız nihayet kavuştuğu hürriyete layık olduğunu ispat için, kendi kendini kontrol sistemini devamlı bir hale getirmek arzusundadır.”*¹²²

Darbe sonrası en keskin dönüş yapan gazetelerin başında Hürriyet gazetesi gelmektedir. Devrik DP hükümetini destekleyen Hürriyet gazetesinin 26 Mayıs 1960 tarihli nüshasında, Başbakan Menderes’in Eskişehir’de tezahüratla karşılandığı,

¹²⁰ Ahmet Kahraman, **Cici Basının Sefalet ve Rezaleti**, İstanbul, Tüm Zamanlar, 1996, a.g.e., s. 83.

¹²¹ Mine Söğüt (Der.), **Darbeli Kalemler**, İstanbul, Getto, 2010, s.87.

¹²² **Hürriyet**, 1 Haziran 1960.

konusmasında seçimden başka bir yolla iktidara gelmenin imkan ve ihtimal dahilinde olmadığını herkesin bilmesi gerektiğini vurgulayarak, "yolumuz seçim yoludur" dediği ifade edilmektedir. Oktay Ekşi'nin anlatımına göre Hürriyet'in Menderes hükümetini desteklediği 27 Mayıs 1960 tarihli ilk baskıları, gece vakti gazeteye koşan patronların emriyle toplatılmış, yakılarak yok edilmiştir.¹²³ Yakılan ilk baskıda Eskişehir gezisindeki Başbakan Menderes'in "Önümüz Açık, Türkiye'nin Önü Açık" sözleri manşetten verilmiştir. Gazetenin yaptığı yıldırım baskının manşeti ise "Türk Ordusu Vazife Başında, Silahlı Kuvvetlerimiz Bütün Yurtta İdareyi Fiilen Ele Aldı" olmuştur. 28 Mayıs tarihli Hürriyet'te bu kez Menderes'in Eskişehir'de "huzur bozucu, tahrik edici, sert bir konuşma yaptığı, uluorta tehditler savurduğu" yazılmaktadır. Aynı gün "Yurtta tam bir huzur hüküm sürüyor. Yeni Anayasanın hazırlıkları ilerliyor" sürmanşetiyle çıkan gazetenin ilk sayfasında "Bayram Sevinci: İstanbul Bayraklarla Donandı" başlıklı bir başka haber yer almaktadır. İstanbul'da bir bayram havası yaşandığı, sokağa çıkma yasağına rağmen vatandaşların sevinç içinde olduğu, bütün evlerin ve binaların bayraklarla donatıldığı, bol fotoğraflar eşliğinde haber verilmektedir. Hürriyet gazetesinde askeri darbeyle ilgili "kurtuluş bayramı, hürriyet hareketi, milli inkılap" gibi nitelemelerde bulunulması dikkat çekmektedir. Hürriyet yazarı Tahsin Öztin 31 Mayıs 1960 tarihli "Yepyeni Çehre, Taptaze Bir Ruh" başlıklı yazısında "Ne Türk yurdu bir çiftlik, ne de Türk milleti bir uşaktı. Yurdunu böyle görenleri, kendisini bir uşak sananları bu millet ordusunun şahsında canlandırdığı hüviyetle, böyle yere sermesini bildi. Sillesi böyle amansız oldu" demektedir. Öztin 1 Haziran 1960 tarihli "İktidarda yalnız millet vardır" başlıklı yazısında ise şu iddialarda bulunmaktadır:

*"Bugün Türk milletinin sillesi sizi on yıllık sarhoşluğunuzdan uyandırdı. Ama iş işten geçti artık. Türk milletinin sembolü Türk ordusu, tarihinin en kutsal vazifelerinden birini 27 Mayıs'ta yaptı."*¹²⁴

27 Mayıs 1960 gününe dek dönemin DP iktidarına tam destek veren, aleyhte haberleri görmezden gelen Hürriyet ve diğer gazetelerin, darbe sabahından itibaren keskin bir dönüş yaparak uyum ve eşgüdüm içinde orduya destek vermesinin, sadece

¹²³ İrem Barutçu, **Babıali Tanrıları, Simavi Ailesi**, İstanbul, Agora, 2004, s. 66.

¹²⁴ M. Söğüt, a.g.e., s. 72.

gazete patronlarının korkusuyla açıklanamayacağı yolunda görüşler de bulunmaktadır. Basım teknolojisinin bugüne göre çok geride bulunduğu bir dönemde, darbenin sabaha karşı 03.00'te gerçekleştirildiği bilinmesine rağmen, Hürriyet'in ikinci baskıda köşe yazılarından, haber içerik ve başlıklarına kadar hazırlanıp baskıya verilmiş olması, gazete yönetiminin önceden uyarıldığı iddiasını destekler niteliktedir.¹²⁵ Darbe sabah 03.00'ten sonra başladığı için 27 Mayıs 1960 tarihli gazetelerde sadece darbeyi duyuran manşetler yer almıştır. Hürriyet yurttan bayram havası estiğini, sokağa çıkma yasağına rağmen halkın sevinç içinde olduğunu yazmıştır. Darbeyi heyecanla karşılayan isimlerden Abdi İpekçi'nin 30 Mayıs tarihli, "Milliyet'ten Mektup" başlıklı yazısında anlattıkları, basının DP'nin on yıllık iktidarında karşılaştığı ağır baskının çarpıcı örneklerini gözler önüne sermektedir.

*"Evet, biliyorduk: Bir gün masalarımızın başına hür olarak oturacak, sadece vicdanlarımızın kontrolüne tabi kalarak her istediğimizi, her bildiğimizi yazacaktık. Ne neşir yasakları dosyasının kabarık sayfalarına bakacak, ne Tahkikat Komisyonu'nun her an gelmesi beklenen men kararından endişelenecek, ne emniyet müdürlüğünden tehdit telefonları alacak, ne de sabaha karşı matbaamızı muhasara eden polisler gazetelerimizi toplayıp götüreceklerdir. Her vesile ile savcılığa çağrılıp ifade vermeyecektik. Her fırsatta mahkemeye çıkmayacaktık. Her doğru haberimize tezip yollanmayacaktı."*¹²⁶

Hürriyet'in 10 yıl genel yayın yönetmenliğini yapan Necati Zincirkıran anılarında, askeri idarenin DP'ye destek veren politikaları nedeniyle Hürriyet'e "diş bilemediğini", Simavi kardeşlerin, müdahalenin ilk günlerinde büyük korku yaşadığını anlatmaktadır. Zincirkıran, Haldun Simavi için askeri yönetimin Başbakanlık Müşaviri Alparslan Türkeş'ten randevu aldıklarını ve bir görüşmenin gerçekleştiğini belirtmektedir. Bir gazetenin patronunun askeri iktidarın üst düzey bir ismiyle görüşüp yayın politikası konusunda anlaşması dikkat çekmektedir. Askerin Hürriyet'e el koyacağı söylentileri mevcuttur ve gazetenin sorumlu müdürü tutuklanmış, patronlarının Menderes hükümetiyle akçalı ilişkileri olup olmadığı

¹²⁵ Renan Acar, "Basın ve 27 Mayıs Darbesi", Ed. Tolga Ersoy ve Haydar Çetinbaş, **Resmi Tarih Tartışmaları-9, 27 Mayıs: Bir Darbenin Anatomisi**, İstanbul, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2010, s. 203.

¹²⁶ M. Söğüt, a.g.e., s. 42.

sorgulanmaktadır. Hürriyet darbe öncesi ve sonrası bu tutarsız haber politikasına rağmen önde gelen anaakım gazete olarak gücünü korumuştur. MBK hükümeti devrik başbakan Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, bakanlar ve milletvekillerinin tutuklu bulundukları hapisanede Ordu Film Merkezi tarafından çekilen fotoğrafları açık artırma usulü satışa çıkarılmıştır. Hürriyet, büyük rakamlar ödeyerek bu fotoğrafları satın almıştır. Diğer gazeteler fotoğrafların pazarlanma şekline ve Hürriyet'in çok para vererek satın alma hevesine ağır eleştiriler yöneltmiştir. Akis dergisi Hürriyet'in Yassıada fotoğraflarını satın almasını eleştirirken, Erol Simavi ile Yassıada'da tutukluken intihar eden sabık İçişleri Bakanı Namık Gedik ile beraber görüldüğü bir fotoğrafı yayımlamıştır. Akis GYY Kurtul Altuğ, Simavi kardeşleri hedef haline getiren bu yayımla ilgili, "İktidar neredeyse, büyük gazeteler oradadır. Hürriyet 27 Mayıs öncesinde Demokrat Parti ile dosttu. Hem bu kadar DP ile içli dışlı ol, hem de arkasından o fotoğrafları satın al" eleştirisini getirmiştir. Akis bu yayını yaptığında askeri darbe gerçekleştireli daha birkaç ay olmuştur. Burhan Felek "Erol'un çok korktuğunu bilirim. Kendini klişehaneye filan kapattı. Zor çıkarttık. Jurnal edilmesi böyle tesir etti"¹²⁷ demektedir.

Milliyet, Vatan, Yeni Sabah, Akşam, Tercüman, Cumhuriyet, Dünya gazeteleri 12 Ekim 1960 günü uygulamayı protesto eden bir ortak bildiri yayınlamışlardır. "Kanunsuz ve garip bir uygulama" olarak nitelenen Yassıada fotoğraflarının açık artırıma usulü satışı, "Devlet tekelinde tutulan bir hakkın neticesi olarak millete ve bütünün malı yapılmış bu fotoğrafların bir ticaret ve kar metaı haline sokulmasını esefle karşılamaktayız." denilmektedir. Gazeteler açık arttırmaya katılmayacaklarını bildirmiş ve satış fikrinin sahibi MBK üyesi Orhan Erkanlı'ya büyük tepki göstermiştir. Erkanlı, 1969 yılında Erol Simavi tarafından Hürriyet gazetesinin genel müdürlüğüne getirilmiştir. Eleştirilere rağmen fotoğrafları dizi dizi kullanan Hürriyet, tirajını daha da artırmıştır. Gazete yönetiminin bu davranışı haber ve haberciliğin metalaşmasına, gazetenin bir işletme ve pazarlama mantığıyla idaresine bir örnektir. Hürriyet öte yandan idamlarına karar verilen Adnan Menderes ve iki bakanın infaz görüntülerini yayınlamayarak diğer gazetelerden farklı bir tavır sergilemiştir. Gazeteci Arcayürek gazetenin bu tavrını şöyle anlatmaktadır:

¹²⁷ İ. Barutçu, a.g.e., s. 78.

“Zorlu ve Polatkan’ın ipte sallanırken, sehpaye giderken çekilmiş fotoğrafları bütün gazetelerde boy boy yayımlandı, bir tek bizim gazete yayımlamadı. Hürriyet’e yurdun çeşitli yörelerinden akan haberler, Menderes’in sehpada sallanan resimlerini yayımlayan gazetelerin halkça ateşe verildiğini gösteriyordu. Hürriyet ise üzerinde yazılı fiyatın birkaç katıyla kapışılmıştı. Kararı MBK’dan gelen baskıya karşın, Simavi kardeşler vermişlerdir.”¹²⁸

27 Mayıs 1960 askeri darbesi, sivil siyaseti baskılamada ulaştığı başarı ve yarattığı toplumsal sonuçların verdiği ilhamla, Türkiye’de darbeler dönemini ve asker gölgesinde/vesayetinde siyaset dönemini başlatmıştır. Siyaset üzerinde on yıllarca varlığını sürdüren askeri vesayet, Türk demokrasisinin kalitesini düşürmüş, ülkeyi dünya demokrasi liginde son sıralara itmiştir. Askeri darbelerin ve askerin vesayeti altında yürütülen siyasetin ilk kurbanı da basın olmuştur. Ordu, hükümlanlığını tesis etmek, vesayet altındaki sivil hükümetler ise iktidarını tahkim ve devam ettirmek adına hep basını baskı altına almış, onu amaçları doğrultusunda kontrol etmek ve yönlendirmek istemiştir. Türk basını henüz on yıllık bir laboratuvar çalışması görünümündeki demokrasi deneyiminde üzerine düşeni, henüz kendisi de gelişme aşamasında olduğundan gerçekleştirememiş, özellikle anaakım basın, iktidar hangi güç odağındaysa o güce ram olmuştur. Türk basını ülkenin yaşadığı bu ilk askeri darbeye sol görüşlüsünden, sağ görüşlüsüne, muhafazakarına, tümüyle baskın gücün ardında sıralanarak, meslek adına kötü bir sınav vermiştir.

2.3.3. 12 Mart Muhtırası ve Basının Tutumu

12 Mart 1971 askeri eylemi literatüre bir “muhtıra” olarak geçmiştir. TDK’na göre muhtıranın sözlük anlamı “herhangi bir şeyi hatırlatmak, uyarmak amacıyla yazılan yazı” anlamına gelmektedir. 12 Mart 1971 muhtırası TSK’nın dönemin hükümetine verdiği bir uyarı metnidir. Dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanına gönderilen uyarı yazısı, arkasındaki silahlı yaptırım gücü nedeniyle darbe öncesi bir adım anlamını taşımaktadır. Zaten ordunun verdiği muhtırada eğer verilen siyasi talimatlar yerine getirilmezse askerin müdahale edeceği, yani darbeyeyle yönetime el koyacağı tehdidi savrulmaktadır. Basın 27 Mayıs 1960 öncesi ağır baskı altındaki

¹²⁸ C. Arcayürek, a.g.e., s. 23-25.

ürkek tavırlarından uzaktır bu kez. Muhtıraya dek Hürriyet ve hemen tüm basın hükümete karşı sert muhalefet yürütmektedir. Basın hayatı 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamı nedeniyle oldukça canlıdır. Anaakım gazeteler ve en solundan en sağına tüm basın kuruluşları büyük bir özgürlük havası içinde hükümet, asker, muhalefet, tüm siyasi aktörler hakkında özgürce yayın yapmaktadır. Toplumsal sorunlar basında öncelikli olarak yer almakta, siyasi konulara daha geniş bir perspektiften bakılabilmektedir. Toplumsal tansiyonun yükseldiği, siyasi kavga ve çatışmaların yoğunlaştığı bu dönemde, ordunun bir kez daha müdahaleye hazırlandığına dair istihbaratlar da basına yansımaktadır. 12 Mart öncesi askeri müdahale ihtimalinden söz eden tek haber ve yorum Milliyet gazetesinde çıkmıştır. 4 Mart 1971 tarihli gazete, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın "Ordunun Baskısı ile Devlet Yaşamaz"¹²⁹ sözlerini manşete taşımıştır. Haberde Tağmaç'ın "TSK'nın devlet idaresine el koymamak için çırpındığı, silahlı kuvvetlerin idare ettiği yerde devletin olmadığı, ordunun görevinin devleti ve Cumhuriyeti korumak olduğu, gerisini Meclis'in koruyacağı" sözlerine yer verilmiştir. Tağmaç'ın "Biz gidip onlara şunu yap, bunu yap dersek demokrasi kalmaz" ifadesi de dikkat çekmektedir. TSK 12 Mart 1971 günü AP hükümetine muhtıra vermiştir. Üç maddelik muhtırada Anayasa'nın öngördüğü reformların uygulanmadığı, parlamento ve hükümetin tutum ve icraatlarıyla "yurdumuzu anarşi ve kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine soktuğu", Cumhuriyetin geleceğinin tehlikeye düşürüldüğü iddia edilerek şöyle denilmektedir:

*"Mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin teşekkülü demokratik kurullar içinde zaruri görülmektedir. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde TSK kanunların kendisine vermiş olduğu TC'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır. Bilgilerinize."*¹³⁰

27 Mayıs darbesinin açtığı yolda ordu bir kez daha sivil siyasete müdahale etmiştir. Muhtıranın görünür hedefi hükümet ve parlamento, gerçek hedefi ise

¹²⁹ **Milliyet**, 4 Mart 1971.

¹³⁰ **Milliyet**, 13 Mart 1971.

yükselen sol ve toplumsal muhalefet olmuştur. Muhtıranın ilanı, Demirel hükümetinin istifa etmesiyle birlikte basındaki özgürlük rüzgarları tersine esmeye başlamıştır. Anaakım medya bir kez daha orduya ve askerlere destek veren üslupla gazetecilik adına kötü bir sınav vermiştir. Basın, hükümet istifa edene dek ordunun muhtırasına destek vermiş ve çekilme çağrısı yapmıştır. Nihayetinde 13 Mart 1971 tarihli Hürriyet gazetesi muhtırayı "Ordu Ültimatı Verdi Hükümet İstifa Etti" manşetiyle okuyucularına duyurmuştur. Alt başlıkta "Güçlü Hükümet Kurulmazsa Ordu İdareye El Koyacak" ifadesi yer almaktadır. Aynı sayıda "Böyle Olacağı Belliydi" başlığıyla yer alan imzasız yorumda parlamentonun hem iktidar, hem muhalefet kanadı eleştirilerek, "Kendi düşen ağlamaz" denilmektedir. Milliyet başyazarı Abdi İpekçi 13 Mart 1971 tarihli yazısında "Verilen muhtıranın aslında parlamenter rejim ve demokratik düzene son vermek değil, tam tersine rejimi kurtarma amacı güttüğü düşünülebilir." yorumunu yapmaktadır. Necati Zincirkıran 13 Mart 1971 tarihli Günaydın'daki "Demokrasi Yürüyecektir" başlıklı yazısında "Muhtıra sadece Türk Silahlı Kuvvetleri'nin demokrasiyi kurtarma çabasından doğan, normal bir uyardan başka bir şey değildir. Bu uyarı ile Silahlı Kuvvetler kanuni görevini yerine getirmektedir." iddiasında bulunmaktadır. Akşam yazarı Çetin Altan ise 14 Mart 1971 tarihli "Ve Şahmerdan Güm Diye İndi Sonunda" başlıklı yazısıyla askerin sivil siyasete müdahalesine destek çıkmıştır.

Gazeteci Nadir Nadi 13 Mart 1971 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki, "Devrimci Ordunun Sesi" başlığını taşıyan başyazısında "Aylardan beri beklenen olay, nihayet gerçekleşme yoluna girmiştir. TSK adına sorumlu komutanların imzasıyla sunulan muhtıra, hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek biçimde hükümetin derhal çekilmesini öngören bir ultimatı niteliği taşımaktadır." diyerek, asker gibi TBMM'nin kendisini feshetmesini beklemektedir. Nadi 14 Mart tarihli yazısında ise "Anayasa ve hukuk devleti kurallarına yan çizen, Atatürk ilkelerini rafa kaldıran, karşı devrim kurallarını gıcıklayarak yurdumuz huzurunu günden güne bozan, Demirel'in kendisi olmuştur"¹³¹ iddiasında bulunmaktadır. Öte yandan, muhtıradan sonra özgürlükler aleyhine pek çok maddesi değiştirilen 1961 Anayasası, askerlerden

¹³¹ M. Söğüt, a.g.e., s 142.

önce Hürriyet gazetesi tarafından hedefe konulmuştur. 15 Mart 1971 tarihli, Hürriyet imzalı “Hastalık nerede?” başlıklı yazıda 1961 Anayasası için şöyle denilmektedir:

“Öyle bir Anayasa ki, adeta bütün dertlere deva! Milletimizin refahı artacaktı. Milletimiz çağdaş uygarlığa kavuşturulacaktı... 1961 Anayasasına göre devlet herkese eğer bir şey vermezse, daha doğrusu herkes dilediğine kavuşmazsa, ‘direnme’ hakkımız olacaktı. Aslına bakılırsa bütün çelişiklik, hatta komiklik buradadır... hiç bir ülkede insanlar her şeyini hemen almasını isteyecekler de, devlet de hemen istekleri kabul edecek, bunun örneği, uygulaması yoktur. Eğer inandırıcı ve kuvvetli hükümetin başarı kazanmasını istiyorsak, evvel emirde bu garipliklerden kurtulmak zorunluluğundayız.”¹³²

Hürriyet’in 12 Mart muhtırasını veren askerler gibi basına geniş özgürlükler tanıyan 1961 Anayasası’nı hedef alarak eleştirmesi, şartlara göre yenilenen resmi ideolojiye bağlılığıyla uyumlu bir davranıştır. Gazetenin basın tarihimizde en geniş özgürlükleri tanıyan Anayasayı askeri iktidarla uyumlu şekilde eleştirmesi ve özgürlükler aleyhine değişiklikleri meşrulaştırma çabası manidardır. Milliyet, 15 Mart 1971 tarihli nüshasında bilirkişi Anayasa hukukçuları Prof. Dr. Bülent Nuri Esen ile Prof. Dr. Bahri Savcı’nın, muhtıranın ve hükümetin istifasının hukuka uygun olduğu yönündeki görüşüne yer vermiştir. Askerin hukukçulardan görüş alma çabası, 27 Mayıs sonrası düzenlenen Profesörler raporu benzeri bir meşruiyet arayışıdır.

2.3.4. 12 Eylül Askeri Darbesi ve Basının Tutumu

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve 12 Mart 1971 muhtırasından farklı olarak emir-konuta zinciri içinde, ordunun bir bütün olarak yönetime el koymasıyla gerçekleşmiştir. 12 Eylül darbesi siyasi çevrelerde bazı öngörüler dile getirilse de; ne hükümet, ne siyasiler, ne de basın tarafından haber alınamamıştır. Aslında bir istisnası vardır bu durumun. Askeri darbeye birlikte parlamento feshedilip, parti liderleri gözaltına alınırken, bir kişi, MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş firari kalmıştır. Bu durum, MHP liderinin darbeyi ordudaki yandaşlarından haber aldığı tartışmalarına neden olmuştur. Bu da sonuçta son anda alınan bir enformasyona işaret etmektedir. Özellikle devletin

¹³² a.e., s. 146.

istihbarat servislerinin resmi hükümetlere bu yönde hiçbir bilgilendirme yapmamış olması tartışmalara neden olmuştur. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi de dönemin hükümeti, siyasileri ve basın tarafından haber alınamamış, basın 12 Eylül’de olduğu gibi ikinci bir baskı yaparak bu darbeyi duyurmuştur. 12 Mart 1971 muhtırası ise aylar önceden öngörülerek siyasi çevrelerde ve basında dillendirilmiştir. Öngörülse de, öngörülme de Türkiye’deki askeri müdahalelerin önlenmesine yönelik bir dinamik gözlenememiştir. Türkiye’nin yaşadığı üç askeri müdahalenin hepsinde de ordu, yasayla kendine verilmiş bir görevi yerine getirdiğini öne sürerek meşruiyet iddiasında bulunmuştur. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri hareketlerini gerçekleştiren ordu, müdahalelerine dayanak olarak TSK İç Hizmet Kanunu’nu göstermiştir. 27 Mayıs 1960 müdahalesini gerçekleştiren askerler 10 Haziran 1935 tarihli, 2771 sayılı Ordu Dahili Hizmet Kanunu’na dayandıklarını söylemişlerdir. Bugün yürürlükte olmayan bu kanunun 34’üncü maddesinde “Ordunun vazifesi, Türk yurdunu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni korumak ve kollamaktır” denilmektedir. Bu kanun 4 Ocak 1961 tarihinde yürürlükten kaldırılmış ve yerine 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunun 35’inci maddesinde önceki hüküm aynen tekrarlanmıştır. 35. Madde 13 Temmuz 2013 tarihinde değiştirilmiştir. Kanundaki "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır" ifadesi şu şekilde değiştirilmiştir:

“Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurtdışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askeri gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, TBMM kararıyla yurtdışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır.”¹³³

Askeri müdahaleleri yapan orduların yönetime el koyma gerekçeleri, o darbelerin karakteristiğine dair ipucu vermektedir. Ordu 27 Mayıs darbesine gerekçe olarak devrik DP hükümetinin on yıllık iktidarı sürecinde demokrasiden sapmış olmasını, yandaşlarına ayrıcalıklı davranarak cepheleşme yaratıp halkı ikiye bölmelerini ve nihayetinde Atatürk devrimlerinden ödünler vermesini göstermiştir. 27

¹³³ Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf> , 15 Eylül 2022.

Mayıs darbesinin ardından, gerçekten de Türkiye'nin o güne kadar gördüğü demokratik hak ve özgürlükler yönünden en ilerici Anayasası kabul edilmiş, partilerin yandaşlarına ayrıcalık yapmasının önüne geçen Basın İlan Kurumu gibi kurumlar oluşturulmuş, Atatürk ilkelerine ve onun uygulanmasına dönük vurgular bu temel kanunla belirgin hale getirilmiştir. Öte yandan 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren askerler, müdahaleyi meşru bir zemine oturtma çabasına girişmişler ve daha darbenin ertesi günü İstanbul Üniversitesi'nden bir grup hukuk profesörüne destek çağrısında bulunmuşlardır. Hukuk profesörleri devrik DP iktidarının anayasayı ve demokrasinin ilkelerini bozduğunu öne sürerek, askeri eylemin meşru olduğuna dair bir rapor hazırlamışlardır. İ.Ü. Rektörü Sıddık Sami Onar ve aynı üniversiteden bir grup kamu ve anayasa hukuku profesörü "Anayasa Komisyonu Raporu"¹³⁴ başlıklı bu raporu darbenin ertesi günü, 28 Mayıs 1960 tarihinde müdahaleyi gerçekleştiren MBK'ya sunmuştur.

12 Mart 1971 muhtırasını vererek sivil hükümeti yıkan askerler ise 1961 Anayasasının geniş özgürlükler sağlayan yapısına paralel yükselen sol ve sosyalist akımları bastırmayı amaçladıklarını açıkça ilan etmiştir. Askeri yönetim AP iktidarının öne sürdüğü gibi; yükselen toplumsal muhalefetten "Toplumsal gelişme, ekonomik gelişmeyi aştı" söylemiyle 1961 Anayasası'nı sorumlu tutmuş, onu Türk toplumu için lüks ilan etmiştir. 12 Eylül darbesi de lideri Kenan Evren'in benzer söylemle "Türk toplumuna bol gelen elbiseye" benzettiği 1961 Anayasası'nı hedef alarak ortadan kaldırmıştır. Depolitizasyon programının uygulaması, siyasi parti, sendika, dernek, her tür örgütlenmeyi politik faaliyetlerin dışına sürerek başlamıştır. Sonra derece derece halkın politikadan soğutulması, genel olarak siyasi yönetimin icraatlarına karşı ilgisizleştirilmesi planı uygulanmıştır.¹³⁵ 12 Eylül cuntası en büyük darbeyi ifade ve basın özgürlüğüne vurmuştur. Darbenin ilk günü ilk icraat günlük Demokrat, Aydınlık, Politika ve Hergün gazetelerinin kapatılması olmuştur. Bu dört gazete ve yirmi derginin yazı işleri müdürlüğünü yapan 404 kişi hakkında dava açılmış, pek çok gazeteci gözaltına alınmış, tutuklanmış ve çeşitli hapis cezalarına

¹³⁴ Ali Gevgilli, **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, Bağlam, 1987, s. 158.

¹³⁵ A. Ural, a.g.e., s. 290.

çarpıtılmışlardır. 12 Eylül öncesi basılan pek çok kitap ve dergi toplatılmış, imha edilmiş, yayınına son verilmiştir.

Bu dönemde sansürün kanuni ya da gizli pek çok çeşidi uygulanmıştır. Sıkıyönetim komutanları bildiriler yayımlayarak ya da gazete yöneticileriyle görüşerek kimi konuların yazılmasını önlemişlerdir.¹³⁶ Askeri iktidarın yürütme organı Milli Güvenlik Konseyi (MGK) yayınladığı bildirilerle en çok basını ve ifade özgürlüğünü hedef almıştır. 2 Haziran 1981 tarihli, 52 sayılı MGK kararı, 12 Eylül öncesi görev almış parti yöneticilerini hedef alır gözükmeyle birlikte, bu kişilerle yapılacak görüşmelerin yasaklanması nedeniyle, doğrudan basına yasaklar getirmiştir. Haklarında soruşturma ya da kovuşturma yapılan siyasi parti, sendika, meslek kuruluşları, dernek ve siyasi kişilerle hakkında “kamuoyunu yanıltıcı” gibi esnek bir ifadeyle; yazı yazmak, sözlü veya yazılı beyanda bulunmak, yorum yapmak yasaklanmıştır. Sıkıyönetim uygulamalarının tartışılması dahi yasaklanmıştır. TRT’nin referandumda kabulü için propaganda yürüttüğü birçok antidemokratik unsurlar taşıyan yeni Anayasanın eleştirilmesi yasaklanmıştır. 12 Eylül, düşünce özgürlüğünü geniş ölçüde sınırlamakla kalmamış, gazetecilerin ekonomik çıkarlarına ve bağımsızlıklarına da büyük darbe vurmuştur. 12 Mart muhtırası gibi 12 Eylül rejimi de kitlelerin depolitizasyonunu gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Ekonomi haberlerine sınırlama getirilmiş ve “panik yaratıcı nitelikteki haber” diye bir tanım üretilmiştir... Hürriyet gazetesi, verdiği zam haberlerinden dolayı kapatılmıştır. Gazeteciler evrensel meslek ilkeleri gereği korumaya alınan haber kaynaklarını açıklamaya zorlanmış, haklarında devlet sırrını açıklama gerekçeleriyle davalar açılmıştır. Öte yandan Türk basını önceki iki askeri müdahalede olduğu gibi 12 Eylül darbesine tam destek vermiştir. Basın 12 Eylül darbesini “darbe” olarak nitelemekten dahi kaçınmış, aksine TSK’ya demokrasiyi kurtarıcı rolü biçmiştir.

2.3.4.1. 12 Eylül ve Basında Magazinleşme Olgusu

12 Eylül askeri rejimi, müdahaleye gerekçe gösterdiği yoğun şiddet olayları, siyasi çatışmalar ve siyasetteki tıkanmalardan dolayı “pasif haklılık zeminine” sahip

¹³⁶ A. Kabacalı, 1994, s.334.

olsa da, siyasi meşruiyet zeminini yaratmakta başarısız kalmıştır.¹³⁷ Her olağanüstü dönemde görüldüğü gibi 12 Eylül askeri müdahalesinin de basının haber yapma şekli üzerindeki önemli bir etkisi magazinleşme olmuştur. Askeri rejimin apolitikleşmeyi empoze ettiği süreçte basın, magazine yönelmek zorunda kalmıştır. Habercilik alanı daralan Türk medyası bu dönemde, asparagas ve sansasyonel magazin haberlerinin büyük ilgi çektiğini keşfetmiştir. Türk basınının magazinleşmesi sürecinde 12 Eylül öncesinde başlayan ve sonrasında ağırlaştırılarak devam eden sıkıyönetim uygulamalarının rolü büyüktür. 29 Ekim 1923'ten, 19 Mart 1987'ye kadar geçen sürenin 25 yıl 4 ay 19 gününde ülke sıkıyönetimle yönetilmiştir.¹³⁸

Magazin gazeteciliği 12 Eylül darbesinden sonra yaşanan sansürcü, apolitik ortamda hızlı bir gelişme göstermiştir. Basın kuruluşları ve gazeteciler üzerinde oluşturulan baskı nedeniyle basın, gerçek görevi olan muhalefet işlevinden uzaklaşmıştır. 1980'li yıllarda basın toplumsal muhalefeti dile getiremeyen, halkın gerçek gündeminden kaçan, eğlendirme ve oyalamaya yönelik magazin haberciliğine yönelmiştir. Yazılı basın asıl görevi olan haber verme, bilgilendirme, toplumsal muhalefeti dillendirme işlevinden uzaklaşarak 'magazinleşme' eğilimi içine girmiştir.¹³⁹

Gazetecilerin ağır sansür karşısında daha rahat haber yazabildikleri diğer alan, adli şiddet vakaları olmuştur. Gazetecilikte polis-adliye haberleri olarak nitelendirilen bu alan, 12 Eylül sonrası gazete içeriklerinde geniş yer bulmuştur. Bunlar daha çok aile içi şiddet haberleridir. Adliyelerde özellikle kadınların sanık ya da mağdur oldukları adli vakalar fotoğraflar eşliğinde magazin diliyle sunulmuştur. Darbe sonrası gazetelerde, neredeyse ülkede hiçbir şey olmuyor hissi yaratacak bir yayın politikası izlenmeye başlanmıştır. Sansürün neden olduğu bu durum, depolitizasyon amacını güden rejime ilişkin haberlerin gölgelenmesi ya da geri plana atılması anlamına gelmektedir.¹⁴⁰ "Arka sayfa güzeli" başlığıyla daha çok yabancı mankenlerin büyük boy fotoğraflarının gazetelerde yayınlanması bu dönem ortaya

¹³⁷ Türker Alkan, **12 Eylül ve Demokrasi**, İstanbul, Kaynak, 1986, s. 31.

¹³⁸ Erbil Tuşalp, **Eylül İmparatorluğu, Doğuşu ve Yükselişi**, İstanbul, Bilgi, 1988, s. 29

¹³⁹ M. Özgen, a.g.e., s. 79

¹⁴⁰ Güven Büyükbaykal ve Ceyda Büyükbaykal, "Günümüzde Türk Basınındaki Magazinleşme Olgusu", **İletişim Fakültesi Dergisi**, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212193>, 3 Mart 2021.

çıkılmıştır. Hürriyet gazetesinin o dönem pek çok sayfası aile cinayetlerine ayrılmıştır. Karısını öldüren kocalar, çocuklarını öldüren anneler, kardeş cinayetleri... Bunun ilk nedeni şüphesiz basın üzerindeki sansürdür; gazeteler daha risksiz bir bölgeye, daha kurgusal haberlere yönelmişlerdir.¹⁴¹ Basın, kamuoyuna sunduğu bu içeriklerle darbeyi sıradanlaştırmış, önemsizleştirmiş, kamuoyunun askeri darbeye bakışını olumlu şekilde yönlendirmiş, meşrulaştırılmasında önemli rol üstlenmiştir. Murat Özgen askeri rejimin baskısı altındaki basının magazine yönelmesini şöyle değerlendirmektedir:

“12 Eylül harekatı ülkedeki tüm muhalif sesleri susturmuş, özellikle basın kuruluşları, sıkıyönetim esasları çerçevesinde görev yapar hale gelmişti. Anılan dönemde yapılan baskılar nedeniyle, basının siyasi nitelikli haberlerden uzaklaşarak, tirajı belli bir seviyede tutmak ve ekonomik olarak ayakta durmak adına magazin habere ve ayrıca insanoğlunun en temel içgüdüsi olan cinsel ağırlıklı konulara yönelmesi söz konusu olmuştur.”¹⁴²

Magazinelleşme, liberal ekonomik politikalar aracılığıyla güçlenen sermaye gruplarının, toplumsal ve siyasal düzlemde varlığını sürdürme amacına uygun olarak girdikleri basın sektöründe daha somut olarak yaşanmaktadır. Haber magazinleştigi sürece, temel işlevi olan bilgilendirmekten uzaklaşmakta, buna bağlı olarak okur-izleyici de magazinelleşmiş haberler karşısında gerçeklerden kopmaktadır. Sunulansa medya sahiplerinin, sermayenin onayladığı gerçeklerdir. Bu dönemde özel hayat denilen alan ilk kez bir kamu meselesi olarak ele alınmıştır. Türkiye’de ilk kez hayat biçimleri sınıflandırılmıştır; yalnız yaşayan kadınlar, çocuksuz çiftler, biseksüeller, marjinaler vb. Şebnem Soygüder, “Mahrem kabul edilen birçok şeyin açıklanması, gösterilmesi, özel hayatın habere, enformasyona, görüntüye dönüşmesi, bir kamuoyu meselesi haline gelmeye başlamasından sonra ortaya bir ‘özel hayat endüstrisinin’ çıktığını” öne sürmektedir.¹⁴³ 12 Eylül sonrası basında ilginin kamusalda özele kaymasının zorunlu bir yönü olduğunu savunan Nurdan Gürbilek, “Her baskı

¹⁴¹ Nurdan Gürbilek, **Vitrinde Yaşamak, 1980’lerin Kültürel İklimi**, İstanbul, Metis, 2001, s. 53.

¹⁴² Murat Özgen, “1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu”, TASAM Siyasal İletişim Enstitüsü, İstanbul, 2017, s. 466-477

¹⁴³ Ş. Soygüder, **Eyvah Paparazzi**, İstanbul, Om, 2003, s. 96.

dönemi, sokağa, işyerine, siyasi örgüte uygulanan her baskı, insanları ister istemez içe kapanmaya, eve, kişiselliğe, yalnızlığa çekilmeye zorlar.” demektedir.¹⁴⁴

Turgut Özal döneminde zenginleşen kesim İstanbul gecelerinde, eğlence mekanlarında gösterişli kıyafetlerle ortaya çıkmış, gazetelerin magazin ekleri ve hafta sonu ekleri “cemiyyet haberleri” adı altında bu yeni zengin sınıfın renkli fotoğrafları ve haberleriyle donatılmıştır. Özal’ın kendisi ve aile üyeleri de hem Başbakanlığı, hem Cumhurbaşkanlığı döneminde, basında, pek çok haberde magazin figürü olarak yerlerini almıştır. 1980’lerde bir yandan basın üzerindeki baskı ve denetim artarken, bir yandan da basın sektöründeki sermaye birikimi büyük ölçüde artmıştır. Basının siyaset dışı habercilik arayışı sürecinde hedef kitlesi erkek, kadın, genç, ev kadını, işadamı vb. olan dergiler piyasaya sürülmüştür. Yeni haber alanları yaratılmış ve tüketime sunulmuştur. Özellikle 1980’den sonra çıkarılan Playboy ve Playmen gibi porno içerikli dergilerde edebiyat ve sanat olayları tecimselleştirilerek sunulmuş, Marie Claire, Adam, Vizon gibi sermaye desteğine sahip dergilerle bu sunum daha da yaygınlaştırılmıştır. Bu sunumun doğrudan doğruya varlıklı sınıflara yönelik olması nedeniyle yapıt kadar yazar ve sanatçı da metalaşmıştır.¹⁴⁵

Gazetecilikte etik sorunların iki kaynağından birisi magazin gazeteciliğidir. Magazin gazeteciliğinin özel hayatı kamusal alana taşınması, özellikle 1990’lı yıllarda bir özdenetim modeli olarak gelişen etik kuralların en açık ihlal örneklerinin yaşanmasına da neden olmuştur. Magazin gazeteciliğinde tartışılan konuların başında kişilik haklarına saldırı gelmektedir. Kitle iletişim hukukunda kişi haklarına saldırı olarak tanımlanan özel hayat alanına müdahale niteliğindeki haber ve fotoğraflar nedeniyle gazeteler ve gazeteciler hapis cezası ve tazminat yükümlülüğü gibi cezai yaptırımlarla karşılaşmaktadırlar. Mahremiyet ve özel hayata müdahale daha çok gizli çekimler, gizli kameralar, istenmeyen fotoğraf çekimleriyle ortaya çıkmaktadır.

2.3.4.2. Gazeteci-Politikacı İlişkileri

Medya siyasal iktidara, her türlü güç odağına ve patronunun çıkarlarına karşı gazeteciliğin temel ilkeleri, etik değerleri ve kamusal hizmet anlayışı gereği haber ve yayın politikası açısından bağımsız olmalıdır. Öte yandan siyasetle medya arasında

¹⁴⁴ N. Gürbilek, a.g.e., s. 54-55.

¹⁴⁵ Ahmet Oktay, **Türkiye’de Popüler Kültür**, İstanbul, YKY, 1995, s.100.

tartışılmaz bağlar mevcuttur. Bu bağlar kimi zaman ortaya çıkarılmaları güç olmakla birlikte, medya ekonomisi üzerinde etkili olmaktadır. Siyasal rejimin niteliği ne olursa olsun, kamu yetkilileri birincil olarak doğrudan ya da dolaylı biçimde medyaların idaresine müdahale etmektedirler. Bu müdahale ileride inceleneceği gibi bazı yöntemlere (örneğin kablolu TV) ve girişimlere (özel radyo-TV'ler) izin vermek, fiyat ve tarifeleri belirli bir düzene bağlamak (kağıt, nakliyat, vergiler vb.), pazarların düzenleniş biçimini denetlemek (yoğunlaşmanın düzene bağlanması, reklam gelirine izin) gibi çeşitli yardımlar biçiminde gerçekleşebilmektedir. Medya politikanın merkezindedir. Gazetecinin politikacılarla ister lider düzeyinde, isterse milletvekili ve parti yöneticisi düzeyinde kurduğu yakın ilişki bir süre sonra onu doğrudan politika üreticisi haline sokabilmektedir. Politikacılarla gazeteciler arasındaki ilişkilerde yolsuzluğun parayla olmayan biçimleri de mevcuttur. Politikacı gazetecinin kendisine yaklaşmasına izin verir, ardından gizli bilgiler iletir, ya da bir gazetenin projelerinde kendini tanıyan kişi olarak hizmete sunar. Gazeteci ona karşı hamle olarak siyasetçi hakkında olumlu haberler sunar, anlam ve önem kazandırır.¹⁴⁶ Gazeteciler iktidar sahiplerine, güç odaklarına ne kadar çok yakınlaşırlarsa, kendilerini eleştiriden ve kontrolden o denli uzaklaştırırlar. Gazeteci-politikacı ilişkisinde tartışmalı bir başka boyut da, 1923-1946 arası tek parti döneminde yoğunlukla yaşanan, gazetecilerin TBMM'ye girmesi, daha doğrusu milletvekili olmaya teşvik edilmesidir. Tek parti döneminde iktidar önde gelenlerinin muhalefeti kontrol ve denetim amacıyla gazetecileri meclise seçtirme mekanizması uzun yıllar işletilmiştir. Tek parti döneminde 40'ı bulan gazeteci milletvekili sayısı, 12 Eylül 1980'den sonra azalsa da, gazetecilerin Meclis'e ilgileri devam etmektedir. Fakat bu kez gazeteciler tek parti dönemi iktidarı gibi basını kontrol amaçlı davet edilmemekte, genel kaniya göre gazeteciliği milletvekilliğine geçiş için bir basamak olarak görmektedirler. 1991 seçimlerinde milletvekili olmak için partilere başvuran gazeteci sayısı 114'tür ve bunlardan 63'ü seçilebilecek listelere konulmuştur.

Parlamentoya seçildikten sonra gazetelerinde köşe yazmaya devam eden gazeteciler de vardır. Bu durum basında polemiklere yol açmıştır. Prof. Dr. Mümtaz Soysal'ın 1991 yılında milletvekili seçilip Dışişleri Bakanı olmasına rağmen,

¹⁴⁶ Udo Ulfkotte, **Satılmış Gazeteciler**, Çev. H. Salihoğlu, İstanbul, İmge, 2015, s. 138.

Hürriyet gazetesindeki yazılarına devam etmesi, meslektaşları tarafından eleştirilmiştir. Partili kimliğiyle politik yorum yapılmasının gazetecilik etiğine uymadığı dile getirilmiştir. Büyük sermayenin basın sektörüne girişiyle birlikte, gazetecilerle politikacılar arasındaki ilişki, medya gücünün kullanımındaki karşılıklı yararlar çerçevesinde girift bir hal almıştır. Özellikle 12 Eylül sonrası büyük sermayenin sektöre girişinin hızlandığı ve medyaya hakimiyetinin tamamlandığı süreç, politikacıların medyayı siyaset yapma, iktidarı tahkim etme ve sürdürme amaçlı kullandığı pek çok örneğe sahne olmuştur. Medyanın politik kullanımı bu dönemde “iş bitirici, tüccar gazetecilik” şeklinde yaftalanmıştır. Çalışmanın bu noktasında politikacıların medyayı nasıl kullanıp yönlendirdiğiyle ilgili örneklerle göz atmak, ilişkinin boyutunu daha iyi kavramak açısından yararlı olacaktır.

Politik icraatta medya kullanımının dikkat çeken örneklerinden birisi, Başbakan Turgut Özal’ın Genelkurmay Başkanlığı’na Org. Necdet Öztorun yerine, teamüllere aykırı olarak Org. Necip Torumtay’ı ataması olayıdır. Başbakan yardımcısı Güneş Taner bu atamanın perde arkasını “Kararnameyi hazırladık. Basını arayıp demokrasi için bizimle beraber olup olmayacaklarını sorduk. Cevap müspetti.” sözleriyle aktarmaktadır. Özal atama öncesinde gizlice aradığı medyadan beklediği desteği bulmuştur. Ertesi gün, 30 Haziran 1987 tarihli Güneş gazetesi “Sivil müdahale”, Günaydın “Özal darbe yaptı”, Sabah “Özal’ın ordu müdahalesi” gibi yorumlar da dahil Özal lehine manşetler atmışlardır. Hürriyet gazetesi de atama kararını aynı gün “Ordu zirvesinde operasyon” sürmanşetiyle vermiştir.¹⁴⁷ Özal’ın Öztorun’u hükümetin istemediği, Öztorun’un ise “Bu politik bir karardır” sözleri haberde resimli olarak yer almıştır. Milliyet de olayı “Özal müdahalesi” sürmanşetiyle vererek hükümetten yana tavır almıştır.

Gazetelerin kimlik açıklanmadan sızdırılan haberlerle yönlendirilmesi veya manipüle edilmesi de Türk basınında sıkça kullanılan yöntemlerden biridir. 1994 yerel seçimlerinde Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) İstanbul Anakent Belediye Başkan adayı Zülfü Livaneli hakkında, kaynağı belirsiz bir haber Hürriyet’te yer almış ve bu haberin seçimi aday aleyhine etkilediği değerlendirilmiştir. Livaneli’nin 12 Mart askeri müdahalesinden sonra yurtdışına çıktığı dönemde, İsveç polisi

¹⁴⁷ Hürriyet, 22 Mart 1994.

tarafından çekilen fotoğrafları manşetten verilmiştir. MİT'in elindeki fotoğraflar 20 yıl öncesine aittir. Çiller hükümeti tarafından arşivden çıkartılarak Hürriyet'e sızdırılmıştır. 22 Mart 1994 tarihli Hürriyet "Zülfü'yü üzen fotoğraflar" manşetiyle çıkmıştır. Manşetin altında "Seçime 4 gün kala, çok üst düzey bir DYP'linin emri ile hazırlatılan, Zülfü Livaneli ile ilgili bir dosya ortaya çıktı. Bu dosyada Livaneli'nin İsveç polisi tarafından çekilen fiş fotoğrafları yer aldı"¹⁴⁸ denilmektedir. Mehmet Ali Birand 23 Mart tarihli Milliyet'teki yazısında "Besbelli DYP'nin en tepelerinden verilen emirle devletin arşivleri açılmış ve Zülfü'nün İsveç'e kaçışı bir vatana ihanet senaryosu içinde, el altından basına yaydırılmış." yorumunu yapmıştır. Melih Aşık "Medyanın resmi" başlıklı yazısında şöyle demektedir:

*"Bir büyük gazetede dün manşet: Zülfü'yü üzen fotoğraflar... Polis (veya MİT) arşivinden seçim dolayısıyla 20 yıl sonra çıkartılarak 'Büyük Gazete'ye sızdırılmış. Çünkü İstanbul'un yüzlerce trilyonluk rantı üzerinde amansız bir savaş var ve bu savaşta her türlü belden aşağı vurmak mübah. Ve Büyük Gazete, devletin sızdırmak istediği haberlerde en kullanışlı araç."*¹⁴⁹

Politikacılar medyayı yönlendirmenin yanı sıra onun gündem belirleme fonksiyonunu tersine çevirerek gündemi değiştirmek için de kullanmaktadır. Türk basını egemen iktidarı zora sokacak bir gelişmeyi gündemden düşürmek ve kamuoyunun dikkatinden kaçırmak için pek çok kez kullanılmıştır. Burada amaç bilginin iktidar tarafından kontrol edilmesi ve onun yararı doğrultusunda şekillendirilerek sunulmasıdır. 1987 yılına Özal hükümetinin Milli Savunma Bakanı Ercan Vuralhan hakkında Cumhuriyet gazetesinden Uğur Mumcu'nun ortaya çıkardığı yolsuzluk dosyası gündeme damgasını vurmuştur. Vuralhan için TBMM'de gensoru görüşmesinin yapıldığı 11 Şubat 1988 günü TRT ana haber bülteninde Dr. Ziya Özel tarafından kanseri tedavi ettiği öne sürülen "zakkum" ilacı 28 dakika boyunca kamuoyuna sunulmuştur. TRT'nin ilk kez "flaş" sunumuyla verdiği bu haber ertesi günü tüm gazeteler tarafından büyütülerek takip edilmiş, kamuoyu gündemi, gerçekliği tartışmalı bir tedavi iddiasıyla meşgul edilirken, MSB Vuralhan'ın yolsuzluk dosyası gündemin arka sıralarına düşürülmüştür. Haberin

¹⁴⁸ M. Sağnak, a.g.e., s. 171.

¹⁴⁹ a.e., s. 172.

verilmesinin ardından Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki kanser hastaları tedavilerini yarım bırakarak İstanbul'a, Ziya Özel'e tedavi için kuyruğa girmiştir.

Türk Tabipler Birliği (TTB) ve Eczacılar Odası, kanseri tedavi ettiği bilimsel olarak kanıtlanmamış zakkum kullanımının kanser hastaları için ciddi tehlike taşıdığı, bu iddianın reklamının yapılmasını etik dışı buldukları yönünde açıklamalar yapmıştır. Halkı zakkum bitkisini kullanmamaya, hükümeti ise önlem almaya çağıran TTB, Dr. Özel'in hastalar üzerinde deneyler yaparak ölüme sebebiyet vermekten mahkum olduğunu da duyurmuştur. Dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Bülent Akarcalı'nın TTB açıklaması için “peşin hüküm ve aşağılık kompleksi” ifadesini kullanarak karşı çıkması, o günlerde yolsuzluktan bakanı için gensoru verilen hükümetin zakkum olayının ortaya atılıp büyütülmesinde dahil olduğu iddiasını güçlendirmektedir. Bir kanser hastasının bahçesinde yetiştirdiği zakkumu kaynatıp içerek ölmesi üzerine açılan soruşturmada Özel, meslekten men edilmiştir. Hürriyet 17 Şubat 1988 tarihli sayısında olayı “Zakkumda ilk cinayet” başlığıyla kamuoyuna duyurmuştur. Vuralhan, dokunulmazlığı kalktıktan sonra tutuklanarak yargılanmıştır. İktidarın basını denetleme yollarından biri de bilginin paylaşılacağı gazeteci sayısını sınırlamaktır. Hükümet ya da genel siyaset yararına kamuoyunu etkilemek amacıyla kullanılacak bilginin aktarılmasında basının etkili ve yetkili isimleri kullanılmaktadır. “İş bitirici” ya da “tüccar gazetecilik” yaftalamaları da gazetecilerin politikacılarla etik dışı iletişiminden dolayı ortaya çıkmıştır. Bilginin kontrolünde yalan söylemek, bilgiyi eksik ya da eklemeye yalana yakın hale getirmek ya da yalanlamak, siyasette kullanılan önemli bir tekniktir. 1986 ara seçimleri öncesi başbakan Turgut Özal'ın, kızı ve damadına jaguar otomobil aldığı haberinin yalanlanması, fakat olayın gerçek olduğunun ortaya çıkması önemli bir örnektir. Yine Çernobil faciası sonrası Karadeniz kıyılarının etkilendiği ve çay tüketiminin radyasyon nedeniyle çok zararlı olduğu haberini, dönemin Sanayi ve Ticaret Bakanı Cahit Aral'ın basın toplantısı düzenleyip, gazetecilerin önünde çay içerek yalanlaması bir başka çarpıcı örnektir. Çayların radyasyonlu olduğu, özel alanlarda toplanmasıyla ortaya çıkmıştır. İsim yapmış, basın sektöründe etkili isimlerin siyasi danışman yapılması da bilginin iktidar tarafından kontrolünün bir başka etkili yolunu oluşturmaktadır. Sabah yazarı Cengiz Çandar'ın, dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın danışmanlığını yapması buna örnektir. Çandar bu

danışmanlığı onur duyarak kabul ettiğini açıklamıştır. Cumhuriyet yazarı İlhan Selçuk gazetecilerin siyasetçilere danışman olmasını şu sözlerle eleştirmektedir:

*“Bizde gazeteci Cumhurbaşkanı danışmanı olup gazetecilik yapabiliyor, yakını olup, onun tezgahında gazetecilik yapıyor, hatta resmi kurumlarda görev alıp gazetecilik yapıyor. Bir çeşit kurye olarak hizmet görüp gazetecilik yapıyor. Bunlar çirkin şeyler. Gazeteci dediğiniz bağımsız olur.”*¹⁵⁰

Turgut Özal hükümeti döneminde anaakım gazetelerin başyazarları ve köşe yazarlarının danışman olarak istihdam edilmesi, aslında öteden beri iktidarların tecrübe ettiği, basını denetim alma, kontrol altında tutma alışkanlığının tezahürüdür. Gazetecinin gazetecilik dışında başka işler yapması anlamına gelen danışmanlıklar, önemli bir etik ihlaldir. Tek parti döneminde kalemi güçlü, kamuoyu oluşturmada etkili gazetecilerin ve gazete sahiplerinin vekil yapılarak siyasete dahil edilmesiyle ortaya çıkan basını denetim usulünün yeni bir versiyonudur bu dönem yaşananlar. 12 Eylül 1980 sonrası kurulan cunta hükümeti, danışma meclisi ve TBMM’ye etkili gazetecilerin milletvekili olarak alınması faaliyeti devam etmiştir. Halkın haber alma özgürlüğünün teminatı olan, gerçeğin peşinde koşması gereken gazetecinin, iktidar güçleriyle girdiği bu ilişkiden en büyük zararı gazetecilik görmektedir.

Demokrasilerde hükümet-medya ilişkileri çoğunlukla çatışmalıdır. Kamu hizmeti gören medya, halkın şikayetlerini dile getirmesi, yolsuzlukları ifşa etmesi, iktidarın icraatlarına eleştirel yaklaşımı nedeniyle muhalif bir kimlik taşımaktadır. Siyasetçiler bu kabul üzerinden medyayla hep iyi ilişki kurmaya, onunla iyi geçinmeye çalışmıştır. Bu iyi geçinme hali zamanla medyanın iktidar tarafından güdümlenmesine ve kullanılmasına evrilmiştir. Asıl faaliyet alanı gazetecilik olmayan yeni medya sahipleri, medyayı kendi çıkarlarını gözeterek şekilde kullanmaya başlamıştır. Kapitalist değerlerin ve tüketim kültürünün yaygınlaşmasına hizmet eden sermaye medyasının iktidarla iletişim biçimi de kamu yararı aleyhine gelişmiştir. Lütfü Tılıç bu yeni dönem gazeteciliğiyle ilgili şu tespiti yapmaktadır:

“Kimi gazeteciler kurumsal hiyerarşiler içerisinde yükselip bir tür medya yönetici elitine dönüşürken, kimi gazeteciler de starlaştı. Yönetici elit ve starlar

¹⁵⁰ a.e., s. 189.

kendilerine ödenen olağanüstü ücretlerle toplumun üst sınıfına transfer edildiler. Bu noktadan sonra da gazetecilik ilkelerinden çok içine yeni katıldıkları üst sınıfın değerlerinin savunulması önem kazandı.”¹⁵¹

Özellikle medya mensuplarıyla özel ilişki kuran politikacılar onları yönlendirmeye, en azından gelecek eleştirinin dozunu azaltmaya çalışmaktadır. İktidarın ve siyasetçilerin medyayı kontrol çabası, sektördeki yoğunlaşmanın sonucu olarak, iletişim araçlarının birkaç grubun denetimine girmesiyle daha kolay hale gelmektedir. Yeni medya sahipliğinde “Çok satan mı, çok okunan mı?” şeklinde formüle edilebilecek değer ölçüsü, çok satan lehine bozulmuş, medya ticarethane, gazete ürün, okur ve izleyici tüketici olarak yapısal değişikliğe uğramıştır. Medya, sermayedarın basın dışı yatırımlarının reklamını yapan bir aparata dönüşmüştür.

Neo-liberal ekonomik politikanın uygulandığı 1980’ler sonrası Türkiye’sinin simgesi “iş bitirme” ve “köşeyi dönme” kavramları olmuştur. Bu yeni simgelere göre önemli olan amaca gitmek için kullanılan yöntemler değil, erişilen sonuçlardır. Neo-liberal politikaların “iş bitiricilik, köşe dönme” olarak anılan çıkarıcı kültürü gazeteciliğe de yansımıştır. Basın-sermaye-iktidar ilişkisinin iç içe girdiği bu dönemde gazetecilik de bireysel çıkarıcılığın, iş bitiriciliğin sahne aldığı bir sektöre dönüşmüştür. 12 Eylül’ün etkisinin devam ettiği, Turgut Özal’ın Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı yaptığı bu yıllar basında “İş bitirici, tüccar gazeteciler” dönemi olarak nitelenmektedir. Gazeteci Çetin Yiğenoğlu “geçerli tek ölçünün para olduğu bu dönemde köşeyi dönme hevesindeki gazetecilerin çoğaldığını” belirtmektedir. Özdemir İnce’nin “Gazeteci değil, yazar” olarak nitelediği kadrolarla ilgili Yiğenoğlu, “Masa başında çiziktirdiği yazılarla halkın kafasını karıştıran, para ve ün peşinde koşan, hepsi aynı tekkenin müridi, ağzı kalabalık medya şarlatanları”¹⁵² nitelenmesinde bulunmaktadır. Yayın yönetmenleri, gruba bağlı firmanın yönetim ve icra kurulu üyeliği gibi sıfat ve yetkilerle donatılarak, işletme yönetiminin doğrudan parçası haline getirilmekte, kendilerine gazeteci kimliği yanında bir de işadamı kimliği sağlanmaktadır. Böylece hem işletme yönetiminin belirlediği karlılık hedefleri doğrultusunda yazı işlerinin yönlendirilmesi güvence altına alınmakta, hem

¹⁵¹ L. Doğan Tılıç, **2000’ler Türkiye’sinde Medyayı Anlamak**, İstanbul, Su, 2001. s. 139.

¹⁵² Çetin Yiğenoğlu, **Metelikten Medyaya**, İstanbul, Çağdaş, 1996, s. 97.

de bu tutum meşrulaştırılmaktadır. Raşit Kaya “Bunun adı gazeteci kimliğiyle iş takipçiliğidir.” demektedir.¹⁵³ Turgut Özal’ın iktidar olduğu yıllar yayın yönetmenler ve köşe yazarlarının muhabirliğe soyunup, politikacılarla haber yapma adına yakınlıklarını artırdığı yıllardır. Bu ilişki karşılıklı ekonomik/siyasi kullanımı beraberinde getirmiştir. İktidar, kendine yakın gazeteciler aracılığıyla, gazete patronlarının basın dışı faaliyetleri konusunda kolaylık sağlamakta, gazeteler de bu çıkar ilişkisinin bedeli olarak o iktidara siyaseten destek vermektedir. Politikacılarla çıkar ilişkisine giren gazeteciler kamuoyunun sesi, hükümetin denetçisi olmak yerine; onların ve bağlaştığı sermayenin sözcüsü sıfatına bürünmektedir. Dönemin TGC başkanı Nezih Demirkent gazetelerin yayın yönetmen ve yazarlarının siyasetçilerle gazetecilik görünümü altında kurdukları ilişkiyi şöyle eleştirmektedir:

*“Gazeteci haber yaratmaz, var olan haberi aktarır. Bazı gazete yöneticilerinin politikacı gibi hareket ettiklerini, bunu yaparken de yönettikleri yayın organlarını kullandıklarını görüyoruz. Bu, medyanın yanlış yönlendirilmesi demektir.”*¹⁵⁴

Eski Hürriyet muhabiri Canan Barlas, Ecvet Güresin, Abdi İpekçi, Çetin Emeç, Nezih Demirkent, Necati Zincirkıran gibi Hürriyet ve Milliyet yöneticilerini mesleğin etik kurallarına bağlılıklarıyla överek şöyle demektedir:

*“Bunların bir kısmı şahsiyetlerinden dolayı, bir kısmı da patronların devlet ile daha az ilişkileri olması nedeniyle iş takibi yapmazlardı. Hürriyet’te gazeteciler firmaların davetlerini bile kabul etmezlerdi. Gazete kendi parası ile gönderirse gönderirdi. Kağıt meselesi dışında iktidardan istekleri yoktu. Bu dönem içinde önemli olan, patronun Ankara’daki işlerini takip etmek oldu. İşler de büyük olunca gazete yönetmek ve gazeteci olmak önemini yitirdi... alım satım işleri, kredi takipleri, teşvik izinleri vardı...”*¹⁵⁵

Hürriyet muhabiri Celalettin Çetin, “İşte Babıali” adlı kitabında, gazetenin GYY Ertuğrul Özkök’ü, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve eşiyle ilişkilerinde gazetecilik etiğinin ötesine geçtiğini öne sürerek şöyle eleştirmektedir:

¹⁵³ R. Kaya, a.g.e., s. 308.

¹⁵⁴ N. Demirkent, a.g.e., s. 71-72.

¹⁵⁵ Canan Barlas, **Babıali’den Çiftetelli’ye**, İstanbul, Hemen, 2012, s. 133.

“Hürriyet’te köşkten haberleri yazan kalem, Hürriyet’in genel yayın yönetmeni Ertuğrul Özkök.. kendi gazetesinde çalışanlar ona isim takmışlar, Ertuğrul Özkök demişler. Bu isimle ilgili anlatılan hikaye şöyle: Turgut bey gazetelerde kendisi hakkında çıkmasını istediği yazı oldu mu, telefon açtırıp, Ertuğrul beyi buluyormuş... Şöyle bir konu var, şunu yazıver Ertuğrul diyormuş. ÖZKÖŞK’ün köşesinde o yazı yayınlanıyormuş.”¹⁵⁶

Celalettin Çetin’in “Özkök” ifadesini kitabında yayınladığı için Hürriyet’ten bizzat Ertuğrul Özkök’ün çabasıyla çıkarıldığı öne sürülmüştür. Dönemin iktidara ve köşke yakınlıkla eleştirilen bir başka ismi de Mehmet Barlas’tır. O da Özkök, Cengiz Çandar gibi isimlerle birlikte Özal’ın davetiyle gezilerine katılmakta, yazılarında hükümetin icraatlarını sürekli övmektedir. ANAP’lı (Anavatan Partisi) Bedrettin Dalan’ın seçimi kaybetmesinin ardından İBB (İstanbul Büyükşehir Belediyesi) Başkanlığına SHP’li Nurettin Sözen seçilmiştir. Dalan’ın gazetecilerle yakınlığı (onlar için konut yapımında kullanılacak bedava arsa tahsis etmiştir), gazetelerin de kendisini desteklediği çıkar ilişkisi gözler önündedir. Barlas da Dalan’a destek vermekte, Sözen’i eleştirmektedir. Sözen’e bu eleştirilerin nedeni sorulduğunda, “Çünkü Uyum Kooperatifinde kanun dışı olduğu gerekçesiyle biri kendisine, diğeri karısına ait iki villayı yıktık” yanıtını vermiştir.

Hürriyet GYY Ertuğrul Özkök, patronu Aydın Doğan’a ait basın dışı şirketlerde yönetici olarak görev almış, bu vesileyle gazetecilik dışı işadamları derneği TÜSİAD’ın üyesi olmuştur. Özkök, bu görevleri nedeniyle bir dönem hayali ihracat suçlamasıyla ağır ceza mahkemesinde yargılanmıştır. Bir başka TÜSİAD üyesi gazeteci Sabah GYY Zafer Mutlu’dur. Her iki isim bağlı bulundukları medya holdinginin ve medya dışı holdinglerin yönetim kurullarında yer almıştır. Basının kamusal işlevini yok eden gazeteci-politikacı ilişkilerinin bu biçiminin yarattığı tartışmalar, basının özdenetim sorununu bir kez daha gündeme getirmiş, bu amaçla Basın Konseyi kurulmuştur. Konseyin kuruluşu ve işlevi, basında özdenetim ve ombudsmanlık kurumu incelenirken ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

¹⁵⁶ Celalettin Çetin, **İşte Babıali**, İstanbul, Cem, 1991, s. 269.

2.3.4.3. Gazetecilerin Promosyon Savaşı

İcra ettiği mesleğin gereklerinden çok sermayenin ve güç odaklarının lehine yapılan, iş takibi adıyla ifade edilen gazeteciliğin bir başka türüne gazeteler arası promosyon savaşlarında rastlanmaktadır. Bir ürünün tanıtımı için yapılan faaliyetlere promosyon denir. Basında promosyon, gazetelerin armağan vermesi, piyango ve lotarya düzenlemeleri anlamında kullanılmaktadır. Medyada satışı, tirajı ya da izlemeyi teşvik etmeye, artırmaya yönelik faaliyet olarak uygun bir tanımlamadır. Bir malın satışını özendirme anlamındaki promosyonun atası sayılacak terim lotaryadır. Ad ve numara çekilerek oynanan şans oyunlarının genel adı olan lotaryayı (basında promosyon) ilk kez 13 Haziran 1926 tarihinde, Vakıf gazetesi yapmıştır. Gazete 15 kupon gönderene çekilişle kitap ve kalem vermiştir. 1929'da Arap alfabesinden Latin Alfabesine geçilirken, Latin harfleriyle okuma bilenlerin azlığı nedeniyle gazeteler büyük tiraj kaybına uğramıştır. Gazeteler yeni okuyucu kazanma yöntemleri ararken, bu buluş sayesinde promosyon tuzağına düşmüştür. Türk basınında 1960'lı yıllarda bir gazete belirli merkezlerde açtığı mağazalardan alışveriş yapmak koşuluyla, karşılığında mutfak araç gereçleri verdiği pay kuponları dağıtmaya başlamış, ardından pay kuponu uygulaması, bütün mağazalarda kredi kartı geçer gibi geçen indirim çekine dönüştürülmüştür. O dönem promosyon adı altında verilen armağanlar şöyledir:

“Video, radyo, deterjan, tuz, kibrit, yağ, oyuncak, TV, tarla, daire, villa, yalı, devre mülk evler. Çılgınlık öyle bir noktaya varmıştır ki bu promosyon savaşlarında; bir gazete 1970'lerde yaptığı bir kampanyada kupon biriktirerek katılacak çekilişte kazanacak şanslı okura dönemin üç vamp kadınından (Feri Cansel, Figen Han, Melek Görgün) biriyle akşam yemeği yedireceğini açıklamıştır. Gazetenin adı Babıali kulislerinde 'pezevenk gazete'ye çıkınca program sona erdirilmiştir.”¹⁵⁷

1970'lerde başlayan, 1980 ve 1990'lı yıllarda zirve yapan gazeteler arası bu promosyon yarışı okur artırmadan çok, Neo-liberal düzende yaşanan pazar kavgasının medyadaki yansımasıdır. Gazete, radyo, televizyon tekeline sahip holdinglerin otomotivden beyaz eşyaya, emlakta züccaciye çeşitlilik gösteren promosyon kavgası, aslında ekonomik yaşamın bütün alanlarına yayılan bir pazar kavgası görünümünü sergilemektedir. Hürriyet gazetesi 1990'lı yıllarda promosyon

¹⁵⁷ Ç. Yiğenoğlu, a.g.e., s. 76.

ürünü çeşitliliğini o kadar artırmıştır ki; elde kalan tüm bu ürünleri kendi adını taşıyan mağazalar açarak piyasa fiyatlarının altında, artık okuyuculuktan tüketiciliğe terfi eden halka, satışa sunmuştur. Basın bu dönemde gazetecilik işlevinden uzaklaşmış, satışını artırmak için bir nevi rüşvet olarak promosyon dağıtmıştır. Tiraj artırmaya yönelik bu tecimsel girişimler, gazeteleri asli görevleri olan habercilikten uzaklaştırmıştır. Gazeteciliğin holdinge, okurun tüketiciye, gazetenin metaya dönüştüğü, sınai ve ticari her türden malın gazete ambalajıyla pazarlandığı yeni liberal düzende devlet bu promosyon çılgınlığını teşvik etmiş, bazı kanuni düzenlemelerle desteklemiştir. 1995 Temmuzunda Promosyon Yönetmeliği'nde yapılan değişikliklerle gazeteler armağan (promosyon) için verdikleri teminat yükünden kurtarılmıştır. Gazeteler böylece söz verdikleri armağanları bir yıl gecikmeyle verme olanağına kavuşmuştur. Yönetmelikte yapılan değişiklikle geniş anlamda maliyet, toplumun diğer kesimlerine, yani doğrudan doğruya halkın sırtına yüklenmiş, böylece gazeteler promosyondan büyük kazançlar elde etmiştir. Satış, ilan, pazarlama birimleri, örgütlenme ve özlük haklar yönünden haber merkezleri ve yazı işleri müdürlüklerine göre daha muteber birimler haline gelmiştir. Büyük sermayenin etkinlik ve egemenliğini artırdığı, yoğunlaşmanın yaşandığı bu süreçte basın, medya patronlarının güç gösterisi yaptığı bir arenaya dönüşmüştür. Başlangıçta promosyon amacıyla bazı ekler veren yayın organları, süreç içinde promosyonun eki durumuna gelmiş, neredeyse ansiklopedi, deterjan gibi ürünlerden alana bir de gazete verilmiştir.¹⁵⁸

1989'da gazeteler ansiklopedi ve otomobil dağıtımına girmiş, sonra basında "karton savaşları" olarak bilinen promosyon dönemi başlamıştır. Milliyet gazetesi 300 bin civarındaki tirajını, kendi başlattığı karton evler, karton arabalar vb. promosyonuyla bir milyon 200 bine ulaştırmıştır. Hürriyet gazetesi dayalı döşeli, hizmetçili ev promosyonu yaparken, Tercüman uçak vermiştir. Günaydın, Sabah, Güneş, Hürriyet ve Milliyet arasında aynı yıl büyük bir promosyon yarışı yaşanmış, okurlara 52 çeşit hediye verilmiştir. Kampanyalar 1990-91 yıllarında aynı hızla sürmüş, gazeteler akıllı kolye, villa, akupunktur cihazı, yabancı dil kursları, süt, BMW, karavan vs. hediyeler vermiştir. Promosyon çılgınlığının ortaya çıkardığı

¹⁵⁸ a.e., s. 60.

finansal yük ve uzun vadeli tiraj beklentisine çözüm üretilememesi gazeteleri anlaşılmaya itmiş, aralarında, 2 Mart 1993'te kampanya yapmama protokolü imzalamışlardır. Gazeteciler Cemiyeti “basının promosyon çılgınlığının gazeteciliğin saygınlığını yitirmesine neden olduğu” açıklaması yaparken, promosyon rekabetinin gazetelerde yarattığı yıkım da kısa sürede ortaya çıkmıştır. Promosyon rekabetinde çok para kaybedip batan gazeteler çalışanlarının maaş ve kıdemlerini ödeyemez duruma düşmüştür. Promosyon yarışının verdiği hasarın, Hürriyet'in Aydın Doğan'a satılmasına neden olduğu öne sürülmüştür. Hürriyet, en büyük rakibi Sabah, onu takiple Milliyet ve Akşam gazetelerinin kıyasıya giriştiği promosyon savaşında zirve yaşamıştır. Basın tarihimizde ilk kez Ağustos 1995'te toplam tiraj 6 milyonu aşmış, gazeteler bu rakamları büyük gazetecilik başarısı gibi günlerce sür manşetlerinden duyurmuşlardır. Tirajlardaki bu anormal yükselişin nedeni kısa süre sonra ortaya çıkmıştır. Gazeteler her promosyon ürünü için ayrı kupon talep ettiğinden, okur/tüketici daha çok ürüne sahip olmak için taksitle mal alır gibi birden fazla gazete almıştır. Öyle ki okur birden fazla aldığı gazetelerin kuponlarını kesip gazeteyi bayilere iade etmektedir. Yaratılan okuyucu tipolojisi, gazetelerin verdikleri ürünlere göre satın alma davranışında bulunan okuyucu/tüketicidir.

Anaakım medyadaki promosyon savaşında gazetelerin yayın yönetmen ve yazarları da kalemlerini haberdan çok, ticari gazeteciliğin hizmetine sunmuştur. Hürriyet GYY Ertuğrul Özkök, tüketim kültürünün yaygınlaşmasına çanak, çömlek dağıtarak nasıl katkıda bulunduklarını şöyle ifade etmektedir:

*“Kültürün bir başka ögesi mutfak ve yemek alışkanlıklarına yeni unsurlar sokuyoruz. Bir zamanlar formika masalarda, plastik örtüler üzerinde yemek yiyen insanlara, dünyanın en gelişmiş ülkelerindeki insanların kullandığı masa örtülerini, yemek takımlarını getiriyoruz.”*¹⁵⁹

Milliyet'in 26 Temmuz 1995 tarihli sayısında “Masalarınız Avrupa'dan Donatılıyor; Fransa'dan yemek takımı, İtalya'dan çatal-bıçak takımı” sunumuyla yapılan promosyon reklamı ithal mallara duyulan arzuyu körüklemektedir. Yalçın

¹⁵⁹ Hürriyet, 26 Ocak 1997.

Doğan da GYY olduğu Milliyet'teki 4 Mayıs 1991 tarihli yazısında okurlara dağıtılan Meydan Larousse'u tanıtırken adeta kültür ve medeniyet dersi vermektedir:

*“Türkiye’de hala haftada bir yıkananların oranı 70’lerde, tuvalet kağıdı kullanmayanların oranı yüzde 88’lerde ise, çağa uzanmak için belli alışkanlıkları yaratmak, kitle iletişim araçlarına, bu arada basına düşüyor. İşte promosyon kavramıyla ifade edilen, gazetelerle birlikte verilen kuponların toplanmasıyla, okuyuculara dağıtılan çeşitli araç, gereç ve kitaplar bu ihtiyaçtan kaynaklanıyor.”*¹⁶⁰

Anaakım gazetelerdeki bu promosyon üzerinden halka ders verme, eğitme tavrıyla ilgili Oğuzhan Taş’ın şu yorumu isabetlidir:

*“Basının kendisine toplumun eğitmeni ve modernleştirmenin taşıyıcısı olma rolü biçmesi Türkiye basını için yeni bir durum değildir; gazetelerin ulusal ülkü ve hedefleri savunan, milli değerleri yaygınlaştıran araçlar olarak görülmesi bir Cumhuriyet ideali ola gelmiştir. Burada dikkat çekici olan yeni durum, basının eğitici işlevini promosyonlar yoluyla gerçekleştirme iddiasına yaşamsallık kazandırma çabasıdır.”*¹⁶¹

Türk basınının tiraj artırmada promosyon kadar etkili görüp tercih ettiği bir başka yöntem, kalem kavgası görünümündeki polemikçi gazetecilik dilidir. Geleneksel basında kalem kavgaları olarak adlandırılan, daha çok başyazarlar arasında yaşanan polemikler fikir ve tutum farklılıklarından kaynaklanmaktadır. 1990’lı yıllarda yaşanan medya kavgalarının kalem kavgasıyla ilgisi yoktur ve medyaya hakim sermayedarların çıkar kavgasıdır. Bu kavgalar bir diğer sermaye grubunun yolsuzluklarını veya usulsüzlüklerini ortaya çıkarmaya, birbirlerini zor duruma sokarak karşılıklı yok etmeye yöneliktir. Köşe yazarlarının çoğu bağlı bulundukları medya grubunun hükümete bağlı gelir ve geçim kaynaklarını genişletecek şekilde yazmakta, gazeteciden çok kurumun devletten ekonomik beklentilerinin ve bağlantılarının aracı aktörleri olarak hareket etmektedir. Korkmaz Alemdar, “Bu yüzden basın kavgaları denildiğinde artık fikir tartışmalarından çok, medya kurumları arasındaki ticari rekabetin, pazar kavgasının ve hükümetlerle olan

¹⁶⁰ **Milliyet**, 4 Mayıs 1991.

¹⁶¹ Oğuzhan Taş, **Gazetecilik Etiğinin Mesleki Sınırları**, İstanbul, İletişim, 2012, s. 205.

parasal ilişkilerin oluşturduğu, medya gruplarının tüm gazete ve televizyonları ile katıldığı topyekun kavgalar anlaşılmaktadır”¹⁶² demektir. Gerçekte köşe yazarlığı gazeteciliğin en saygın formudur, hatta okurun gözünde onlar kanaat önderleridir. Kamuoyu önemli toplumsal olaylarda yönünü bir bakıma onların yazılarını okuyarak tayin etmektedir. Bugün “gazeteci reklam yapmaz, köşe yazarı hiç yapmaz” anlayışından, eleştirel dilden uzak, marka tanıtımları ve iktidara övgülerle dolu köşe yazarlığı noktasına gelinmiştir. Bu tavır gazeteciliğin kamusal misyonunu değil, basın patronunun çıkarını öncelemektir.

2.3.5. 12 Eylül’ün Ekonomi Politikası; 24 Ocak Kararları

Maliye politikasıyla dünya kapitalizmine eklemlenmiş Türkiye ekonomisinin, kapitalizmin yaşadığı sermaye birikimi krizine çözüm olarak önerilen Neo-liberal politikalara geçme girişimi (24 Ocak 1980 kararları) Batılı ülkelerle aynı dönemde başlamıştır. Girişimi demek yerinde olacaktır; çünkü bu politikanın toplumsal katmanlar üzerinde yaratacağı sert kırılmalar nedeniyle, uygulamada toplumsal rızanın üretilmesi, ya da devletin baskı araçlarının kullanılması gerekecektir ve bunun için Türkiye 12 Eylül 1980 darbesini bekleyecektir. 24 Ocak kararlarının alındığı tarihte Türkiye’de enflasyon oranı, Cumhuriyet tarihinin en yüksek oranına, yüzde 107’ye ulaşmıştır. Cumhuriyetin tek parti döneminde uygulanan devletçilik politikasının ardından, otuz yıl süreyle uygulanan ithal ikameci politikanın karakteristiği; iç pazara dönük, sabit faiz ve devlet kontrolüne dayalı bir fiyat sistemini ifade eden sermaye birikimi modelidir.¹⁶³ Keynesçi model olarak nitelenen bu sistem, dünya kapitalizminin girdiği birikim krizine çözüm getiremeyince, ekonomiye devlet müdahalesinin asgari düzeyde olduğu, serbest piyasaya dayalı, dışa açık büyümeyi hedefleyen para politikası (Neo-liberal politika) ABD, İngiltere ve diğer Batılı kapitalist ülkeler tarafından uygulamaya konulmuştur. Türkiye’de “Ekonomik istikrar kararları” olarak adlandırılan 24 Ocak kararları, Süleyman Demirel hükümeti, ya da “kerhen Milliyetçi Cephe hükümeti” olarak anılan, 43’üncü hükümet döneminde alınmıştır. Kararların mimarı, dönemin Başbakanlık ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) müsteşarı Turgut Özal’dır. Özal, bu göreve getirilmeden

¹⁶² K. Alemdar, a.g.e., s. 139.

¹⁶³ Mustafa Sönmez, **Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi**, İstanbul, Gerçek, 1992, s. 7.

önce işverenlerin çıkarını gözeten Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası'nın (MESS) yöneticiliğini yapmış bir isimdir. 24 Ocak kararlarını şöyle özetlemek mümkündür: 1-Serbest piyasa modeline geçirmesi ve ekonominin dünyadaki rekabete açılması, 2- Özel sektörün desteklenmesi, devletin ekonomik alandan çekilmesi, 3- Hızlı bir özelleştirme programının uygulanması, KİT'lerin (Kamu İktisadi Teşebbüsü) satışı, 4- İhracatın ve yabancı sermayenin özendirilmesi, 5- Türk lirasının konvertible edilerek ihracatın güçlendirilmesi, 6- Ücret ve maaşların mümkün olan en alt düzeyde tutulması, 7- Tarıma verilen sübvansiyonların kaldırılması.¹⁶⁴

Kararlar basında eleştirel bir dille günlerce manşetten verilmiştir. Hürriyet gazetesinin 25 Ocak 1980 tarihli sayısı “Devalüasyon” manşetiyle çıkmıştır. 24 Ocak kararlarıyla birlikte Türk parasında yüzde 37 devalüasyona gitmiş, 45 lira olan Dolar, 70 liraya yükselmiştir. Gazetenin 26 Ocak 1980 tarihli nüshasının manşeti “Yandık, gene yandık” başlığını taşımaktadır. Üst başlıkta “Zamları yeni zamlar kovalayacak” denilen manşetin altında Başbakan Demirel'in “Milletimiz fedakardır” sözleri yer alırken, kömür, gübre, elektrik, demir yolları dışında fiyatların serbest bırakıldığı belirtilmektedir. Milliyet'in 25 Ocak 1980 tarihli nüshası “Türk parasının değeri düşürüldü, dış alımla ilgili damga resmi indirildi” üst başlığı, “1 Dolar 70 Lira” manşetiyle çıkmıştır. Manşetin altında ise Başbakan Demirel'in “Yoklukları kaldırmak için önlem aldık” sözleri yer almaktadır. 24 Ocak kararları basına da büyük darbe vurmuştur. 24 Ocak 1980 kararlarının kabulünün ertesi günü itibariyle basın sanayinin temel hammaddesi olan gazete kağıdına devlet tarafından yapılan sübvansiyonlar kaldırılmış, üstüne yüzde 300 zam yapılmıştır. Devletin 24 Ocak kararlarına dek basına yaptığı kağıt sübvansiyonu, sosyal devlet anlayışının ürünüdür. Medyaların karşısına iki temel finansman yöntemi çıkmaktadır. Bunlardan ilki ticari işlemler, diğeri ticari olmayan kaynaklardır. Çeşitli yerlerden gelen sübvansiyonlar ve devlet tarafından verilen yardımlar. Kendilerini bilgi edinme ve basın özgürlüğü hakkının güvencesi ilan eden kamu yetkilileri, güç durumundaki gazetelerin varlıklarını sürdürebilmelerini ve düşüncede çoğulculuğu sağlamak amacıyla basına yardım sistemleri kurmuştur... Sermaye verme, sübvansiyon ya da

¹⁶⁴ Kayhan Delibaş, **Risk toplumu**, İstanbul, Ayrıntı, 2015, s. 201.

borçlar gibi doğrudan yardımlar, bazı hammadde, taşıma, telekomünikasyon gibi dolaylı yardımlar.¹⁶⁵

Gazete kağıdına yapılan zam Amerikan basınının gündemine gelmiş, New York Times “Mali Kriz Türk Basınına Darbe Vurdu”¹⁶⁶ başlıklı haberinde, beş büyük Türk gazetesinin editörleriyle mülakatlara yer vermiştir. Reklam desteği alan gazeteler ayakta kalırken, pek çok yayın kapanmıştır. Sadece ekonomik değil siyasi etkileri de büyük olan kararların uygulanabilmesi için 12 Eylül 1980 askeri darbesinin gerçekleşmesi gerekecektir. Zaten daha sonra “12 Eylül harekatı olmasaydı, 24 Ocak kararları asla başarıya ulaşamazdı” söylemi yaygın şekilde dillendirilecektir. Bunun en açık ifadesi, 24 Ocak kararlarının mimarı Turgut Özal’ın, 12 Eylül darbesinin ardından kurulan cuntanın ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirilmesidir. Kararlar cunta tarafından Özal’ın koordinasyonunda uygulamaya konulmuştur. Özal, 24 Ocak kararlarının ikinci yıldönümünde yaptığı konuşmada, “12 Eylül olmasa, bu ekonomik programın neticelerini alamazdık. Anarşi yükseliyordu. İkinci vergi kanunları Meclisten geçmiyordu. Çok şayanı şükrandır ki vergi reformu yapılmıştır. Bunlar olmasaydı, bütçeyi denkleştiremezdik”¹⁶⁷ diyecektir. Danışma Meclisi Bütçe-Plan Komisyonu Başkanı Mustafa Aysan 24 Ocak kararları-12 Eylül darbesi ilişkisine dair şu değerlendirmeyi yapmıştır:

*“12 Eylül harekatının yarattığı olumlu ortam olmasaydı, bu kararlar kesinlikle başarılı sonuçları veremezdi. 12 Eylül’den sonra devlet harcamalarına getirilen disiplin, işçi-işveren ilişkilerindeki akıl dışı duruma son verilmesi, alınan tedbirlerle üretimin hızlandırılması sayesinde başarılı sonuçlara ulaşılmaya başlanmıştır.”*¹⁶⁸

Daha sonra Ulaştırma Bakanlığı yapacak Aysan’ın açıklaması, geniş toplumsal kesimler üzerinde ağır ekonomik baskı yaratacak kararların rıza üretme ve baskıcı bir iktidar gücü gerektirdiğinin itirafı niteliğindedir. Danışma Meclisi üyesi Dündar Soyer 24 Ocak kararları için “12 Eylül kararları mı demek lazım?” sözleriyle uygulama imkanındaki yükseklığe vurgu yaparken, işadamları memnundur. İş insanı

¹⁶⁵ Nadine Toussaint Desmoulinis, **Medya Ekonomisi**, İstanbul, İletişim, 1993, s. 99.

¹⁶⁶ G. Adaklı, a.g.e., s. 140.

¹⁶⁷ Osman Ulagay, **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, İstanbul, Hil, 1983, s. 18.

¹⁶⁸ a.e., s. 19.

Rahmi Koç kararların 12 Eylül öncesi sivil yönetimle, 12 Eylül askeri iktidarı tarafından uygulanma imkanı arasındaki farkı şöyle anlatmaktadır:

“12 Eylül hareketından önce her şeyi demokratik bir sistem altında yapmak zorundaydık. Bu da karar almak, yasa ya da yönetmelik çıkartmak için aylar geçmesini gerektiriyordu. Yani her şey güçlükle ve uzun zaman içinde gerçekleştirilebiliyor, her şeye politik açıdan bakılıyordu. Ekonomik yaklaşım hep arkadan geliyordu. Askeri yönetim altında fark, alınan kararların parlamentodan geçmesi gibi bir zorunluluk olmadığından çok hızlı hareket edilebiliyor ve üstelik askeri yönetim hata yapsa bile bunu kısa sürede düzeltebiliyor.”¹⁶⁹

Türkiye’nin en büyük holding patronu Vehbi Koç’un 3 Ekim 1980 günü darbe lideri Kenan Evren’e hitaben yazdığı mektup, iş dünyasının 24 Ocak kararlarına ve uygulamasına yönelik beklentilerini net olarak anlatmaktadır. Kararların mimarı Özal’ın, cunta hükümetinin devlet bakanı ve başbakan yardımcılığına getirilmesini öven Koç, “Emrinize amadeyim” sözleriyle biten mektupta şöyle demektedir:

“1973 seçimlerinden sonra yedi sene boyunca, iktidara gelen hükümetlerin aldıkları kararlarda parti menfaati ve rey politikası ağır bastığı için memleket bir çıkmaza girmiştir. Cumhurbaşkanı ile MGK’nın uyarıları nazarı dikkate alınmadığı için Silahlı Kuvvetler mecburen devlet idaresini ele almıştır. Temel kanuni düzenlemeler yapıldıktan sonra ordunun kışlasına dönmesi, demokrasimizin devamı için elzemdir. Ordu yanlış kararlar alır ve yıpranırsa memlekete diktatörlük, onun arkasından komünizm gelebilir. DİSK’in kapatılmış olmasından dolayı bir kısım işçiler, sendikal münasebetler yönünden bekleyiş içindedirler. Bu durum bilinerek, hazırlanacak kanunlarda gerekli tedbirler alınmalıdır.”¹⁷⁰

Ülkenin en büyük holdinginin baba-oğul patronlarının 24 Ocak kararlarına ve onun uygulama imkanı bulduğu 12 Eylül darbesine bakışı, kar maksimizasyonu için kapitalizmin yeni versiyonu neo-liberal uygulamalara verdiği desteği ifade etmektedir. Liberalizm bir ekonomik teori olmanın ötesinde, bir siyaset teorisidir. Neo-liberal anlayışın Türkiye’de vücut bulmuş halini ifade eden 24 Ocak 1980

¹⁶⁹ Cumhuriyet, 26 Ocak 1982.

¹⁷⁰ Mustafa Sönmez, *Türkiye’de Holdingler, Kirk Haramiler*, Ankara, Arkadaş, 1992, s. 346-352.

kararlarının hayata geçirilebilmesi için, askeri bir iktidarın silahlı gücüne ve depolitizasyon siyasetine ihtiyaç bulunmaktadır. 12 Eylül cuntası yürüttüğü tüm siyaset biçimlerinde toplumun depolitizasyonunu esas almıştır. Siyasi partiler, sivil toplum kurumları ve sendikalar kapatılarak tüm muhalefet bastırılmıştır. Ardından bu darbe ikliminde siyaset kurumları, dernek ve sendikaların muhalefet potansiyeli kanuni düzenlemelerle kontrol altına alınmıştır. Öte yandan toplumu siyasetten uzak tutmak adına eğitim sistemi dönüştürülmüş, basın-yayın hayatı baskı altına alınmıştır. Bu meyanda 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararlarının temsil ettiği neo-liberal anlayışın, 12 Eylül askeri darbesinin ekonomi politikasını oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.4. Neo-Liberalizm, Küreselleşme ve Medya

12 Eylül 1980 askeri darbesinin siyasete, toplumsal yaşama ve basına uzun soluklu etkilerinin incelenmesine sonraki bölümlerde devam edilecektir. Çalışmanın bu bölümünde 12 Eylül darbesini hazırlayan siyasi koşulların yanı sıra darbenin dayandığı ekonomi politikası, tam da bu dönemde dünyada yükselen, ekonomik bir sistemden çok ideolojik bir boyuta sahip Neo-liberal politikalar mercek altına alınacaktır. 1980'lerin sonu itibarıyla ortaya çıkan küreselleşme kavramı, onu ortaya çıkaran Neo-liberal politikalar eşliğinde incelenecektir. Öncelikle Neo-liberalizmin ortaya çıkışı ve dünya medyasına etkileri incelenecek, ardından bu politikanın Türkiye'de uygulanmaya başlandığı 24 Ocak ekonomik kararları ve bu kararların uygulanmasında 12 Eylül darbesinin kolaylaştırıcı eylemleri üzerinde durulacaktır.

2.4.1. Neo-Liberalizm

Neo-liberalizm, kapitalizmin yaşadığı krizlere çözüm olarak uygulamaya konulan ekonomi-politik bir uygulamadır. Liberal politikaların “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ideolojisinden farklı olarak, liberal politikaları dönüştürme amacını taşımaktadır. Ana farklılık, neo-liberalizmde rekabetin körüklenmesidir. Devlet hiç olmadığı kadar şirketlerin hizmetine girmiş, dahası şirket tarzında bir yönetime dönüşmüştür.¹⁷¹ Neo-liberal düşünce, devletin piyasaya olan müdahalesini

¹⁷¹ Cem Koray Olgun, “Neoliberal Politikalar Ekseninde Medyanın Dönüşümü”, **Sosyolojik Düşün Dergisi**, Sayı 2, Aralık 2017.

minimum düzeye indirmeyi hedeflerken, deregülasyon (kuralsızlık) teorisi ile de özel sermayeye her türlü imkanın sağlanmasını hedeflemektedir.¹⁷² Neo-liberal ekonomide kamu işletmeleri ulaşım, telekomünikasyon, sağlık ve eğitim hizmetleri özelleştirmelere açılmaktadır. Kamusal işletmelerin özelleştirilmesinin yanında sistemin diğer önemli ayakları, kamu harcamalarının kısıtlanması, küresel finans akışlarının üzerindeki denetimlerin kaldırılması, örgütlü iş gücü üzerinde sıkı denetim kurulması, özel işletmecilerin vergilerinde indirimle gidilmesi,¹⁷³ nihayetinde devletin küçülmesi amaçlanmaktadır. Bu anlayışa göre devletin amacı elverişli ekonomik ortam yaratmak ve sermaye birikimi için en uygun koşulları sağlamaktır. Bu paradigma devletin sermaye üzerindeki denetimin en aza indirilmesini, kamu malları ve hizmetlerinin özelleştirilmesini, yabancı sermayenin önünün açılması gibi düzenlemeleri önermektedir.

Neo liberal anlayış, tüm beşeri alanın pazar değeri olduğunu, alınıp satılabileceğini savunmaktadır.¹⁷⁴ Neo-liberal ideoloji, piyasa disiplininin, rekabetin ve metalaştırmanın kapsamını genişletirken, devletin piyasaya müdahaleden uzaklaşması, sendika karşıtlığı, sermayeye vergi indirimi, kamu mal ve hizmetlerinin özelleştirilmesi, sosyal yardımların sınırlandırılması, uluslararası sermayenin önünün açılması ve rekabetin artırılması şeklinde Batılı kapitalist ülkelerde ve Türkiye’de uygulamaya konulmuştur. Küreselleşme ise genel anlamıyla Neo-liberal politikaların bir sonucudur. Bu olgunun ortaya çıkmasında kitle iletişim araçları büyük rol oynamıştır. Kavram, uluslararası sermayenin ekonomik politikası, kültürü ve ideolojisinin egemenliğini, toplumların siyasal yönetimi ve yönetim politikaları üzerinde kurma ve geliştirmeyi içermektedir.¹⁷⁵ Küreselleşme öncelikle, rekabet ortamının giderek karmaşıklaşmasına karşı kazancını mümkün olduğunca arttırmak ve pazar payını sağlamlaştırmak amacıyla tüm bilgi ve yeteneklerin kullanılmasını ve yenilerinin edinilmesini evrensel düzeyde gerçekleştiren bir şirket işletmesi modelidir. Bu şirket mantığını yöneten parola entegrasyondur.¹⁷⁶

¹⁷² Neoliberalizm, Wikipedia, (Çevrimiçi) <https://tr.wikipedia.org/wiki/Neoliberalizm>, 3 Nisan 2021.

¹⁷³ Ceyda Ilgaz Büyükbaykal, **Küreselleşme ve Küresel Çağda Medya**, Derin, İstanbul 2014, s. 44.

¹⁷⁴ Marko, Ampuja, “Globalization Theory, Media-Centrism and Neoliberalism: A Critique of Recent a Intellectual Trends”, University of Helsinki, Finland, 21 September 2011, **Critical Sociology**.

¹⁷⁵ C. Ilgaz Büyükbaykal, a.g.e., s. 8.

¹⁷⁶ Armand Mattelart, **İletişim Dünyasallaşması**, Çev. H. Yücel, İstanbul, İletişim, 2016, s. 98.

Kapitalist sistemin krize girdiği ABD’de ortaya çıkan 1929 büyük bunalımı ve İkinci Dünya Savaşı sonrası uygulamaya konulan Keynesçi Refah Devleti anlayışı 1970’li yılların ortasına kadar uygulanmıştır. Bu politika, İngiliz ekonomist John Maynard Keynes’in görüşlerini temel alan bir makro-ekonomik teoridir. Bu teori özel sektörün ağırlıklı olduğu ama İkinci Dünya Savaşı’ndan galibiyetle çıkan SSCB’nin dünyanın pek çok ülkesine yayılan sosyalist sistemini dengeleme amacıyla kapitalist sistem dahilinde uygulamaya konulan, devlet ve kamu sektörünün büyük role sahip olduğu karma bir ekonomik sistemi önermektedir. Kapitalizmin işçi sınıfıyla uzlaşmasını esas alan bir liberal politikadır Keynes’çi anlayış. Bu paradigma, ekonomilerde yüksek büyüme oranı, sürekli teknolojik gelişim, satın alma gücünde artış, düşük işsizlik oranı ve tam istihdamın hedeflenmesiyle ortaya çıkacak refah devleti anlayışını ifade etmektedir. Keynesçi ekonomi politikası, Batı kapitalizminin 1970’li yıllarda petrol krizinin de ortaya çıkardığı yapısal bunalımına çözüm getirememiş ve terk edilmiştir. 1970’li yılların sonlarına doğru Keynesçi politikaların aksine yüksek üretim ve büyümeyi öngören miktar ekonomisi yerine Milton Friedman’ın önerdiği, kapitalizmin doğal bir işsizlik oranıyla¹⁷⁷ yürüyebileceğini esas alan, enflasyonu düşürmek için üretim ve imalatla büyümeyi değil, parasal büyümeyi önceleyen Neo-liberal anlayış, ABD ve İngiltere’nin öncülüğünde uygulamaya konulmuştur. Neo-liberal ekonomi politikaları sonucunda; ulus devletler arasındaki sınırlar kalkacak, ülkelerin pazarları büyük şirketlere açılacak, uluslararası sermaye şirketleri dünyadaki doğal kaynaklardan sınır olmaksızın faydalanacaktır. Neo-liberal yaklaşım, refah devletindeki toplumsal kazanımların zayıflatılmasını, gelir dağılımının piyasalara bırakılmasını ve devletin bu alanda küçülmesini hedeflemektedir. Kamu harcamalarının en aza indirilmesi de sermaye birikimi yönünden önem kazanmaktadır.¹⁷⁸ Neo-liberal teoriye göre devlet güçlü bireysel özel mülkiyet haklarından, hukukun üstünlüğünden, özgürce işleyen piyasa ve serbest ticaret kurumlarından yana olmalıdır. Bireylerin eylem, ifade ve seçme hürriyetinin ve sözleşmelerin kutsallığı korunmalıdır. Dolayısıyla devlet,

¹⁷⁷ Costas Lapavistas, “**Mainstream Economics in the Neoliberal Era**”, Ed. Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston, Neoliberalism, A Critical Reader, Pluto Press, London 2005, s.33-34.

¹⁷⁸ Meltem Bostancı, “Enformasyonun Ticarileşmesi ve Haber Dağılımında Dengesizlik: 2000’li Yılların Uluslararası İletişim Politikaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Ed. Meltem Bostancı, **Medya Okuyazarlığı**, Ankara, Nobel, 2019, s. 115.

tekelindeki şiddet araçlarını kullanarak bu özgürlükleri ne pahasına olursa olsun, muhafaza etmelidir.¹⁷⁹

Neo-liberal politikaların uygulamaya konulduğu medya sektörü, başta patronaj olmak üzere köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Sermayenin hakimiyetine giren basın, kar amaçlı şirketler olarak yeniden örgütlenmiş, haber metalaşmış, gazetecilik kamusal misyonundan sıyrılmış, öte yandan neo-liberal politikaların yaygınlaşıp küreselleşmesinde en kullanışlı aparat halini almıştır. Neo-liberalizmin medyaya olan etkisi, çok uluslu şirketlerin medya şirketlerini satın alması ya da önceden olmadıkları sektöre girip, yeni şirketler kurmalarıyla gerçekleşmiştir. Böylece daha önce piyasaya kar amaçlı girmemiş geleneksel medya, dev holdinglerin parçası durumuna gelmiştir.

2.4.2. Küreselleşen Medya

Bugün iletişim dünyasına hükmeden dev medya şirketlerinin temeli, neo-liberal politikalar sayesinde atılmıştır. Neo-liberal politikaların bir sonucu olan küreselleşme ilk olarak finans akışı alanında gerçekleşmektedir. Ulusal sınırlar aşılır, daha önce belirli bir kurala bağlı, birbirinden bağımsız olan finans işlemleri, neo-liberal politikanın getirdiği kuralsızlaştırmanın (deregülasyon) uzantısı olarak akışkanlık kazanır ve küresel dünya pazarı oluşturulur.¹⁸⁰ “Küresel medya” deyiimi böyle ortaya çıkmıştır. Kavram, birkaç ulus ötesi şirket tarafından birleşmeler, iktisaplar (ele geçirme) ve satın almalar aracılığıyla büyütülen medyayı ifade etmektedir. Öte yandan küresel ticari medya neo-liberal proje için çok kullanışlı bir alettir. Polis baskısı ya da şiddet uygulamaksızın sermayenin egemenliğinin devamını sağlamak için rıza üretmektedir. Neo-liberal politikanın esas unsurlarından kuralsızlaştırma; gümrük ve tarifelerin olmadığı, mal ve hizmetlerin dünyada serbestçe dolaşabileceği bir alan yaratmayı ifade etmektedir. Küresel ticari medya sisteminin neo-liberal küresel kapitalist ekonomiyle yakın bağlantısı, reklamın rolünde kendisini göstermektedir. Büyük şirketlerin işletme gideri olan reklam, işletmelerin mallarını dünya çapında pazarlamasındaki en önemli unsurdur. Küresel pazarda KİA’lar çok uluslu şirketlerin mal ve hizmetlerinin satılmasına aracılık

¹⁷⁹ David Harvey, *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, Çev. Aylin Onacak, İstanbul, Sel, 2015, s. 81.

¹⁸⁰ A. Mattelart, a.g.e., s. 98.

etmektedir. Özellikle TV reklamları yoluyla çok uluslu şirketlerin imajlarının ve ürünlerinin geniş kitlelerce benimsenmesi sağlanmaktadır.¹⁸¹ 1980'lerden itibaren KİA'lar, özelleştirme ve örgütlü emeğin (sendikalar) zayıflatılması gibi neo-liberal politikaların uygulaması için toplumun rızasını üretmede kilit bir alan olmuştur.

Haber medyasının finansallaşmış yapısının neo-liberal dönemde, devlet ile birlikte sermaye birikimi ve dolaşımı açısından oynadığı önemli role Rupert Murdoch örneği verilmektedir. Avustralya'da işe başlayıp, Britanya'da yoğunlaşan, nihayetinde Amerikan vatandaşlığına geçebilmektedir. Murdoch bu sermaye yolculuğu ve birikiminden dolayı İngiltere, ABD ve Avustralya'daki medya şirketleri aracılığıyla dünya siyaseti üzerinde önemli bir etki alanına sahiptir. Murdoch'ın patronu olduğu, global düzlemde çapraz mülkiyete sahip tek medya kuruluşu News Corporation, günün 24 saati 70 ülkede yarım milyar izleyiciye ulaşmaktadır. Murdoch medya hakimiyetini, İngiltere ve ABD'de karşılaştığı medya regülasyonlarını ve sınırlamaları telekomünikasyon ile aşarak kıtalar arasına taşımıştır.¹⁸² Ülkesi Avustralya haricinde, ABD'de altı, Latin Amerika'da üç, Avrupa'da 11, Asya'da dokuz, Ortadoğu'da bir (İngiltere, Almanya, İtalya, Türkiye) medya kuruluşuna sahip Murdoch'ın, dünyanın farklı yerlerindeki gazetelerinde çalışan güya bağımsız, toplam 247 editörün¹⁸³ hepsi de ABD'nin dış politikalarına destek vermektedir. Bu desteklerin en barizi 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin Irak'a saldırısını milliyetçi tonu ağır, savaş çıkırtkanlığı düzeyinde tüm medya kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirmesidir. Avustralya kökenli News Corporation dışında, ABD kökenli Walt Disney Company, Viacom, AOL/Time Warner, General Electric/NBC, CBS Corporation, Almanya kökenli Bertelsmann, Japonya kökenli Sony ve Fransa kökenli Marta Hachette'tir. Bertelsman AG 63 ülkeye yayılmış bir medya devidir. Küresel medya devleri, dünyanın dört bir yanına dağılmış hissedarları, genel merkezleri ve operasyonları ile mükemmel çok uluslu firmalardır.

¹⁸¹ İrfan Erdoğan, *İletişimi Anlamak*, Ankara, Erk, 2011.

¹⁸² Yasemin Giritli, *Uluslararası Medya*, İstanbul, Der, 2015, s. 320.

¹⁸³ David Harvey, *The New Imperialism*, Oxford University Press, New York, 2003, s. 12.

2.4.3. Medya Endüstrisi ve Türk Basınında Ticarileşme

Basında ticarileşme, sektöre giren sermayenin medyayı kar amaçlı bir işletme olarak örgütleyip faaliyete geçirmesiyle birlikte başlamıştır. Basında meslekten patronların yerine sermayenin hakim olmasıyla birlikte, gazetecilik yapma şekli ve içeriği de değişmiştir. Basın, asıl işlevi olan kamu yararını gözetmek, kamunun sözcülüğünü yapmaktan uzaklaşmış, sermayenin ve iktidarın gözcüsü, dördüncü gücü haline gelmiştir. İktidara mesafeli, siyasal ve sosyal etkenlerin esas alındığı gazetecilik yapma biçimi ve içeriği, sermayedarın çıkarını önceleyen, ekonomik kaygıların belirleyici olduğu bir forma dönüşmüştür. Basının kamu hizmeti yerine, sermayenin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi halkın doğru ve tarafsız bilgiye ulaşma hakkına, dolayısıyla demokrasiye zarar vermektedir.

Basında sermayenin ağırlığının artarak ticarileşmesinde asıl rolü, 12 Eylül darbesinden önce, serbest piyasa ekonomisini eksen alan 24 Ocak 1980 ekonomik kararları oynamıştır. Toplumsal desteği zayıf bir hükümet tarafından alınan, olası toplumsal tepkiler nedeniyle uygulamaya konulması 12 Eylül sonrasına bırakılan 24 Ocak “ekonomik istikrar kararları”, dünya ekonomisinin de küreselleşme sürecine girdiği bir dönemde, devletin ekonomideki kurtarıcı, müdahaleci rolünü ortadan kaldırmış, liberal ekonominin dayanağı serbest rekabetin, dolayısıyla özel sektörün önünü açmıştır. 24 Ocak kararlarının içerdiği sert ekonomik tedbirlerden dolayı tavizsiz uygulanabilmesi için 12 Eylül askeri darbesinin gerçekleştirildiği en yetkili ağzlar tarafından dile getirilmiştir. Zaten bu ekonomik istikrar adı verilen kararların hazırlayıcısı, dönemin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal’ın, 12 Eylül askeri iktidarının ekonomiden sorumlu devlet bakanlığına getirilmesi, ardından askerlerin tüm itirazına rağmen parti kurup seçime katılması ve Başbakan olması; bu tezin, darbenin en önemli nedenlerinden biri olduğu gerçekliğini kanıtlamaktadır. Çünkü bu sert ekonomik tedbirlerin uygulanabilmesi için oluşacak toplumsal, siyasal tepkilerin tavizsiz şekilde bastırılması, bu amaçla toplumsal muhalefeti oluşturan yapılanmaların zayıflatılması, hatta ortadan kaldırılması gerekmektedir. Nihayetinde sermayenin yaygınlaşıp büyüyeceği şartları sağlayacak otoriteye sahip bir iktidara ihtiyaç duyulmaktadır. Sadece siyasiler ve ekonomistler değil, 12 Eylül’ü gerçekleştiren askerler dahi batık ekonomiyi ayağa kaldıracağı iddia edilen 24 Ocak

istikrar tedbirlerinin uygulanabilmesinin, bu hareketla birlikte mümkün olabildiğini itiraf etmişlerdir. 12 Eylül askeri darbesi, Türkiye ekonomisinin neo-liberal bir yapıya dönmesinin, bu dönüşüme siyasi temel ve kurumların kazandırılması operasyonudur.¹⁸⁴ Darbenin hemen ardından kapatılan kurumlardan biri de TGS'dir. Büyük sermaye askeri iktidarın yarattığı dikensiz gül bahçesinde basın sektörüne girmiştir. Geleneksel sahiplik yapısı, yerini aşırı ticarileşen yeni sahiplik yapısına bırakmıştır. Aile isimleri holdingin önüne geçmiş, gazete mal, okur müşteri olmuştur. Medya asıl uğraş alanı olmaktan çıkmış, piyasada iş yapılırken elde tutulması gereken bir güç odağı durumuna gelmiştir.

Medyanın ticarileşmesinde en önemli adım iş insanı Aydın Doğan'ın 1979'da Milliyet gazetesini almasıyla başlamıştır. 6 Ekim 1980 tarihli gazetenin "Milliyet'ten Mektup" başlıklı açıklamada "Bir yıldan beri Milliyet gazetecilik A.Ş.'nin büyük hissedarı olan işadamı Aydın Doğan'ın şirket adına gazetenin sahibi olduğu" ilan edilmiştir. Milliyet'in tüm hisselerinin işadamı Doğan'a geçişi 12 Eylül sonrasında tamamlanmıştır. Haldun Simavi'nin Günaydın gazetesi, 27 Kasım 1988'de Kıbrıslı işadamı Asil Nadir'e satılmıştır. 1991 yılında Günaydın ve Tan çalışanları maaşlarını alamayınca direnişe geçip, iki gazeteye el koymuştur. Günaydın çalışanları "Yeni Günaydın" ile "Süper Tan"ı yayınlarken her iki gazete 1993'te kömür tüccarı Bekir Kutmangil'e satılmıştır. Kutmangil vurularak öldürülmüş; gazeteler bir süre sonra yayınına son vermiştir.¹⁸⁵ Güneş gazetesi, 19 Şubat 1982'de işadamları Ömer Çavuşoğlu ve Ahmet Kozanoğlu tarafından kurulmuştur. Gazete hisseleri 1 Ocak 1984'te işadamı Mehmet Ali Yılmaz'a geçmiş, Yılmaz da gazeteyi 80 milyon dolara Asil Nadir'e satmıştır. Nadir ekonomik krize girince, gazete 6 Mart 1992'de yayınına ara vermiştir.¹⁸⁶ 1980'lerin Türkiye ortamında sermaye gruplarının medyada da etkin olabilmeye çalışmasının sebeplerini, "dördüncü gücü" paylaşma, siyasi çevrelerde itibar görme ve bu çevreleri elindeki silahla korkutma, bu sayede diğer sektörlerdeki yatırımların etkinliğini artırma, devlet teşviklerine diğer rantlardan pay alma, medyayı bankaların ve şirketlerin reklamlarında kullanma, medya yoluyla pazarlamada daha geniş bir etkinlik alanı kazanma, 1980 sonrası dönemde itibar ve

¹⁸⁴ O. Koloğlu, a.g.e., s.86.

¹⁸⁵ Atilla Girgin, **Türkiye'de Yerel Gazetecilik**, İstanbul, Der, 2001, s. 114.

¹⁸⁶ Raşit Kaya, **İktidar Yumağı**, İstanbul, İmge, 2009, s. 298-301.

güven isteyen ekonomik yapıda medya olanaklarından sonuna kadar yararlanma¹⁸⁷ şeklinde sıralamak mümkündür. Medyanın mülkiyet yapısındaki dönüşüme koşut olarak, medya kuruluşlarının, pazarın kurallarına göre işler hale gelişinin bazı sonuçları ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, Neo-liberal hegemonya gereği kar peşinde koşmak, medya kuruluşlarının birinci amacı haline gelmiştir. Kamusal hizmet veren medya, tüketicilerin satın almak isteyeceği bir metaya dönüşmüştür. Radyo ve TV üzerindeki kamusal tekelin kaldırılarak bu alanın özel sektöre bırakılması, mülkiyet yapısındaki dönüşümün bir diğer sonucudur. Medya, bağlı bulunduğu sermayenin çıkarlarına ters bilgi ve enformasyonu görmezden gelmekte, yeniden formatlayarak çarpıtmaktadır.¹⁸⁸ Sermayenin basına girmesiyle birlikte gazete ekonomik güce kavuşmuştur ama editoryal bağımsızlığını yitirmiştir. Gazete işveren ve yöneticilerinin ekonomik bağımlılığa paralel siyasi ve ideolojik olarak da belirli odaklara yakınlık duymaları, bağımsız gazeteciliği engellemektedir. Basın kuruluşlarının bankacılıktan tavukçuluğa, yedek parçacılıktan pazarlamaya pek çok alanda faaliyet gösteren holdinglerin bir parçası olması da, gazeteleri bu ticari ve sınai kuruluşların haber ve reklam bülteni¹⁸⁹ haline getirmiştir. 1980 sonrası gelişmelerle birlikte basının toplumsal sorumluluğu anlayışı terk edilmiş, topluma bilgi ve enformasyon aktarımında, medyada ayrılan süre ve sayfa azalmış, eğlendirmeye dönük içerik, medyanın birinci işlevi olmuştur. Oto sansür yaygınlaşırken, büyük medya kuruluşlarının, bağlı şirketler grubunun finansal çıkarlarına karşı olabilecek her türlü bilgiye ve enformasyona yer vermeye yanaşmadıkları gözlenmektedir.

2.4.4. Büyük Sermayenin Basın Sektörüne Girişi

Çalışmanın bu bölümünde 12 Eylül darbesiyle birlikte uygulanmaya konulan Neo-liberal politikalara uygun olarak, basına büyük sermayenin girişi incelenecektir. Türk basın sektörüne basın dışı sermayenin girişi ve sahiplik yapısında dönüşüm 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesinde başlamıştır. Erol Simavi'ye ait Hürriyet de Aydın Doğan'a satıldığı 1993 yılına dek basın dışı sermaye yatırımlarına bu

¹⁸⁷ A. Ural, a.g.e., s. 293.

¹⁸⁸ Nurdoğan Rigel, **Kadife Karanlık**, İstanbul, Su, 2005, s. 186.

¹⁸⁹ Ragıp Duran, **Apoletli Medya**, İstanbul, Yol, 1996, s. 23.

dönemde başlamış, 12 Eylül sonrası holdingleşip büyük bir medya grubuna dönüşmüştür. 1970’li yıllarda tiraj kaybı yaşayan gazetelerin sahipleri yeni çözüm yolları aramaya başlamıştır. Bulunan en etkin yöntem, okur artırmanın da ötesine geçen ve okurun kazancının bir bölümünü emmeyi öngören taksitli çekiliş kampanyalarıdır. Aynı dönemde lotaryacılığın yanı sıra basının temel fonksiyonuna uygunmuş gibi görünen kitap ve ansiklopedi dağıtım kampanyaları yürütülmüştür. Öte yandan basında ileri teknolojiye yöneliş, finans ihtiyacını da artırmıştır. Bu ihtiyaç, gazeteci patronların basın dışı sektörlerle yönelmesine ve sermayeyle yakın ilişkiye girmesine neden olmuştur. Finansal ihtiyacı karşılayacak gelir kaynaklarının niteliği, bağımsız ve gazetecilik faaliyetine etkisi yönünden büyük önem arz etmektedir. Basının bağımsızlığı, patronunun mali gücü ve medya dışı iş yapış yapmadığıyla doğrudan bağlantılıdır. Güventürk Görgülü, Türkiye’de medyanın gelir kaynakları yönünden sermaye gruplarına bağımlı hale gelmesi, hatta doğrudan basın dışı sermaye gruplarının denetimi altına girmesi şartlarını şöyle açıklamaktadır:

*“Mevcut medya işletmelerinin büyüyüp gelişerek basın grubuna dönüşmesi, giderek basın dışı ilişkilere girip farklı sektörlerde çıkar sahibi olmaları, böylece yayını sürdürülebilecek ve yeni yayınlar yapabilecek ekonomik bir güç haline gelmeleri. Yayını sürdüren gazetelerin ekonomik güçlüklerle dayanamayarak basın sektörüne giren sermaye gruplarına satılmaları, bu şekilde basın işletmelerinin el değiştirmesi. Sermaye gruplarının kendi yayın organlarını kurarak basın grubu oluşturmaları.”*¹⁹⁰

Basının mali kaynakları arasında özellikle büyük sermayenin sektöre girmesiyle birlikte iktidarın basın üzerinde önemli baskı aracı haline gelen teşvikler ve krediler bulunmaktadır. Teşvik, kredi ve resmi ilanlar, iktidarın basın üzerinde denetim kurma amacıyla kullandığı en etkili denetim araçlarıdır. Gerçekte bir ülkedeki sanayi kuruluşlarının ya da ticari oluşumların desteklenmesi amacıyla devlet tarafından verilmesi gereken teşvik ve krediler basın sektörüne verilmeye başlayınca, basın özgürlüğü tartışmalı hale gelmektedir. Gazeteci-yazar Necati Doğru’nun deyimiyle “bir gazete devletten teşvik ya da kredi alıyorsa, o gazete devlete satılmış” olmaktadır. Türk medyasında özellikle 12 Eylül’den sonra Turgut

¹⁹⁰ Güventürk Görgülü, **Basında Ekonomik Bağımlılık ve Tekelleşme**, İstanbul, TGC, 1991, s. 36.

Özal döneminde başlanan basını teşvik ve kredilerle denetim altına alma ya da daha sert bir deyimle “terbiye etme” yöntemi, sonraki Süleyman Demirel ve Tansu Çiller hükümetleri döneminde alışkanlık haline gelmiştir. Büyük meblağdaki kamu geliri, basın dışı pek çok ticari işi bulunan medya patronlarına, özel kanunlar çıkarılarak aktarılmıştır. Bu teşvik ve kredilerden aslan payını iktidarca kamuoyunu etkileme gücü yüksek olduğu için tercih edilen, anaakım medya kuruluşları, Hürriyet, Sabah ve grup şirketleri almıştır.

Türk basın sektörüne büyük sermayenin girişi DP dönemi başlamıştır. Bu döneme kadar gazete patronları hep gazetecilikten yetişmişlerdir. Yunus Nadi Cumhuriyet, Sedat Simavi Hürriyet, Zekeriya-Sabiha Sertel ve Halil Lütfü Dördüncü Tan, Necmettin Sadak Akşam, Ali Naci Karacan Milliyet, Ahmet Emin Yalman Vatan, Hakkı Tarık Us ve Asım Us Vakit, Cihat Baban ve Ziyat Ebüzziya Tasvir, Selim Ragıp Emeç Son Posta, Cemalettin Saracoğlu Yeni Sabah, Etem İzzet Benice Son Telgraf, Falih Rıfkı Atay Dünya, Faruk Gürtunca Hergün, Şevket Bilgin Yeni Asır gazetelerinin meslekten yetişen örnekleridir. Türkiye’nin ABD liderliğindeki kapitalist sisteme entegrasyon çabası yürüttüğü bu dönem, gelişen özel sektörün de rekabeti artırmak ve büyümek için basında reklam kampanyalarını artırdığı yıllardır. Sedat Simavi ile başlayan, geniş kitlelere ulaşan popüler basının ilan ve reklam kampanyalarıyla karını büyütmesi özel sektörün dikkatini çekmiştir. Bab-ı Ali’ye basın dışından gelen ilk patron, sanayici Safa Kılıçoğlu’dur. Kılıçoğlu Yeni Sabah’ı alarak gazeteciliği ticari bir işletme anlayışıyla yöneten ilk isim olmuştur. Gazeteciler Cemiyeti yöneticisi Recep Bilginer “Böylece o güne dek fikir mücadelesi için gazete çıkarılırken, gazetecilik de artık ticari bir iş haline dönmeye başladı.” demektedir.

Bab-ı Ali’ye meslek dışından gelen ikinci patron Habib Edip Törehan’dır. 1949 çıkardığı Yeni İstanbul gazetesini daha sonra müteahhit Kemal Uzan’a satmıştır. Akşam gazetesi de 1957 yılında armatör Malik Yolaç tarafından satın alınmıştır. Basına meslek dışından gelen üçüncü isim olan Yolaç, gazetelerin İstanbul dışında da günlük dağıtımında öncü bir rol oynamıştır. O güne dek İstanbul’da basılan gazeteler, koliler halinde posta yoluyla Anadolu’ya gönderilmektedir. Yolaç yakın bölgelere taksilerle, uzak bölgelere de özel uçak kiralayarak gazeteyi ulaştırıp, ülkenin her tarafında gazetenin günlük okunmasını

sağlamış bir patron olarak basın tarihine geçmiştir. Yolaç 27 Mayıs darbesinin ardından kurulan İnönü hükümetine devlet bakanı olarak girince gazeteyle ilgilenememiş, tiraj kaybeden gazete 1971’de Basın-İş Sendikası’na satılmıştır.¹⁹¹ Türk basınında 1950-1980 tarihleri arasında basın-sermaye ilişkileri gelişmiştir. Bu dönemde habercilik, üzerinden para kazanılabilecek kişisel bir uğraş olmaktan çıkmış, sermayedarın yaptığı yatırımın karşılığını almak istediği bir sektör haline gelmiştir. Gazete sahiplerinin bu dönemde turizmden kitap sanayine çeşitli şirketler kurmaya ve holdingler oluşturmaya başlamışlardır. Basında sanayileşmeyi, sanayicilerin basın sektörüne girişi izlemiştir. Gazete tirajlarında görülen görece patlama, ticaret ve sanayi sermayesinin, ürünlerini pazarlayabilmek için 2,5-3 milyonluk bir okur kitlesine sahip bulunan gazeteleri daha da önemsemesine yol açmıştır. Okur kitlesini tüketici olarak görüp kendi müşterisi yapmak isteyen büyük sermayenin ilan yağmuruna tuttuğu gazetelerin karı büyümüştür. Basın artık iktidarlar nezdinde bir baskı aracı olmasının yanı sıra ekonomik güç kaynağı olmuştur. Böylece büyük sermaye hem kendi şirketlerinin ürünlerini pazarlayabilmek, hem öteki şirketlerin reklam harcamalarından pay alabilmek, hem de işlerinin yürütülebilmesinde hükümetlerle iyi ilişkiler kurabilmek için gazetecilik alanına yönelmiştir. Sermaye artık basına reklam vermek yerine basın dışında faaliyet gösteren şirketlerinin tanıtımını, satın aldığı ya da oluşturduğu kendi basın grubundan yayınlara vererek, çok karlı olan reklam pastasından da pay almaya başlamıştır. Basın sektörüne giren büyük sermayenin diğer avantajı da şirketlerinin işlerini yürütmek için iktidarla iyi ilişkiler kurmada kendi medyasını kullanacak olmasıdır. Bu iki olgu, sermayenin basına girmesinin en önemli gerekçelerini oluşturmaktadır. Gazeteler bu süreçte sayfalarının büyük bölümünü kendi ticari kuruluşlarının ilanlarına ayırmaya başlamıştır.¹⁹² Para kazanmak haberciliğin önüne geçmiş, gazeteler içeriksizleşmeye, eleştirel boyutunu yitirmeye başlamıştır.

Siyasi iktidarlar ve muhalefet her dönem medyayı etkileme, kontrol etme ve yönlendirme amacı gütmüştür. Kağıt, resmi ilanlar, devlet bankalarının ucuz kredileri, reklam bütçeleri, yatırım teşvikleri iktidarın medyayı yanına çekmek için

¹⁹¹ A. Girgin, a.g.e., s. 113.

¹⁹² G. Adaklı, a.g.e., s. 82-91.

kullandığı başlıca araçları oluşturmaktadır. 1980'ler Türkiye'sinde sermayenin medyaya girişini teşvik eden pek çok neden ortaya çıkmıştır. Devlet ihaleleri alma, özelleştirmelerden pay alma, devlet bankası kredilerinden ve teşviklerden yararlanma, medyayı grubun diğer banka ve şirketlerinin reklamında kullanma, böylece pazarlama faaliyetlerini artırma bu nedenlerden bir bölümüdür.

2.5. Basın Sektöründe Yoğunlaşma

Tekel kavramı, bir malın yapımının tek firmanın elinde bulunduğu durumu ifade etmektedir. Herhangi bir üretim alanını tek elde tutmak, onun satışını tek elden yönetmek ve fiyatına egemen olmak demektir. Tekel durumunda rakip olmadığı için rekabet de yoktur.¹⁹³ Çoğu zaman tekelleşmeye eş anlamda kullanıldığı görülen yoğunlaşma, herhangi bir sektörde sahipliğin bir ya da birkaç kişinin elinde toplanmasını, ifade etmektedir. Bir kişinin ya da bir grubun bir ülkede, birkaç gazeteyi ve dergiyi, televizyon ve radyo istasyonlarını ele geçirmesine yoğunlaşma (concentration) denir. İletişimde yoğunlaşma ya da tekelleşme, bir ülkedeki iletişim araçları sayısının azalması ve yönetimlerin birleşmesi ile ortaya çıkmaktadır.

Medya yoğunlaşması iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi yatay yoğunlaşma; medya alanında faaliyet gösteren bir şirket, kendi faaliyet alanındakilerden farklı bir medya kuruluşunu veya kuruluşun bir bölümünü satın aldığı anda ortaya çıkmaktadır. Bir gazete sahibinin, bir televizyon kanalına yatırım yapması bu türe örnektir. İkincisi dikey yoğunlaşmadır. Belirli bir medya alanında faaliyet gösteren bir şirketin, yine aynı medya alanının üretim-dağıtım-tüketim gibi diğer alanlarında faaliyet gösteren diğer şirketleri tamamen ya da kısmen satın almasıdır. Bir gazetenin dağıtım şirketine de sahip olması gibi. Farklı medya alanlarında ve medya dışı alanlarda aynı sermaye sahipliği söz konusu ise buna da çapraz medya yoğunlaşması denmektedir. Çapraz mülkiyet, bir medya kuruluşunun farklı mecralarda, aynı anda birden fazla kuruluşla sermaye ilişkisi içinde olması veya başka sektörlerde faaliyette bulunması anlamına gelmektedir. Çalışmada tekelleşme terimi yerine yoğunlaşma ifadesi kullanılacaktır. Aynı anlamı ifade etseler de Türk basınında medya hakimiyetinin, tekelleşme teriminin kök anlamına

¹⁹³ O. Hançerlioğlu, a.g.e., s. 272.

uygun olacak şekilde hiçbir dönemde tek bir medya grubuna geçmediği düşünüldüğünde, gruplar arasında rekabet ve uzlaşmanın çoğu zaman birlikte gerçekleşmesine uygun olarak yoğunlaşma ifadesini kullanmak yerinde olacaktır. Tekelleşme ifadesi, kaynağında geçtiği yerlerde yoğunlaşmanın karşılığı olarak kullanılacaktır.

Ekonomist gazeteci Mustafa Sönmez medya yoğunlaşmasını altı ayrı nedene bağlamaktadır. Birinci neden siyasetin medya desteğine olan talebidir. 12 Eylül darbesi sonrası uygulanan depolitizasyon süreci siyaset yapma biçimlerini ve toplumsal örgütlenmeleri zayıflatınca kitlelerle ilişki kurma ve siyaset yapmada medyanın önemi artmıştır. Medyada sermaye yoğunlaşmasını hızlandıran bir diğer öge promosyon uygulamasıdır. Promosyonlu satışlar basın gruplarının pazarlama şirketleri kurmalarını, böylece dikey birleşmelerle yoğunlaşma sürecine girmelerini sağlamıştır. Medya yoğunlaşmasında üçüncü öge özel televizyonların kuruluşudur. Fon kaynaklı kredi adı altında ucuz krediler kullanan, gümrük ve yatırım indirimi gibi çeşitli vergisel teşvikler sağlayan medya sektörü, yazılı basında yüksek tirajlara ulaşabileceği, TV yayıncılığında atılım yapabileceği teknolojik yatırımları gerçekleştirmiştir. Yoğunlaşmada beşinci adım, dağıtım ve reklamda kartelleşmedir. 1996 yılında basın sektöründe iki dağıtım şirketi bulunmaktadır. Hürriyet ve onun karşısında Milliyet, Cumhuriyet, Sabah, Günaydın, Tercüman ve bu grupların dergilerini dağıtan GAMEDA. Dağıtım pazarı iki şirket arasında yüzde elli paylaşılmıştır. 1996'da Doğan ve Bilgin grupları dağıtım şirketleri BBD ile Yaysat'ı, Biryay adı altında birleştirmiş, dağıtımda tekel oluşmuştur. Yoğunlaşmada önemli son öge sermaye medyasındaki anti-sendikal mutabakattır. İki büyük medya grubu sendikasıylaştırmada da işbirliğine gitmiştir. Mustafa Sönmez süreçle ilgili şu tespiti yapmaktadır:

“Türk medyası büyük holdingler için bir tür askeri güç, ordu işlevi görüyor. Medya diğer gruplara saldırmak ve onları sindirmek için etkin bir silah gibi çalışıyor. Sahibini de rakip grupların saldırısından koruyor. Büyük işadamları sahip

oldukları medya sayesinde hükümetlere baskı uygulayabiliyor, destekleyebiliyor veya köstekleyebiliyorlar.”¹⁹⁴

Basına büyük sermayenin girişi ve halk yerine iktidar ve güç odakları çıkarına gazetecilik yapma şekline en büyük eleştiri gazetecilerden gelmektedir. Gazeteciler Cemiyeti Başkanı, Dünya gazetesinin sahibi Nezih Demirkent, sermayenin basın sektöründeki hakimiyetinin çok sesliliği, dolayısıyla basın özgürlüğünü ortadan kaldıracığını vurgulayarak “Örneğin sermayeye karşı olan emekçilerin görüşleri yayın organlarında yer almaz. Bunun dışında sermaye grupları arasındaki rekabet ortamından ötürü karşı grupların hakları savunulamaz. Bürokrasi ve tüm hükümet kurumları baskı altına alınabilir.” demektedir. Demirkent şu tespiti yapmaktadır:

“Gazete sahibi olanların iş dünyasındaki konumuna dikkat edenler, hangi haberin hangi gazetede yer alacağını kolayca tayin edebilirler. Örneğin kömürcülükle uğraşanlar kömür fiyatlarının düşüklüğünden söz edecek... emlak ve inşaat işleri yapanlar bir gazete sahibi olunca kendilerini koruyacak, hem de pazarlama alanında yer edineceklerdir. Sermayenin etkinliği iletişim dünyasına dolaylı bir sansür getirmiştir. İletişim dünyasında artık sermayenin gücü geçerlidir, habercilik geriye itilmiştir.”¹⁹⁵

Medya yoğunlaşması ya zarar eden gazetelerin hisselerinin satın alınması, ya da reklam, dağıtım gibi alanlarda bir gazetenin ötekini üstünde bir egemenlik sağlayarak, onları kendine bağlaması biçiminde olmaktadır. Basın organlarının tek bir işletmeye dönüşümüne ve karar organlarının sayısının azalmasına yol açmaktadır. Aynı patronun birden çok basın ve yayın organına sahip olması, kendi gazetelerini kendi matbaasında basması, kendi dağıtım şirketi aracılığıyla dağıtması, haber havuzundan hem gazetelerini, hem de televizyonunu beslemesi vb. olanaklar, ürünün maliyetini düşürürken, kazancı büyütmektedir. Yayıncılığın çıkar ilişkileri doğrultusunda yapılmaya başlamasıyla birlikte kamuoyu zayıflatılmaktadır.

¹⁹⁴ Mustafa Sönmez, **Filler ve Çimenler**, İstanbul, İletişim, 2003, s. 35-48.

¹⁹⁵ N. Demirkent, a.g.e., s. 183.

2.5.1. Yoğunlaşma ve İletişim Özgürlüğüne Etkileri

Medyada yoğunlaşma, düşüncenin ifade edilmesinde çoğulculuğa karşı bir oluşumdur. KİA'ların paralı ellerde toplanması, düşünce ve anlatım özgürlüğünü kısıtlanması, medyada çalışanların sayısının azalması, habercilikte tekdüzeliğin hakim olması gibi, basının kamusal özelliğini zayıflatan, çoğulculuk karşıtı bir dizi olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Medyaya hakim holdingler kamuoyunu diledikleri gibi yönlendirme imkanına sahip olmaktadır. Medya yoğunlaşması sermaye lehine büyük güç oluştururken, halkın haber alma ve yayma özgürlüğü açısından büyük bir tehlike arz etmektedir. KİA'ların demokratik süreçteki ağırlığının tekelci yapıya ulaşmasıyla zayıfladığını savunan Özer Ozankaya, medyada yoğunlaşmayla doğru orantılı olarak bireylere demokrasi kültürü, katılma bilinci, güdüsü ve becerileri kazandırmak yerine, onları toplumsal, ekonomik, kültürel bağlarından ve yaşadıkları gerçeklerden soyutlayıcı, uyuşturucu, eğlendirme, dinlendirme görüntüsü ardında oyalayıcı, etkisizleştirici yayınlara yer verildiği¹⁹⁶ yorumunda bulunmaktadır.

Yoğunlaşmanın en önemli sonucu, aynı sektörde faaliyet gösteren işletmelerin tekelci rekabete dayanamayarak sayısal açıdan azalması, rekabetin ortadan kalkmasıyla hakim işletmeyi geniş toplumsal etkilere sahip bir güç odağına çevirecek olmasıdır. Medya kuruluşlarının bir işletme mantığıyla karlılık esas alınarak yönetilmeye başlanması, zamanla içerikleri ve gazetecilik anlayışlarını da değiştirmiştir. Türk medyasında holdingleşme ve yoğunlaşmanın yarattığı en önemli sonuçlardan birisi sendikasılaştırma değildir. 1991'de Milliyet gazetesinde sendikasılaştırmayı başlatan Aydın Doğan aynı zamanda Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası Başkanı'dır. Medya tekellerinin başındakiler, iktidarı paylaşmak ve hükümetten çıkar sağlamak için türlü ödünler vermekte ve gazetecileri baskı altında tutmaktadır. Küçük ve orta çaplı yayın organları zamanla yok olmuş ya da içinde eridikleri holdinglerin sınırsız egemenliği altına girmiştir.

Yoğunlaşmanın verdiği güçle medya paralel bir iktidar mekanizması oluşturmuş, ülke idarecileri medyadan gelen sermayenin çıkarına dayalı baskılara

¹⁹⁶ Özer Ozankaya, "Türkiye'de Yığın İletişiminin Demokratik Siyasal Kültürel Gelişmesindeki Yeri" A.Ü.S.B.F. Dergisi, Ocak-Aralık 1980, s. 164.

karşı koyamaz hale gelmiştir. Holding için önemli olan medyanın getireceği kazanç değil, medyanın baskısıyla çeşitli alanlarda elde edeceği kazançlar, özelleştirmelerden yararlanma, kamu isteklerini elde etme olanaklarıdır.¹⁹⁷ Tekelleşme olgusu medyada çok sesliliğin ve bu alandaki düşünsel zenginliğin önünde önemli bir engeldir. Bu bağlamda sendika ile tekelleşme olgusu arasında uzlaşmaz bir çatışma doğal görünmektedir.¹⁹⁸ Medyada mülkiyet yapısının sermaye lehine değişmesiyle birlikte haber de şekil ve içerik yönünden dönüşüme uğramıştır. İrfan Erdoğan yoğunlaşmanın medya ürünlerinin üretimi, dağıtımı ve tüketiminde ortaya çıkardığı kontrol mekanizmasını şöyle anlatmaktadır:

*“Doğrudan veya dolaylı yollarla ilgili pazarda rakipler yatay, dikey ve çapraz konsantrasyonla ortadan kaldırılır; pazara giriş, organizasyonların örgütlenme biçimleri ve politikalarıyla engellenir. Bu dönüşümlerle birlikte enformasyon bolluğu ve bilgilendirme iddiasıyla bilgi yoksunluğu ve bilgiçlik taslayan tüketim cehaleti yaratılır ve beslenir.”*¹⁹⁹

Yoğunlaşma sadece sermaye medyasına değil, siyasal iktidarlara da hizmet etmektedir. Liberal ekonomi politikasını uygulayan iktidarlar tekelleşen medya gruplarını (bu medya dışı sermaye grupları için de geçerlidir) teşvik, kredi vb. yollarla güçlendirirken, onları daha kolay kontrol edip denetleyebilecek ve etkili bir şekilde kullanabilecektir. Siyasi iktidarların medya sektöründeki tekelleşmeye bizzat ön ayak oldukları da görülmüştür. Başbakan Turgut Özal’ın işadamı Asil Nadir’i Türkiye’ye çağırıp Günaydın ve grubunu aldırması buna örnek gösterilebilir.

2.5.2. Yoğunlaşmada Reklamın Rolü

İletişime ekonomi-politik yaklaşımın kurucusu Dallas Smythe’e göre KIA’lar tekelci-kapitalist sistem tarafından geliştirilmiştir. Tekelci kapitalist toplumda reklamcı destekli kitle iletişim araçları izleyicileri meta haline getirerek reklamcılara satmaktadır.²⁰⁰ Reklamcılar reklam harcamasıyla izleyicilerin dikkatini satın

¹⁹⁷ O. Taş, a.g.e., s. 147-148.

¹⁹⁸ M. Özgen, *Türkiye’de Basının...*, s. 95.

¹⁹⁹ İrfan Erdoğan, *Türkiye’de Gazetecilik ve Bilim İletişimi*, Ankara, Kırkinci Yıl Kitaplığı, No:7, 2007, s. 75.

²⁰⁰ Dallas W. Smythe, “On the Audience Commodity and its Work”, *Media and Cultural Studies*, Wiley Blackwell Publishing, New York, 2009, s. 243.

almaktadır. Tekelci kapitalizm pazarı kontrol ederek reklamlar sayesinde talebi yönlendirmektedir. Medyanın amacı bu talebi yönetmektir. İnsanlara tüketimi öğretmek, oy ve vergilerle sistemi desteklemeyi sağlamak, kamuoyu oluşturmak ve kar maksimizasyonu amaçlanmaktadır.²⁰¹ Haberin metaya, medyanın işletmeye dönüştüğü süreçte reklam gelirleri en önemli kar kalemini oluşturmaktadır. Sermayenin basın sektörüne girmesinde ana motivasyon olan reklam, medyanın yoğunlaşma sürecinde de en önemli rolü oynamıştır. Medyada yoğunlaşma sürecinde önemli bir kilometre taşı olan promosyonların tiraja ve reytinge katkısı da yine promosyonların reklam ve tanıtımıyla mümkün olabilmektedir. Reklam gelirlerinin büyüklüğü, gazetelerin yayın politikasını etkileyecek çapa ulaşmıştır.

Basın kuruluşlarının bankacılıktan sigortacılığa, otomotivden inşaatçılığa ve pazarlamacılığa kadar sektör dışı pek çok alanda faaliyet gösteren holdinglerin bir parçası olması, gazeteleri adeta bu ticari ve sınai kuruluşların haber ve reklam bülteni haline getirmiştir.²⁰² Birinci sayfa gazetenin vitrinidir, gazetenin kendisidir. İçerik ve görsel yönden sahip olduğu cazibeyle gazeteyi satın aldırıp okutmaktadır. Gazetenin pazarlaması bu vitrin sayfasıyla başlamaktadır. İdeal gazetecilik mümkün olduğunca birinci sayfaya reklam almamayı gerektirir fakat gazetelerin kar amaçlı bir ticari işletmeye dönüşmesiyle birlikte gelir sağlamak adına bu etik kural da ortadan kalkmıştır. Büyük gelir vaat ettiği için birinci sayfalara haber-reklam dengesini reklam lehine çok aşan reklamlar alınmakta, hatta gazetelerin birinci sayfası bir kapak gibi tümüyle reklama ayrılmış bir gazete sayfasıyla kaplanmaktadır.

2.6. 28 Şubat Post-Modern Darbesi ve Medyanın Tutumu

Türk siyaseti ve toplumsal yaşamı 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’ün ardından 28 Şubat 1997’de dördüncü kez ordunun sivil siyasete müdahalesine maruz kalmıştır. 28 Şubat müdahalesi 12 Mart muhtırası benzeri bir nitelik taşımakla birlikte; içerdiği farklı unsurlar nedeniyle “post-modern askeri darbe” olarak adlandırılmıştır. Ordunun doğrudan silaha başvurmadan hükümete yapılacakları ve yapılmayacakları dikte ettiği bir askeri müdahale biçimini ifade etmek için kullanılmaktadır bu terim. Post-modern darbe nitelemesi, dönemin Genelkurmay Genel Sekreteri Erol

²⁰¹ L. Yaylagül, a.g.e., s. 164.

²⁰² R. Duran, a.g.e., s. 29.

Özkasnak tarafından, Hulki Cevizoğlu'nun hazırladığı 13 Ocak 2001 tarihli programda dile getirilmiştir. Deyim yabancı literatürde farklı içerikte kullanılmaktadır. Guardian yazarı Jonathan Steele'nin²⁰³ görüşüne göre; post-modern darbe, otoriter olan bir hükümetin işleyişine, ABD kaynaklı hükümet dışı örgütler tarafından desteklenen toplumsal hareketlerle müdahale edilmesi anlamında kullanılmaktadır. Sırbistan, Belarus ve Gürcistan'da "turuncu devrim" adı altında gerçekleşen hareketler de bu isimle ele alınmaktadır. Medyanın müdahale karşısındaki tutumu Hürriyet gazetesi özelinde, önceki askeri darbe ve müdahaleler karşısındaki tutumlarıyla karşılaştırılarak incelenecektir.

1995 genel seçimlerinde yüzde 21,37 oy alarak birinci olan Refah Partisi (RP), Doğru Yol Partisi (DYP) ile birlikte, 28 Haziran 1996'da Refah-Yol hükümeti kurulmuştur. Hükümetin başbakanı, 12 Mart ve 12 Eylül askeri müdahalelerinden sonra genel başkanı bulunduğu partiler laiklik karşıtı eylemleri nedeniyle kapatılarak yargı önüne çıkarılan RP lideri Necmettin Erbakan, 12 Eylül sonrası kapatılan AP'nin devamı olarak kurulan DYP'nin genel başkanı Tansu Çiller ise başbakan yardımcısı olmuştur. Bu dönemde Erbakan'ın başbakanlığını yürüttüğü hükümet laiklik karşıtı icraatlarda bulunmakla suçlanmaktadır. Refahiyol iktidarının sakal ve türbanı devlet dairelerinde serbest bırakma girişimi, başörtüsünü üniversitelerde serbest bırakma kararı, siyasi partiler ve seküler kamuoyu tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 31 Ocak 1997 tarihinde, RP'li Sincan belediyesinin düzenlediği Kudüs Gecesi etkinliklerine İran büyükelçisinin katılması ve ilçe belediye başkanı Bekir Yıldız'ın "Türkiye'ye şeriatı enjekte edeceğiz" ifadesi, Refahiyol hükümetine yönelik tepkileri artırmıştır. Sincan'da Kudüs gecesi kutlamaları için etkinlik alanına konulan Mescid'i Aksa maketinin önünden 3 Şubat 1996 günü canlı yayın yapan TV muhabiri Işın Gürel, belediye çalışanı bekçinin saldırısına uğramıştır. Başbakan Erbakan'ın tarikat liderlerini 11 Ocak 1997'de, Çankaya Köşkü'nde toplayıp iftar yemeği vermesi, muhalefet partileri, basın ve kamuoyunun geniş kesimi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu ziyaretin Genelkurmay karargahında büyük rahatsızlık yarattığı iddiası basına yansımıştır. Yüksek rütbeli subaylar 22 Ocak 1997 tarihinde Gölçük askeri üssünde toplanarak irticanın iktidarda olduğunu tartışmıştır. Kudüs

²⁰³ Jonathan Steel, "Ukrayna'nın Postmodern Darbesi", **The Guardian**, 26 Kasım 2004,

gecesi etkinliğinden dört gün sonra Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, İçişleri Bakanlığı'na bir yazı göndererek, belediyelerdeki dinci kadrolaşmanın derhal incelenmesini talep etmiştir. 4 Şubat'ta tanklar bir kez daha sokağa inmiştir. Kudüs gecesinin düzenlendiği Sincan'da beş tank, 20 askeri kariyer aracı şehrin içinden geçiş yapmıştır. İki tank arıza yaptığı gerekçesiyle şehri ortadan bölen yolun üzerinde uzun süre beklemiştir. 21 Şubat 1997 tarihinde, Washington'da Türk-ABD Konseyi kapanış toplantısında konuşan Genelkurmay 2'inci Başkanı Çevik Bir basına "Sincan'da demokrasiye balans ayarı yaptık" açıklamasını yapmıştır. 26 Şubat 1997'de Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Erbakan'a bir mektup göndermiştir. Uyarı niteliğindeki mektupta şöyle denilmektedir:

*"Cumhuriyetin niteliklerine, devletin temel çatısına yönelmiş tehdit ve tehlikeler hem toplumda, hem de devletin kurumlarında rahatsızlık yaratmaktadır. Bunun neticesi olarak dikkatinize getiriyorum; laik düzeni korumak için kanunlar 'aynen' uygulanmalıdır. Anayasa'nın 174'üncü maddesi gereği Devrim Kanunları uygulanmalıdır. Kökten dinci cereyanların devlet kurumlarına sızması önlenmelidir. Okullar, yerel yönetimler, üniversiteler, yargı organları ve Silahlı Kuvvetler korunmalıdır. Gereğini rica ederim."*²⁰⁴

MGK 28 Şubat 1997 günü Cumhurbaşkanı Demirel başkanlığında toplanmış, 9,5 saat süren toplantı sonrası hükümete yönelik kararlar alınmıştır. Hükümete sunulan ve alınması istenen tedbirler listesinde zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması, imam hatip liselerinin ortaokul bölümlerinin kapatılması talepleri de yer almaktadır. MGK bildirisinde "Türkiye'de laikliğin sadece rejimin değil, aynı zamanda demokrasinin ve toplum huzurunun da teminatı ve bir yaşam tarzı olduğu" vurgulanmaktadır. Bildiri 12 Mart muhtırasını hatırlatan, mevcut hükümete yönelik açık uyarı niteliğindedir.

2.7. e-Muhtıra ve Medyanın Tutumu

2007 yılı AKP iktidarında yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimleri nedeniyle laiklik hassasiyetinin zirve yaptığı bir dönem olmuştur. Türkiye tarihinde ilk kez yapılan, laik rejimi savunmaya yönelik, milyonlarca kişinin katıldığı Cumhuriyet

²⁰⁴ B. Kalsın, a.g.e. s. 513.

mitingleri bu hassasiyeti yansıtmaktadır. Yılın en önemli olayı, Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt imzalı, hükümete uyarı niteliğinde bir bildirinin 27 Nisan 2007 gecesi Genelkurmay'ın web sayfasından yayınlanmasıdır. Dönemin ruhuna uygun olarak askerin mesajının basılı olarak değil de internet üzerinden yayınlanması nedeniyle e-muhtıra (elektronik muhtıra) adı verilen uyarı mektubu, siyasette ve kamuoyunda derin sarsıntılara neden olmuştur. Gerilimin nedeni, eşi türbanlı Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Ak Parti hükümeti tarafından Cumhurbaşkanlığına aday gösterilmesidir. Muhalefet partileri, AK Parti iktidarı altında cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmaması için erken seçim istemektedir. 12 Nisan 2007'de Genelkurmay Başkanı Büyükanıt karargahta bir basın toplantısı düzenlemiş, cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili şu konuşmayı yapmıştır:

*“Biz hem cumhurbaşkanımızın hem de aynı zamanda başkomutanımızın Silahlı Kuvvetler ve Türk milletinin sahip olduğu cumhuriyetin temel değerlerine, anayasamızda ifadesini bulan laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti idealine, devletin üniter yapısına bağlı ama sözde değil özde, bunu davranışlarına yansıtacak bir cumhurbaşkanının oraya seçileceğine olan inancımı belirtmek istiyorum.”*²⁰⁵

Hürriyet gazetesi Büyükanıt'ın açıklamalarını 13 Nisan günü manşetten tam metni yayımlayarak duyurmuştur. Milliyet aynı gün “Söze değil öze bak” manşetini atarken, Vatan “Genelkurmay Başkanının Cumhurbaşkanı tarifi” üst başlığıyla, “Sözde değil özde laik Başkomutan” manşetiyle çıkmıştır. Emin Çölaşan 13 Nisan tarihli “Büyükanıt daha ne desin” başlıklı yazısında toplantıya katılıp Genelkurmay Başkanına iki soru yönelttiğini belirtmiştir. Çölaşan “Büyükanıt'ın mesajı iki cümle idi: Cumhuriyet rejimine ve ilkelerine sözde değil, özde bağlı birinin seçilmesi gerektiğine inanıyoruz. Umut ediyoruz.” demiştir. Oktay Ekşi “Genelkurmay Başkanlığı, cumhurbaşkanlığına ‘sözde değil özde’, cumhuriyet ilkelerine bağlı bir kişinin gelmesini istemiştir. Konunun muhatapları bunu iyi algılamalıdır.” yorumunu yapmıştır. 14 Nisan günü ilk Cumhuriyet mitingi Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD) ve Atatürkçü Düşünce Derneği'nin (ADD) önderliğinde, Ankara'da, Tandoğan meydanında yapılmıştır. Organizatörleri eylemin bir milyonu aşkın katılımı cumhuriyet tarihinin en büyük mitingi olduğunu açıklamıştır.

²⁰⁵ Hürriyet, 12 Nisan 2007.

Katılımcılar “Türkiye laiktir, laik kalacak” sloganları atarak Anıtkabir’e yürümüşür. Miting ertesi gün anaakım medyada manşetten ve birinci haber olarak kullanılmıştır. Haber Hürriyet’te “Türkiye tarihinin en büyük mitingi dün Ankara’da gerçekleştirildi” başlığıyla sürmanşetten verilmiştir. Cumhuriyet “Ulusal uyanış” manşetiyle sunmuştur. Posta’nın “Silahsız kuvvetler” manşeti 28 Şubat’a gönderme yapmaktadır. Başbakan Erdoğan mitingi “Bindirilmiş kıtalar” olarak tanımlamıştır.

24 Nisan gühü Başbakan Erdoğan cumhurbaşkanı adaylarının Abdullah Gül olduğunu açıklamıştır. Genelkurmay Başkanının “Sözde değil özde laik” diyerek seçimine karşı çıktığı Gül, Cumhuriyet mitinglerine rağmen partisi tarafından aday gösterilmiştir. Tarihe e-muhtıra olarak geçecek Genelkurmay bildirisi, Gül’ün adaylığının TBMM’de oylandığı fakat seçilemediği gün gelmiştir. 27 Nisan 2007 gecesi saat 23.20’de Genelkurmay Başkanlığı sitesinde “Basın açıklaması” başlığıyla yayınlanan açıklamada şöyle denilmektedir:

*"Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki; Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir."*²⁰⁶

Hürriyet gazetesi e-muhtırayı “Gece yarısı açıklaması” manşetiyle duyurmuştur. Sansasyondan uzak bir dille kaleme alınan haberde “Türkiye’yi kilitleyen seçimin ardından Genelkurmay Başkanlığı gece yarısı sürpriz laiklik açıklaması yaptı.” denilmektedir. Milliyet “Genelkurmay’dan sert açıklama”, Cumhuriyet “Askerden açıklama”, Vatan “Gece yarısı bildirisi”, Akşam “Gece yarısı laiklik uyarısı”, Posta “Laiklik muhtırası”, Tercüman “Genelkurmay’dan gece yarısı bombası: Bu bir muhtıra”, Sabah “Gece yarısı bildirisi”, Güneş “Gece yarısı muhtırası” manşet ve sürmanşetleriyle çıkmıştır. Hürriyet yazarları 29 Nisan tarihli yazılarında e-muhtırayı destekleyen yorumlarda bulunmuştur. Gazetenin GYY Ertuğrul Özkök “Durumdan vazife çıkarıyorum” başlıklı yazısında “...o bildiride

²⁰⁶ Hürriyet, “Genelkurmay’dan çok sert açıklama”, 29 Nisan 2007.

savunulan görüşler, toplumun önemli bir bölümü tarafından paylaşılmaktadır.” demektedir. Oktay Ekşi e-muhtırayı “Son çare” başlıklı yazısında “Saf hukuk açısından bakınca Genelkurmay’ın açıklamasını savunmak mümkün değil” diyerek eleştirmiş fakat dolaylı yoldan desteklemiştir. Emin Çölaşan “Muhtıra” başlıklı yazısında “Asker devreye girdi. 27 Nisan sürecini başlatıp, milyonlarca insanımızı rahatlatmış” iddiasında bulunmuştur.

E-muhtıraya diğer gazete yazarları da destek vermiştir. Sabah yazarı Yılmaz Özdil “İçtima” başlıklı yazısında “Hala deniyor ki, bundan sonraki adım ne olur? Bundan sonraki adım tank olur. Gücüm var diye dayatırsan, gücü olan sana dayatır. Kaçınılmaz budur.” demektedir. Özdil’in yazısına seçtiği başlık da askeri bir hareket öncesi yapılan hazırlığın adı olarak dikkat çekmektedir. Milliyet yazarı Fikret Bila “Askerin açıklamasının nedenleri ve hedefleri” başlıklı yazısında “TSK’nın laiklik konusunda taraf olduğu, gerektiğinde tavrını ve davranışını açık ve net biçimde ortaya koyacağı ve kanunla kendisine verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusunda sarsılmaz kararlılığını muhafaza ettiği” yorumunu yapmıştır. Hükümet bildiriye üzerine almış ve sözcü Cemil Çiçek bir basın açıklaması yaparak hükümetin de laiklikten yana olduğunu belirtirken, Genelkurmay Başkanı’nın Başbakan’a bağlı, görevleri itibarıyla Başbakan’a karşı sorumlu olduğunu hatırlatmıştır. Genelkurmay’ın web sayfasına konulan bildiri, biçim ve içerik yönünden ordunun sivil iktidara uyarısı olarak tanımlanabilecek yeni bir muhtıra olarak nitelenmiştir. İnternet üzerinden yayınlanması nedeniyle e-muhtıra olarak kayıtlara geçen açıklama karşısında anaakım medyanın sivil hükümet ile ordu arasında aldığı tutum, önceki askeri müdahaleler sonrası tavırlarıyla örtüşmektedir. Dikkat çekici olan, başta Hürriyet olmak üzere medyanın ordudan gelen mesajlara karşı hassasiyetinin yüksekliğidir. Daha bir gün önce sivil siyasetin parçası olarak normal bir işleyiş içindeki medya, askerin mesajına yüksek bir dikkatle olumlu yanıt vermektedir. Hürriyet’in hemen tüm yazar kadrosuyla birlikte askerden gelen mesajı onun istediği anlam ve içerikte çerçevelememe yaparak, hükümete iletme çabasında olduğu görülmektedir. Türk medyasının ordu-iktidar ilişkilerinde konumlandığı pozisyon, demokrasiyi savunma ve koruma odaklı kamusal misyonuna aykırıdır.

2.8. 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Medyanın Tutumu

15 Temmuz 2016 gecesi TSK içinde kendilerini Yurtta Sulh Konseyi olarak tanıtan bir cunta adına TSK resmi internet sitesine konulan ve TRT'den okunan bildiriyle ordunun yönetime el koyduğu, ülkede sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı konulduğu duyurulmuştur. Darbe girişimi kamuoyuna televizyonlar kanalıyla son dakika uyarısıyla verilen, bir grup askerin Boğaziçi köprüsünden geçişleri kestiği görüntülerle yansımıştır. TBMM binasına 50 milletvekili içeride bulunduğu sırada savaş uçakları tarafından ateş açılmış, Cumhurbaşkanlığı sarayına da bombalama girişiminde bulunulmuştur.

Kalkışmacı askerlerin Muğla Marmaris'te bir otelde bulunan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a suikast hazırlığında olduğu öne sürülürken, Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar, Genelkurmay 2'inci Başkanı Yaşar Güler, KKK ve Jandarma genel komutanı ile Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Fahri Kasırga'nın rehin alındığı bildirilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan darbe girişimi gecesi CNN Türk'e Ankara temsilcisi Hande Fırat kanalıyla FaceTime'dan bağlanarak halkı darbeye tepki göstermek için meydanlara ve havalimanına çağırmıştır. Çağrının ardından İstanbul ve Ankara'da sokağa çıkan vatandaşlar darbe karşıtı gösteriler düzenlemiş, kalkışmacı askerlerin mevzilendiği yerlerde askerlerle karşı karşıya gelmiştir. 16 Temmuz sabahı, TSK ve polisin düzenlediği operasyonlar sonucu darbe girişimi bastırılmıştır. Olaylarda 104'ü darbeci asker olmak üzere 300'ü aşkın kişinin hayatını kaybettiği, bin 491 kişinin yaralandığı, 8 bin 36 subay ve askerin gözaltına alındığı açıklanmıştır. Toplam gözaltı sayısı 22 Temmuz itibarıyla 10 bini bulmuştur.²⁰⁷

Darbe girişiminin, AK Parti iktidarının gizli koalisyon ortağı olduğu öne sürülen, 12-26 Aralık 2013 yolsuzluk operasyonlarının ardından hükümetle işbirliği sona eren Fethullah Gülen Cemaati destekli olduğu öne sürülmüştür. Cemaat üyesi oldukları öne sürülen asker, siyasetçi ve sivil binlerce kişi hakkında anayasal düzene karşı işlenen suçlar kapsamında yer alan, “cebir ve şiddet kullanarak TBMM ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini kısmen veya

²⁰⁷ Wikipedi, “15 Temmuz Darbe Girişimi”, (Çevrimiçi)
https://tr.wikipedia.org/wiki/15_Temmuz_Darbe_Giri%C5%9Fimi#:~:text=Olaylar%20sonucunda%20104'%C3%BC%20darbe,ile%20birlikte%2010%20bini%20buldu. 12 Eylül 2022.

tamamen yapmasını engellemeye teşebbüs”, TC Anayasası'nın öngördüğü düzeni ortadan kaldırmaya veya bu düzen yerine başka bir düzen getirmeye teşebbüs”, “halkı, TC hükümetine karşı silahlı isyana tahrik” ve “Cumhurbaşkanına suikast” suçlamalarıyla soruşturma başlatılmıştır. Takip eden dönemde açılan davaların büyük bölümü mahkumiyetle sonuçlanmıştır. 21 Temmuz 2016 tarihli MGK toplantısı sonrasında TBMM tarafından, iktidar milletvekillerinin çoğunluğuna dayanılarak önce üç ay süreli olağanüstü hal ilan edilmiş, bu olağanüstü hal durumu süre bitimiyle birlikte, iki yıl süreyle uzatılmıştır. Nisan 2018 itibarıyla 160 bin kişinin gözaltına alındığı, FETÖ/PDY (Fethullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması) suçlamasıyla 50 bin kişinin tutuklandığı, 152 bin kamu personelinin görevlerinden ihraç edildiği bildirilmiştir. Darbe girişimini izleyen dört yıllık sürede 289 dava açılmış, karara bağlanan 275 davada toplamda 4 bin 130 sanık hüküm giymiştir. 15 Temmuz, “Demokrasi ve Milli Birlik Günü” adıyla 2017 tarihinden itibaren resmi tatil ilan edilmiştir. 15 Temmuz olayları, 12 Eylül 1980’den sonra askerin fiili olarak sokağa çıktığı ve çatışmalara girdiği bir darbe girişimi olarak kayıtlara geçmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan darbeye ilgili şunları söylemiştir:

*"Ne yazık ki silahlı kuvvetlerimizin mevcut olduğu bir hareketlilik oldu. Bunun neticesinde de TSK'nın içindeki bir azınlık, ülkemizin birliğini, beraberliğini, bütünlüğünü hazmedemeyen, kabullenemeyen bu grup, paralel devlet yapılanmasının ta kendisiydi ve bu yapılanma 40 yıllık bir sürecin neticesinde TSK'nın içinde de emniyet teşkilatımızda da, devletin diğer kurumlarında da kendine yer bulmuş ve bugünlere kadar gelmiştir."*²⁰⁸

Erdoğan'ın aynı konuşmada sarf ettiği “Bu hareket bize Allah'ın bir lütfudur” ifadesi, darbe girişiminin hemen ardından OHAL ilan edilmesi ve cemaat destekçilerinin yanı sıra hükümete muhalif kesimlere yönelik operasyon ve memuriyetten çıkarmalar nedeniyle kamuoyunda ve muhalefet çevrelerinde tartışmalara neden olmuştur. 24 Temmuz 2016 akşamı Habertürk'te canlı yayına katılan M.Ü. İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Nurşen Mazıcı'ya darbe girişimiyle ilgili görüşü sorulmuştur. Mazıcı, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın güvenlik

²⁰⁸ “Erdoğan İstanbul’da açıklama yaptı”, **DW**, 16 Temmuz 2016, (Çevrimiçi)
<https://www.dw.com/tr/erdogan-istanbulda-aciklama-yapti/a-19403922>, 6 Nisan 2021.

sağlanmadan halkı sokağa çağırmasının yanlış olduğunu belirterek “O gece ölenlerin hepsinin canı, en az Tayyip Erdoğan’ın canı kadar değerlidir” ifadelerini kullanmıştır. Mazıcı “15 Temmuz askeri darbe değildir. Bu olay kime yaradı ise fail odur” demiştir. Prof. Mazıcı stüdyoda bulunan kişilerle giriştiği şehit tartışması sonrası programa reklam arası verilerek yayından alınmıştır.

Ana muhalefet partisi CHP’nin lideri Kemal Kılıçdaroğlu 15 Temmuz’da yaşananları “kontrollü darbe girişimi” olarak nitelemiştir. Hükümetin darbeden önceden haberi olduğunu öne süren Kılıçdaroğlu, AK Parti’nin “demokratik parlamenter sistemi yok etmek için 15 Temmuz girişimini fırsat bildiğini”²⁰⁹ öne sürmüştür. CHP’li üç milletvekili 15 Temmuz darbe girişimiyle ilgili “Öngörülen, önlenmeyen ve sonuçları kullanılan kontrollü darbe” başlığını taşıyan bir rapor hazırlamıştır. Daha önceki darbe süreçlerinden farklı olarak 15 Temmuz’da kitleler yeni medya olanakları ve sosyal ağlar sayesinde, pasif izleyici olmaktan çıkmıştır.²¹⁰ Vatandaşlar 15 Temmuz gecesi, sosyal medya sayesinde tepkisini anlık olarak verebilmiş, örgütlenmiş ve eyleme geçebilmiştir. Sıradan vatandaşların sokağa çıkarak tankların önüne geçmesi, Türkiye’nin farklı illerinde kışlaların kapılarında toplanarak askeri araçların geçişini durdurması gibi eylemler darbenin yarım kalmasında etken olmuştur. Daha önceki darbe ve müdahalelerin hiçbirinde böyle bir sivil direnişle karşılaşmamıştır.

15 Temmuz darbe girişimine katılan bir grup asker Hürriyet gazetesi ve gruba ait yayınların bulunduğu binaya baskın düzenlemiş, gazetenin baskısı engellenmiştir. Silahlı darbeciler birkaç saat sonra girişimin akamete uğraması üzerine binayı terk etmiş, gazete sayfaları tamamlanarak basılmıştır. Anaakım medya ve alternatif medyanın büyük bölümü 15 Temmuz darbe girişiminin karşısında durmuş, darbe karşıtı yayınlar günlerce devam etmiştir. Hürriyet gazetesi darbe günü “Cuntadan kanlı kalkışma” sürmanşeti, “Darbeye geçit yok” manşetiyle çıkmıştır. “İşte silah zoruyla engellenen birinci sayfamız” anonslu birinci sayfanın manşet altında “Darbe

²⁰⁹ “Kılıçdaroğlu: 15 Temmuz kontrollü darbe girişimidir”, **BBC News/Türkçe**, 3 Nisan 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39478777>, 6 Nisan 2021.

²¹⁰ Lale Dünder, “Yeni Medya ve Siyasal Katılım: 15 Temmuz Örneği”, **Başkent Üniversitesi, Akademik Bakış**, Sayı 22, Yaz 2018, s. 23.

girişiminin başlamasından kısa süre sonra Türkiye'nin dört bir yanında sokaklara dökülen vatandaşlar tankların, askerlerin önüne geçti" denilmektedir. Gazetenin ilk sayfasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbe gecesi CNN Türk temsilcisinin telefonuna bağlandığı cep telefonu fotoğrafına da yer verilmiştir. Milliyet gazetesi "Olağanüstü gece" sürmanşeti ve Erdoğan'ın halkı meydanlara çağırdığı "Darbeciler başarılı olamaz" manşetiyle çıkmıştır. Vatan gazetesi "Bedelini ağır ödeyecekler", Posta "Yaşasın demokrasi", Sabah "Fetöcü darbeye milli irade tokadı", Sözcü "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir", Habertürk "Demokrasiden taviz yok", FETÖ destekçisi olduğu gerekçesiyle el konulup sahiplik ve yönetim yapısı değiştirilen Zaman gazetesi "Kanı bozuk alçaklar" manşetini atmıştır. Cumhuriyet, darbe girişimine karşı "Askeri ya da sivil her darbeye karşı çözüm demokraside" manşetiyle çıkmıştır. Spotta "Ne askerin tankı, tüfeği, ne AKP'nin Anayasayı yok sayması" denilmektedir. Medya önceki askeri müdahalelerden farklı olarak girişim aşamasında kalan darbeye açıkça tavır almıştır. Olağanüstü hal ilan edilmesinin ardından çıkarılan 20 kanun hükmünde kararname (KHK) ile çok sayıda kamu çalışanı tasfiye edilmiş, güvenlik güçleri, siyasetçiler, kamu çalışanları, akademisyenler, gazeteciler ve yargı mensuplarının da içerisinde bulunduğu binlerce kişi gözaltına alınmıştır. Ülkenin kararnamelerle yönetildiği bu süreçte iktidar OHAL yoluyla muhalefeti sindirmeye çalışmakla suçlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANAAKIM HÜRRİYET GAZETESİ BAĞLAMINDA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Türkiye’de anaakım medyanın öncüsü Hürriyet gazetesidir. Gazete resmi ideolojiye sadık kalmakla birlikte, mevcut demokrasi deneyimi gereği sadece iktidara karşı değil, muhalefete de asgari düzeyde mesafeli durmayı başarmış, eleştirel bir dil, bol fotoğraf, kısa ve anlaşılır haber politikasıyla geniş kitlelere ulaşarak basında kitleselleşmenin önünü açmıştır. Bu bölümde Hürriyet gazetesinin kuruluşu ve gelişimi, çok partili hayata geçişle birlikte ele alınacaktır. Türkiye’de anaakım medyayı incelerken, anaakımın temel özelliği olan kitleselleşme boyutu nedeniyle, Hürriyet gazetesinin yayınlanmaya başladığı 1948 tarihini başlangıç almak gerekmektedir. Bu bölümde Türk basınının amiral gemisi Hürriyet’in tarihçesi, sivil ve askeri iktidarlar karşısındaki tutumu, halkla kurduğu ilişkiler, sosyal ve siyasi etki alanı, nihayetinde basın özgürlüğüne katkısı eleştirel yaklaşımla ele alınacaktır. Hürriyet’in tarihi, onun her kesimden geniş kitlelere ulaşan gözcülüğü ve kayıt altına alma özelliğinden dolayı bir yönüyle Türk siyasi yaşamının da tarihidir. Çalışma gazetesinin kuruluşundan bugüne Türk siyasi yaşamındaki önemli kırılmalar eşliğinde devam edecek, Türkiye’de ana akım medyanın sona erdiği görüşü, Hürriyet’in son satışı çerçevesinde tartışılacaktır. Hürriyet özelinde anaakım medyanın doğuşu, gelişimi, sermaye değişimi, siyasi iktidarlar ve ekonomik güç odakları karşısında sergilediği tutumların sonucu olarak nihayetinde ortadan kalktığı tezi, çalışmanın araştırma dizgesini oluşturmaktadır.

3.1. Hürriyet Gazetesinin Tarihçesi

Demokrasiye geçiş döneminin önde gelen olaylarından biri de Hürriyet gazetesinin, kitlesel gazeteciliğin Batılı anlamda tüm özelliklerini taşıyan bir anlayışla 1 Mayıs 1948 tarihinde yayın hayatına başlamasıdır. Hürriyet, bol fotoğraf kullanımı, haber şekli ve üslubuyla; öykündüğü Batılı gazeteler gibi anaakım medyanın tüm özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Gazete Sedat Simavi’nin imtiyaz sahibi olarak çıkardığı 69’uncu yayındır. Gazetenin çıkmasında İkinci Dünya

Savaşı sonrası çift kutuplu hale gelen dünya siyasetinde Türkiye'nin ABD ve müttefiki Avrupa'ya, kapitalist bloğa yaklaşmasının payı büyüktür. Örnek alınan gazetecilik, Batılı anlayışta her kesime hitap edecek, görsel malzemesi bol, çok satan, popüler gazeteciliktir. Haber gazeteciliği de Hürriyet ile başlamış, onu Milliyet'in kuruluşu izlemiş, bu yeni gazetecilik anlayışına uyamayan Akşam, Tanin ve Vakit gazeteleri kapanmıştır.

Tarihi özgürlük mücadelesiyle geçmiş Türk basınında, çeşitli tarihlerde Hürriyet adıyla beş ayrı gazete yayınlanmıştır. İlki Namık Kemal ve Ziya Paşa tarafından 29 Haziran 1868'de, Londra'da çıkarılmıştır. 78'inci sayıdan itibaren aynı adla Cenevre'de yayınlanan Hürriyet, Türk gazeteciliğinin ilk örneğidir aynı zamanda. Osmanlı Padişahı İkinci Abdülhamit'in istibdat yönetimine sert bir muhalefet yürütmüştür. Osmanlı devleti milliyetçilik rüzgarlarıyla ortaya çıkan bağımsızlık hareketleri sonrası parçalanma sürecine girmiştir. Bu dönemde Hürriyet gazetesi Türkçenin sadeleştirilmesini, eğitim ve öğretimde reforma gidilmesini, borçlanmanın durdurulmasını, yetkin devlet adamları yetiştirilmesini savunmaktadır. Gazetenin yayını 22 Haziran 1870 tarihinde çıkan 100'üncü sayısı ile sona ermiştir.²¹¹ Aynı isimle on beş günlük bir gazete Civanpir tarafından Londra'da, 1893-1894 tarihleri arasında yayınlanmıştır. Üçüncü Hürriyet gazetesi şair Cenap Şahabettin tarafından İstanbul'da, 1908-1909 tarihleri arasında günlük olarak yayınlanmıştır. Girit Cemiyeti Osmaniyesi'nden Ali İffet Giridi'nin 1908-1911 tarihleri arasında çıkardığı Hürriyet dördüncü gazetedir. Simavi'nin Hürriyet'i Türk basın tarihinde aynı adla çıkarılan beşinci gazetedir. Hürriyet gazetesinin kuruluşu ve gelişimini incelemeyen önce DP iktidarıyla fiili olarak başlayan çok partili dönem, basın politikaları ve basının genel görünümüne göz atmak gerekmektedir.

3.1.1. Sedat Simavi'nin Basın Faaliyetleri

Sedat Simavi gazeteciliğe 1916 yılında Feridun Kandemir ile birlikte çıkardığı Hande adlı haftalık mizah dergisiyle başlamıştır. "Gülümseme" anlamına gelen derginin Türkçe-Almanca yayımlanması, Osmanlı devletinin aynı yıllarda Almanya ile savaş müttefiki olmasıyla bağlantılıdır. Dergideki karikatürleri Simavi

²¹¹ Erdoğan Tokmakçıoğlu, **Türk Basın Tarihi**, Ankara, İsim, 2011, s. 122.

çizmektedir. Simavi ikinci dergisini Diken adıyla 1918’de, savaşın bitimiyle birlikte çıkarmıştır. (Torunu Harun Simavi yıllar sonra Diken adıyla hala faal olan bir internet gazetesi yayınlamaktadır.) Mizah dergisi Diken’in ardından kadın ve salon dergisi İnci’yi, sonra çocuk dergisi Hacı Yatmaz’ı çıkaran Simavi, 8 Temmuz 1920’de, işgal İstanbul’unda Dersaadet adlı günlük gazeteyi yayınlamaya başlamıştır. Gazete işgal yönetiminin sansür baskısı altında 127’inci sayıyla yayınına son vermiştir. Sedat Simavi’nin ikinci günlük gazetesi Payitaht’tır. Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkarak Kurtuluş Savaşı’nı başlattığı günlerde piyasaya çıkan gazete, milli mücadeleyi desteklemiştir. Savaş günlerinde Atatürk’ün resmini basan gazete ağır sansüre dayanamayarak 54’üncü sayının ardından kapanmıştır. Simavi İstanbul’un tek dergisi Güler yüz’ü ve Hanım, Yeni İnci, Resimli Gazete, Yıldız Doğarken, Meraklı Gazete, Yeni Kitap, Arkadaş, Bravo gazete ve dergilerini çıkarmıştır. Haftalık Resimli Gazete yazıdan çok resmin yer aldığı siyasi bir gazetedir.

Harf Devrimi’nin (1928) ardından dergi ve gazete yayınına son veren Simavi, Bab-ı Ali’ye 1933’te Yedigün dergisiyle geri dönmüştür. 54 bin satan ve 18 yıl kesintisiz yayınlanan Yedigün’ün ardından Karagöz, Karikatür, Model, Yeni Ev Doktoru adlı dergileri piyasaya süren Simavi’nin kafasında öteden beri günlük, çok satan bir gazete projesi bulunmaktadır. Hürriyet gazetesi bu düşünsel hazırlığın ürünüdür. Simavi’nin idealindeki günlük gazete Hürriyet’i kuruncaya dek, 20 yaşından başlayarak birçok gazete ve dergi çıkarıp kapattığını hatırlatan Nail Güreli, tüm bu çabaları Hürriyet’e hazırlığın “laboratuvar çalışması” olarak nitelemektedir. Simavi basın faaliyetlerini sürdürürken egemen iktidar ve güç odakları karşısında bağımsız kalmak için kendi maddi kaynaklarını yaratmıştır. Basın faaliyetlerini yürütürken mizah yazıları ve haber vermenin yanında fotoğraf, illüstrasyon ve karikatür gibi görsel malzeme kullanarak halkın dikkatini çekmeyi ve geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır. Bir dönem öğretmenlik de yapan Simavi’nin gazetecilik anlayışında basın faaliyetleri kitleler için eğitici ve öğretici bir misyona sahiptir.

Sedat Simavi, basına devlet yardımına karşı çıkan tutumuyla bağımsız gazeteciliğin öncü isimleri arasında yer almıştır. Necati Zincirkıran’ın Sedat Simavi ile ilgili aktardığı bir detay bu yönüne ışık tutmaktadır. Harf Devrimi sonrası ülkedeki gazeteler Latin alfabesine geçişle birlikte yeni düzene uymakta ekonomik

olarak da zorlanmıştır. Hükümet gazete ve dergilerin yeni düzende okur yitirdiği için pek çoğunun batma noktasına gelmesi üzerine parasal yardım kararı almıştır. Simavi o dönem Hanım, Yeni İnci, Hacı Yatmaz dergilerini ve Resimli Gazete'yi çıkarmaktadır. Tirajı 44 bine ulaşan gazete, Latin alfabesine geçiş sonrası büyük tiraj kaybı yaşayarak ekonomik sıkıntıya düşmüştür. Gazete sahiplerinden sadece Sedat Simavi teklif edilen devlet yardımını kabul etmemiştir. Yardımın reddedilişi hükümetin dikkatini çekmiş, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Simavi'nin ret nedeninin araştırılmasını talep etmiştir. Gazetenin 10 yıl genel yayın yönetmenliğini yapan Necati Zincirkıran anılarında, Hürriyet'in orta ve alt sınıf toplumu hedefleyen haber anlayışını Simavi'nin ağzından aktarmıştır. Gazetede Simavi'nin yazdığı baş makale köşesinin adı Düdüklü Tencere'dir. Dönemin başyazarları bu ifadeyi çok avam bulmuş, Simavi eleştirilere şöyle yanıt vermiştir:

*"Ben yazılarımı dostlarım için yazmıyorum ki. Benim okuyucum Samsun'daki seyyar satıcı, İzmir'deki köfteci, Adana'daki öğretmen ve tapu memuru, İstanbul'daki şoför, Sirkeci'deki tramvay ve otobüs bekleyen insanlar. Yazabildiğim, konuşabildiğim dildir. Ben baş makalemi ve gazetemi köyün kahvesine, memleketin ve dünyanın meselelerini de ev kadınının mutfağına kadar götürmek istiyorum. Hedefim budur. Bunu başaracağım."*²¹²

Sedat Simavi çok partili hayata geçiş sürecinde kuruluşuna öncülük ettiği Gazeteciler Cemiyeti'nin başkanlığına getirilmiştir. Hürriyet'i 1 Mayıs 1948'de yayınlamaya başlayan Simavi, "Bu Gazete"²¹³ başlıklı sunuş yazısında "Hürriyet'in bütün kuvveti yalnız kendi maddi imkanlarına dayanarak çıkabilmesindedir. Bundan dolayı da kimseyi gücendirmekten korkmayacak ve kimseyi memnun bırakmak kaygısını gütmeyecektir." demektedir. Bu sunuşun yanı sıra ilk sayı için dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve muhalefet lideri Celal Bayar'dan birer makale istenmesi ve yayımlanması gazetenin izleyeceği tarafsız çizgiye işaret etmektedir. Gazetenin ilk sayısında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yazısı fotoğraflı olarak sağ sütunda, Başbakan Celal Bayar'ın fotoğrafı ve makalesi de sol sütunda eşit puntolarla yayımlanmıştır. Yazarlarının düşünce çeşitliliği de dikkat çekicidir ve

²¹² Necati Zincirkıran, **Hürriyet ve Simavi İmparatorluğu**, İstanbul, Gençlik, 1994, s. 14.

²¹³ **Hürriyet**, 1 Mayıs 1948.

Simavi bu çok sesli yapıya her zaman önem vermiştir. Gazetenin yazarları arasında Adnan Adıvar, Halide Edip Adıvar, Hüseyin Cahit Yalçın, Refik Halit Karay, Rıza Tevfik gibi isimler bulunmaktadır. Gazetenin ilk sayfasında yurtiçi ve yurtdışı haberler, Simavi'nin Hürriyet imzasıyla yazdığı köşe yazısı, foto röportajlar ve fotoromanlar yer almaktadır. Fotoğraf Simavi için verilen haberin doğruluğunu gösteren bir kanıt niteliğindedir. Olayı gözleriyle gören halkta, gazeteye güveni inşa eden bir unsurdur fotoğraf. Simavi'nin Hürriyet'ten önce yayınladığı Resimli Gazete ve Meraklı Gazete örneklerinde olduğu gibi fotoğraf okurun haberi anlaması için de önemli etkindir. Gazete çıkar çıkmaz tirajı ortalama 30 binin üzerinde tutunmuştur. 1950'de 80 bin, 3 yıl sonra 148 bin tiraja ulaşmıştır Hürriyet. Gazetenin kuruluş günlerinde Yahudi sermayesiyle kurulduğuna dair dedikodular yapılmaktadır. Dedikodunun kaynağı, Simavi'nin Hürriyet'i kurmadan önce ABD'den sipariş ettiği baskı makinesinin Burla Biraderler acentası aracılığıyla getirilmiş olmasıdır. Ankara Gazeteciler Cemiyeti kurucusu ve ilk başkanı, DP'den 1954 ve 1957'de iki dönem milletvekilliği yapan Cumhuriyet gazetesinin Ankara temsilcisi Mekki Sait Esen iddia sahiplerinden biridir. CHP'nin, yayın organı Ulus gazetesi için Burla Biraderler'den matbaa sipariş ettiğini belirten Esen, Biraderler'in aldıkları maddi destekle iki matbaa makinesi ithal ettiklerini, ikinci matbaayı getirme amacının, basın sektörüne girmek olduğunu, Yahudi oldukları için ırkçılığın ve Yahudi düşmanlığının dorukta olduğu o günlerde buna cesaret edemeyip, tanıdıkları ve o günlerde işsiz olan Sedat Simavi ile anlaştıklarını öne sürmektedir.²¹⁴ Esen, "Matbaayı emrine verdiler. Simavi o döneme göre büyük sayılan harcamalarla örgütlenmeye gitti, kadrolar yaptı. Simavi'nin bu harcamayı yapacak gücü yoktu, olamazdı. A'dan Z'ye kadar Burla Biraderlerle inşa etti tartışmaları bir yana, Hürriyet'in doğuşu böyle oldu." iddiasında bulunmuştur.

Sedat Simavi bu iddialara çok sert tepki göstermiştir. 11 Aralık 1949 günü gazetede "Mecburi Bir Açıklama" başlığı altında Yahudi sermayesi iddialarına yanıt vermekte, "Ben yüzde yüz su katılmamış Türk oğlu Türküm" demektedir.²¹⁵ Bu dedikoduları hükümetin yeni bir gazete, diğer gazetelerin de rakip istemediği için

²¹⁴ A. Kahraman, a.g.e., s. 131.

²¹⁵ İ. Barutçu, a.g.e., s. 37.

çıkardığı öne sürülmüştür. Öte yandan Ulus gazetesi için Bursa Biraderler'in ithal ettiği ilk matbaa makinesi de 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Hürriyet'in Ankara baskısını yapmıştır. Ulus'un basıldığı makine DP hükümetinin CHP'nin malvarlığına el koyma kararıyla birlikte hazineye devredilmiş, 27 Mayıs'tan sonra sahibine iade edilmiştir. Cüneyt Arcayürek ikinci matbaa olayını şöyle anlatmaktadır:

*"Hürriyet Ankara'da baskı yapmayı planlıyor ama o sırada devlette makine alabilmemiz için döviz bulunmuyordu. Plan, DP tarafından hazineye mal edilen, ancak ihtilalden sonra tekrar partiye (CHP) verilen rotatif baskı makinesinde Hürriyet'i basmaktı. İsmet Paşa ile görüşüm, uygun gördü, Hürriyet, Ankara'da Ulus'un rotatifinde basılmaya başlandı."*²¹⁶

Kısa süre sonra tirajı 100 bine çıkan Hürriyet bu başarısını logonun yanına bir Türk Bayrağı ekleyerek ilan etmiş, 10 gün sonra logonun altına "Türkiye Türklerindir" ifadesi eklenmiştir. Tüm bu açıklama ve logo değişiklikleri Simavi'nin, Yahudi söylemine karşı savunma mekanizması olarak değerlendirilmiştir. Kitle gazeteciliğinin öncüsü Hürriyet, haber gazeteciliği yaparken ülkedeki okuma yazma oranını da yükseltmiştir. 1946'da her bin kişiden 5.2'si gazete okurken, 1955'te nüfus artışına rağmen bu oran binde 28'e çıkmıştır.

3.1.2. Hürriyet'in Türk Basınına Getirdiği Yenilikler

Hürriyet gazetesi Türk basınına önemli yenilikler getirmiş, basındaki canlanma ve kitleselleşmenin öncüsü olmuştur. Öncelikle çok modern bir baskı makinesiyle işe başlayan gazete, görselliğin de öne çıkacağı baskı kalitesiyle daha çıktığı günden itibaren diğer gazetelerin önüne geçmiştir. İlk fotoromanı yayımlayan Hürriyet, ikinci yılında, 10 yazı dizisi ve seri röportaj, dokuz roman, bir resimli roman yayımlamıştır. Altı gün sekiz sayfa, Pazar günleri 12 sayfa çıkan gazete, özel günlere ilişkin ekler vermiştir. Hürriyet'in röportajı ve dizi yazıları önemseydiği 1951'de 43, 1953'te 56 dizi yazı ve röportajı yayımlamasıyla görülmektedir. O yıllarda romanların tefrika (günlük parçalar) halinde yayımlanması revaçtadır.²¹⁷ Hürriyet de 1951'de 10 romanı yayımlamıştır. Hürriyet'in basına getirdiği yeniliklerden biri,

²¹⁶ C. Arcayürek, a.g.e., s. 355.

²¹⁷ N. Güreli, a.g.e., s. 68.

spora basında ilk kez tam sayfa yer vermesidir. Ulusal bayramlarda, yılbaşında ve hafta sonları ekler veren gazete, Afrika, Amerika ve Japonya'ya, Hacca muhabir göndererek olayları ilk elden izleyip halka aktarmıştır. Olayların bizzat takibi ve görsellerle sunumu mesleğe güveni inşa eden en önemli unsurlardan biri olmuştur. Simavi'ye göre fotoğraf, verilen haberin kanıtı niteliği taşımaktadır.

Promosyonlar yaygın anlamda ilk kez bu dönem başlamış, bir Hürriyet okuruna çekilişle Skoda marka araba verilmiştir. Fotoroman serileri ilk kez Hürriyet'te yayımlanmış, tirajın artışında büyük rol oynamıştır. Hürriyet neredeyse hayatın her alanında varlığını göstermeye çalışmıştır. Anadolu'nun her köşesinde görünür olmuş, markalaşmıştır. Göçmenlere köy kampanyasını başlatmış, liseyi pekiyi ile bitiren öğrencilere hediyeler vermiştir. Kore savaşı için özel ek çıkarmıştır. Türk basınında ilk kez telefoto sistemi kurulmuştur. Bu çok önemli bir teknik ataktır. Merkeze herhangi uzaklıktaki olayların fotoğrafının çok kısa sürede yayına girmesini sağlayan bir sistemdir bu. Böylece olayları takipte hızlı hareket ederek rakiplerini geride bırakmıştır Hürriyet. Mahallelere otomatik gazete satış istasyonları kurulmuştur. İsrail-Mısır savaşına muhabir gönderilmiştir. Sesli haberler servisi ilk kez kurulmuştur. Resimli küçük ilanlar başlamıştır. Okurlar arası fotoğraf yarışmaları düzenlenmiştir. "Kısmet" adlı teknesiyle dünya turuna çıkan Sadun Boro'nun günlüğü yayımlanmıştır. Boro'nun dünya turu dönüşü adeta bir milli bayram görünümünde binlerce insan tarafından karşılanarak kutlanmış, sponsoru Hürriyet tirajına tiraj katmıştır.²¹⁸ İş göçünün yoğunlaştığı Almanya'da basılan ilk Türk gazetesi olmuştur. Hava durumunu vermeye başlayan gazete, Altın Mikrofon Yarışması düzenleyerek ses sanatçıları yetiştirmeyi amaçlamıştır. Anneler ve Babalar günü kutlaması Hürriyet'in yayınlarıyla bir gelenek haline gelmiştir. Anneler Günü'nün amblemi Tahsin Öztin tarafından çizilmiş, bu sembol topluma mal olmuştur. Bölge gazeteciliği Hürriyet öncülüğünde başlamıştır. Gazete önemli olaylarda yıldırım baskılar yapmıştır.

²¹⁸ Ümit Bayazoğlu, "Hürriyet 50 Yaşında", 1 Mayıs 1998, (Çevrimiçi) <https://core.ac.uk/download/pdf/38326674.pdf>, 26 Nisan 2021.

3.1.3. Hürriyet'in Türk Basınındaki Yeri

Hürriyet'in geniş kitlelere ulaşmasında modern baskı makinesinin, bol fotoğraf kullanımının, haber odaklı gazeteciliğin yanı sıra, haberlerin kısa ve öz, alt kültürden okuyucunun bile kolayca anlayabileceği bir dille kaleme alınmasının rolü büyüktür. Necati Zincirkıran Hürriyet'in tercih ettiği yazı diliyle ilgili şöyle demektedir:

*"Ona göre bir yayın her şeyden evvel kolay anlaşılabilir olmalı, haber ve yazılarda cümleler kısa ve konuşulan Türkçe kullanılarak yazılmalıydı. Fotoğraf iyi kadraj edilerek kullanılmalıydı. İyi bir fotoğraf bazen on bin kelimenin ifade ettiğinden daha çok etkili olabilirdi. Başlıklar ve resim altları o haber ve yazıyı okutabilecek önemli unsurlardı."*²¹⁹

Basın tarihçisi Nuri İnuğur, Sedat Simavi'nin Hürriyet gazetesini çıkarırken "halk için, halk içinde, halkla beraber" parolasıyla hareket ettiğini belirtmektedir. Simavi'nin gazetecilik anlayışında öne çıkan özellikler, konuşulan dili kullanması, çoğunluğun sorunlarını dile getirmesi ve yazılarını halkın konuştuğu Türkçe ile yazmasıdır.²²⁰ Hıfzı Topuz da Hürriyet'in çıktıktan kısa süre sonra basının bir numarası haline gelmesini çeşitli nedenlere bağlamıştır. Sedat Simavi gazeteciliğe ressamlıktan, desinatörlükten, karikatürcülükten geldiği için sayfa yapısına güzellik verebilen bir yönetici olmuştur. Hürriyet Kıbrıs sorununu ortaya atan ilk gazete olmuş, olaya sahip çıkmış, halkın duygularına seslenerek heyecan yaratmıştır. Kore savaşını da bir ekiple izleyen Hürriyet, okur kitlesini daha da büyötmüştür.²²¹ Kazaları, cinayetleri, heyecan yaratan olayları fotoğraflarla veren gazete, yaygın bayi örgütü yerine kendi öz dağıtım örgütünü kurmuştur. Böylece Hürriyet en çok satan gazete olmuştur. Necati Zincirkıran Hürriyet gazetesinin basında kitleselleşmenin öncüsü olarak getirdiği habercilik anlayışını şöyle dile getirmektedir:

"İnsanların iyilikleri, kötölükleri, mutlulukları, mutsuzlukları, doğumları, ölümleri, acıları, sevinçleri, başarıları, başarısızlıkları, çalışkanlıkları, tembellikleri, miskinlikleri, yarattıkları, yaptıkları, ürettikleri, tükettikleri, bozdukları, yenilikleri,

²¹⁹ N. Zincirkıran, a.g.e., s. 43.

²²⁰ M. Nuri İnuğur, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, İstanbul, Der, 1999, s. 224.

²²¹ H. Topuz, a.g.e., s. 175-176.

*hayal ettikleri ve gerçekleştirdikleri bizim haber tarifiimizin genel çevresini oluşturunuyordu."*²²²

Simavi'nin Hürriyet'ten önce çıkardığı 7 Gün dergisi ve Karagöz gazetesinde yazılar yazan Aziz Nesin onu "Bugünkü gazeteciliğimizin başlatıcısı, kurucusu" olarak nitelemektedir. Nesin, Demirtaş Ceyhun'a verdiği röportajda, "Dergicilikte, gazetecilikte çok paralar yemiş bir adamdır Sedat Simavi. Çok batmış, tecrübeli. Bu tecrübeye, bu başarıya kolay gelmemiş yani. Çok ev satmış, parasını bu uğurda yemiş, Bab-ı Ali'de ün yapmıştı." demektedir. Simavi'nin, "Yazarın hakkını Batılı anlamda ilk defa veren bir kapitalist" olduğunu söyleyen Nesin, "Basına birçok yazar yetiştirdi. Benim elime kalemi veren, profesyonel yazar yapan odur." ifadelerini kullanmıştır. Hürriyet gazetesi Türkiye'nin NATO'ya girmesi için büyük bir kampanya düzenlemiş, CHP'nin mallarına el konulmasına karşı çıkmış, DP Hükümetini uyarmıştır. Bu uyarı nedeniyle Dışişleri Bakanı, Sedat Simavi'ye karşı hakaret davası açmış, dava beraatla sonuçlanmıştır. Simavi 11 Aralık 1953 tarihinde vefat edince gazeteyi oğulları Haldun ve Erol Simavi çıkarmaya devam etmiştir. Gazete milliyetçi bir çizgi izlemiştir. Kore Savaşı'na gönderdiği muhabiri Hikmet Feridun Es'in asker kıyafetiyle yaptığı röportajlar dikkat çekmektedir. Hürriyet muhabiri Cüneyt Arcayürek gazetesi için "Hiçbir siyasal eğilime yanlı olmamak ilk ana ilkeydi." diyerek şunları söylemektedir:

*"Halka yakın, halkla birlikte, halkın nabzına göre, doğru haber anlayışını bütün gücüyle benimsemiş ve uygulamaktaydı. Sırası geldiğinde siyasal haberlere yoğun biçimde eğilirdi. Fakat siyasal haberleri o denli vurucu biçimde koyardı ki; yazdığı haber mutlaka, hemen her kesimde dalgalanmalara yol açardı. Örneğin, mezhep ayrılıklarını körüklediği bilinen bir Diyanet İşleri Başkanı 'Atatürkçüler Neredesiniz?' başlığı altında, benim yazdığım yorumsal yazıyı manşetten vermiş, o gün, o başkan gitmiş, yerine yenisi getirilmişti."*²²³

Gazete halkın ilgisini çekecek haberleri çok renkli bir şekilde sunmaktadır. Kısa haber, bol resim, spor, kadın, moda, sağlık ve magazine geniş yer veren Hürriyet, kısa, öz, anlaşılır bir halk Türkçesiyle geniş kesimlere ulaşmayı

²²² N. Zincirkıran, a.g.e., s. 146.

²²³ C. Arcayürek, a.g.e., s. 354.

başarmıştır. Bu özellikleriyle en çok satan gazete konumuna kısa sürede erişen Hürriyet, “Türk Basınının Amiral Gemisi” sıfatını kazanmıştır.

3.2. Hürriyet Gazeteciliği

Rutin haber takibi pasif gazeteciliği, özel haber üretmek aktif gazeteciliği ifade etmektedir. Halkın dikkatinden kaçmış, kaçırılmış ya da gizlenmiş bir olayı bütün unsurlarıyla ortaya çıkararak yapılan habere özel haber ya da gazeteci jargonuyla “atlatma haber” denilmektedir. Gazeteyi ve gazeteciyi rakiplerinin karşısında öne çıkaran, rutin haberi daha hızlı takip edebilmenin yanında, haber üretebilme kapasitesidir. Daha çok takip, daha çok satış, daha çok izleyici demektir. Öte yandan haber üretme ya da saklı kalan olayı ifşa etmenin de mesleki etik çerçevesinde inşa edilip sunulması büyük önem taşımaktadır. Haber üretme ile olay yaratma arasındaki ince çizginin korunması, o çizginin aşılmaması, gazetecilikte azami dikkat edilmesi gereken bir olgudur. Bu çizginin korunması da üretilen haberin çerçevelenme şekli, sunuş biçimi ve kullanılacak üslubun mesleki etik kurallarına sadık kalınmasıyla mümkün olacaktır. Eksik, manipülatif, kaynağı sorunlu, ayrımcı, hedef gösterici ve kışkırtıcı üslupla kaleme alınmış haber/yazı, mesleki etiğin ihlali anlamına gelecektir. Gazeteci veya gazete olay mı yaratır, yoksa olayları izler mi? Bu soruyu gazete ve gazeteci yerine basın ya da medyayı koyarak da sorabiliriz. Hürriyet eski GYY ve Gazeteciler Cemiyeti eski başkanı Nezih Demirkent, muhabirin, haberin öznesi yerine nesnesi haline gelmesini “Kamuoyu oluşturmayı kendine iş edinen gazeteciler var” tespitiyle eleştirerek şu analizi yapmaktadır:

*"Türkiye gazetesinden bir muhabirin, eline tüfek alarak bir Sırp'ı vurması, havalimanlarındaki güvenlik boşluğunu ifade etmek adına bir muhabirin yanında silahla uçağa binmesi, metruk binalara dikkat çekmek adına asılsız bomba ihbarı yapmak gibi, haberin unsurları içinde yer alan 'Kim?' sorusunun cevabı haberi yazan olursa fail haline geçer, iletişimci olmaktan çıkar, olayı yaratan haline gelir. Gazeteci duyduklarını, gördüklerini yazacak, aktif görev üstlenmeyecektir. Görevi olayları aktarmaktan ibarettir."*²²⁴

²²⁴ Nezih Demirkent, **Medya Medya**, İstanbul, Dünya, 1995, s. 30-31.

1990'lı yıllar gazetecilikte etik ihlallerin sıkça yaşandığı bir dönem olmuştur. Özellikle adli vakalar daha yargı önüne taşınmadan zanlılar devletin emniyet kurumu tarafından kamuoyuna suçlu olarak teşhir edilmekte, gazeteciler bu yargıyı haber adı altında medyaya taşımakta, zanlılar kamuoyunda peşinen mahkum edilmektedir. Bunda dönemin siyasi koşulları da önemli etkindir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki OHAL koşulları, emniyet güçlerinin takibini yaptıkları olaylarla ilgili başarılarını kamuoyunda ilan etmek adına şüphelilere yönelik, medya ile yakın ilişkide bulunarak teşhir etme davranışları, sansasyon ve tiraj odaklı editoryal duyarsızlık, bu etik ihlallerin zirve yapmasına neden olmuştur. Haber ve gerçek aynı şey değildir. Haberin işlevi, bir olaya dikkati çekmek ya da insanları bu konudan haberdar etmektir. Gerçeğin işlevi ise, gizli olguları gün ışığına çıkarmak, birbirleriyle ilişkilendirmek ve insanların hareket noktası olarak kabul edebilecekleri bir gerçeklik tablosu oluşturmaktır.²²⁵ Gazeteciliğin ilk yükümlülüğü gerçek haberdur. Sadakatle bağlı olacağı ilk mercii halktır. Gazeteciliğin özünde, gerçeği teyit etme disiplini yatar. Gazeteciler konu aldıkları kişilerden ya da olaylardan bağımsız kalmayı başarmalıdır.

3.2.1. Hürriyet ve Magazin Gazeteciliği

Cumhuriyet öncesinde magazin, basına ilk olarak dergiler aracılığı ile giriş yapmıştır. Bu kapsamda yayınlanan ilk magazin dergisi, 1908'de F. Sabri Duran ve U. Esat öncülüğünde çıkarılan Resimli Kitap'tır. 1908-1914 yılları arasında yayınlanan dergi kendisine resimli Avrupa gazetelerini rol model aldığını ilan etmiştir. Abdülhak Hamit, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif, Ahmet Haşim, Yakup Kadri gibi devrin önde gelen gazeteci ve edebiyatçıların yazarları arasında bulunduğu dergide, müzik, tarih, coğrafya, resim, spor, sosyoloji, tıp, fen bilimleri gibi alanların uzman isimleri tarafından yazılar fotoğraflar eşliğinde kaleme alınmıştır. Türk basınında magazin gazeteciliğinin tarihi bir bakıma Hürriyet gazetesinin kurucusu Sedat Simavi'nin basın faaliyetleriyle paralellik göstermektedir. Simavi 1916-1919 yılları arasında magazin ve mizah içerikli pek çok dergi yayınlamıştır. 1916 yılında "Hande" adlı haftalık bir karikatür ve mizah dergisi

²²⁵ Bill Kovach, Tom Rosentsel, **Gazeteciliğin Esasları**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2007, s.43.

çıkarmaya başlayan Sedat Simavi, daha sonra “Diken”, “Güler Yüz”, “Karagöz” ve “Karikatür” adları altında mizah dergileri, “Resimli Gazete”, “Meraklı Gazete”, “Arkadaş”, “Bravo” ve “Yedi Gün” adlarıyla haftalık magazin dergileri yayınlamıştır. Simavi’nin çıkardığı “Hacıyatmaz” adlı 15 günlük çocuk dergisi, “İnci”, “Hanım”, “Yeni İnci”, “Yıldız”, “Yeni Kitap”, “Model” ve “Yeni Ev Doktoru” gibi aylık dergiler magazin içeriklidir. Sedat Simavi ile ilgili bir anlatıda, “Simavi resimli yazı istemiyor; yazılı resim istiyor”²²⁶ denilmesi, onun haber anlayışının magazin boyutunu gözler önüne sermektedir. Bu tür bol ve büyük ölçekli fotoğraf yayımlama, ileride sömürülerek, magazin gazeteciliğinin başlangıcı da sayılmıştır. Sedat Simavi’nin çıkardığı en uzun soluklu magazin dergisi “Yedigün” olmuştur. 1932–1950 yılları arasında yayınlanan dergide, aile konulu yazılara, günlük yaşamda faydalı pratik bilgilere yer verilmiş, okur mektupları, konu seçimleriyle geniş okur kitlesine ulaşılmıştır. Cumhuriyet sonrası magazin basını 1950’lere dek kültür-sanat temalı, eğitici ve öğretici bir yayın çizgisi izlemiştir. Bu dönemde magazin basını, sosyal yaşamda yapılan devrimlerin destekleyicisidir. Batılılaşma politikasının uygulandığı yıllarda, okuma-yazma oranının düşüklüğü nedeniyle halka önemli girişimlerin doğru anlatılmasında kısa, kolay okunan ve fotoğraflı haberlerin yer aldığı magazin gazeteciliği önemli bir araç olmuştur.²²⁷

Cumhuriyet döneminde yayımlanan ilk magazin dergisi Sedat Simavi tarafından 1922’de çıkarılan “İnci” dergisidir. 1924’te yayın hayatına başlayan bir başka magazin dergisi “Resimli Ay”dır. Her iki dergi de halkın kültür düzeyini yükseltmeye dönük bir magazin anlayışı sergilemiştir. Simavi magazin haberciliğiyle başladığı yayın anlayışını 1948’de çıkardığı Hürriyet gazetesiyle sürdürmüştür. 1950-60 dönemi magazin basını, çok partili hayata geçişle birlikte yaşanan iktidar-muhalefet kavgalarının ürünü siyasal skandallarla beslenmiştir. Magazin basını bu on yıllık dönemde gelişmekte olan Türk sinemasını da konu almıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı kampına dahil olan ülkenin, DP iktidarında ABD ile siyasi-ekonomik ilişkilere girmesiyle birlikte; “Küçük Amerika Olma” hayali ve “her mahallede bir milyoner” sloganının getirdiği sosyal yaşamdaki dönüşüm ve

²²⁶ A. Girgin, a.g.e., s. 109.

²²⁷ G. Büyükbaykal ve C. Büyükbaykal, a.g.m., s. 53.

hareketlilik, magazin basını beslemiştir. Sinema üretiminin yaygınlaştığı 1950'lerde sinema filmleri ve şarkıcıları konu alan dergiler yayımlanmıştır. Bu dönem sosyal yaşamın değişmesi ve İstanbul sosyetesinin ortaya çıkması, günümüz magazin basınının da temellerini oluşturmuştur. Ahmet Oktay bu dönem başlayan magazin gazeteciliği anlayışının günümüze uzanan etkilerini şöyle değerlendirmektedir:

*"80'li yıllara kadar süren bu dönem magazin basınına eklenen yeni öğelerin; fırsatçılık ve girişimciliğin kışkırtılması, kültür-sanat konularının önemini giderek kaybetmesi, salt eğlendirici içeriğin çoğalması, soğuk savaşın getirdiği anti-komünizm propagandası, cinselliğe ilişkin konuların toplumsal değerlerden ve değerlendirmelerden sıyrılarak sunulması, kolektif ikonların özel yaşamlarının sorumsuzca ele alınma alışkanlığının gelişmesi ile özetlenebilir."*²²⁸

1960'lı yıllarda ofset baskı teknolojisindeki ilerlemeler bulvar gazeteciliğini ortaya çıkarmıştır. 1961 Anayasasının getirdiği serbestlik ve rahat ortamda daha önce basılması mümkün olmayan çıplak kadın fotoğrafları ve büyük boy fotoğrafların kullanıldığı haberler okuyucuya sunulmuştur. Dönemin ilk renkli baskılı bulvar gazeteleri Son ve Yeni Asır'dır. Kardeşi Erol Simavi ile birlikte Hürriyet gazetesini yayınlayan Haldun Simavi'nin 1966 yılında çıkardığı "Son", gerçek anlamda ilk günlük magazin gazetesidir. Bu gazete daha sonra Günaydın gazetesinin de genel yayın yönetmenliğini üstlenecek ve bugünkü anlamda magazin gazeteciliğinin yaratıcısı olarak bilinen Rahmi Turan yönetiminde yayınlanmıştır. Haldun Simavi 1968 yılında Hürriyet gazetesini kardeşine bırakıp Günaydın gazetesini çıkarmıştır. Gazetenin başına da magazin gazeteciliğini "Son" gazetesi ile başlatan Rahmi Turan getirilmiştir. Gazete kimi zaman dörtte bir, kimi zaman yarım sayfaya kadar büyütülmüş renkli fotoğrafları, birkaç satırı geçmeyen sade bir dille kaleme alınmış haberleri, bol magazin içeriği ve ofset baskısıyla kısa sürede kitleselleşmiştir. Haldun Simavi'nin gazetesini çıkarırken muhabir ve yazarlarına söylediği, "Vapurda, tuvalette, dolmuşta, kısaca her yerde okunabilecek bir gazete istiyorum. Ahkam kesmek yok" sözleri, benzer haber anlayışıyla Hürriyet gazetesini çıkaran babası

²²⁸ A. Oktay, a.g.e., s. 91.

Sedat Simavi'nin sözlerini hatırlatmaktadır. Hürriyet gazetesi de bu dönem magazinél üslup ve içeriğiyle bir bulvar gazetesi görünümündedir. Gülseren Adaklı bu tespitle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

*"Hürriyet türü gazetelerin tarafsızlığı fetişleştiren apolitik tavrının bir sonucu olarak kullandığı okurun beklentileri, arzuları, aslında politikadan arındırıldığı ölçüde tiraj yapacak olan gazetecilik türünün yedek söylemlerinden biridir. Şiddet ve özellikle politik şiddet, bu tür gazeteciliğin hem temel gıdalarından biridir, hem de okuyucunun apolitizasyonunda Amerikan yaşam tarzı eşliğinde magazini yüceltten ideolojik bir aygıttır."*²²⁹

Hürriyet gazetesinin ofset baskıya geçmesiyle birlikte içerik yönünden, 1970'li yıllardan bu yana bir bulvar gazetesine dönüştüğünü belirten Nezih Demirkent, "Hürriyet hiçbir devirde fikir basını görünümü içine girmek istememiştir. Hürriyet bulvar gazetesidir." demektedir. Demirkent'e göre Hürriyet 1970'lerde genelin sesidir ve magazine yer vererek herkesin gönlünü yapmaktadır. Magazin haberlerini Hürriyet'in ilk sayfalarına taşıyan isim Çetin Emeç'tir. Demirkent, "Türk gazeteciliği, başlangıcından 1948 yılına kadar fikir gazeteciliği karakterini taşır. Daha sonraları haber gazeteciliği, günümüzde ise magazin gazeteciliği yönü ağır basan bir görünüm almıştır." tespitini yapmaktadır. Hürriyet 1972'de tümüyle magazin haberlerine yer verdiği Kelebek ekini, Günaydın da Saklambaç ekini yayınlamaya başlamıştır. Her iki gazete eki de Türk basınında magazin gazeteciliğiyle özdeşleşmiştir. Simavi, Rahmi Turan yönetiminde, 1983'te Tan, Nazlı Ilıcak 10 Ocak 1982'de Bulvar'ı çıkarmıştır.

3.2.2. Hürriyet ve Sansasyonel Habercilik

Sansasyon gazeteciliği anaakım medyanın temel öğelerinden birini oluşturmaktadır. TDK sansasyon kavramını "birçok kimseyi ilgilendiren, etkileyen heyecan verici olay" olarak açıklarken, sansasyon yaratmak fiilini "büyük bir ilgi ve heyecan yaratmak" şeklinde tanımlamaktadır. Sansasyonalizm kitle medyasında dikkat çekmek ve tirajı veya izler kitle payını artırmak için habercilikte ortaya çıkan,

²²⁹ G. Adaklı, a.g.e.,s. 124.

olayların abartılması veya dramatize edilmesine dayanan bir eğilimdir.²³⁰ Sansasyonel gazetecilik ise sarı gazeteciliğin (Sarı basın) uzantısı bir gazetecilik biçimidir. Sarı gazetecilik, çok az ya da hiçbir dayanağı olmadan yapılmış bir araştırmaya göz alıcı haber başlıkları eklenerek, daha çok gazete satmak için yapılan gazetecilik türüdür. Bu teknik haberlerdeki olayın abartılması, skandal tüccarlığı ya da sansasyonalizm şeklinde ortaya çıkabilir.²³¹

Özel ya da atlatma habercilik, kitlesel gazeteciliğin önemli unsurlarından biri olarak Hürriyet'in de önem verdiği bir gazetecilik anlayışıdır. Gazetecilikte özel haber ya da meydana gelen büyük bir olay çerçevelenme ve sunum şekliyle sansasyon yaratabilmektedir. Hürriyet gazetesi de anaakım kitle gazeteciliğinin ana unsuru sansasyonel gazetecilik anlayışını kuruluş yıllarından bugüne sürdürmüştür. Gazetenin sansasyon haberciliğine pek çok örnek verilebilir. Gazetenin yayınlandığı 1948 yılında, o güne dek Türkiye siyasetinin gündeminde olmayan Kıbrıs meselesi, Hürriyet'in bu konuya milliyetçi söylemlerle dikkat çeken üslup ve manşetleriyle Türkiye'nin bir numaralı dış sorunu haline gelmiştir. Hıfzı Topuz da "İlk olarak Kıbrıs sorununu Hürriyet ortaya atmıştır. Halkın duygularına seslenmiş ve heyecan yaratmıştır ülkede" demektedir. Necati Zincirkıran, Sedat Simavi'nin Kıbrıs meselesini gündeme getirmesinin arka planında, Osmanlı döneminde Sakız adası mutasarrıfı olan babasının adadaki mezarının yok edilmesi olduğunu öne sürmüştür. Simavi, adadaki babasının mezarının da bulunduğu Müslüman mezarlığının üzerinden o günlerde yol geçirmek için yok edildiğini öğrenmiştir. Olayı Simavi'nin Sakız adasına baba mezarını bulmak için gönderdiği foto muhabiri Hikmet Bil ortaya çıkarmıştır. Simavi haberi aldığı anda Zincirkıran'ın anlatımıyla "Bu bir vandallık" diye bağırmıştır.²³² Zincirkıran'a göre bu olay Simavi'yi "çileden çıkarmış", Yunanlıların tarihi emellerinden vazgeçmediğini düşünen Simavi'nin "Bunlar güvenilir bir millet değil. Türkiye'yi yönetenlerin bu gerçeği çok iyi bilmesi gerektiğini ifade ediyorum" dediğini öne sürmüştür. Simavi'nin daha sonra Kıbrıs'a gittiğini belirten Zincirkıran, "İşte Simavi İmparatorluğu'nun Kıbrıs kavgası

²³⁰ D. Chandler, R. Munday, **Medya ve İletişim Sözlüğü**, Çev. B. Taşdemir, İstanbul, İletişim, 2018, s. 356.

²³¹ "Sarı Gazetecilik", Wikipedia, (Çevrimiçi) https://tr.wikipedia.org/wiki/Sar%C4%B1_gazetecilik 21 Nisan 2021.

²³² N. Zincirkıran, a.g.e., s. 25.

bugünden sonra başlıyordu. 100 bin tirajlı bir gazete, etkin gücü ve okuyucusuna güven veren kurucusu ve başyazarının kararlılığı ile Kıbrıs işini ulusal bir sorun yapıyordu” demektedir.

İlk kez 18 Ağustos, 1948’deki başyazısında Kıbrıs adası üzerinde Türkiye’nin hak talebinde bulunması gerektiğini öne süren Sedat Simavi, 23 Ekim 1948’de “Kıbrıs Türkleri”, 26 Aralık 1948’de “Kıbrıs İçin”, 13 Eylül 1949’da “Kıbrıs Türklerinin Cephesi, 15 Aralık 1949’da “Kıbrıs’tan Gelen Telgraf”, 13 Ekim 1953’te “Kıbrıs ve Muhalefet” başlıklı makaleler kaleme almıştır. Simavi bu yazılarında hükümetin Kıbrıs’la ilgilenmemesini eleştirmiş, Kıbrıs’ın, Anavatanın bir parçası olduğunu belirtmiş, Kıbrıs Türklerini adada Yunanlılara karşı bir cephe oluşturmaya çağırarak ve okuyucunun ulusal duygularına seslenerek hükümeti bir Kıbrıs politikası izlemeye çağırmıştır. Zincirkıran anılarında Hürriyet gazetesinin Kıbrıs meselesini “Türkiye’nin bir numaralı sorunu” haline nasıl getirdiğini anlatmaktadır. Kıbrıs Türk toplumu lideri Dr. Fazıl Küçük’e Kıbrıs sorunuyla ilgili Hürriyet’te birinci sayfadan makaleler yazdırılmıştır. Kıbrıs Türk toplumu liderlerine Hürriyet matbaasını ve bürolarını kullanmalarına imkan sağlanmıştır. Demeçleri teksir edilerek diğer gazetelere de aktarılmıştır. Zincirkıran’ın deyişiyle Hürriyet Kıbrıs meselesini Cumhuriyet tarihimizin en büyük ulusal davası olarak kabul etmiş ve benimsemiştir. DP hükümeti de Hürriyet’in öncülüğünde oluşan kamuoyunun etkisiyle meseleye eğilmiştir. Zincirkıran “Burada bir gazetenin gücünü ortaya koymak için bunları ifade ediyorum. Hürriyet, Kıbrıs davasını gerçekten çok iyi işlemiş ve tarihi bir görevi yerine getirmiştir.” demektedir. Sedat Simavi’nin vefatından kısa süre önce, hakkında bir bakanın şikayeti üzerine yargılanması da Kıbrıs meselesi yüzündendir. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü’nün bir Avrupa seyahati dönüşünde uçağı Atina havaalanından geçerken “Türkiye’nin Kıbrıs sorunu diye bir meselesi yoktur” demiş, bu beyana karşı Simavi gazetesinde “Gaflet” başlığı altında bir başyazı kaleme almıştır.²³³ Bakanı beceriksizlikle suçlayarak, Türkiye’yi tarihten ders almaya çağıran Simavi Bakanın şikayeti üzerine Ağır Ceza Mahkemesi’ndeki yargılanmış, beraat etmiştir.

²³³ a.e., s. 110.

Sedat Simavi'nin 11 Aralık 1953 tarihindeki ölümünün ardından Hürriyet'in patron koltuğuna büyük oğlu Haldun Simavi oturmuştur. Oğul Simavi de babasının gazetecilik ilkelerini takip etmiştir. Bu ilkelerden biri de gazetenin bağımsızlığını korumaktır. Necati Zincirkıran, ABD'nin Türkiye'den gazetecilere gazetecilik eğitimi için yaptığı davetle ilgili Simavi'nin "Adamlarımız ancak bizim paramızla gidebilirler, öğrenirler" diyerek bağımsız gazeteciliğe vurgu yaptığını anlatmaktadır. Hürriyet muhabirlerinin işadamlarıyla içli dışlı olmasına karşı çıkan Simavi'nin "Dikkat et, sonra etkilenirsin, görevini de tam olarak yapamazsın" sözleriyle kendisini uyardığını söyleyen Zincirkıran, "Ne kadar haklı olduğunu, bankacılarla, bankerlerle, borsacılarla, iş çevreleriyle içli dışlı olan, onlarla yatıp kalkan, hatta borsada oynayan bir kısım ekonomi gazetecilerinin durumlarını gördükçe daha iyi anlıyorum." demiştir. Hürriyet'in bir başka dış müdahale nedeniyle sergilediği bağımsızlık tavrı dikkat çekicidir. Arçelik fabrikasının işçileri greve gitmiş, haberi Hürriyet de takip etmiştir. GYY Zincirkıran gazeteye büyük miktarda reklamlar veren şirketin ortaklarından bir ismin kendisini arayarak Arçelik işçilerinin hareketinin gazeteye haber olarak girmemesini talep ettiğini, kendisinin bunu reddetmesi üzerine ilanları kesmekle tehdit ettiğini öne sürmektedir. Zincirkıran patronu Haldun Simavi'ye durumu anlatmıştır. Ertesi günü gazetenin birinci sayfasına Hürriyet'in ilanlarını kabul etmeyeceği, Arçelik'in de içinde bulunduğu şirketler listesi yayımlanmıştır. Zincirkıran, "Müthiş bir olaydı Hürriyet'in bu listeyi yayımlaması. Gazetenin bağımsızlığı konusunda çok hassastık Bu sadece siyasi bağımsızlık değil, ekonomik açıdan da önemliydi" demektedir. Haldun Simavi'nin gazetenin bağımsız tutumuyla ilgili bir başka tavrını da Nail Güreli aktarmıştır. Muş demiryolunun açılış törenine Başbakan Adnan Menderes'in davetlisi olarak gazeteciler topluca götürülürken, Simavi Hürriyet muhabirini yol ve otel paralarını gazete tarafından karşılayarak yollamıştır.²³⁴

DP döneminin en önemli olaylarından biri de Rum vatandaşlara yönelik 6-7 Eylül 1955 pogromudur. Hürriyet adına olayları takip eden Necati Zincirkıran, 6-7 Eylül olaylarının, ucu hükümete dayanan bir "tertup" olduğunu şöyle anlatmaktadır:

²³⁴ N. Güreli, a.g.e., s. 132.

"6-7 Eylül olaylarının bir tertip olduğu yıllar sonra ortaya çıktı. Nasıl mı? Yunanlılar Selanik'te Atatürk'ün evine bombayı atan adam olarak Oktay adında birini yakaladı, onu konuşturdu. Haberi veren Ekspres Gazetesi'nin sahibi Mithat Perin'di. Perin DP Milletvekiliydi. MİT'le de ilişkisi olduğuna dair rivayetler vardı. Hükümet Londra Konferansı sırasında elini kuvvetlendirmek için ufak bir komplo planlamış ama sonucunu hesaplayamamıştı. Halkın Yunanlılara tepkisi büyük olduğu için durum kontrolden çıkmış ve olaylar büyüyerek istenmeyen şeyler yaşanmıştı."²³⁵

Zincirkıran'ın, resmi ideolojiye uygun habercilik yapan, anaakım medyanın en büyük yayın organı Hürriyet gazetesinin mensubu olarak, olayların ucu devlete dayanan bir "komplo" olduğunu ifade ederken kullandığı "anlayışlı" dil dikkat çekicidir. Olayların hükümetin dış politikada elini güçlendirmek adına tetiklendiğini vurgulayan Zincirkıran, bu yasa dışı eylemler için "istenmeyen şeyler yaşanmıştı" ifadesiyle bir bakıma hükümet adına meşruiyet de inşa etmektedir. Bu tutum, anaakım gazetenin, devletin ideolojisine sadık gazetecilik biçimine de uygun düşmektedir. Alpay Kabacalı da 6-7 Eylül olaylarından sonraki sansür olaylarını anlattığı kitabında, "Görünüşte Selanik'te, Atatürk'ün evi ve Türkiye konsolosluğuna bomba atılmasını protesto etmek amacıyla düzenlenmişti bu gösteriler. Gerçekte ise Demokrat Parti'nin iç ve dış politikada tam bir iflasın eşiğinde bulunması nedeniyle hem halkı avutmak, hem de Londra'da Kıbrıs konusunda görüşmeler yapan Fatin Rüştü Zorlu'ya bir çeşit destek vermek amacıyla başlatılmıştı"²³⁶ demektedir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra sabık Cumhurbaşkanı Celal Bayar, DP hükümetinin Başbakanı Adnan Menderes, içişleri ve dışişleri bakanlarıyla polis ve hükümet yetkililerinin aralarında bulunduğu isimler 6-7 Eylül olayları davasında (20 Ekim-5 Ocak 1960) yargılanmıştır. Kıbrıs anlaşmazlığı nedeniyle halkı, Rum vatandaşlara karşı ayaklanmaya azmettirerek cana ve mala zarar verilmesine sebep olmaktan, Menderes, Zorlu ve İzmir mülki amiri 6'şar yıl hapis cezasına mahkum olmuştur. Menderes ve Zorlu ile ilgili olarak iddia makamı, "Türklerin Kıbrıs davasındaki durumlarını güçlendirmek amacıyla ufak bir nümayişin gerçekten de tasarlandığını (Zorlu'nun, görüşmelerdeki durumu takımından azıcık faaliyet

²³⁵ N. Zincirkıran, a.g.e., 2013, s. 114.

²³⁶ Alpay Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1990, s. 168.

göstermenin yararlı olacağı şeklinde Londra'dan telefon ettiğini) ve polisin göstericilere karışmamak için emir aldığını ortaya koyan deliller sunmuştur. Davada tanık olarak dinlenen İstanbul Rum Ortodoks Patriği, “resmi memurların kendisini ziyaret ederek ufak bir nümayiş yapılacağını ama kimsenin kılına dokunulmayacağını bildirdiklerini” söylemiştir.²³⁷ Olayların ardından sıkıyönetim ilan edilmiş, gazeteler ertesi günü sansür nedeniyle olaylarla ilgili sütunlar çıkarılıp boş bırakılarak yayınlanmıştır. İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etmiştir. İstanbul sıkıyönetim komutanı 10 Eylül 1955'te bir basın toplantısıyla basına uygulanan sansür yasaklarını açıklamıştır. Halkı heyecanlandıracak haberlerin yayımlanması, hükümetin tenkit edilmesi, darlık, kıtlık ve yokluk haberlerinin yazılması yasaklanmıştır. İçerik itibarıyla ucu açık, yoruma elverişli, elastiki ifadeler nedeniyle bildiri basını tümüyle susturmaya yönelik bir sansür belgesi niteliğindedir.

3.2.2.1. AP Genel Başkanlık Seçimi ve Hürriyet

1960'lı yıllar köyden kente göçün yoğunlaştığı, kent nüfusunun arttığı, imalat sanayin büyüdüğü, ekonomide tarımın payının sanayi lehine hızla azaldığı bir dönemdir. Yurtdışına işçi göçü de yoğunur bu dönem. Siyasi ve toplumsal yaşam, özgürlükçü anayasanın sağladığı ortam nedeniyle çoğulcu ve demokratik bir görünüm sergilemektedir. Kent nüfusunun artışı, bölgelerin sosyo-ekonomik yönden gelişmişliği yükseldikçe kitle iletişim araçlarından yararlananların oranı da çoğalmaktadır. Bu dönem basına sermaye girişinin arttığı, basının da gazetecilik dışı sektörlere kar amaçlı yatırım yaptığı yıllardır. Hürriyet gazetesi 1960'lı yılların başında askeri iktidarla uyumlu politikasından aldığı güçle sivil siyasete de doğrudan müdahale niteliğinde bir haberciliğe yönelmiştir. Hürriyet yeni kurulan bir partinin genel başkanlık seçimine belirlediği bir aday üzerinden müdahil olmuştur.

DP iktidarının 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle yıkılmasının ardından, onun devamı niteliğinde Adalet Partisi (AP) kurulmuştur. Genel başkanlığına askeri iktidarın tasfiye ettiği bir emekli asker, Ragıp Gümüşpala getirilmiştir. Gümüşpala'nın asker kimliğiyle AP'ye genel başkan seçilmesi askerin de tercihidir. Gümüşpala 6 Haziran 1964 günü hayatını kaybetmiş, bu gelişmenin ardından partide

²³⁷ Walter F. Weiker, **Amerikalı Fransız Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilali**, Çev. M. Ergin, İst., Cem, 1967, s. 51.

liderlik yarışı başlamıştır. AP genel başkanlığına üç aday ortaya çıkmıştır; Adnan Menderes'in 1954'te bir barajın açılışında basına "Bu benim su müdürüm" diyerek tanıttığı Süleyman Demirel, AP'nin kurucularından Sadettin Bilgiç ve 27 Mayıs darbesiyle tasfiye edilen eski Hava Kuvvetleri Komutanı Tekin Arıburnu. AP'deki liderlik yarışına Hürriyet de müdahil olmuştur. Gazetenin GYY Necati Zincirkıran, Bilgiç'in aşırı milliyetçi ve askerle arası kötü bir isim olduğunu belirtirken, Arıburnu'nun tasfiye edilen eski asker olarak adaylığını "tuhaf" bulduklarını belirtmektedir. Zincirkıran, "Düşündüm, taşındım ve AP'nin yeni başkanının Süleyman Demirel olması halinde, Türkiye'nin kısa zamanda ekonomik açıdan bazı hamleler yapabileceğine kanaat getirdim" iddiasında bulunmaktadır.²³⁸ Zincirkıran bu yüksek özgüvenle ilgili, "Güvenilir bir gazetenin gücünü kanıtlayan en iyi örneklerden biri, Demirel'in 1964 Kasım ayında Adalet Partisi Genel Başkanlığı'na seçilmesidir" demektedir. Zincirkıran patronu Haldun Simavi'ye ulaşmış ve "AP'nin başına mutlaka 'Barajlar Kralı' Süleyman Demirel geçmelidir" demiştir. Simavi'nin onayı üzerine Zincirkıran, Hürriyet'in Ankara temsilcisi Cüneyt Arcayürek'e gazete olarak AP genel başkan adayı üç isimden Demirel'i destekleme karar aldıklarını aktarmıştır. Arcayürek Ankara'daki ofisinde tanıştığı Demirel'e "Neden adaylığınızı ilan etmiyorsunuz, kongre yaklaştı? Tüm adaylarla görüştük, sizin de aday olduğunuzu yazmak istiyorum" demiş, Demirel sessiz kalınca, AP genel başkanlığına üçüncü aday olarak Hürriyet'te geniş yer verilmiştir. Arcayürek "Hürriyet, Demirel'i kamuoyuna Barajlar Kralı diye niteleyerek, büyük başlıklarla sunmuştu. Bu deyim, Necati'nin bulduğu bu başlık, Demirel'i uzun süre bırakmayacaktı"²³⁹ iddiasında bulunmaktadır. Gazete o günlerde bir parti başkan adayının desteklendiği seçim propagandası bülteni görünümü vermektedir. En çok satan gazetenin propagandası bu süreçte etkili olmuş ve Demirel AP genel başkanı seçilmiş, bir süre sonra da Başbakan olmuştur. Gazete sonraki dönemde, Zincirkıran'ın deyişiyle "Süleyman Demirel'i biz Başbakan yaptık" diye övünecektir. İşte bugünkü iktidarın "hükümet yıkıp, hükümet kuran medyaya son vereceğiz" söyleminin ilk örneklerinden biri olarak gösterilmektedir bu habercilik.

²³⁸ N. Zincirkıran, a.g.e., s. 126.

²³⁹ C. Arcayürek, a.g.e., s. 332-334.

3.2.2.2. Johnson Mektubu ve Hürriyet Gazetesi

Gazetecilik yapmanın bir başka biçimi de rutin haberlerden özel haber üretmektir. Bu habercilik biçimi o dönem Türk basınına Hürriyet'in getirdiği bir başka yeniliktir. Günlük haberlerin analiz edilip özel habere dönüştürüldüğünü belirten Zincirkıran, "Gazetelerin sayfalarında her gün palamut gibi haberler yatıyordu. Bunlar ya çok eksik, ya çok yanlış, ya da hamdı. Üzerinde çalışılacak, işlenecek yönleri vardı. Bunlar ele alınır, muhabirlerimize işletir, resimletir kullanırdık"²⁴⁰ demektedir. 1960'lı yıllarda Hürriyet gazetesinin müdahil olduğu, haber kampanyalarıyla hükümeti bir politika geliştirmeye zorladığı Kıbrıs meselesiyle ilgili haberler, anaakım medyanın haber anlayışına dair önemli ipuçları vermektedir. Sedat Simavi'nin daha Hürriyet'in kuruluş yıllarında Kıbrıs meselesine özel önem vermesi, Necati Zincirkıran'ın deyiimiyle "Hürriyet'in Kıbrıs'ı sahiplenmesi ve Türkiye'nin ulusal bir sorunu haline getirmesi" sürecindeki haber anlayışının 1960'lı yıllarda daha sert ve milliyetçi bir üslupla tezahür ettiği görülmektedir. Meselenin arka planına kısaca göz atmak gerekirse; 16 Ağustos 1960'ta bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. 1963'te Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un, anayasanın bazı maddelerini değiştirme girişimi üzerine ortaya çıkan siyasi anlaşmazlık, adada taraflar arasında çatışmalara neden olmuştur. Çatışmalar, Rumların Türklere yönelik şiddet eylemleri tarihe Kanlı Noel adıyla geçen, sivil Türklerin öldürüldüğü olaylarla doruk noktasına çıkmıştır.

Adadaki çatışma ve gerginliğin önlenmesi amacıyla İngiltere, Türkiye ve Yunanistan askerlerinden oluşan Barış Koruma Gücü 27 Aralık 1963'ten itibaren Lefkoşa'da Yeşil Hat denilen bölgede konuşlandırılmış, iki toplumu ayıran sınır da ilk kez çizilmiştir. Adadaki şiddet olaylarının sürmesi üzerine İnönü Hükümeti 16 Mart 1964'te TBMM'den "gerekli görüldüğünde Kıbrıs'a müdahale yetkisi" almıştır. Başbakan İnönü o meşhur, rest niteliğindeki "Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de bu dünyada yerini alır" sözlerini TIME dergisine verdiği mülakatta ifade etmiştir. 4 Haziran 1964 günü Türkiye Kıbrıs'a askeri müdahale kararı almış, bu karar ABD Büyükelçisine bildirilince o meşhur Johnson Mektubu Türk hükümetine iletilmiş,

²⁴⁰ N. Zincirkıran, a.g.e., s. 148.

harekat durdurulmuştur. Mektubun içeriği kamuoyuna açıklanmamıştır. Hürriyet o güne dek Kıbrıs sorununu sürekli manşet yaparak gündemde tutmuş ve sadece gelişmeleri aktaran bir üslup kullanmışken, mektubun ardından Amerikan karşıtı söylemini sertleştirmiştir. İçeriği açıklanmamasına rağmen Hürriyet gazetesi 10 Haziran 1964 tarihinde “İnönü Johnson’a cevabını verdi” manşetini atmıştır. İçeriği bilinmeyen mektubun Bakanlar Kurulu’nda görüşüldüğü ve aynı tonda cevap verilmesine karar verildiğini duyuran haberdeki ifadeler dikkat çekicidir. Türkiye’nin Kıbrıs meselesinde izlediği diplomatik yol ve atakların Hürriyet gazetesinden takibi mümkündür bu dönemde. Hürriyet’in iktidarla ilişkilerinde ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu görülmektedir. 5 Mayıs-5 Temmuz 1964 tarihleri arasında Hürriyet gazetesinde yer alan Kıbrıs haberlerinin toplam sayısı 228’dir. Bunların 57’si manşetten verilmiştir. Bu tablo ulusal bir mesele olarak Hürriyet’in iktidarla yakın ilişkide, milliyetçi bir söylemle Kıbrıs meselesine nasıl müdahil olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Cüneyt Arcayürek’in 17 Haziran 1964 tarihli yazısında, “bir türlü açıklanmayan Johnson Mektubu ve İnönü’nün cevabı açıklandığında Türk tarafının haklı olduğunun ortaya çıkacağını” vurgulaması, gazetenin bu mektuplardan haberdar olduğunu fakat resmi politikaya sadakat gereği henüz haberleştirmedeğini göstermektedir. Hürriyet’in Kıbrıs’la ilgili haberlerinde kaynak olarak, daha sonra iç-dış önemli pek çok olayda kullandığı gibi “sağlam bir kaynaktan alınan bilgilere göre”, “İyi duyan kaynaklara göre”, “İyi haber alan kaynaklara göre”, “adı açıklanmayan üst düzey bir yetkiliye göre” şeklinde mesleki uygulama açısından tartışmalı ifadeler kullanması dikkat çekmektedir.²⁴¹ İlginç olan, bu ifadelerin kullanıldığı kaynağı belirsiz haberlerin, ilerleyen günlerde doğru çıkması, gazetenin içeriden bilgi aldığını gösterirken, Hürriyet’in devletin resmi politikalarının şekillendirilmesi ve halka duyurulmasında oynadığı rolü ve iktidarlara ilişkisinin derinliğini gözler önüne sermektedir. Zaten iki yıl sonra içeriği ortaya çıkan Johnson Mektubu da ilk kez Hürriyet’te, yine Cüneyt Arcayürek tarafından “ele geçirildiği” vurgusuyla manşetten açıklanacaktır. 13 Ocak 1966 tarihli Hürriyet gazetesinde

²⁴¹ İ. Cem Feridunoğlu, “Hürriyet Gazetesi’nce 1964 Johnson Mektubu Süreci’nde Kullanılan Dilin Milliyetçi Söylem Bağlamında Söylem Yöntemiyle İncelenmesi”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, C.9, S.2, 2017, s. 371-394.

“Hadiseler Yaratan Mektubun Tam Metnini Açıklyoruz: İşte Johnson Mektubu” başlığıyla manşetten verilmiştir. İnönü’nün cevabı 14 Ocak 1966 günü Cumhuriyet’te yayımlanmıştır.

3.2.2.3. Hürriyet Gazetesi ve “Asparagas”

“Asparagas” kelimesi gazetecilikte uydurma haber, yalan haber, asılsız haber anlamında kullanılmaktadır. TDK Sözlüğü bu kelimenin Türkçe “kuşkonmaz” anlamına gelen İngilizce Asparagus’tan geldiğini ve uydurma haber anlamında kullanıldığını belirtmektedir. İlginç olan bu kelimenin ilk kez 14 Nisan 1968 tarihli Hürriyet’te yer alan bir röportajda kullanılmasıdır. Haldun Simavi aynı yıl Hürriyet’i bırakıp Günaydın gazetesini çıkaracaktır ama hala gazetenin yöneticisidir. Gazetenin birinci sayfasındaki haber-röportaj, “Amerikalı milyoner kızı Betty bir Türk gencine aşık” başlığını taşımaktadır. Haberi derme-çatma bir kulübenin önünde bağdaş kurarak oturmuş genç bir çiftin fotoğrafı süslemektedir. O devirde boş olan Etiler sırtlarında bir kulübe, önünde Amerikalı kızla aşık olduğu Türk genci mutlu bir pozla durmaktadır. Kulübe kapısının üstünde büyük harflerle, bir grafiti çalışması görünümünde “Asparagaz” yazmaktadır. Haberde gençlerin aşk öyküsü anlatılmaktadır. Akşam gazetesinden Celalettin Çetin, Hürriyet’in bu çok ilgi çeken atlatma haberini araştırmak için görevlendirilmiştir. Çetin olayı şöyle anlatmaktadır:

*"Karşımıza çıkan başörtülü, orta yaşlı bir kadına soruyorum. Oğlum hiç utanmaz mısınız? Bunları, bu rezil şeyleri uydurursunuz? diyor. Ne uydurması hanım, gazetede okuduk. Allah o gazeteyi de sizi de bildiği gibi yapsın. Bu kız ne milyoner kızı, ne de Amerikalı. Bu kız bizim mahallenin kızı, adı da Gülizar. Öbür oğlan da mahallenin çocuğu, hem de kızın akrabası. Kendi aralarında eğlenirler, hepsi bu dedi."*²⁴²

Ertesi gün Akşam gazetesinde manşetten dört sütuna “Gülizar’ı Nasıl Betty Yaptılar?”, “Nasıl Bir Aşk Hikayesi Uydurdular?” başlıklarıyla haber yayımlanmıştır. Çetin Hürriyet gazetesinin bu habere tepki göstermek bir yana, kısa süre sonra bu kez “Amerikalı Kız Müslüman Oldu, Kuran Okuyor” başlığıyla bir başka uydurma haber yayımladığını, bunu da bizzat habere konu aileye giderek

²⁴² C. Çetin, a.g.e., s. 83.

ortaya çıkardığını söylemiştir. Haberdeki Amerikalı gerçekte kız öğrenci değişimiyle bir ailenin yanına gelmiş ve ülkesine geri dönmüştür. Hürriyet muhabiri genç kıza başörtüsü taktırıp fotoğrafını çekmiş, hikayesini de uydurmuştur. Çetin daha sonra yalan habere ismini verecek “Asparagas” kelimesinin ortaya çıkışını anlatırken, bundan Günaydın’ın patronu Haldun Simavi’yi sorumlu tutmuştur. O dönem Hürriyet’in patronu Simavi gazetede haberdan, fotoğrafa, manşet başlıklarına dek bizzat ilgilenmektedir. Hürriyet patronajı özel haber, atlatma haber yazarlara prim verileceğini duyurduğu için muhabirler masa başında bu tür haberler üretmektedir.

3.2.2.4. Tiraj Artıran Yenilikler ve Projeler

Hürriyet’in basın sektörüne getirdiği yeniliklerden birisi de ilk dağıtım şirketini kurması olmuştur. ABD, İngiltere ve Almanya’daki dağıtım sistemleri örnek alınarak, 1961’de Hürriyet ile gruba bağlı Yeni Gazete ve Haftasonu’nu dağıtacak dağıtım şirketi Hür Dağıtım kurulmuştur. Hürriyet gazetesinin şimdiki sahibi, yedek parça ve tüp gaz ticaretiyle büyüyen Demirören grubuyla yolu bu yıllarda kesişmiştir. Hürriyet Hür Dağıtım’ı kurduktan sonra gazeteleri ülkenin her yanına taşıyacak bir kamyon filosu da oluşturmuştur. Simaviler, dağıtım yollarında sıkça arızalanan kamyonların bakım ve yedek parça sorunuyla ilgili o dönem kamyon yedek parçacısı Erdoğan Demirören ile anlaşmıştır. Dağıtım kamyonlarına yedek parça ve onarım hizmeti verilecektir. Yedek parçacı Demirören, daha sonra Hürriyet’ten ayrılarak Günaydın gazetesini çıkaran Haldun Simavi’nin kurduğu GAMEDA dağıtım şirketine 1976 yılında ortak olarak katılmıştır. 1978’de işçi-işveren ücret anlaşmazlığı Hür Dağıtım A.Ş.’nin tasfiyesiyle sonuçlanmıştır. 1960’lı yıllar Hürriyet’in teknolojiyi de arkasına alarak büyüdüğü, basın sektörüne pek çok yenilik getirdiği bir dönemdir. Hür Dağıtım’ın ardından Veb Ofset’i kuran Hürriyet, Amerika’dan getirdiği makinelerle daha temiz ve parlak baskı tekniğinde çığır açmıştır. Bu yeni teknolojiyle gazete çocuk ve kadın dergileri basmakta, bunların Arapça ve İngilizce baskılarını da yaparak etki alanını genişletmektedir. Hürriyet anaakım medyanın bir özelliği olarak, özünde tirajı artırmayı hedefleyen projelerle, kitlelerin eğitmenliğine de soyunmuştur. Türk basınında ilk kez Halk Üniversitesi adıyla öğretici yayınlar yapmıştır. Bu projeye okuyuculara onların anlayabilecekleri şekilde hukuk, iktisat, sağlık, sanat ve tarih alanında dersler verilmiş, 400 bin

okuyucunun yarısından fazlası yıl sonu test usulü sınava girerek diploma sahibi olmuştur. Gazete bu projeyle 200 bin tiraj almıştır.

Yine Hürriyet'in öncülüğüyle gerçekleştirilen liseler arası bilgi yarışması tiraj artıran projelerden biridir. Altın Mikrofon Yarışması²⁴³ adıyla Hürriyet sponsorluğunda gerçekleştirilen, gazetede geniş şekilde işlenen yarışmalar da bu döneme damgasını vuran popüler gazetecilik faaliyetlerindendir. Yıldırım Gürses, Cem Karaca, Ferdi Özbeğen, Edip Akbayram, Leman Sam, Selçuk ve Rana Alagöz gibi şarkıcılar ilk kez bu yarışmalar ve haberlerle halka lanse edilmiştir. Anneler Günü²⁴⁴ de ilk kez Hürriyet tarafından Türk halkına lanse edilmiş, bir gelenek haline gelmesi sağlanmıştır. Bu proje kitlesel gazeteciliğin önemli figürlerinden biri olarak Hürriyet'in "aile gazetesi" imajına katkı sunmuştur. Benzer projeler, özel haberler, yazı dizileri ve çarpıcı röportajlarla tirajını sürekli artıran gazete 1960'ların sonunda 1 milyon tiraja ulaşarak Babı Ali'de bir rekora imza atmıştır.

3.3. Hürriyet'in 12 Eylül Öncesi Yayın Politikası

12 Eylül 1980 askeri darbesinden birkaç gün öncesine dek terör olayları tüm ülkeye yayılmış durumdadır. O günlerde gazetelerin ana gündemi terörden önce partilerin bir araya gelemedikleri için bir türlü Cumhurbaşkanının seçilemiyor olmasıdır. Hürriyet başta olmak üzere anaakım gazetelerin büyük bölümü terör olaylarını sansasyonel başlıklarla verip tiraj artırma unsuru olarak kullanmaya devam etmektedir. Başbakan, hükümet, bakanlar ve muhalefet dahil tüm partilerin vekillerine karşı büyük bir öfke vardır gazete sayfalarında. Siyasetçiler Cumhurbaşkanı seçiminde dahi bir araya gelmeyerek ülkeyi kaosa sürüklemekle suçlanmakta, terörün büyümesinden sorumlu tutulmaktadırlar. Ordunun askeri bir darbeye hazırlandığı uzun süredir kulislere dillendirilmektedir. Hatta ordu mensupları gazetecilere açık açık ülkedeki siyasi kaosa son vermek adına müdahale edeceklerini söylemektedir. Son bir yıldır ordu dolaylı/dolaysız, ülkenin iki büyük partisine ortak hükümet kurma ve Cumhurbaşkanını seçme çağrısında bulunmuş,

²⁴³ Derya Bengi, **60'lı Yıllarda Türkiye, Cazlı Sazlı Sözlük**, İstanbul, YKY, 2017, s. 17-20., (Çevrimiçi), <http://images.ykykultur.com.tr/upload/document/97348013-8cdb-4709-85be-575cfe8a3638.pdf>, 13 Mayıs 2022.

²⁴⁴ **Hürriyet**, 9 Mayıs 1965.

sonuç alınamamıştır. Hürriyet muhabiri Cüneyt Arcayürek makamında ziyaret ettiği dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Org. Bülent Ulusu'nun, "Başka çare yok, memleket elden gidiyor, hatta gitti. Eğer bunlar el ele vermezse biz müdahale ederiz." dediğini aktarmaktadır. Arcayürek bu konuşmayı 7 Eylül 1979 tarihli Hürriyet'te şöyle kaleme almıştır:

*"Vakit tayin etmek zor. Ciddi bilgi sunuyorum. TSK, seçimlerin ortaya çıkaracağı seçim sonrası duruma göre bir CHP-AP koalisyonu isteyecek, buna partileri zorlayacak, olmazsa müdahale edecek. İçinde bulunduğumuz ortam nedeniyle üst kademeye alttan baskı yoğunlaşıyor (ordudan söz ediyor), bundan önemli oranda rahatsız olduğunu söylüyor."*²⁴⁵

Arcayürek aynı günlerde ordu yönetimiyle askeri müdahaleye dair toplantı yapan isimlerden eski senatör Coşkun Kırca ile konuşmasını ise şöyle aktarmaktadır:

*"Müdahale artık kesinleşmişti ve müdahalenin getireceği öğeler tartışılıp konuşuluyordu. 'Müdahale elbette dışa güvence verecek, içeride kilitlenen Türk demokrasisini açmaya çalışacağını bildirecek' diyordu Coşkun ve (devam ediyor); Anayasayı tadil edip halkoyundan geçirecekler. NATO'ya bağlı kalacağımızı açıklayacaklar. Kıbrıs-Yunan ve Ege işini çözmeyi içtenlikle istediklerini söyleyecekler. Kanun kuvvetinde kararnamelerle yönetecekler."*²⁴⁶

Ordunun askeri müdahaleye dair çalışma yapmak için davet ettiği Coşkun Kırca ile Adnan Başer Kafaoğlu, 1961 Anayasasında yapılacak değişikliklerle toplumsal bunalımın önleneceği düşüncesiyle, 15 Mayıs 1980 tarihli Yeni Forum dergisinde "Rejim ve Anayasamızda Reform Önerisi" başlıklı bir makale kaleme almışlardır.²⁴⁷ Kırca'nın Arcayürek'e aktardığı bilgiler doğru çıkmış, 12 Eylül askeri yönetimi belirtilen yöntemleri sistematik olarak uygulamıştır. Kafaoğlu'nun 12 Eylül sonrası kurulan hükümette Maliye Bakanı olarak görevlendirilmesi, Kırca'nın belirttiği çalışmayı doğrulayan bir başka unsurdur. Şiddetin artarak tüm yurda yayıldığı, siyasetin tümüyle tıkandığı günlerde TSK Cumhurbaşkanına siyasetçileri hedef alan bir uyarı mektubu göndermiştir. 27 Aralık 1979 tarihli uyarı mektubu

²⁴⁵ Cüneyt Arcayürek, **Müdahalenin Ayak Sesleri**, İstanbul, Bilgi, 1985, s. 270.

²⁴⁶ a.e., s. 274.

²⁴⁷ N. Mazıcı, a.g.e., s. 179.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren ve kuvvet komutanlarının imzasını taşımaktadır. Ülkede yaşanan siyasi ve sosyal çalkantılar karşısında TSK'nın görüşünü içeren uyarı mektubu "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görüşü" başlığını taşımaktadır. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk mektubu beş gün kamuoyundan gizlenmiştir. Daha sonra bu durumu "Yeni yıl dolayısıyla milletin keyfini kaçırmak istemedim" sözleriyle açıklayan Korutürk, 1 Ocak 1980 günü TSK yönetimini köşke davet ederek görüşmüş, ertesi gün hükümet üyeleri ve tüm parti liderlerine askerin mektubunu iletmiştir.

TSK'nın uyarı mektubuna Hürriyet muhabiri Cüneyt Arcayürek ulaşmış, 2 Ocak 1980 tarihli Hürriyet'te yayımlanmasıyla kamuoyu olaydan haberdar olabilmıştır. Johnson Mektubu gibi TSK'nın uyarı mektubu da Hürriyet ve yine aynı muhabiri tarafından ele geçirilmiş ve ilk kez kamuoyuna duyurulmuştur. Hürriyet haberi "Ordu Uyarı Verdi" manşetiyle vermiştir. Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının Cumhurbaşkanı Korutürk ile bir buçuk saat görüştükleri belirtilen haberde "Mektubun 12 Mart muhtırasından farkı, bir kişiye verilmemiş olması" denilmektedir. Ülke siyaseti için çok kritik bir haber, bir kez daha Hürriyet'e iletilerek kamuoyu bilgilendirilmektedir. İktidarı ve muhalefetiyle hiçbir siyasetçi uyarı mektubunun sorumluluğunu almamış, birbirlerini sorumlu tutmayı tercih etmiştir. Bu uyarıların gereği yerine getirilmemesi halinde ordunun darbeye hazırlandığı satır aralarında açıkça okunan mektupta şöyle denilmektedir:

*"Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görüşü: Türk Silahlı Kuvvetleri; ülkemizin siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarına bir çözüm getiremeyen, anarşi ve bölücülüğün ülke bütünlüğünü tehdit eden boyutlara varmasını önleyemeyen, bölücü ve yıkıcı guruplara tavizler veren ve kısır siyasi çekişmeler nedeni ile uzlaşmaz tutumlarını sürdüren siyasi partileri uyarmaya karar vermiştir."*²⁴⁸

Metinde TSK'nın daha önce de iki kez askeri müdahalesine gerekçe yaptığı TSK İç Hizmet Kanunu'na vurgu yapılmıştır. Bu hatırlatma siyasete verilmiş bir ultimatoma niteliğindedir. Uyarı mektubunda özellikle sol tandanslı terör olaylarına vurgu yapılması, 12 Mart 1971 muhtırası gibi, müstakbel darbenin de yükselen sol

²⁴⁸ Hürriyet, 2 Ocak 1979.

harekete yönelik olacağının ipucunu vermektedir. Öte yandan muhtıra görünümündeki mektubun, yapılacak darbe için zemin hazırlama niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Daha sonra TSK'nın uyarı mektubunu sunduğu Cumhurbaşkanı Korutürk'ü birlikte hareket etmeye davet ettiği fakat geri çevrildiği ortaya çıkmıştır. 3 Ocak tarihli Hürriyet, "Silahlı Kuvvetler Ülke Bütünlüğünün Korunmasını İstedi: Görev Hepimizin" manşetini atmış, mektubun tam metnini vermiştir. Birinci sayfada Hürriyet imzasıyla çıkan "Birliğe çağrı" başlıklı yorumda uyarının kimden geldiğinden çok, içeriği üzerinde durularak acil tedbir alınması çağrısı yapılmıştır. Uyarı mektubunu ilk kez kamuoyuna duyuran Arcayürek de "Görünen Köy Kılavuz İstemez" başlıklı yazısında "yüksek görev sahibi" bir generalin ağzından, "meslek kuruluşlarının, derneklerin, sendikaların ülkenin sorunları üzerinde alabildiğine konuştuğu bir ülkede, Cumhuriyetin kollanması ve korunması göreviyle yükümlü anayasal kuruluş olan ordunun görüşlerini açıklamasından tedirginlik duyulmasının anlaşılır olmadığı" sözlerini aktarmaktadır.

Hürriyet imzalı bir başka uyarı yazısı ise 15 Şubat 1980 tarihli sayıda, "Neredesiniz?" başlığıyla yayımlanmıştır. Yazıda yaşanan gelişmelerin vahametine dikkat çekilerek "Nerede bu vatani sevenler, bu rejimde birlikte yaşamak isteyenler? Nerede Atatürk nesli ve onun ülkeyi emanet ettiği gençlik? Eğer bir gün bu rejim yıkılır, bu ülke parçalanırsa enkaz altında ilk kalanlar hepimiz olacağız." denilmektedir. Gazete, Cumhurbaşkanlığı seçimleri tıkanınca bu kez 21 Temmuz günü siyasetçilere hitaben bir uyarı metni yayımlamıştır. Kamuoyunun isteği olarak duyurulan, "Ecevit ve Demirel'e Mektup" başlıklı yazı şöyledir:

*"Bunca yıldır birbirinizi suçlayarak vardığınız sonuç ortada. İkbal, iktidar mümkün ama yaşamanız, yaşayabilmemiz için yeterli değil. Bir kere de başka yolu deneyiniz. Ortak kararlara varınız. Ara rejim, kara rejim yerine ortak rejim deyiniz."*²⁴⁹

24 Temmuz 1980 tarihli Hürriyet gazetesi bu kez "İşbirliğinden umut yok" manşetiyle çıkmıştır. İmzasız yazıda iktidar "ülkeyi kendi bildiği yolda karanlığa, felakete sürüklemekle" suçlanmaktadır. Gazetenin Demirel hükümetine muhalefeti

²⁴⁹ Hürriyet, 21 Temmuz 1980.

giderek sertleşmektedir. Aynı yazıda “yetkisizlikten şikayet” eden Başbakan için “Her yetkiyi kötüye kullanan bir hükümete hangi yetki verilecektir?” denilmektedir. Aynı gün dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren’in, "Silahlı Kuvvetler olarak bu ülkeyi başkalarına çiğnetmeyeceğiz. Vatana ihanet edenlerin cezası yakında verilecektir" sözleri kamuoyuna yansımıştır. Org. Evren'in bu sözleri söylediği tarihte darbeye karar verildiği fakat harekete geçilme tarihinin ertelendiği daha sonra ortaya çıkmıştır. TSK'nın ülke siyasetine 12 Mart sonrası en önemli uyarısı niteliğindeki mektubuna bir de Evren'in benzer içerikte, 30 Ağustos 1980 tarihli mesajı eklenmiştir. Mesaj, daha sekiz ay önce verilen uyarı mektubunun tekrarı niteliğindedir. Evren mesajında sıkıyönetimin bir an önce kaldırılması, yeni kanuni düzenlemelere gidilmesi ve ülkede huzur ve sükunun sağlanmasının sadece komutanlardan beklenmemesi gerektiğini belirtmektedir.

Sonraki yıllarda demokrasilerin ortadan kaldırılmasının sembolü olarak sıkça dile getirilen, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'e ait bir cümle de o günlerde telaffuz edilmiştir. Ecevit'in 6 Eylül günü Petrol-İş Sendikası Genel Kurulunda yaptığı konuşma basında geniş şekilde yer almıştır. Ecevit “Böyle devam ederse sonunda biri çıkar düdüğü çalar, ‘herkes evine’ der. Böylece demokrasi biter.” demiştir. Eylül ayına girildiğinde, şiddet olaylarında günlük ölüm sayısı 20’li rakamlara ulaşmıştır. Hürriyet’in 9 Eylül tarihli sayısı “Usandık” manşetiyle çıkmıştır. Haberde siyasi parti liderlerinin ekrana çıkma tutkusu eleştirilmektedir. Üst başlık “Bizim TV’de haberlerden çok liderler yer alıyor” olurken, spot “Ekranada görülme rekoru Demirel’in. Ecevit muhalefet olduğundan beri ikinciliğe düştü. Erbakan hem TV’ye çatıyor, hem de ekrandan eksik olmuyor...” şeklindedir. 12 Mart müdahalesi sonrası askerin güdümündeki iktidarın başlattığı siyaset ve siyasetçiyi kötüleme temalı depolitizasyon süreci bir kez daha anaakım medyanın haber politikasıyla vücut bulmaktadır. Hürriyet aynı gün “Lider” başlığıyla, Atatürk’ü eksen alan bir yazı dizisi başlatmıştır. Atatürk’ün kimliğinde çizilen lider profili, okura günün politik liderleriyle kıyaslama fırsatı vermekte, onların düşük profilleri eleştirilmektedir. Sadun Tanju’nun kaleme aldığı yazı dizisinin tanıtım spotunda “Mustafa Kemal, 60 yıl önce, üst üste savaşlarda yenilmiş, yorgun ve yoksul bir ulusu, akılcı ve sabırlı bir liderlikle aydınlığa, umuda çıkarmıştı. Bugünün

liderleri, 60 yıldır barış içinde yaşamış bir toplumu, tarihinin en ağır ölüm-kalım savaşı sınırında görüyorlar. Neden?” denilmektedir. Hürriyet yazarı Çetin Emeç “Kitakse” başlıklı köşesinde, ülkede iç savaş hüküm sürdüğü için sıkıyönetimin devam etmesi gerektiğini ve iç savaş bitmeden “askerin kışlasına dönemeyeceğini” savunan bir yazı kaleme almıştır. Emeç dönemin sivil siyasetini yerden yere vurduğu yazısında şöyle demektedir:

*"Türkiye'nin uçurumlara sürüklenip sürüklenip geri döndüğü şu dönemde ana politikaya bakıyorum. Oldum olası tahrip etmeye yönelik. Hükümet düşürmek. Hükümet düşürme hesapları tutmuyorsa bakan düşürmek. Bir tane daha, bir tane daha. Sözde adamdırlar. Ama bir taşın üzerine bir taş koymaya, yapıcı yaklaşımlarla bunalımlara çözüm getirmeye de sanırsanız yeminlidirler."*²⁵⁰

Gazetenin politikasını belirleyen yöneticilerinden Emeç'in politikacılara sövgü, askere övgü denilebilecek üslubunda, eli kulağında askeri darbenin emareleri görülmektedir. Oysa dönemin siyasetçileri de hükümet ve muhalefet dahil, orduyu terör olaylarına karşı yeterli müdahalede bulunmamakla suçlamaktadır. Bu tartışma darbe sonrası daha da büyümüş, ordunun terör olaylarına bilerek müdahale etmediği, hatta büyümesine göz yumarak darbeye zemin hazırladığı iddia edilmiştir. 11 Eylül 1980 tarihli Hürriyet gazetesinde meclisin toplanamadığı, gensorunun görüşülemediği haberleri yer alırken, bir başka haber CHP grubunda kavga çıktığıdır. O gün yurttan meydana gelen şiddet olaylarında ölü sayısı 35'e çıkmıştır. 12 Eylül 1980 sabahı Türkiye üçüncü kez ordunun müdahalesine uyanacaktır. Ülkede sokağa çıkma yasağı uygulamaya konulmuş ve şiddet olayları bıçak gibi kesilmiştir.

3.4. 12 Eylül Darbesi ve Hürriyet'in Yayın Politikası

Hürriyet gazetesi 12 Eylül 1980 sabahı saat 03.00'te yapılan askeri darbeyi “yıldırım baskı” yaparak “Ordu Yönetime El Koydu” manşetiyle vermiştir. Haberin üst başlığında, zaten ülkenin büyük bölümünde devam eden sıkıyönetimin tüm yurttan ilan edildiği, alt spotta hükümet ve parlamentonun feshedildiği belirtilmektedir. Milli Güvenlik Konseyi (MGK) adıyla yönetime el koyan cuntanın 1 numaralı bildirisi de gazetenin birinci sayfasından tam metin halinde yayımlanmıştır. Yıldırım baskı

²⁵⁰ Hürriyet, 9 Eylül 1980.

yapan diğer gazeteler de darbeyi Hürriyet gibi “ordunun yönetime el koyduğu” şeklinde, yorumsuz olarak manşetten vermiştir. 13 Eylül günü ilk sayfada, Atatürk’ün portresinin altında yer alan Hürriyet imzalı yazıda; "Atam, ne sağ, ne de sol.. Atatürk Türkiye’si doğrultusunda, bir ülkenin haysiyetli kişileri olarak birlik içinde, dipdiri ve senin yolundayız. Şuna asla şüphen olmasın; Senin emanetin Cumhuriyet, ilelebet payidar olacaktır. Hainler, gafiller, tüm iç ve dış düşmanlar hak ettiklerini bulacaklardır. Müsterih ol Atam."²⁵¹ sözleri yer almaktadır. Hürriyet’in bu tavrı, anaakım basının devlet yanlısı, siyasi yelpazede ortada duran, merkezci politikasına uygun düşmektedir. Aynı günkü Hürriyet’in üçüncü sayfası dış basındaki yorumlara ayrılmıştır. Türkiye’de ordunun iktidarı ele almasının NATO’da ferahlama havası yarattığı öne sürülen haberde, müdahaleye istikrarsızlık ve terörün neden olduğu, Org. Evren’in "ilerici, ülke sever bir asker" olduğu yorumlarına yer verilmiştir.

Hürriyet başyazarı Oktay Ekşi darbenin ertesi günü kaleme aldığı “Oh olsun Demeli mi” başlıklı yazısında, “İnsan doğrusu merak ediyor. TSK’nin memleketin yönetimine el koyması karşısında acaba Türkiye’yi bu noktaya biz getirdik diyebiliyorlar mı?” sözleriyle, darbeden sorumlu tuttuğu politikacıları eleştirmektedir. Çetin Emeç, gazetenin 15 Eylül 1980 tarihli nüshasında kaleme aldığı “Kakokrasi’den Demokrasi’ye”²⁵² başlıklı yazısında “Demokrasiyi hasta yatağından kaldırıp ayağa dikmek görevi şimdi ordunun omuzlarında” diyerek darbeye destek vermiştir. Yazının içine yerleştirilmiş “Deniz Bitti” başlıklı karikatürde ise eski politik figürlerin yarattığı dalganın Atatürk’e çarparak battığı görülmektedir. Emeç aynı yazıda darbeyi gerçekleştiren TSK için “Üniformasına efendilik sinmiş, demokrasi gönüllüsü asker” ifadesini kullanmaktadır. 16 Eylül 1980 tarihli yazısında Oktay Ekşi cezaevlerinde sağ ve sol eylemcilerin barıştırıldığına dair haberlere gönderme yaparak darbenin getirdiği huzur ortamından örnekler vermektedir. Askeri iktidar bu uygulamaya hapse düşen sağ ve sol görüşlü tutuklu ve hükümlüleri aynı koğuş ve hücrelere koyup barışmaya, kaynaşmaya zorlayarak başlamıştır.

²⁵¹ Hürriyet, 13 Eylül 1980.

²⁵² Hürriyet, 15 Eylül 1980.

Hürriyet 17 Eylül 1980 tarihli sayısında MGK lideri Org. Kenan Evren'in "Demokrasiyi Kaldırmadık... Kurmak İçin Harekatı Yaptık"²⁵³ sözlerini manşete taşımıştır. Başyazar Ekşi o günkü yazısında Türkiye'nin "tam bir onarım yönetimi altına girmiş" olduğundan söz etmektedir. Cüneyt Arcayürek aynı tarihli yazısında 27 Mayıs'ın aksine, "12 Eylül hareketinin hiçbir partiye karşı yapılmamış olmasının yerinde olduğunu, yeni oluşturulacak kurucu meclisin de her siyasi görüşü kapsamı gerektiğini" savunmaktadır. Arcayürek, Org. Evren'in "Demokrasi kaldırılmadı" sözüne vurgu yaparak, hareketin "rayından çıkmış, hürriyetlerin hürriyetsizlik içinde kullanılmaya başlandığı, laçkalaşmış bir demokratik bünyeyi bu dertten kurtarmak için" yapıldığını iddia etmektedir. 19 Eylül tarihli Hürriyet gazetesi Cuma ekinde "Öğrenciler defterinizi kalemlerinizi dikkatli kullanın... Defter-kalem ateş pahası..."²⁵⁴ manşetiyle çıkmıştır. Aynı sayfada grafikler eşliğinde verilen haberde "Bir kurşun kalem, 1,5 ekmek fiyatına satılıyor" denilirken, bir başka sütunda "Devir tasarruf devri, Çocukların elbiseleri nasıl uzun ömürlü olur?" başlıklı yazı dikkat çekmektedir. Hürriyet, darbenin ilk günlerinde sokaktaki insana seslenen, ekonomiyi eleştiren, yanısıra öğretmenlik misyonunu sürdüren haber politikasını sürdürmüştür. Fakat bir süre sonra zamları eleştiren bir haberi nedeniyle gazete toplatılacak ve kapatılacaktır.

3.5. Hürriyet-Büyük Sermaye İlişkileri

Anaakım medyanın amiral gemisi Hürriyet gazetesinin sermayeyle ilişkileri ve holdingleşme süreci 1960'lı yıllarda başlamıştır. Haldun Simavi'nin ayrılmasından sonra gazetenin tek patronu haline gelen Erol Simavi 1960'ların sonundan itibaren basın dışı sektörlere yatırım yapmaya başlamış, 1970'lerin sonuna gelindiğinde holdingleşen Hürriyet bu basın dışı yatırımlarla devasa bir ticari büyüklüğe ulaşmıştır. Orhan Koloğlu basın sektörünün tartışmasız hakimi haline gelen Hürriyet'in bu dönemki konumunu "1978'de Türkiye'de üç sektörün varlığından bahsediliyordu; kamu, özel ve Hürriyet" ifadesiyle tanımlamaktadır.²⁵⁵ Simavi'nin ilk gazetecilik dışı işi bir piston fabrikası sahibi olmasıdır. Zincirkıran'ın anlatımına

²⁵³ Hürriyet, 17 Eylül 1980.

²⁵⁴ Hürriyet, 19 Eylül 1980.

²⁵⁵ O. Koloğlu, a.g.e., s. 80.

göre dönemin Maliye Bakanı, Cüneyt Arcayürek'i arayarak "Hürriyet gazetesinin piston fabrikasının genel müdürünün randevu istediğini" belirtmiştir. Arcayürek de GYY Zincirkıran'ı arayarak "Bizim Erol beyin piston fabrikası mı var?" diye sormaktadır. Zincirkıran bu olayla ilgili "Gazetecilik dışındaki adamların, Erol Simavi'yi daha sonra ne gibi gazetecilik dışı yatırımlara sürüklediğini görüp öğreneceğiz. Orman ürünlerini değerlendirme şirketinden, charter uçakçılığa, sigortacılığa, tavukçuluğa, otelciliğe, otomobil satıcılığına, balıkçılığa, sütçülüğe kadar"²⁵⁶ demektedir. Zincirkıran'ın sözünü ettiği piston fabrikası 1969 yılında 6,5 milyon lira sermayeyle kurulan MOTOPAR Motor Parçaları İmalatı Tic. Ve San. A.Ş.'dir. Kurucuları Erol Simavi, Hürriyet gazetesinin dağıtım şirketindeki ortağı Erdoğan Demirören, Bilgin Demirören ve üç diğer yatırımcıdan oluşmaktadır. Simavi Hürriyet'i 24 yıl sonra satarken "yedek parçacı" denilerek alay edilen Aydın Doğan gibi yedek parça ticaretine girdiği anlaşılmaktadır. Simavi'nin iki şapkası vardır artık; gazete patronu ve iş insanı. Bu ticari yatırımları korumak ve büyütme isteyen Simavi'nin Hürriyet'i ve diğer yayın kuruluşlarını ekonomik ve politik rekabet için kullandığı da anlaşılmaktadır.

CHP eski milletvekili Suphi Baykam 1969 yılında HASTAŞ adlı bir şirket kurmuştur. Şirketin hedefi gurbetçilerin ve halkın yastık altında tuttuğu paralarını yatırıma dönüştürmek ve ülke ekonomisine katkı sağlamaktır. Hisse senetleri halka açılan şirket, eğitim ve sağlık sektörlerine yatırımlar yapmış, halk marketleri gibi büyük alışveriş merkezleri ve planlı toplu konutlar inşasına yönelmiştir. Şirket yatırım projelerinin reklamları için basın sektörüne büyük ödemeler yapmaktadır. Hürriyet de HASTAŞ'ın ilanlarını kullanmıştır. İddiaya göre HASTAŞ'ın Kredili Mesken Planı'nı açıklamasının hemen ardından o güne dek aldığı reklamlarla hem kazanan, hem de projeye destek veren Hürriyet gazetesi "HASTAŞ'a Dur De" manşetiyle başlayan ve yaklaşık üç ay süren, şirket aleyhine haber kampanyası yürütmüştür. Haberlerde şirketin halka verdiği taahhütleri yerine getirmediği öne sürülmekte, dolandırıcılık imasında bulunmaktadır. Hürriyet'in o manşetine kadar HASTAŞ büroları önünde hisse senedi almak üzere kuyruk oluşturan halk, o günden itibaren bu kez yatırdıkları parayı geri almak için kuyruğa girmiştir. Hürriyet'in

²⁵⁶ N. Zincirkıran, a.g.e., s. 159.

kamuoyundaki etkin gücünü gösteren bir manzaradır bu aynı zamanda. HASTAŞ, aleyhte kampanya yürüterek ticaretine zarar vermekle suçladığı gazete aleyhine beş milyon liralık tazminat davası açmıştır. Hürriyet'in aleyhte kampanyaları, hissedarların paralarını geri almak için bankalara hücum etmesi ve bankaların şirkete açtıkları kredileri durdurup, açtıklarını geri çağırması sürecinde şirket iflas etmiştir. Hürriyet'in bir anda aleyhte haber kampanyasına girişmesinin nedeni, HASTAŞ'ın Hürriyet dışındaki gazetelere verdiği, olayın perde arkasına dair açıklamalar içeren tam sayfa ilanlardan anlaşılmaktadır. Erol Simavi bir grup arkadaşıyla birlikte HÜRİŞ Halk Üretim İşletmeleri A.O. adlı bir şirket kurmuştur. Bu şirket MOTOPAR'ın ardından Simavi'nin basın dışı ikinci yatırımdır. HÜRİŞ de HASTAŞ'ın yatırım alanlarında faaliyet göstermek üzere kurulmuş ve halka açılarak hisse senedi satmaya hazırlanmaktadır. 9 Aralık 1969 günü HASTAŞ tarafından gazetelere verilen ilanda, Hürriyet'in karşı kampanya nedeninin kurduğu yeni yatırım şirketi olduğu öne sürülerek şöyle denilmektedir:

*"İşte bu şirketin baş kurucusu, baş hissedarı, baş yöneticisi, idare heyeti başkanı ayrıca Hürriyet gazetesinin de sahibidir, şimdi HASTAŞ'a dur demenin zamanı gelmiştir diyerek, oynanan ticari oyunlardan tamamıyla habersiz Türk halkının karşısına çıkmaktadır."*²⁵⁷

Ertesi gün bu kez HÜRİŞ Hürriyet'e ilan vererek, Erol Simavi'nin, şirketin 38 ortağından biri ve yüzde 10 hisse sahibi olduğu öne sürülmüştür. Bu yanıt dahi HASTAŞ'ın iddiasını doğrulamaktadır. Basının amiral gemisinin patronu gazetecilik dışındaki bir yatırımında, rakip şirkete karşı sahibi olduğu gazeteyi kullanarak haksız rekabet yürütmektedir. Hürriyet'in HASTAŞ aleyhine kampanya düzenleyip polemige girdiği bu dönemde tiraj kaybettiği öne sürülmektedir. HASTAŞ bu kampanyalar karşısında batarken, Hürriyet'in ödediği bedel, tiraj ve prestij kaybı olmuştur. Aynı dönemde Hürriyet'in patronu Almanya'daki gurbetçi işçilere odaklanan bir charter şirketi de kurmuştur. HEZ-HÜR, Simavi'nin gazetecilik dışı bir başka yatırımdır. Halk Erol Simavi'nin gazetecilik dışındaki yatırımlarından, gazetenin patronunun rakibi ya da gazetenin rakipleriyle girdiği polemikler sırasında haberdar olmuştur. HÜRİŞ'ten HASTAŞ'ın ilanlarıyla haberdar olan okur,

²⁵⁷ **Milîyet**, 9 Aralık 1969.

Simavi'nin tavuk ve yumurta ticaretinden de 1980'li yılların sonunda, Sabah gazetesiyle Hürriyet arasında yaşanan polemikler sayesinde haberdar olacaktır.

Sabah gazetesi Erol Simavi için "Bir taraftan yumurtacılık yapacaksın, bir taraftan yat limanı işleteceksin, sonra da bağımsız gazetecilikten söz edip büyük gazete veya güçlü gazete sloganlarını kullanacaksın" ifadelerini kullanarak bir haber yapmıştır. Hürriyet'in patronu yumurtacılık ve yat limanı işletmeciliği iddialarına gazetenin köşe yazarı Çölaşan ile yaptığı, gazetede 1 Mayıs 1988'de başlayan yazı dizisi halinde yayınlanan "Kırk yılın tecrübesiyle Erol Simavi konuşuyor" başlıklı röportajda yanıt vermiştir. Simavi bu röportajda "Efendim, benim bir hobim vardır... Tavukçuluk, yumurtacılık yapıyorum, ihracatla Türkiye'ye yılda iki, üç milyon dolar döviz kazandırıyorum. Bu benim hobim... galiba Türkiye'nin yumurta işinin yüzde 70-80'ine ben hakimim" demektedir. Simavi 1978'de Altın Tavuk şirketini satın alarak, bu kez beyaz et sektörüne adım atmıştır. Hür Holding, Irak'a damızlık yumurta ihraç eden Altın Tavukçuluk talebi karşılayamayınca Koçullu Tavuk ve Plaza Tavukçuluk adlı yeni kurduğu şirketlerle yatırımını büyütmüştür. Hürriyet'te kırmızı etin sağlıksız, beyaz etin sağlıklı olduğuna dair haberlerin yayımlanması, patronun tavukçuluk sektöründeki yatırımıyla ilişkilendirilmiştir. Can Dünder'in, "Gazeteciliğe bakış açımı bir piliç haberi değiştirdi" dediği yazısı şöyledir:

*"İstihbarat şefimiz etlerin yenecek halde olmadığına ilişkin bir haber yapmamızı istedi. Birkaç arkadaş gidip, ilk buldukları kasaba daldılar ve üzerinde sineklerin uçtuğu etlerin fotoğraflarıyla döndüler. Haberin altını yazmak kolaydı. Pislik kol geziyor, halkın sağlığıyla oynuyor türünden beylik laflar. Şehir sayfasına bile girmeyecek haber, ertesi gün sürmanşet oldu. Bir gün sonra kırmızı et fiyatlarının hızla fırladığı haberi de Et jet gibi başlığıyla yerleşti manşete. Sonra ilavenin Sağlıklı beslenme köşesinde Beyaz etin faydalarını anlatan uzman görüşleri belirdi. Nice sonra anladık ki, sevgili gazetemiz piliç sektörüne yatırım yapmıştır. Acımasızca kullanıldığımızı hissettik."*²⁵⁸

Erol Simavi, Emin Çölaşan'a verdiği röportajda iki holding kurduğunu belirterek, "Bunlardan basın işleriyle ilgili Hürriyet Holding, diğeri tavukçuluğum,

²⁵⁸ İ. Barutçu, a.g.e., s. 246.

sigortacılığınla ilgili Hür Holding" açıklamasını yapmıştır. Simavi'nin basın dışı yatırımlarını çatısı altında toplayan Hür Holding'e bağlı iki ayrı sigorta şirketi bulunmaktadır o dönem; Tam Sigorta ve Hür Sigorta. Erol Simavi'nin gazetecilik dışı diğer yatırımları Hür-Tur Hürriyet Turizm ve Tic. A.Ş., Sim-Pa Strateji Pazarlama ve Finansal Danışmanlık A.Ş., Tek-Art Kalamış ve Fenerbahçe Marmara Turizm Tesisleri A.Ş. şeklinde sıralanmaktadır. Aynı röportajda "Eskiden bir de sütçülüğümüz vardı. Allah'a şükür ondan kurtulduk" diyen Simavi'nin gazetecilik dışındaki bir başka yatırımı da yine 1980'li yıllarda Sabah gazetesiyle girdiği polemik sırasında ortaya çıkmıştır. 11 Mayıs 1988 tarihli Sabah gazetesi manşetten, Almanya'dan bir gurbetçinin Hürriyet gazetesi aleyhine açtığı davanın dilekçesini yayımlamıştır. Dilekçe içeriğine göre Hürriyet 1979'da Almanya baskısında "Türk İşçilerine Büyük Hizmet" manşetiyle bir kampanya başlatmıştır ve işçileri Avrupa'da bir şehirde konut sahibi yapacağını iddia etmektedir. İşçilere gönderilen, dönemin Hürriyet gazetesi GYY Nezih Demirkent imzalı, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. antetli yazıda Hürriyet'in dört bin konutluk projesinde, Hürriyet güvencesiyle yer aldıkları bildirilmektedir. Hürriyet'in sahibi olduğu HÜRKONUT-ORDO tarafından inşa etmeyi taahhüt ettiği konutların Avrupa'da bir şehir cazibesıyla sunulmasına rağmen inşaat alanının İstanbul'da, Beylikdüzü'nde bir tarla olduğu, hatta dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından 23 Haziran 1979'da temelinin atıldığı²⁵⁹ anlaşılmaktadır. Aradan yıllar geçmiştir ve taahhüde rağmen projede bir tek çivi çakılmadığını gösteren boş bir arsa fotoğrafı Sabah gazetesinin birinci sayfasından verilmektedir. Hürriyet konut taahhüdüyle topladığı paralara rağmen taahhüdünü yerine getirmemiştir. Gazetenin sahibi olduğu şirket yöneticileri hakkında ilerleyen yıllarda pek çok görevi kötüye kullanma davası açılmış, alacaklı gurbetçilerin konut amaçlı yatırdıkları dövizler kendilerine iade edilmek zorunda kalmıştır. Bu girişim Sabah'ta "konut fiyaskosu" olarak karşı kampanyaya dönüşmüş, yaşanan olaylar sadece Hürriyet'in değil, gazeteciliğin de prestij kaybetmesine neden olmuştur. Sert ve etik dışı üslupta kaleme alınan bu polemikler, patronunu zor durumda bıraktığı Hürriyet'in tiraj kaybına neden olurken, Sabah için reklam olup, tirajını büyütmiştir.

²⁵⁹ a.e., s. 253.

3.6. Erol Simavi'den Başbakana Mektuplar

Aileden gazeteci Erol Simavi'nin, basının amiral gemisi Hürriyet'in patronu olarak çizdiği profil çalışmaya katkı sağlayacaktır. Çünkü Simavi'nin gözlem ve tespitleri, anaakım bir gazetenin tüm özelliklerini içermektedir. Emin Çölaşan'ın, gazetenin 40'ıncı yıl dönümünde patronu Simavi ile yaptığı geniş röportajı, geleneksel, meslekten gazeteci patron profili hakkında ilginç pek çok ayrıntıyı gözler önüne sermektedir. "40 Yılın Tecrübesiyle, Erol Simavi Konuşuyor" başlığını taşıyan röportaj, Hürriyet gazetesinin 1 Mayıs-10 Mayıs 1988 tarihli nüshalarında, on bölüm halinde yayımlanmıştır. Simavi, Başbakan Turgut Özal'a hitaben kaleme aldığı, Hürriyet'in 19 Nisan 1988 tarihli sayısında sürmanşetten yayımlanan mektup içeriği nedeniyle Özal tarafından henüz mahkemeye verilmiştir. Başkanı olduğu TGSS de kağıda yapılan son zam nedeniyle gazetelere ilan vererek gazete fiyatlarının 50 kuruş artırıldığı bilgisini tüm gazetelerde yayımlatmıştır.

Simavi "Ne uşak oluruz, ne yağcı" başlıklı röportajda patron olarak gazetenin yayın politikasına müdahale etmediğini fakat yazarların bazı üslup aşırılıkları konusunda uyarıda bulunduğunu belirtmektedir. İnsan uzuvlarının koptuğu kaza ya da cinayet fotolarının kullanımına engel olduğunu belirten Simavi, meslek etiğine sadık bir basın patronu profili çizmektedir. Simavi'nin "Türk basınında yalan haber üretmekle görevlendirilmiş özel adamlar vardır. Bunlar masaya otururlar, yabancı basından resim keserler, sonra da bu resimlere göre özel asparagas üretirler" ifadesi dikkat çekicidir. Çünkü sözünü ettiği etik dışı gazeteciliğin yaratıcısı Rahmi Turan bir süre sonra Hürriyet'te GYY olarak görevlendirilmiştir. Erol Simavi kuvvetler ayrılığı ilkesine vurgu yaparken, kısa süre önce Özal'a yazdığı açık mektuptaki görüşünü, çıtayı daha da yükselterek şu sözlerle tekrar etmiştir:

*"Dünyada basın için beş büyük kuvvetten biri, dördüncü kuvvettir derler. Bu söz Türkiye için geçerli değildir. Hakimiyet elbette kayıtsız şartsız milletindir. O başka. Ama birinci kuvvet Türkiye'de ordu mu? Hayır, basındır. İkincisi ordudur. Çünkü orduyu ihtilallere basın hazırlar."*²⁶⁰

²⁶⁰ Hürriyet, 3 Mayıs 1988.

Basının kuvvetler ayrılığı sıralamasındaki yerine dair iddiası tartışma yaratan Simavi'nin, bir basın patronu olarak, gazetecinin özlük hakları konusundaki hassasiyeti yüksektir. Günaydın gazetesinin patronu, ağabeyi Haldun Simavi için "Sendikaya alerjisi var" diyen Simavi, "Bizim toplu sözleşmelerde bir sürü madde var, bunların çoğunu Hürriyet getirmiş. Ücretsiz yemek, tatil ikramiyesi, çocuk yardımı gibi..." demektedir. 4 Mayıs 1988 tarihli Hürriyet'in manşetinde, Simavi'nin daha kısa süre önce yine manşetten kavga ettiği Başbakan Turgut Özal ile barıştığını gösteren haber ve fotoğraflara yer verilmiştir. "40'ıncı yıl mutluluğumuzu Ankara'da Başbakan Özal da paylaştı" üst başlığıyla verilen haberin altında Simavi ile Özal'ı birlikte gösteren iki fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğrafların birinde Simavi ile Özal öpüşmektedir. Bu tavır da anaakım medyanın çıkarı gereği iktidarla uzlaşmacı tutumuna örnek oluşturmaktadır. 5 Mayıs 1988 tarihli Hürriyet'te mason olduğunu söyleyen Simavi, Süleyman Demirel'in de mason olduğunu, MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in 27 Mayıs darbesinin ardından mason olmak için başvuru yaptığını öne sürmektedir. Hürriyet o tarihte GYY Necati Zincirkıran'ın anılarında anlattığı gibi Menderes'in "su müdürü" Süleyman Demirel'i Adalet Partisi'nin (AP) genel başkanlık koltuğuna oturtmak için yayın kampanyası yürütmüş ve başarılı olmuştur. Demirel'in AP genel başkanı olmak istediği günlerde mason locasına başvurarak mason olmadığını gösterir bir belge istediğini iddia eden Simavi, locanın bu belgeyi vermesi üzerine bölündüğünü anlatmaktadır. Simavi'nin bu anlatımı, bir büyük gazete patronu olarak iktidarın tepesiyle ilişkilerinin boyutunu gözler önüne sermektedir. Simavi röportajının 7 Mayıs 1988 tarihli yedinci bölümü "Önce gazeteciyim" başlığını taşımaktadır. Gazete patronu olarak iktidarlara ve güç odaklarına mesafeli olma zorunluluğunu şu sözlerle dile getirmektedir Simavi:

*"Gazetemde haberi çıkabilecek insanlardan mümkün olduğu kadar uzak dururum. Memleketin çıkarları, bunların aleyhine bir şey yazılmasını gerektiriyorsa, babam olsa dinlemem. Mesela hayali ihracata bulaşmıştır. Kaçakçılık olaylarına adı karışmıştır. Gözünün yaşına bakmam."*²⁶¹

Erol Simavi'nin bu sözleri, gazetenin bağımsız ve tarafsızlığı ilkesine vurgu yapmaktadır. Simavi trafik kazası yapıp bir kişinin ölümüne neden olan yeğenin

²⁶¹ Hürriyet, 7 Mayıs 1988.

ismiyle birlikte gazetede haber yapıldığını belirterek, yayın politikasına karışmayan bir patron profili çizmektedir. Tüccar gazetecilere dair görüşü ise şöyledir:

*"Bu işe onları kendi patronları itti..., maalesef bazı gazeteci patronlar, bunu başlatan patronlar da bizim meslekten olmayanlar. Bazı gazete sahipleri senin gibi tanınmış gazetecileri, devlet dairelerinde sözü geçebilecek, çekinilecek kişileri kullandılar. Bu gazeteciler de herhalde kendi kendilerine demişlerdir ki; 'Yahu, biz enayi miyiz? Patrona biz kazandırıyoruz ama bu işten tek kuruş kazancımız olmuyor. Ben sadece onun işlerini takip edeceğime, arada kendime de çalışırım, başkalarının da işlerini takip ederim, paramı kazanırım.' Bu yol maalesef açıldı ve mesleğimizin yüzkarası durumuna geldi."*²⁶²

Gazete patronu olarak güç odaklarına karşı yayın politikasıyla ilgili "Tansiyonu düşük tutarım" diyen Simavi, anaakım bir gazetenin bu özelliğini "Hangi hükümet döneminde olursa olsun, ben daima tansiyonu düşük tutmaktan yana oldum. Çünkü Hürriyet'in büyük bir gücü var. Bunu her zaman dikkate alırım. Bu büyük gücü kesinlikle kötüye kullanmam" demektedir. Bu ifade Hürriyet'in, HASTAŞ'ın batmasına neden olan kampanyacı haberciliğiyle çelişkilidir. Simavi'nin, "Ama gün geliyor, bardağı taşıran damlalar oluyor. Laiklik meselesi gibi olaylarda, Atatürk'e sataşmalar olduğunda evet" sözleri, anaakım gazetenin resmi ideolojiye bağlılığını ifade etmektedir. Simavi'nin 10 gün süren röportajında son gün hükümetlerle basın arasındaki ilişkilere dair tespitleri dikkat çekicidir. Simavi "Hürriyet'i kullansaydım, milyarlar yanımda fakir kalırdı" başlıklı son bölümde şöyle demektedir:

*"Hükümetlerle basın arasında her zaman ve her dönemde sürtüşmeler çıkar. Ben hükümetle basın ilişkilerini üç ayrı aşamada görmüşümdür. İlişkinin ilk kısmı balayıdır. Hükümet biraz eskiyince serzenişler başlar. Daha sonra da kavga."*²⁶³

Erol Simavi gazetenin yönetiminde ve tek sahibi olduğu her dönemin hükümetleriyle sağ, sol, muhafazakar, siyasi ilişkileri çok iyi olan bir gazete patronu profili çizmektedir. Ahmet Kahraman "En üst düzeyde, yüksek himayeye mazhar kişi" olarak nitelediği Simavi'nin kendi çapında bir imparator olduğu, bir tür

²⁶² a.e., 7 Mayıs 1988.

²⁶³ Hürriyet, 10 Mayıs 1988.

dokunulmazlığı bulunduğunu, cebinde kırmızı pasaportla gezdiğini öne sürmektedir. Bilindiği gibi kırmızı pasaport sadece üst düzey devlet görevlilerine ve diplomatlara verilmektedir. Hürriyet'in patronu olduğu yıllarda basının hükümetle karşı karşıya geldiği zamanlarda Türk basının temsilcisi ve sözcüsü olarak hareket eden Simavi, devletin en üst düzey yöneticileriyle sert polemige girmekten de kaçınmamıştır. Erol Simavi 1966'da TGC'nin başkan vekili, 1978'de TGSS Başkanı seçilmiştir.

3.6.1. Simavi'nin "Basın Birinci Kuvvet" İddiası

1980'li yılların basın özgürlüğü tartışmalarına damgasını vuran bir başka olay da Erol Simavi'nin, dönemin başbakanı Turgut Özal'a hitaben yazdığı, 19 Nisan 1988 tarihli Hürriyet'in sürmanşetinden yayımlanan "Sn. Başbakan" başlıklı açık mektubudur. Basın tarihinde bir gazete patronunun iktidarın başına yönelik kendi gazetesinden, gazetecilik adına kafa tutmasına ilk kez rastlanmaktadır. Turgut Özal'ın hükümet olduğu 1984 sonrası sekiz yılda en çok zam gören mal, yaklaşık yüzde 8 bin oranında artışla gazete kağıdı olmuştur. Özal 1988'e kadar gazete kağıdına 19 kez zam yapmış, bu zamlar yüzünden gazete sahipleriyle gazeteler üzerinden polemikler yaşanmıştır. Erol Simavi'nin başkanı olduğu TGSS, 17 Nisan 1988 tarihli gazetelere ilk sayfadan yayınlanan bir ilan vererek, Özal hükümetinin yaptığı kağıt zammına karşılık, gazetenin fiyatlarını 50 lira artırdıklarını bildirmiştir. Özal ise nispet yaparcasına ertesi günü kağıda yüzde 35'lik yeni bir zammı açıklamıştır. Bunun üzerine 19 Nisan 1988 tarihli Hürriyet, Erol Simavi'nin başbakana açık mektubunu sürmanşetten yayımlamıştır. İçeriği nedeniyle Özal tarafından dava edilen Simavi mektubu kaleme alma nedenini şöyle anlatmaktadır:

*"Basınla konuşma yapacağınız gün bakıyorum da avaz avaz haykırıyorsunuz. 'Basın yalan yazıyor! Asparagaslar, Uydurmuşlar, İşletmişler.' Bunlar, zat-ı alinizin bizlere attığınız taşlar. Ben de işte asıl o zaman, isyan ediyorum. Basın yalan yazmıyor. Arada gözden kaçıyor, bilgi vermemeyi bayrak edinmiş iktidarlar çıkıyor. O zaman gazeteci ne yapsın? Hataya düşüyor. Ama onlar, bulvar tipi gazetelerdir. Hayali haber üretirler. Nasıl dersiniz, tıpkı sizin hayali ihracatınız gibi."*²⁶⁴

²⁶⁴ Hürriyet, 19 Nisan 1988.

Simavi'nin hayali habere benzettiği hayali ihracat olayı Özal'lı yıllarda, yabancı sermayenin kaynak sorulmaksızın yurda getirilmesi politikasının bir ürünü olarak ilk kez yaşanmış ekonomik suçları ifade etmektedir. Erol Simavi mektubunda Turgut Özal ile Davos zirvesi sırasında baş başa yaptıkları görüşmedeki sırrı mektubunda açık etmiştir. Simavi kendisine ekonomik sıkıntı yaşayan bir gazete patronuna kolaylık sağlanması talebiyle gitmiş, aracı olduğu patronu değil, yanında çalışan bin gazetecinin işsiz kalacağını hatırlatmıştır. Özal bu talebe “Valla Erol Bey, bugün iki buçuk milyon işsiz var. Piyasadan bin küsur gazeteci çekilmiş, hiç de fena olmaz.” yanıtını vermiştir. Simavi bu diyalogu aktardıktan sonra “Bu ne kişiliksiz düzendir ki, parmağınızın bir işaretiyle, pazar günü olmasına rağmen savcılar çalışır, gazete toplatır. Bu ne onurdan yoksun devlet kuruluşlarıdır ki, yine bir göz kırpmanızla kâğıdımıza katmerli zammı bindirir.” sözleriyle, iktidarın basına karşı tavrına isyan etmektedir. Simavi mektubunu şöyle sonlandırmıştır:

"Bilirsiniz, devlet organları arasında yer almasa da, bir gerçeğin ifadesi olarak basını da 'Kuvvetler' arasına katarlar. Ona da bir numara yakıştırırlar. Dördüncü kuvvet! Ben de şimdi sizin ilhamınızla yeni bir 'Kuvvetler ayrılığı' ilkesi getiriyorum. Demokratik düzenin kutsallığına olan sarsılmaz inancımın da ışığında, benim kuvvetler ayrılığı kitabım, Türkiye'de birinci kuvvet faslına bilir misiniz ne yazar? Basın. Ya ikinci? Buyurun, kalemimi zat-ı aliniz teslim alın. Aklınızdan ve gönlünüzden ne geçiyorsa, varın oracığa onu yazın."

Mektubun yayımlandığı Hürriyet nüshasında “Gazete kağıdını 4 yılda 79 kat artırdı” üst başlıklı, “Özal’ın kağıt zammı korkunç: Yüzde 7 bin 890” haberi dikkat çekmektedir. Başbakan Özal’ın yakın çevresi ve hükümetinin icraatları aleyhinde çıkan haberler için sürekli “Basın yalan yazıyor” söyleminde bulunması, sol tandanslı Cumhuriyet gazetesi için kullandığı “Babı Ali’nin Pravda’sı” ifadesi, o yıllarda kendisini ve başbakanı olduğu hükümeti basınla sürekli bir didişme halinde göstermektedir. Kağıt fiyatları ve kağıdın basının ihtiyacı kadar piyasaya sürülmesi konusunun basın üzerinde baskı aracı olarak kullanılması, iktidarın en yetkili ağızları tarafından kamuoyuna itiraf edilmiştir. Başbakan Turgut Özal, 27 Mart 1989 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısının hemen ardından şu açıklamayı yapmıştır:

*"Gazete sahipleriyle konuştum. Bizim karşımızda çok düşmanca davranıyorsunuz dedik. Ben sizden beni methetmenizi beklemiyorum ama kasıtlı yazılar yazmayınız. Biraz tarafsız, adil olunuz yazılarınızda. Bakın siz onu yaparsanız ben de her türlü kolaylığı gösteririm. Sıfır gümrükle gazete kağıdı getirilmesine devam ederim, fon koymam dedim."*²⁶⁵

Bir süre devam eden Simavi-Özal gerginliği, gazetenin 40'ıncı kuruluş yılında tarafların barışmasıyla sonuçlanmış, Ertuğrul Özkök Hürriyet'in genel yayın yönetmenliğine getirilmiştir. Simavi'nin gazeteyi Aydın Doğan'a satmasının ardından bu görevini sürdüren Özkök, mektubun perde arkasını 21 yıl sonra kaleme almıştır. Özkök'ün 1 Ekim 2009 tarihli yazısında Simavi'nin mektubuna Hürriyet okurlarından ve Özal muhaliflerinden çok büyük destek geldiğini belirtmektedir. Bu mektup yüzünden Özal'la ilişkisinin koptuğuna inanan Özkök aynı akşam Başbakanın evden arayarak "Sen şimdi gazetenin tepesindeki bu yazıya bakıp, Başbakan Hürriyet'i sildi, artık benim telefonuma bile çıkmaz diye düşünürsün. Hayır. Hürriyet ve sen başkasın, İstanbul'daki o iblisle, Zürih'teki o iblis başka. Bana her gün telefon edeceksin ve ben de her gün senin telefonuna çıkacağım"²⁶⁶ dediğini aktarmıştır. Özkök, Özal'ın "iblis" dediği isimlerin İstanbul'da Çetin Emeç, İsviçre'de Erol Simavi olduğunu hatırlatmaktadır. Yaşanan bu gerginliğin ardından Özal daha önce dile getirdiği "İki buçuk gazete kalacak" söylemini uygulamaya koymuş, Asil Nadir'i İngiltere'den getirterek basın sektörüne girmesine ön ayak olmuştur. Özal, Simavi'nin Hürriyet'ini dahi Asil Nadir'e satın aldırarak istemiş, ardından Haldun Simavi'nin Günaydın gazetesi ve matbaasının bağlı bulunduğu Veb Holding Nadir tarafından satın alınmıştır. Nadir, sahip olduğu medyayla Özal'a siyaseten tam destek sunmuştur.

3.7. Hürriyet'in Büyük Sermayeye Devri

1990'lı yıllar, sermaye yapısı geleneksel patronajın aleyhine değişen medyada yoğunlaşmanın tamamlandığı, gazete ve televizyonların sanayi kompleksine dönüştüğü bir dönem olmuştur. Gittikçe daha çok satmak isteyen, daha çok reklam arayan, daha çok kar etmeye çalışan müesseseler haline dönüşen medyanın

²⁶⁵ M. Sağnak, a.g.e., s. 254.

²⁶⁶ Hürriyet, 1 Ekim 2009.

gazetecilikten gelen patronları bu amaca ulaşmak için basın dışı ortak arayışına girişmiştir. Bu dönemde Doğan Grubu'nun birden fazla gazete, dergi, dağıtım şirketi, radyo, televizyon kanalı sahibi olması, medyadaki yatay ve dikey yoğunlaşmaya önemli bir örnek oluşturmaktadır. Doğan Grubu çok sayıda gazetenin, derginin, televizyon kanalının mülkiyetini elinde bulundurmaktadır. Bu anlamda bir tür yatay yoğunlaşma söz konusudur. Diğer yandan Grubun sahip olduğu matbaalar ve dağıtım şirketi sayesinde, bir gazetenin tüm üretim ve pazarlama süreçlerini tek elden yürütmesi, dikey yoğunlaşma durumunu oluşturmaktadır. Grup, kitle iletişim alanındaki faaliyetlerinin yanında bankacılık, sigortacılık, turizm işletmeciliği, kitap yayıncılığı vb. pek çok başka alanda da faaliyet göstermektedir. Böylece bir tür çapraz yoğunlaşma gerçekleşmiş olmaktadır.

Geleneksel patronajın yerine büyük sermayenin hakim olmasıyla birlikte medyanın gazetecilik yapma biçimindeki kamusal işlevi ikinci plana düşmüştür. Medyanın sermaye odaklı yeni mimarisinde geleneksel medya sahipliğinin en büyük ve son örneği Hürriyet gazetesi de 1994'te Doğan Grubu tarafından satın alınmıştır. Aydın Doğan böylece Milliyet, Hürriyet ve Posta gazetelerinin ve çok sayıda haftalık ve aylık derginin, Hürriyet Haber Ajansı'nın, Kanal D'nin sahibi olmuştur. Satışın kesinleşmesiyle birlikte yoğunlaşmanın en önemli sonuçlarından biri olan sendikasılaştırma politikası yürürlüğe konulmuştur. Hürriyet yönetimi, çalışanlarına sendikadan ayrılmalarının istendiği bir sözleşme imzalatmıştır. Sendika, Doğan'ı uyarmış, gazete üst yönetimiyle yeni sözleşme uygulamasının kaldırılması konusunda bir toplantı yapmış fakat bir sonuç alınamamıştır. Aydın Doğan gazetecilik sektöründe sendika karşıtı olarak bilinen ve aldığı yayın kuruluşlarında ilk iş sendikayı ortadan kaldıran bir patron olarak tanınmaktadır. Gazetenin GYY Ertuğrul Özkök sendikaya karşı şu açıklamayı yapmıştır:

"Türkiye'nin bugünkü ekonomik koşullarında sendikayla birlikte yürümek mümkün değil. Biz eskiden beri liyakata göre ücret verilmesini savunuyoruz. Sendika bizi olumsuz etkiliyor. Bizim şu anda yaptığımız sözleşme, toplu sözleşmede var olan

bütün hakları koruyor. Sendikanın, çağın gereklerine göre çalışması gerekirdi. Sendikadan istifa etmeyenler için bir şeyler düşüneceğiz.”²⁶⁷

TGS Hürriyet’in yeni patronunun sendika karşıtı bu tutumuna karşı kınayıcı beyanlar dışında herhangi bir girişim ya da eylemde bulunmamıştır. Sendikanın bu pasif tavrı, baskı altındaki Hürriyet çalışanlarını yeni sözleşmeye imza atma konusunda çaresiz bırakmıştır. Kadrosuz çalıştırma, telif hakkının suistimali, bordro ücretiyle gerçek ücretin farklılaştırılarak patronların vergi kaçırmaları, kameraman ve foto muhabirlerinin 212 sayılı Kanun dışında tutulması gibi medya çalışanlarına yönelik hak ihlalleri bu sendikasızlaştırma operasyonu sonrası sektörde yaygınlaşmıştır. Aydın Doğan, Milliyet gazetesiyle girdiği basın sektöründe Hürriyet gazetesini ve gruba bağlı CNN Türk ve Kanal D televizyonları, gazete ve dergileri satın alarak Türkiye’nin en büyük medya grubunun sahibi olmuştur. Milliyet ve Hürriyet gazetelerini almasının ardından ilk iş sendikayı tasfiye eden Doğan, medyayı da kar amaçlı şirketler olarak yeniden örgütlemiştir. Sahibi olduğu medya kurumları üzerinden iktidarla karşılıklı fayda politikası güden Doğan, devletin özelleştirme ihalelerinden ve teşviklerinden en büyük payı alan isim olmuştur. Medya ve medya dışı alanlarda yurtdışı yatırımlara da yönelen Aydın Doğan, küresel sermayeye entegrasyonu başarıyla gerçekleştiren bir kapitalist profili çizmektedir.

3.8. Okur Temsilciliği ve Hürriyet

Basında özdenetimin önemli bir uygulaması ombudsmanlık kurumudur. Ombudsman “vatandaşın koruyucusu” anlamına gelen, İsveççe kökenli bir sözcüktür. Bir basın organı bünyesinde soruşturma yapmak, karar vermek, açıklamalarda bulunmak ve bazen de hataları düzeltmekle görevli kişidir.²⁶⁸ Ombudsmanlık, medyayı okuyucu adına denetleyen, eleştiren ve analiz eden, yine meslekten gelme bağımsız kişi ya da kişilerin oluşturduğu birimi ifade etmektedir. İlk kez İsveç’te, 1809 Anayasasıyla ortaya çıkmıştır. Uygulama Türk basınında “okur temsilciliği” adı ile ilk kez Hürriyet gazetesi tarafından hayata geçirilmiştir. 1980’li yılların başında gruba bağlı Hürriyet Haber Ajansı’nda Seyfettin Turhan’ın, Hürriyet gazetesinde ise Prof. Dr. Emre Kongar’ın “okurdan mektuplar” köşesi, okur

²⁶⁷ Orhan Erinc, **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1994.

²⁶⁸ M. Charon, a.g.e., s.215.

temsilciliğinin ilk formunu niteliğindedir. Okur şikayetleriyle etik ihlallerin ifşa edilip düzeltilmesi talebini dile getiren okur temsilciliği, gazetelerin bağımsız ve tarafsız haberciliğe verdiği önemin göstergesi sayılmaktadır. Ombudsmanlık kurumu medya sektöründe yoğunlaşmanın arttığı dönemde ortaya çıkmıştır. Hürriyet'in bugünkü anlamda ilk okur temsilciliğini Doğan Satmış 2002-2006 yılları arasında yapmıştır. Satmış'ın gazeteden ayrılmasıyla Hürriyet okur temsilciliğine getirilen Temuçin Tüzecan'ın aynı zamanda gazetenin kurumsal ilişkiler müdürü olması bu misyonunu tartışmalı hale getirmiştir. Tüzecan'ın ardından Hürriyet ombudsmanlığını Faruk Bildirici üstlenmiştir. Yavuz Baydar'ın Milliyet ve Sabah, Okay Gönensin'in Vatan, Şakir Süter'in Akşam, Güray Öz'ün Cumhuriyet gazetelerinde üstlendiği okur temsilciliği görevi, özellikle 1980'lerden sonraki yeni liberal düzende itibar kaybına uğrayan gazeteciliğe güveni yeniden inşa etme çabası olarak yorumlanmıştır. Hürriyet'in eski okur temsilcisi Faruk Bildirici 1990'ların sonlarında Ombudsmanlığın yaygınlaşma gerekçesini şöyle açıklamaktadır:

“Hürriyet gibi gazeteler... 1980'lerden itibaren sahiplik yapısının değişmesiyle birlikte büyük holdinglerin parçası haline geldi. Basın özel radyo ve televizyonların katılmasıyla medyaya dönüştü. Hızla kartelleşen medya kuruluşları, güç odaklarıyla iç içe geçmekle kalmadı, 1990'lı yıllarda şirket çıkarları için siyaset mühendisliğine de soyundu. Medya o kadar kirlenmişti ki, patronların aklanabilmek ve okurun güvenini yeniden kazanmak için çare bulmaları gerekti. İşte o zaman evrensel gazetecilik ilkeleri gündemlerine girdi, bir özdenetim kurumu olan okur temsilciliğini başlattılar.”²⁶⁹

Ticarileşen medyanın daha çok reklam ve kar maksimizasyonunda büyük önem taşıyan tiraj ve reytingin yükselmesi, şirket olarak örgütlenmiş medya kurumlarının güvenilirliğiyle yakından ilgilidir. Medya kurumlarının ombudsmanlık uygulamasına başlamalarında, güvene dayalı kurumsal işleyişi sağlamak ve kitlesel desteği koruyup büyütme düşüncesi etkili olmuştur. Öte yandan ombudsmanlığın uygulanabilmesi için editoryal bağımsızlık şarttır. Çalışmanın bu noktasında Hürriyet'ten etik ihlal ihlal örnekleri ve okur temsilcisinin yorumları aktarılacaktır.

²⁶⁹ Faruk Bildirici, **Medyanın Ombudsmanı Saray'ın Medyası**, İstanbul, Ayrıntı, 2021, s. 25-26.

3.8.1. Hürriyet'te Etik İhlaller ve Ombudsmanlık Uygulaması

Hürriyet gazetesi 2002 yılında ombudsmanlı kurumunu uygulamadan önce kendi etik ilkelerini ilan etmiştir. DMG Temel İlkeler ve Meslek İlkeleri²⁷⁰ ismini taşıyan belge/kitap 25 Kasım 1999'da yayınlanmış, meslek ilkeleri 1 Aralık 1999'da ilan edilmiştir. Hürriyet'te 2010 Nisan ayından itibaren okur temsilciliğini üstlenen Faruk Bildirici, karşılaştığı ihlallerle ilgili haftalık raporlar hazırlamıştır. Hürriyet'in magazinél röportajlarıyla tanınan ismi Ayşe Arman'ın iki inşaat şirketinin reklamlarında oynaması okurların tepkisine neden olmuş, okur temsilcisi bu etik ihlali okur tepkisi üzerinden gazete yönetimine rapor etmiştir. Gazetenin Kelebek ekinin magazin yazarı Cengiz Semercioğlu'nun Samsung firmasından hediye olarak cep telefonu aldığı iddiası okur temsilcisiyle polemiğe girmesine neden olmuştur. Semercioğlu hediye telefonla ilgili övgü dolu bir yazı kaleme almış, Bildirici konuyu "Hediye telefon ve etik"²⁷¹ başlıklı yazısıyla gündeme taşımıştır. Bildirici yazısında "Bir gazeteci yazdığı bir konuyla ilgili olarak hediye alıyor, maddi çıkar sağlıyorsa, aradaki ilişkinin niteliği gazeteci-haber kaynağı ilişkisi olmaktan çıkar." eleştirisini yöneltmiştir. Bu ifşa üzerine Semercioğlu telefonu şirkete iade etmiştir.

Ayşe Arman'ın reklam filmlerinde oynaması da okur temsilcisi tarafından gazetecilik etiğine aykırı tespitiyle eleştirilmiştir. Bildirici'ye göre Arman'ın yazıları bir reklam/halkla ilişkiler metni niteliğindedir. Bildirici konuyla ilgili rapor niteliğinde kaleme aldığı yazısında "Gazetecilik ve reklamcılığın temel kaygıları farklıdır. İki farklı mesleğin iç içe geçmesi halinde, bundan zarar gören taraf gazetecilik olur. Maddi çıkar karşılığında ürün, hizmet veya şirket reklamı yapmak, gazetecinin güvenilirliğine ve inandırıcılığına darbe vurur"²⁷² tespitini yapmıştır. Okur temsilcisinin uyarıda bulunup, mesleki etiğe uygun davranmaya davet ettiği isimlerden biri de Ahmet Hakan'dır. Hakan yazılarında bir çikolata markasının ve bir ilacın tanıtımını yapmaktadır. Bildirici "Köşe yazısına ürün yerleştirme" başlıklı rapor niteliğindeki yazısıyla Hakan'ı eleştirmiştir. Aynı isim bir başka yazısında, bir otelin içindeki eğlence mekanını ismini vererek övmekte, mekan tanıtımı

²⁷⁰ Hürriyet, "DMG'de 27 Altın Kural", 1 Aralık 1999.

²⁷¹ F. Bildirici, a.g.e., s. 77.

²⁷² a.e., s. 84.

yapmaktadır. Hakan bir başka yazısında bir yatak markasını doğrudan yazısının başlığına taşıyarak övmektedir. Bildirici, Hakan'ın bu etik ihlalini bu kez bir okurdan gelen kısa yazıyla eleştirmiştir. Okur yazısında “Ahmet Hakan resmen bir yatak markasının reklamını yapmış. Bu markayı övmüş de övmüş. O firma açık reklam yapsa bu kadarını başaramazdı.” demektedir. Hakan'ın köşe yazısına reklam yerleştirdiği şikayeti üzerine Ticaret Bakanlığı Reklam Kurulu, “Haber verme, bir konuda görüş belirtme, tüketicileri bilgilendirme amacının dışına çıkıldığı”²⁷³ gerekçesiyle Hürriyet'e 12 Şubat 2019'da 138 bin 172 lira idari para cezası kesmiştir. Gazeteci Ragıp Duran da bir başka etik ihlal türü olan tek taraflı görüşlerin dikte edildiği, yemekli, konaklamalı basın davetleriyle ilgili “Bu gezilere katılıp, yazılması ve yapılması gerekenleri yapmayan ve yazmayanların, bir sonraki gezi listesinden çıkarıldığını bilmeyen yoktur. Hiçbir yemek karşılıksız değildir der ünlü bir gazeteci (Haldun Simavi'ye atıf yapıyor*)”²⁷⁴ tespitini yapmaktadır. Reklam yıldızlığına soyunan gazeteciler, paralı geziler, yemeli-içmeli-konaklamalı davetler, ürün tanıtımına yönelik bülten gazeteciliği için gönderilen hediyeler, Türk basınında özellikle 2000'li yıllarda olağan hale gelmiştir. Medyada sahiplik yapısının değişimiyle birlikte, kar amaçlı ticari işletmeler olarak yeniden örgütlenen basının ilan-reklam-pazarlama departmanları haber merkezlerinin önüne geçmiş, buna paralel olarak haberin içeriği kamusalıktan sıyrılıp, patronun siyasi ve ekonomik çıkarlarını gözetten bir dönüşüme uğramıştır. Olayların aktarımında kamu yararı yerine, medya kurumlarının sahibi olan sermaye yapılarının siyasi ve ekonomik çıkar ilişkileri öne çıkmakta, haber içerikleri editoryal müdahalelerle yeniden üretilmektedir. Haberin objektifliğini ortadan kaldıran, içeriğe yönelik müdahale sansür niteliğindedir ve sermayenin basına yönelik sansürü olarak adlandırılmaktadır.

3.9. Hürriyet Grubu'nda Yoğunlaşma

1990'lı yıllar dünyada, medya sektöründeki yoğunlaşma hızlanmış, birleşme ve satın almalar görülmedik bir düzeye yükselmiştir. 1990-1995 yılları arasında, sadece beş yılda, önceki 30 yıla yayılan birleşme ve satın almalar kadar yoğunluk

²⁷³ a.e. s. 119.

²⁷⁴ R. Duran, a.g.e., s. 30.

*Y.N. (Yazarın Notu)

gözlenmiştir. Ben Bagidikian 1983 tarihli Media Monopoly kitabını yazdığında, ABD medya pazarına hakim 50 büyük şirketten söz ederken, kitabın yenilenen baskılarında bu sayı 1987’de 29’a, 1990’da 23’e, 1997’de 10’a, 2000’de 6’ya ve 2004’te 4’e düşmüştür.²⁷⁵ Benzer süreç aynı dönemde Türk medya sektöründe de yaşanmıştır. Türkiye’de 1990’lı yılların ortalarından itibaren medya manzarası şu şekildedir: Doğan Grubu, Çukurova Grubu, Doğu Grubu, Turgay Ciner Grubu, Dinç Bilgin Grubu, Uzanlar Grubu, Erol Aksoy Grubu, İhlas Holding Enver Ören. Bu dönem kitle iletişim alanına Neo-liberal uygulamalar hakim olmuştur. Yoğunlaşmanın hızlandığı bu dönemde dört büyük grup halini alan medya, uluslararası birleşmelerle küreselleşme sürecine girmiştir. DMG önce İtalyan, daha sonra Alman dergi gruplarıyla anlaşarak hisselerinin bir bölümünü satmıştır. Yabancı ortaklarıyla Kafkasya ve Orta Asya’daki Türk cumhuriyetlerinde dergi satışı ve dağıtımını yapacak olan DMG, ikinci ulus ötesi hamlesini Haziran 1999’da Amerikan Time-Warner Grubu’na bağlı CNN ile anlaşarak yapmıştır. CNN ile televizyon alanında haber ve program üretimi amacıyla CNN-Türk adıyla ortak yatırımda anlaşılan Doğan Holding, dergicilikten sonra televizyon alanında da bir ilke imza atmıştır. Bu anlaşma CNN’in de dünyadaki ikinci büyük dış yatırımı niteliğindedir. Dinç Bilgin Grubu ise çeşitli dergileri yayımlamak için Amerikan Hearst Grubu ile anlaşmıştır. Doğu medya grubu da yine Amerikan medya devi CNBC ile ortaklığa giderek CNBC-E’yi faaliyete geçirmiştir. 1990’lı yıllar, basın dışı sermayenin hakimiyetine geçen medya gruplarının devletten özelleştirmeler yoluyla aldıkları ihaleler ve teşviklerle büyük sermaye birikimine ulaştıkları bir dönem olmuştur. Medya holdingleri bu dönem bankacılık sektörüne girmiş, basın dışı ticari faaliyetlerini kendi bankaları üzerinden finanse etme yoluna gitmişlerdir. Her medya grubunun banka sahibi olması gelenek halini almıştır bu dönem. Bankalar Kanunu’na aykırı kredi kullanımlarıyla içleri boşaltılan bu bankalar peş peşe iflas etmiştir. Kasım 2000 ile Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan iki ekonomik krizle birlikte ülke ekonomisi küçülürken, medya sektörü de iflasa sürüklenmiştir. Her iki krizin ortaya çıkmasında medya sektörü ve özel sektöre ait bankaların içinin boşaltılması, halk diliyle hortumlanması önemli bir etkidir. Şubat 2001 kriziyle birlikte gazetelerin

²⁷⁵ Gülseren Adaklı, “Neoliberalizm ve Medya: Dünya’da ve Türkiye’de Medya Endüstrisinin Dönüşümü”, **Mülkiye dergisi**, 2010 Sayı:269, s.70.

bölge sayfaları ve ekleri kapatılmış, çok sayıda medya mensubu işten çıkarılmıştır. Basın çalışanlarının yaşadığı bu durumda sermayenin hakim olduğu medyanın sendikaları dışlaması ve hak arayışları konusunda mevcut kanuni düzenlemelerin yetersiz kalması önemli rol oynamıştır. İş güvencesi kanunu 9 Ağustos 2002’de kabul edilmiştir. Bu kanunla gazetecilerin topluca işten çıkarılması yasaklanmıştır. 4733 sayılı İş Kanunu, Sendikalar Kanunu ile Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun²⁷⁶, 15 Ağustos 2003’te yürürlüğe girmiştir. Kanun, işverene işten çıkarmayı işçinin yeterliliği, davranışları, işyerinin veya işin gerekleri gibi nedenlerden kaynaklanan geçerli nedenlere dayandırmayı zorunlu kılmaktadır.

2001 krizine kadar medya işletmeleri banka sahibi olmanın finansal avantajlarını kullanarak medya alanındaki yatırımlarını arttırmışlardır. Medya-finans grupları KİA’lar sayesinde siyaset üzerinde kuracakları baskı gücüyle, özelleştirmelerde kamu ihaleleri alarak büyümeyi hedeflemiştir. 2001 ekonomik krizi sonrasında getirilen düzenlemeler ve tüm bu süreçte yaşanan siyasi çalkantılar, Türkiye’de hem siyasi haritayı, hem de medya sektörünü yeniden şekillendirmiştir.²⁷⁷ 2001 kriziyle ülke ekonomisi yüzde 10 küçülürken, mevcut koalisyon hükümeti dağılmış ve erken seçime gidilmiştir. 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde merkez siyaset büyük oy kaybına uğramış, bir önceki hükümetin koalisyon ortakları DSP, ANAP ve MHP ile Türk siyasetinin köklü partilerinden AP’nin devamı niteliğinde kurulan DYP seçim barajını geçemeyerek meclis dışı kalmıştır. Merkez siyasetin çöktüğü seçimde, 28 Şubat 1997 post-modern darbesi sonrası laikliğe aykırı eylemleri nedeniyle kapatılan RP ve Fazilet Partisi’nin (FP) lider kadrosu tarafından kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) tek başına iktidar olmuştur. 2001 ekonomik kriziyle birlikte bankaları batan ve devlete borçlanan medya, devletin alacağını tahsil etmesi sürecinde el değiştirmiş ve sahiplik yapısı yeni iktidar tarafından yeniden dizayn edilmiştir.

²⁷⁶ Resmi Gazete, 15 Ağustos 2002, Çevrimiçi)

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020815.htm>, 2 Nisan 2021.

²⁷⁷ Zeynep Kaban Kadioğlu, “Türkiye’de Medya Sahipliği Ekseninde Mülkiyet Yapılarındaki Değişimin Kronolojik Analizi (1950-2010)” **İNSAN ve İNSAN**, Yıl 5, Sayı 16, Bahar 2018, s. 100-120. (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.40012>, 3 Nisan 2021.

3.10. Milenyumda Medya Mimarisi

Doğan Medya Grubu (DMG) 2000’li yıllara sektörde büyüyerek girmiştir. Grubun kamuoyunda tekelleşme ve kartelleşme tartışmalarının yükseldiği, bu konuda hükümetin de baskısının arttığı 1998’de Milliyet gazetesini elden çıkarma girişimi, giderek hükümetin düşmesine neden olan Türkbank skandalının patlaması nedeniyle gerçekleşmemiştir. Yiğit’in mafya lideri Alaattin Çakıcı ile ilişkisini gözler önüne seren Türkbank skandalının patlak vermesi üzerine Doğan, Milliyet’in satışını iptal etmiştir. İnşaat sektöründe varlık sahibi Korkmaz Yiğit basında pek çok kalemin iddiasına göre dönemin hükümet ortağı ANAP’ın teşvikiyle medya sektörüne adım atmıştır. 11 Kasım 1998’de, Kanal 6’da yayınlanan gizli kayıta Yiğit, medyaya hükümet ortağı ANAP’ın teşvikiyle girdiğini itiraf etmektedir. Bu girişim Turgut Özal’ın Asil Nadir’e Günaydın ve bağlı yayınları satın aldırarak medya sektörüne müdahale etmesini hatırlatmaktadır.

Sabah gazetesinin kurucusu isimleri 2002 yılında Aydın Doğan’ın desteğiyle Vatan gazetesini kurmuştur. Doğan Mart 2000’de Petrol Ofisi’ni (POAŞ) İş Bankası ile ortak girdiği ihalede satın almıştır. İmarbank ve Adabank’ın sahibi Uzan ailesi, Turgut Özal’ın oğlu Ahmet Özal ile ilk özel televizyon şirketi Magic Box’u televizyon tekeli mevzuata aykırı şekilde kırarak kurmuştur. Magic Box’un arkasından pek çok yeni özel televizyon kanalı devreye girmiş, özel televizyon yayını düzenleyen mevzuat, bu fiili durumu takiben yürürlüğe girmiştir. Uzanlar 2000’li yıllara gelindiğinde enerji, bankacılık, telekomünikasyon, inşaat sektörünün en büyükleri arasına girerken, medyada televizyon, radyo, gazete ve dergi yayıncılığında da en büyük dört grup arasında yer almıştır. Grubun patronu Cem Uzan ekonomi dünyası ve medya sektöründeki gücünü siyaset dünyasına da taşımak istemiştir. Genç Parti’yi kuran Uzan, hakimiyetindeki finans ve medya gücünü arkasına alarak 3 Kasım 2002 seçimlerine katılmış, baraj altında kalmasına rağmen yüzde 7,25’lik bir oy oranına ulaşarak, iktidarla güç savaşına girmiştir. The Economist dergisi, Uzanların siyaset sahnesine de ağırlıklarını koymasıyla ilgili “Türkiye’nin Berlusconi’si” adını taktığı Cem Uzan’a sayfalarında yer vermiştir (6 Mart 2003). Çukurova ve Kepez’e el konulmasının ardından Uzan Grubu’na devlet müdahalesi gerçekleştirilmiştir. Uzan grubuna bağlı bankalar ve medya grubuna el

konulması, Uzan'ın bir siyasi güç olarak ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilmiştir. Maden sektöründe faaliyet gösteren Turgay Ciner medya sektörüne Birleşik Basın Dağıtım'ı (BBD) kurup, DMG'nin dağıtımdaki tekeli kırarak girmiştir. Dinç Bilgin, sahibi olduğu Etibank'a el konulması üzerine Sabah gazetesi ve ATV'yi Ciner ile Mehmet Emin Karam Mehmet'in kurduğu konsorsiyuma satmıştır. Bu satış daha sonra muvzaalı bulunup iptal edilmiş, iki medya kurumu TMSF'ye geçmiştir. Ciner daha sonra Habertürk TV'yi almış, aynı adla gazete çıkarmış, dergi grubuyla birlikte medya sektöründe üçüncü büyük grup olmuştur.

2000'li yıllar basın tarihinin en büyük medya kavgalarına sahne olmuştur. Medya grupları arasında manşetlerden ve televizyonlardan verilen, köşe yazarlarının katıldığı bu kavga, 1990'lı yıllarda yaşanan tirajı artırmaya yönelik promosyon savaşlarından daha büyük ve sert bir üslupta gerçekleşmiştir. Fikir ve tutum farklılıklarından kaynaklanan kalem kavgalarından farklı olarak bu dönemin medya kavgaları düşünce ayrılıklarından değil, firmalar arasında çıkar çatışmaları nedeniyle çıkmakta ve karşıt düşüncelerin ortaya konulması yerine, bir diğ erinin yolsuzluğunu veya usulsüzlüğünü sergilemek yoluyla başlarını derde sokmayı, sonra da mümkünse rakiplerini yok etmeyi amaçlayan topyekün bir savaş görüntüsü vermektedir.²⁷⁸ Bu kavgalar kamuoyu gündeminden ya da kamusal sorumluluktan bağımsız, medya aktörlerinin birbirini tasfiyesini, buna paralel sektörde büyümelerini amaçlamaktadır. Kavga, ülke tarihinin en büyük ekonomik krizi olan 2001 krizinin hemen ardından patlak vermiştir. Krizle birlikte iflas noktasına gelen medya aktörlerinin kavgası, duruma devletin kamu alacaklarını tahsil için müdahil olmasıyla birlikte yıkıcı sonuçlara neden olmuştur. Milliyet 15 Eylül 2002 tarihinde “Bir bardak soğuk su” manşetiyle çıkmıştır. Medya sahibi batık bankacıların fotoğraflarının yan yana kullanıldığı manşetin altında “20 bankaya el konuldu. Patronları hapse atıldı. Ama hepsi tek tek çıktı. Geriye halkın sırtına yüklenen 25 katrilyonluk dev bir kambur kaldı” denilmektedir.

2000'li yılların başında gerçekleşen sermaye medyasının çıkar odaklı, karşılıklı suçlama ve karalamalar şeklinde giriştikleri kavgaları medyaya güveni sarsmıştır. Ortaya çıkan bu güvenilmez medya manzarası AK Parti iktidarı

²⁷⁸ Kaya, a.g.e., s. 250.

tarafından medyayı kontrol ve denetleme hedefine uygun olarak kamuoyu oluşturmada kullanılmıştır. Medya kavgası görünümlü bu sermaye içi çekişmeler, anaakım medyanın iktidara muhalefetine kapsam ve sınırlarını da belirlemektedir. Bu dönem medya sahibi sermayedarlar, sahip oldukları medyayı hiçbir dönem olmadığı kadar bir silah gibi, propaganda amaçlı kullanmışlardır.

3.11. Medyanın Dönüşümünde TMSF'nin Rolü

2001 ekonomik krizi sonrasında TMSF, finansal açıdan sorunlu gördüğü bankalara ve bu bankaların bağlı olduğu holdinglerin medya işletmelerine el koymuştur. El konulan 25 bankadan 10 tanesi medya holdinglerine aittir.²⁷⁹ 2000 yılına gelindiğinde medya sektöründe gazeteci kökenli tek patron Dinç Bilgin'dir. Bilgin'in 2000 yılında özelleştirme ihalesiyle satın aldığı Etibank'a ikinin boşaltılarak iflasa sürüklendiği iddiasıyla 27 Ekim 2000'de TMSF'nin bağlı bulunduğu Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından el konulmuştur. Medya grupları sahip oldukları bankalar batınca ellerindeki KİA'ları da kaybetmiştir. Bilgin'in Etibank'ına el konulmasıyla Sabah ve ATV, Erol Aksoy'un İktisat Bankası'na el konulunca Cine 5, Kamuran Çörtük'ün Bayındırbank'ına el konulunca BRT, Süzer'in Kentbank'ına el konulunca Kent TV, Ceylan grubunun Bank Kapitali'ne el konulunca da CTV TMSF'ye geçmiştir. Faizsiz bankacılık yapan İhlas Finans'ın faaliyetleri BDDK tarafından 10 Şubat 2001'de durdurulmuştur. Doğan bir yandan Sabah ve ATV'yi BDDK'dan almakta ısrar ederken, düşenlerin bankalarından Pamukbank'ı da almak için teklif vermiştir. Bilgin ve Uzan gruplarının tasfiyesinin ardından medya sektöründe yeni bir grup ortaya çıkmıştır; Çalık grubu. ATV ve Sabah ile kalan altı gazete, 11 dergi, bir radyo, Sabah-ATV iktisat bütünlüğü adı altında ihaleye çıkarılmış, tartışmalı bir ihale süreci sonunda AK Parti iktidarına yakın müteahhit Çalık grubuna satılmıştır. 2002 seçimleriyle değişen merkezi iktidar yapısı, medya sektöründeki merkezi yapılanmayı da değiştirmiştir. TMSF bünyesindeki medya kurumları iktidara yakın şirket ve gruplara ihale yoluyla devredilmiştir. Medya sektöründeki yeni mimari

²⁷⁹ Gülseren Adaklı, "Türk basınından Türk medyasına: Hakim Medya Gruplarının Kısa Tarihi", (Çevrimiçi) Turk_Medya_Sektorunun_Kisa_Tarihi.pdf, 6 Nisan 2021.

önceki dönemlerin aksine tümüyle iktidarın hakimiyetinde bir medya oluşturma amacıyla dizayn edilmiştir.

3.12. TSK-Doğan Medya Gerilimi

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde AK Parti'nin laik rejim, ordu vesayeti tartışmaları zemininde iktidara yerleşme süreci ve medya politikası, kamuoyuna yansıyan önemli olaylar üzerinden incelenecektir. Yıllar içinde iktidarın kendisine bağlı medya oluşturma amacıyla sektöre yaptığı periyodik müdahaleler de çalışmada kayıt altına alınacaktır. Siyaset çevrelerinde ve kamuoyunda devletin gazetesi, devlet politikasının temsilcisi, hatta ordunun sesi olduğu öne sürülen Hürriyet gazetesi bir haber nedeniyle TSK tarafından, doğrudan hedef alınarak ilk kez uyarılmıştır. Ermeni cemaatine seslenen haftalık Agos gazetesinin 6 Şubat 2004 tarihli sayısında, Cumhuriyetin sembol isimlerinden, ilk Türk kadın pilotu Sabiha Gökçen'in aslen Ermeni olduğuna dair 'Sabiha Hanım'ın Sırrı" başlıklı, Hrant Dink imzalı bir haber yayımlanmıştır. Haber, Gökçen'in bugün Ermenistan'da yaşayan ve akrabaları olduğu öne sürülen kişilerle yapılan röportajlara dayandırılmıştır. Çok küçük tirajlı Agos'ta yayımlandıktan sonra kamuoyunda bir karşılık bulmayan haber, Hürriyet gazetesinin 21 Şubat 2004 tarihli sayısında, Agos kaynak gösterilerek ve bir iddia olarak manşetten yayımlandığında, kamuoyunda gazetecilik deyiimiyle bomba etkisi yaratmıştır. Haber Hürriyet'te "Sabiha Gökçen'in 80 yıllık sırrı" manşetiyle yer almıştır. Manşet altında "Atatürk'ün manevi kızı ve ilk Türk kadın pilot Sabiha Gökçen'in Ermeni asıllı olduğu iddia edildi" denilmektedir. Haberde Sabiha Gökçen'in asıl adının Hatun Sebilciyan olduğu öne sürülmektedir. Genelkurmay Başkanlığı ertesi gün bir bildiri yayımlayarak haberi sert bir dille eleştirmiştir. Agos gazetesinde yayımlandığında tepki göstermeyen TSK'nın, iddianın Hürriyet'e taşınmasının ardından bu uyarıyı yapması, anaakım medyanın gücüne de işaret etmektedir. Uyarı niteliğindeki bildiride şöyle denilmektedir:

"Bir iddiayı milli duygu ve değerleri de kötüye kullanarak bu şekilde yayımlamanın habercilik olarak nitelendirilmesini kabul etmek mümkün değildir. Burada asıl önemli olan husus, yapılan bu haber ile neyin amaçlandığıdır. Ulusal

birlik ve beraberliğimizin en güçlü olması gereken bu dönemde milli birlik ve beraberliğimize ve milli değerlerimize yönelik bu tip yayımların ne amaçla yapıldığı Türk toplumunun büyük bir kesimince artık anlaşılmakta ve endişe ile izlenmektedir... ”²⁸⁰

Genelkurmay’ın uyarı niteliğindeki açıklaması 22 Şubat tarihli Hürriyet gazetesinde “Genelkurmay: Gökçen Ata’nın armağanıdır” başlığı altında yorumsuz olarak yayımlanmıştır. Gazetenin GYY Ertuğrul Özkök 22 Şubat tarihli yazısında haberi gazetecilik adına savunarak “Sabiha Gökçen’in annesi babası gerçekten Ermeni’yse, bu Atatürk’ün büyüklüğünden başka bir şeyin kanıtı olamaz. Cem Karaca’nın Ermeni olması neyi değiştirir ki; Sabiha Gökçen’in mazisi bir şeyleri değiştirsin?” demektedir. Habere Hürriyet içinden de tepkiler gelmiştir. Emin Çölaşan “Sabiha Gökçen” başlıklı yazısında iddianın kaynağının yine bir Ermeni olmasına vurgu yaparak “Ortaya böyle belgesiz iddialarla çıkmak ayıptır. Yakışık almaz. Şimdi bu haberler birinin ekmeğine yağ sürecektir...” yorumunu yapmıştır. Gazetenin başyazarı Oktay Ekşi’nin haberle ilgili kaleme aldığı 24 Şubat tarihli, “Sabiha Gökçen tartışması” başlıklı yazıda Genelkurmay Başkanlığı’nın bir bildiri yayımlayarak habere tepki göstermesi eleştirilmiştir. Ekşi “Sabiha Gökçen’in soyunda Ermenilik var mı yok mu tartışması nedense birilerini çok rahatsız etti. İşin tuhafı, rahatsız olanlar arasında Atatürk milliyetçiliğinin gerçek sahipleri diyebileceğimiz kesimler de var. Örneğin Genelkurmay Genel Sekreterliği’nin dünkü Hürriyet’te yayınlanan bir bildirisi vardı ki... Allah vermesin... Zehir zemberekti... İnsanın sorası geliyor... Başka işimiz yok mu Allah aşkına?” demektedir. Gazetenin okur temsilcisi Doğan Satmış 1 Mart tarihli “Okur temsilcisine mektuplar” köşesinde haberi gazetecilik adına savunurken, özeleştiri de yapmıştır. Satmış, haberin bir amaca yönelik olduğu, komplo amacı taşıdığı iddiasının haksız olduğunu belirtirken, “Bir iddiadan yola çıkılarak bir konunun tartışılması, tüm tarafların görüşlerine yer vermek zaten gazetenin en doğal işlevlerinden biri. Ancak haberde ve başlıklarda yazılanların, ‘bir kişinin iddiası olduğu’ daha net ifade edilebilirdi”²⁸¹ demektedir.

²⁸⁰ Hürriyet, 22 Şubat 2004

²⁸¹ Doğan Satmış, “Okur temsilcisine mektuplar”, Hürriyet, 1 Mart 2004.

Bir iddia temelinde de olsa daha önce yayınlanmış bir haberin kaynak alınarak, taraflarıyla görüşülüp geliştirilerek kaleme alınmasına TSK'nın gösterdiği tepki manidardır. TSK'nın eylemi bir tür “basına muhtıra” eleştirilerine hedef olmuştur. Bir ülkede silahlı kuvvetlerin medyaya yönelik uyarı niteliği taşıyan, haber tarifi yapılarak gazetecilik alanına dahi müdahale edilen, biçim ve üslup yönünden sorunlu bu tür davranışlarına demokratik sistemlerde rastlamak mümkün değildir. Gazete yönetimi bu uyarıya rağmen haberini savunarak editoryal bağımsızlığını korumuştur.

3.13. Hükümet-Doğan Medya Kavgası

AKP iktidarının yeni medya mimarisini dizayn ederken, piyasanın en büyüğü DMG ile ilişkileri 2007 yılından itibaren gerginleşmeye başlamıştır. Burada çatışmaya varan gerginliğin kaynağının, DMG'nin Başbakan Erdoğan ve çevresiyle ilgili muhalif yayınlarına karşı iktidarın, elindeki siyasi, ekonomik güçle tek taraflı baskı politikasını uygulamaya başlaması olduğu söylenebilir. Hükümetin Doğan Grubu'na yönelik tek taraflı baskı politikasını anlamak için 2007 yılının siyasi iklimine göz atmak yerinde olacaktır. Cumhurbaşkanlığı seçiminde Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Başbakan Erdoğan tarafından aday gösterilmesi üzerine yaşanan türbanlı eş, laik rejim tartışmaları, AYM'nin “367 milletvekilinin katılımı olmadan cumhurbaşkanı seçilemez” kararı ve bu nedenle Gül'ün Mecliste yeterli oyu alıp seçilememesi siyaseti kilitlemiştir. Bu kilitlenmede Genelkurmay'ın 27 Nisan 2007 tarihli e-muhtırası büyük rol oynamıştır. Laik rejim hassasiyetiyle 2007 yılı Nisan ve Mayıs aylarında Ankara, İstanbul, İzmir, Manisa ve Çanakkale'de milyonlarca kişinin katılımıyla gerçekleştirilen Cumhuriyet mitingleri, siyasette yaşanan yüksek gerilimi sokaklara taşımıştır. Nihayetinde cumhurbaşkanı seçilemediği için erken seçime gidilmiş, 22 Temmuz 2007 seçimlerinde AK Parti yeniden tek başına iktidar olmuştur. 28 Ağustos'ta MHP milletvekillerinin de katılımıyla TBMM Abdullah Gül'ü 11'inci Cumhurbaşkanı seçmiştir. 2007 yılının bir başka önemli olayı, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi için 21 Ekim'de yapılan referandumdur. Seçimde yüzde 68 evet oyu çıkmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken, DMG'ye yönelik iktidar kaynaklı ilk atak, Rekabet Kurulu'ndan gelmiştir. Kurul tekelleşme ve

kartelleşme şikayetleriyle medya sektörünü mercek altına alırken, doğrudan DMG'ye odaklanmış, o günlerde yazılı basının görünümünü şöyle rapor etmiştir:

“Gazete yayıncılığı piyasasına bakıldığında Doğan grubunun net satış açısından yüzde 35’lik pazar payı, hakim durum için tek başına yeterli bir gösterge olarak kabul edilmese dahi, bu piyasaya giriş çıkış engellerinin varlığı, dikey yapılanma, ürünün niteliği, satış ve dağıtım ağları ve rakiplerin göreceli gücü gibi piyasaya özgü unsurlarla birlikte bu miktardaki pazar payı hakim duruma işaret edebilir.”²⁸²

Kurulun raporu DMG'nin sektördeki baskın gücüne işaret etmektedir. Bu dönemde DMG, Hürriyet gazetesi ve bağlı yayın organları aracılığıyla diğer basın-yayın gruplarına göre nispeten bağımsız bir yayıncılık anlayışını sürdürmekte, iktidara karşı kontrollü bir muhalefet yürütmektedir. Öte yandan Hürriyet'in AK Parti hükümetini en çok kızdıran popüler yazarı Emin Çölaşan'ın patronaj tarafından, 2004 yılından itibaren ağır mobbinge uğradığı, Hürriyet'ten atılmasından kısa süre sonra yazdığı anılarında ortaya çıkmıştır. DMG'ye hükümetin baskısı giderek daha görünür hale gelmiş, muhalif yazarlar Hürriyet ve gruba bağlı yayın organlarından teker teker çıkarılmıştır. Aydın Doğan bu süreçte hükümetin baskısını azaltmaya dönük adımlar atmış, yayın organlarından çıkardığı isimlerin yerine, hükümete yakın isimleri istihdam etmiş, hatta medya kurumlarının yönetimine getirmiştir.

3.13.1. Emin Çölaşan'ın Hürriyet'ten Atılışı

Emin Çölaşan 1980'lerin ortasından 1990'lı yılların sonuna dek Hürriyet gazetesinin en çok okunan, en popüler yazarıdır. Muhalif tutumuyla bilinen Çölaşan bir yandan gündemi yorumlarken, çoğu zaman bürokrasideki kaynaklarından, kendi benzetmesiyle “minik kuşundan” gelen enformasyonlarla sansasyonel haberler de yapmaktadır. Yazarın çok okunması, gazetenin de çok okunup çok satması anlamına gelmektedir. AK Parti 2002 yılı Kasım ayındaki seçimlerden birinci çıkıp tek başına iktidar olana dek gazetesi tarafından hep el üstünde tutulan, patronajın herhangi bir müdahalesiyle karşılaşmayan Çölaşan ilk uyarıyı, kendi deyimiyle “ilk fırça

²⁸² R. Kaya, a.g.e., s. 261.

mektubunu” patronu Aydın Doğan’dan 24 Temmuz 2003 günü almıştır. Doğan’ın Çölaşan’ı yazdıklarından değil yazmadıklarından sorumlu tuttuğu mektup şöyledir:

*“Uzan olayı patladı. Adamlar şeytanın aklına gelmeyen sahtekarlıklar yapmışlar. Türk halkının 5 milyar dolarını soymuşlar. Türk medyası ve Türk halkı bu işi konuşuyor. Fakat bizim bütün soygunları ortaya çıkaran gazetecimiz Emin Çölaşan’dan çıt yok.”*²⁸³

Yazar bu mektubun ardından kendisini Eylül 2003’te İstanbul’a çağıran patronundan ilk sözlü fırçayı da bu görüşmede yediğini belirtmiştir. Çölaşan patronu Doğan’ın “Yazılarında çok acımasız gidiyorsun. Hükümeti çok eleştiriyorsun. Bunlar sende takıntı oldu. Kişisel kavganı benim gazetemde yapıyorsun. Bunu yaptırmam. Yumuşak yaz. Senin yüzünden ben yara alıyorum. Beni gereksiz yere hükümetle kavgaya sürüklemeye çalışıyorsun.” dediğini belirtmektedir. Çölaşan’ın yazılarına izinsiz müdahaleler de 2004 yılında başlamıştır. Çölaşan, GYY Ertuğrul Özkök’ün yazılarına müdahalesi nedeniyle yaşadıkları tartışmayı şöyle anlatmaktadır:

*“Ertuğrul yazılarımla oynamaya başlamıştı. Durumu ertesi gün gazetede çıktığında görüyordum. Telefon açıp bu yaptığının çok çirkin ve saygısızca olduğunu söylüyordum. Bir daha yapmayacağı konusunda söz veriyor, yemin ediyordu. Bazen beni arıyor, Başbakan, Maliye Bakanı ve hükümete eleştiri varsa pazarlık yapıyordu. Yav şu cümleyi çıkaralım, bu şöyle olsun.”*²⁸⁴

28 Mart 2004 yerel seçimleri öncesi Çölaşan ile Özkök buluşmuştur. Görüşmede Özkök “DMG’nin bütün kuruluşları şu anda çok iyi gidiyor. Fakat hükümet isterse en sağlam kuruluşları, en sağlam bankaları bile bir günde batırır. Şimdi senden ricam iki üç ay hükümetle ilgili bir şey yazma. Bu Aydın beyin ricasıdır.” sözleriyle yazarı uyarmıştır. 10 Mart günü Emin Çölaşan, Bekir Coşkun, Ankara temsilcisi Sedat Ergin ve GYY Özkök buluşmuştur. Bu kez patronajın baskısı sadece Çölaşan’a değil, Coşkun ve Ergin’e de yönelmiştir. Çölaşan’a göre Özkök şu konuşmayı yapmıştır:

²⁸³ Emin Çölaşan, **Kovulduk Ey Halkım, Unutma Bizi**, Ankara, Bilgi, 2007, s. 22.

²⁸⁴ a.e., s. 24-26.

*“Hürriyet’i yönetmek Türkiye’yi yönetmekten çok daha zordur. Ben aslında gazetecilik yapmıyorum burada biliyor musunuz? Siz bilmezsiniz, benim zamanımın ancak yüzde 20’si gazetecilikle geçiyor, yüzde 80’i cambazlıkla geçiyor. Benim karşımda patron var, kızları var, damadı var. Hangisine dert anlatacağımı şaşıyorum. Yediğim fırçaların haddi hesabı yok. Şimdi Emin sana gelelim. Bundan sonra bizim istediğimiz doğrultuda yazacaksın. Hükümeti eleştiren yazıları daha az yazacaksın. Patronun da isteği aynen budur.”*²⁸⁵

Çölaşan 27 Ekim 2005’te kendisi ve Bekir Coşkun’la buluşan Özkök’ün “Ben burada gazetecilik değil jonglörük yapıyorum. Elimdeki beş topu yere düşürmeden havaya atıp tutuyorum. Hürriyet’i yönetmek Türkiye’yi yönetmekten daha zor...”²⁸⁶ dediğini öne sürmektedir. Özkök, muhabirlerin bazı hükümet yetkililerinin belgeli yolsuzluklarına dair hazırladıkları haberlerin kullanılmadığını ve doğrudan çöpe gittiğini de anlatmaktadır. Sabah gazetesinin en çok okunan yazarı Yılmaz Özdil’in 9 Ağustos 2007 tarihinde Hürriyet’te yazmaya başlaması, Çölaşan’ın Hürriyet’ten gönderileceğinin işareti olarak yorumlanmıştır. Gazetenin en çok okunan yazarı Çölaşan 31 Ağustos 2007’de işten çıkarılmıştır. Emin Çölaşan’ın Hürriyet’ten çıkarılması basında geniş yer almıştır. Gazeteci örgütleri bu olaya yazılı açıklamalarla tepki göstermişlerdir. TGC Çölaşan’ın işine son verilmesini “Türk basınının önemli yazarlarından Çölaşan’ın muhalif yazılarından işine son verilmesini içimize sindiremiyoruz” açıklamasıyla kınamıştır. Çağdaş Gazeteciler Derneği (ÇGD) Çölaşan’ın, AKP iktidarının gazete üzerindeki baskısı üzerine işine son verildiğini öne sürerek “İktidara yandaş olmayan yazarın cezalandırılmasıdır. Karar, gazetenin hükümetler karşısında bağımsız olamayacağını ve olmak istemediğinin bir kanıtı.” açıklamasını yapmıştır. TGS Başkanı Ercan İpekçi ise “Bu, iş akdinin ötesinde, basın ve ifade özgürlüğünü ayakta tutmak göreviyle karşı karşıya kalan medyanın ayaklar altına alınmasıdır”²⁸⁷ demektedir. Patronajın Hürriyet yazar ve muhabirlerine yönelik baskıcı tutumu gazeteyi siyasi gündemden uzaklaştırmış, magazin ağırlığı artmıştır.

²⁸⁵ a.e., s. 30.

²⁸⁶ a.e., s. 83.

²⁸⁷ **Bianet**, “Gazeteci örgütleri Çölaşan’a destek verdi”, 15 Ağustos 2007, (Çevrimiçi) <https://m.bianet.org/bianet/medya/101144-gazeteci-orgutleri-colasan-a-destek-verdi>, 5 Mart 2021.

3.13.2. Başbakan-Doğan Polemiği

Hürriyet'in 2007 yılında Almanya'da açılan ve AK Parti iktidarıyla ilişkilendirilen Deniz Feneri davasını yayınlarına taşıyarak ısrarla takip etmesi, hükümetin, özellikle de Başbakan Erdoğan'ın büyük tepkisini çekmiştir. Başbakan Erdoğan ile Doğan Medya ve patronu Aydın Doğan arasındaki gerginliği daha iyi anlayabilmek için bu davanın içeriğine göz atmak yerinde olacaktır. Almanya'da Frankfurt Main Savcılığı, Deniz Feneri derneği hakkında, ülkede yardım adı altında toplanan paranın amaç dışı kullanıldığı, Türkiye'deki Deniz Feneri Derneği ile Kanal 7'nin bulunduğu çeşitli firma ve kişilere aktarıldığı iddiasıyla bir soruşturma başlatmıştır. Savcılık toplanan 41 milyon Euro'nun, 18 milyonunun kuryeler aracılığıyla Türkiye'ye yollandığını öne sürmektedir. Nisan 2007'de derneğin Almanya'daki merkezine polis baskını yapılarak yöneticileri gözaltına alınmış ve soruşturma sonucunda dernek yöneticileri hakkında "kara para aklama ve dolandırıcılık" suçlamalarıyla dava açılmıştır. Deniz Feneri yolsuzluğu ile AK Parti hükümeti arasında bağlantı olduğu iddia edilmektedir. Türkiye'de partilerin yurtdışından yardım almaları yasaktır ve muhalefet partileri bu davayı gerekçe göstererek, AK Parti'nin Almanya'daki derneklerin topladığı bağışların bir bölümünün partiye aktarıldığını öne sürmektedir. Derneğin Türkiye bağlantısıyla ilgili Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı da bir soruşturma açmıştır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı iddialar üzerine partilerin yurtdışından yardım almasını yasaklayan siyasi partiler kanunu uyarınca soruşturma açmış, Almanya'daki Deniz Feneri dava dosyasını talep etmiştir. Almanya'da açılan dava 17 Eylül 2008 tarihinde sonuçlanmış, dernek yöneticileri Mehmet Gürhan, Mehmet Taşkan, Firdevsi Ermiş çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştır. Alman mahkemesi derneğin malvarlığına el koyarak kayyum atamıştır. Gerekçeli kararda Mehmet Gürhan'ın yardım paralarını bir sermaye aracı olarak kullandığı, paraların Türkiye'deki Kanal 7'ye aktarıldığı, karar vericilerin televizyonun yöneticileri Zekeriya Karaman, İsmail Karahan, Mustafa Çelik ve RTÜK Başkanı Zahid Akman olduğu vurgulanmıştır. Kanal 7 hükümete yakın yayın politikası yürüten bir kanaldır ve eski yöneticisi Zahit Akman da o tarihte RTÜK Başkanı'dır. Türkiye'deki soruşturmayı yürüten iki savcı Zahit Akman, Kanal 7 yöneticileri İsmail Karahan, Mustafa Çelik, Erdoğan Kara ve Kanal

7 yönetim kurulu başkanı ve ortaklarından Zekeriya Karaman hakkında gözaltı kararı vermiş, Karaman dışındaki isimler tutuklanmıştır. Tutuklanan Akman RTÜK Başkanlığından istifa etmiştir. CHP'nin Almanya'daki Deniz Feneri dava dosyasını Türkiye'ye getirip basına duyurmasıyla birlikte muhalefet ve hükümet arasındaki gerilim tırmanmıştır. CHP Genel Başkanı Baykal Deniz Feneri dosyasında Başbakan Erdoğan'ın da adının geçtiğini öne sürerek, Almanya'da toplanan paraların bir bölümünün Mehmet Gürhan aracılığıyla Erdoğan'a verildiğine dair bir belgeyi basına vermiştir. Hürriyet gazetesi Deniz Feneri davasının Almanya ve Türkiye ayağındaki tüm gelişmeleri adım adım takip etmiş, çoğu haberi manşetten duyurarak yayınlamış ve gündemde tutmuştur.

3.13.3. Başbakandan DMG'ye Boykot Çağrısı

Hürriyet gazetesi RTÜK Başkanı Zahit Akman hakkında Alman mahkemesinin verdiği kararı 5 Eylül 2008 tarihli sayısında “Almanya’ya girişi yasak” manşetiyle duyurmuştur. 6 Eylül günü Hürriyet ve gruba bağlı yayın organlarıyla Cumhuriyet ve Sabah gazeteleri CHP lideri Baykal'ın, Almanya'da toplanan paraların bir bölümünün Başbakana verildiği iddiasını haberleştirmiştir. Hürriyet haberi Baykal'ın ağzından “Başbakan’a para gönderilmiş” başlığıyla vermiştir. Milliyet aynı haberi “Paralar sana verildi mi?”, Radikal “Deniz Feneri’nden Erdoğan’a para gitti iddiası”, Sabah, “Deniz Feneri ile yüklendi” başlıklarıyla sunmuştur. Bu haberlerin ardından Başbakan Erdoğan partisinin ilçe kongrelerinde doğrudan DMG ve patronunu hedef alan konuşmalar yapmıştır. 6 Eylül 2008 günü partisinin ilçe kongresinde konuşan Erdoğan şunları söylemiştir:

“Ama artık yetti. Bunu bir medya grubu, Doğan Medya Grubu, yani açık söylüyorum Aydın Doğan grubu üstlenmiş vaziyette. CHP’yle beraber bu kampanyayı sürdürüyor. Ben bunu bu kadar açık söyledikten sonra tabii diyecek ‘Başbakan beni hedef gösterdi’ veya ‘Benim grubumu hedef gösterdi...’ Sen AK Partiyi hedef göstereceksin olacak, Başbakan partisine saldırıyı yapan bu gazeteyi gösterdiği zaman olmayacak; var mı öyle?”²⁸⁸

²⁸⁸ Radikal, “Erdoğan yanlış adrese çattı”, 7 Eylül 2008.

Doğan bu konuşmaya “Türk basını için tehlikeli bir dönem başladı” başlığıyla yanıt vermiştir. Gruba bağlı yayın organlarında yayınlanan açıklama şöyledir:

*“Devlet bütün kurumlarıyla ellerinde. Bize yapmadıkları kötülükleri bırakmayabilirler. Zaten yapıyorlar ve yapmaya devam edecekler. Ama hür basını susturmaya tam teşebbüs eden bir başbakanı tarih demokrasi defterine değil, diktatörler sayfasına yazar. Bana göre bu tutumu ağır anayasal suçtur. Dünkü konuşması bana göre Türk basın tarihinde çok tehlikeli bir dönemin başladığının en somut işaretidir.”*²⁸⁹

Başbakan Erdoğan’ın Doğan aleyhine yaptığı konuşmayı Gruba bağlı yayın organları patronlarının yanıtıyla birlikte ilk sayfalarından vermiştir. 7 Eylül tarihli Hürriyet “Yapana değil yazana kızdı” manşetiyle çıkmıştır. Manşet altında “Başbakan Almanya’da patlayan Deniz Feneri’ndeki yolsuzluk iddialarının üzerine gideceğine, bunları haber yapan gazetecileri suçladı” denilmektedir. Konuşmayı Milliyet “Erdoğan’dan gözdağı: AKP’ye saldırıyı hedef gösteririm”, Radikal “Başbakan çok sinirli: Bundan böyle saygılı götürelim, gizli götürelim yok” başlıklarıyla haberleştirmiştir. Başbakan Erdoğan ertesi gün partisinin Bayrampaşa ilçe kongresinde benzer konuşmayı yapmış, Aydın Doğan’a seslenerek “RTÜK’te hangi işiniz var? Açıklamadığın takdirde açıklayacağım. RTÜK Başkanını peşinen suçlu ilan etmenizin çıkar hesaplarınızla alakası var mı yok mu?” demiştir. Doğan bu kez Kanal D’de Mehmet Ali Birand’a konuk olarak Erdoğan’a yanıt vermiştir. Erdoğan partisinin 13 Eylül tarihli Beyoğlu kongresinde “Gazeteler, medya patronları hem hakim hem savcı yerine geçtiklerinde, mahkemelerden rol çaldıklarında kişilik hakları çok ağır yara alır”²⁹⁰ demiştir. Doğan, Erdoğan’ın bu iddialarına “Her hafta partisinin bir kongresinde tekrar ettiği mesnetsiz suçlamalar, TC Başbakanı sıfatına yakışmamaktadır. Demokratik bir ülkenin başbakanının, parti mitinglerinden bir medya grubunu hedef göstererek sindirmeye çalışması kabul edilebilir bir tutum değildir... Doğan Medya Grubu Deniz Feneri dahil tüm yolsuzlukların üzerine gitme kararlılığından vazgeçmeyecektir...”²⁹¹ yanıtını

²⁸⁹ Hürriyet, “Yapana değil yazana kızdı”, 7 Eylül 2008.

²⁹⁰ DW, “Deniz Feneri kavgası büyüyor”, 19 Eylül 2008, (Çevrimiçi)

<https://www.dw.com/tr/deniz-feneri-kavgasi-buyuyor/a-3642996>, 16 Nisan 2021.

²⁹¹ Hürriyet, “Mektupları açıkla”, 14 Eylül 2008.

vermiştir. Doğan ile Erdoğan arasındaki polemiğe gruba bağlı gazetelerin yazarları da dahil olarak Başbakanı eleştirmiştir. Hürriyet yazarı Cüneyt Ülsever, 9 Eylül 2008 tarihli, “Başbakan, bize hakaret edemezsin” başlıklı makalesinde şunları yazmıştır:

*“Değil Başbakan, padişah olsan dahi Aydın Doğan’ın gazetelerinde çalışan köşe yazarlarına hakaret edemezsin. Evet biz Aydın Doğan’ın gazetelerinin maaşlı köşe yazarlarıyız ama asla silahşorları değiliz. Bildiğin somut bir olay varsa, isim ver. Hem hakaret ediyor, hem de yalan söylüyorsun. Senin tam tamına 6 gazetede hem silahşorların, hem de benim ortaya attığım terimle yalakaların var.”*²⁹²

Başbakan Erdoğan AKP’nin 18 Eylül 2008 tarihli Ankara il kongresinde Aydın Doğan ve medya grubunu hedef alan konuşmasında suçlayıcı tonu daha da yükselterek taraftarlarına boykot çağrısı yapmıştır. Erdoğan bu konuşmasında “Bu ülkede medya güvenilirliğini yitirmiştir, kendini bitirmiştir. Partimin mensupları olarak yalan yanlış bu haberleri yapan medyaya karşı sizler de kampanyanızı başlatın, sürdürün. Bu gazeteleri evlerinize sokmayın, almayın. Bu kadar açık konuşuyorum”²⁹³ demiştir. Hürriyet ertesi gün “Yine basına yüklendi” başlığıyla konuşmayı yorumsuz aktarmıştır. Yasemin Giritli, Başbakanın bu konuşmasıyla ilgili “Bir ülkenin başbakanının, vatandaşlarına böylesine bir açıklama yapması talihsizliktir. Kamunun bilme hakkı, ifade özgürlüğü, çok seslilik vs. iletişim hakları ‘şu gazeteler yalan söylüyor, onları okumayın’ türünden dikte edici bir üslupla ihlal edilmemelidir”²⁹⁴ demiştir. Başbakan Erdoğan sonraki yıllarda gerçekleştirilen parti kongrelerinde ve seçim öncesi meydanlarda Aydın Doğan ve medya grubuyla ilgili suçlayıcı konuşmalarını sürdürmüştür. Bir parti mitinginde, bir basın patronunun, bir parti başkanı tarafından hedefe konulması basın tarihimizde de ilktir. Erdoğan’ın konuşmacı olarak katıldığı parti mitinglerinde en sık atılan sloganlardan birisi “Vur vur inlesin, Aydın Doğan dinlesin” olmuştur. AK Parti hükümeti ve Başbakanın Doğan grubu ve patronuna karşı çıkışları söylem düzeyinde kalmamış, ilerleyen yıllarda gruba yönelik vergi cezaları kesilerek ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır.

²⁹² Cüneyt Ülsever, “Başbakan, bize hakaret edemezsin”, **Hürriyet**, 9 Eylül 2008.

²⁹³ **Milliyet**, “Bu gazeteleri evlerinize sokmayın”, 19 Eylül, 2008.

²⁹⁴ Y. Giritli, a.g.e., s. 428.

3.13.4. DMG'ye Rekor Vergi Cezası

Maliye Bakanlığı'nın 2008 yılında POAŞ'a (Petrol Ofisi), 2009 yılında Doğan Yayın Holding'e (DYH) peş peşe kestiği rekor düzeydeki vergi cezaları nedeniyle Doğan Grubu duraklama dönemine girmiş ve küçülme politikası izlemeye başlamıştır. Grubun İş Bankası ile ortak sahibi olduğu POAŞ'a 2001 yılı vergi inceleme raporu dayanak gösterilerek 1 milyar 687 milyon 917 liralık vergi cezası kesilmiştir. Hürriyet 28 Aralık 2006 tarihli sayısında ceza haberini yorumsuz vermiştir. Hürriyet'in 12 Mayıs 2007 tarihli haberinde Doğan Grubu'nun Maliye Bakanlığı ile uzlaşma yoluna giderek büyük indirim yapılan vergi cezasını ödeyeceği belirtilmiştir. "Petrol Ofisi: Ortaklarımız mağdur olmasın diye Maliye ile uzlaştık" başlığını taşıyan haberde, vergi aslında yüzde 50 indirim sağlanarak belirlenen toplam 275,3 milyon liralık vergi cezasının ödeneceği bildirilmiştir. Vergi borcu taksitler halinde ödenmiştir. POAŞ'a 2002, 2003, 2004, 2005 ve 2006 tarihlerini içeren vergi inceleme raporuna dayanılarak Mart 2007'de ikinci vergi cezası kesilmiştir. POAŞ adına yapılan açıklamada bu vergi cezalarına itiraz edileceği ve yasal hakların kullanılacağı detayı dikkat çekmektedir. Maliye, POAŞ'a 31 Temmuz 2008'de 24 milyon lira, Aralık 2007'de ise faiziyle birlikte 42 milyon 920 bin liralık vergi cezası kesmiştir. DMG kesilen vergi cezalarının haksız olduğu, yargıya taşınacağını duyurmuştur.

Doğan Yayın Holding'e (DYH) kesilen ilk vergi cezası 27 Aralık 2008 tarihini taşımaktadır. Gruba bağlı yayınlarda yer verilen habere göre ceza miktarı faiziyle birlikte 35 milyon 1182 bin liradır. Grup adına yapılan açıklamada cezanın haksız olduğu ve yargı yoluyla itiraz edileceği bildirilmiştir. 2009 yılında Doğan Grubu'na ilki Şubat ayında 826 milyon TL'lik; ikincisi Eylül ayında 3 milyar 755 milyon olmak üzere iki kez toplamda beş milyar liralık vergi cezası kesilmiştir. Vergi cezalarının, DYH'nin 26 Aralık 2006'da, Alman Axel Springer AG'ye yüzde 25'lik yasal ortak olma sınırını aşmasından dolayı kesildiği bildirilmiştir. 2006'daki Doğan TV hisselerinin yüzde 25'inin 375 milyon Euro'ya satışının, 2007'de yapılmış gibi gösterilerek vergi kaçırıldığı öne sürülmüştür. CHP, ülkenin en büyük medya grubuna kesilen cezanın tüm basını susturmaya yönelik bir gözdağı niteliği taşıdığını öne sürerek konuyu Meclise taşımıştır. Doğan Grubu kesilen cezaya büyük tepki

göstermiş, ilk gün bağlı gazete ve yayın kuruluşları hem haberi, hem de şirketin açıklamasını manşetten veya birinci haber olarak vermiştir. Hürriyet, 19 Şubat 2009 günü “Doğan Grubu’na 826 milyon ceza” manşetiyle çıkmıştır. Spotta “Maliye Doğan Yayın Grubu’na dünya basın tarihinde örneği görülmemiş bir vergi cezası kesti. Maliye belgeleri yok saydı” denilmektedir. Cezanın “art niyetli” olduğu iddia edilen haberde, faiziyle birlikte 1 milyar 174 milyon lirayı bulduğu belirtilmektedir.” Hürriyet 20 Şubat günü olayı “Kanunu ve belgeleri hiçe saydılar” sürmanşetiyle geniş şekilde işlemiştir. Hürriyet GYY Ertuğrul Özkök, 20 Şubat 2009 tarihli “Ceza değil cezalandırma” başlıklı yazısında “Basına kızan iktidarların ilk yaptığı iş, mali baskı yapmaktır. Bu ülkede iktidar, medyanın üzerine böyle baskılarla çullanmaya başladığı zaman, hiçbir şirket emniyette değildir.”²⁹⁵ demektedir. Milliyet yazarı Fikret Bila köşesinin başlığını “Vergi terörü” olarak seçerken “Bir şirkete 800 milyon TL vergi cezası kesmek, o şirketi müsadere etmekle eşanlamlıdır. Başka bir deyişle, o şirkete el koymak anlamına gelir.” iddiasında bulunmuştur.

Doğan Grubu cezanın ertesi günü tüm gazetelere tam sayfa ilan vermiştir. “Bu vicdansız ve kanunsuz cezanın arkasındaki gerçek niyeti ve kastı Türk kamuoyuna teşhir edeceğimiz kuşkusuzdur.” denilen ilanda olayın yargıya taşınacağı ve Grubun haklılığını sonuna dek savunacağı vurgulanmıştır. Başbakan Erdoğan cezanın ertesi günü 20 Şubat günü Aksaray’da partisinin düzenlediği mitingde vergi cezasına değinerek “Alışmışlar medya gücünü kullanarak başka şeylerin kavgasını vermeye, basın üzerinden menfaat devşirmeye... Devletin bir kurumu, kanuni bir işlem yapıyor, hemen hükümete yüklenmeye başlıyorlar”²⁹⁶ demiştir. ÇGD Genel Başkanı Ahmet Abakay, “İktidar, kendisine muhalif yayın yapanları her alanda yok etmek için çaba sarf ediyor... Başbakan önce kendisini eleştiren yayın grubu için ‘gazete almayın’ kampanyası yaptı. Halkı kışkırttı. Bundan sonuç alamayınca bu kez vergi silahını ortaya koydu” yorumunu yapmıştır. TGS “Bu ceza, siyasi iktidarın medyayı hizaya sokma girişimlerini bir parçası.” açıklamasını yapmıştır.

Rekor ceza Financial Times’ta haber olmuştur. New York Times’ta Doğan’a kesilen ağır vergi cezalarıyla ilgili hükümeti eleştiren yazılar kaleme alınmıştır.

²⁹⁵ Ertuğrul Özkök, “Ceza değil cezalandırma”, **Hürriyet**, 20 Şubat 2009.

²⁹⁶ “AKP-Aydın Doğan kavgası”, **Evrensel**, 20 Şubat 2009.

DMG ikinci vergi şokunu 8 Eylül 2009'da yaşamıştır. Bu kez Maliye'nin kestığı ceza ilk cezanın neredeyse beş katıdır; 3 milyar 755 milyon lira. Bu rakamın vergi, ceza ve gecikme faiziyle birlikte 5 milyar 630 milyon liraya ulaştığı bildirilmiştir. Böylece Doğan Grubu'na 2009 yılında kesilen vergi cezası miktarı 6,8 milyarı bulmuştur. DYH yargıya gideceğini açıklamıştır. Doğan Grubu 2009 yılında kesilen yaklaşık 5 milyar liralık vergi cezasını Maliye Bakanlığı ile uzlaşıp 940 milyon lira olarak ödemeyi taahhüt etmiş ve yerel seçimlere kısa süre kala bu ödemeyi yapmıştır. Aynı yılın Nisan ayında Doğan Holding Enerji Bakanlığı'nca bir yıl süreyle kamu ihalelerinden men edilmiştir. DMG'ye vergi cezalarını kesen Maliye Bakanlığı müfettişleri 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişiminin ardından çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile, FETÖ (Fethullahçı Terör Örgütü) üyesi oldukları iddiasıyla meslekten atılmıştır. Bu durum DMG'nin "vergi cezaları FETÖ kumpasıydı" söylemine neden olmuştur. 6 Aralık 2016 tarihli Hürriyet'te "FETÖ'den Doğan Grubu'na 4,5 milyar dolarlık vergi kumpası" başlığıyla yer alan haberde, DMG'ye 2009'da astronomik düzeyde, toplam 6,8 milyar lira tutarında vergi cezası kesen vergi müfettişlerinin FETÖ mensubu olduğunun ortaya çıktığı, tümünün 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra "FETÖ örgütü üyeliği, mensubiyeti, iltisakı ya da irtibatı olduğu" gerekçesiyle memuriyetten çıkarıldığı anlatılmıştır. Haberde Doğan Grubu'na vergi cezalarını kesen 10 müfettişin FETÖ bağlantısı nedeniyle işten atıldığını gösterir bir tabloya da yer verilmiştir.

3.13.5. İktidardan DMG'ye İşten Çıkarma Listesi İddiası

Koalisyon dönemlerinin parçalı iktidar yapısı, hükümetlerin medyaya baskı ve müdahalelerini sınırlamıştır. AK Parti'nin tek başına iktidar olduğu 2002-2007 döneminde medya mimarisini hükümete muhalif karakterinden arındırarak yeniden düzenlemesiyle birlikte, basın üzerindeki kanuni ya kanun dışı baskılar daha da artmıştır. AK Parti hükümetinin dini söylemi nedeniyle egemen seküler yapıyla yaşadığı çatışma ve mücadeleden galip çıkıp iktidarını sağlamlaştırmasıyla birlikte medya üzerindeki baskılar çeşitlenerek hızlanmış, tek parti (meclis çoğunluğu) iktidarının sonraki seçimlerde de devam ettiği süreçte muhalif karakterini yitirmiş, iktidara bağlı bir medya manzarası ortaya çıkmıştır. İktidarın medyada kanunsuz baskı yoluyla muhalif gazetecileri tasfiyesinde ilk ve görünür örnek Hürriyet'in en

popüler yazarı Emin Çölaşan'ın dört yıllık bir mobbing sonunda işten çıkarılmasıyla yaşanmıştır. Çölaşan tasfiye sonrası kaleme aldığı kitabında iktidar ve gazete yönetimi kaynaklı mobbing ve işten çıkarma sürecini, kamuoyuna yansımayan, perde arkası boyutuyla gözler önüne sermiştir. Çölaşan'ın Hürriyet'ten atılmasının ardından gazete, okur tepkisinin sonucu olarak 50-70 bin bandında tiraj kaybetmiştir. Hürriyet'te "Onuncu Köy" adı altında köşe yazan Coşkun'un yazıları nedeniyle Başbakan ve hükümet üyeleriyle DMG arasında gerilim yaşanmaktadır. Bekir Coşkun, Cumhurbaşkanı adaylığına askerin e-muhtıra vererek, geniş kitlelerin Cumhuriyet mitingleri düzenleyerek karşı çıktığı Abdullah Gül'ün köşe çıkmasının ardından "O benim cumhurbaşkanım olmayacak" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Başbakan Tayyip Erdoğan 20 Ağustos 2007'de Uğur Dündar'ın hazırlayıp sunduğu Arena programına konuk olmuştur. Erdoğan Coşkun'u işaret ederek, "Maalesef edep adap bilmeyenler de var. Bunu diyenler önce Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkması lazım. Cumhurbaşkanı kim olursa olsun hepimizin cumhurbaşkanı" demiştir. Bekir Coşkun ertesi gün Hürriyet'te "Gidecek yerim yok" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Coşkun'un 28 Ağustos günü "Böyle zamanlarda darağaçları kurulur" başlığıyla kaleme aldığı yazı, Hürriyet'ten ayrılışının işareti olarak görülmüştür. Daha sonra Coşkun da bu yazıyı üzerindeki baskılar nedeniyle kaleme aldığını söylemiştir. Bu yazıdan 12 gün sonra istifa eden Coşkun, Gazeteport internet sitesine "Ben kararımı 15 gün önce verdim ama bunu kimseyle paylaşmadım. AKP iktidarı olduğu sürece, hiçbir gazeteci, yazar, muhabir ve hatta matbaa işçisi, akşamları başını mutlu biçimde yastığa koyamaz." açıklamasını yapmıştır. Coşkun istifasından kısa süre önce Aydın Doğan ile yaptığı bir görüşmede kendisine medyada Doğan Grubu'ndan gitmesi istenen yazarlar listesinden söz edildiğini belirterek "Size böyle bir tasfiye listesi verildi mi?" diye sorduğunu, patronunun bunu doğruladığını söylemektedir.²⁹⁷ Bu listeye göre iki yıl önce gazeteden atılan Çölaşan'ın ilk sırada, Coşkun'un ikinci sırada olduğu, sonra Oktay Ekşi'nin geldiği iddia edilmiştir. Coşkun hepsi DMG grubundan 10'a yakın ismin bulunduğu listeye ilgili şu iddialarda bulunmuştur:

²⁹⁷ Oray Eğin, **İmha Planı, Medya Nasıl Çökertildi**, İstanbul, Destek, 2011, s. 49.

*“Gerçek tasfiye listesi geçtiğimiz günlerde yapıldı ve iktidar tarafından Aydın Doğan'a gönderildi. 'Bunlar bizi haksız yere eleştiriyorlar' diye. Bir siyasi iktidar patrona niye liste gönderir? Birinci ağızdan doğrulattım. Liste bütün Doğan grubunu kapsıyor. Muhalif yazarların listesi yapılmış. İşte biri yüzde 85 eleştiriyor, diğeri yüzde 60 gibi.”*²⁹⁸

Coşkun'un gazeteden istifasına okurun tepkisi Hürriyet'e Çölaşan'ın gidişinde olduğu gibi tiraj kaybı olarak yansımıştır. Hürriyet AK Parti iktidarının baskılarına karşı denge politikası izlerken tiraj kaybına uğramamak için, işine son verdiği popüler yazarının yerine bir başka popüler yazarı yedekleme politikasını uygulamıştır. Gazete Emin Çölaşan'ın kovulmasından önce 9 Ağustos 2007 günü Hürriyet'te yazmaya başlayan Yılmaz Özdil, 15 Ağustos 2014 tarihli yazısına gazete yönetiminin müdahalesine karşı çıkması üzerine yazı yayımlanmayınca Hürriyet'ten istifa etmiştir. Gazete yönetiminin sansür iddiasını doğruladığı, Özdil'in “Başbakan kim olsun?” başlıklı yazısı alternatif medyada yayınlanmıştır. Yazı şöyledir:

*“Başbakan kim olsun? Valla benim içimden geçen isim, Bilal... Birincisi, devlette devamlılık esastır, devlet dediğin babadan oğuladır. Küçükken okuyacak parası bile yoktu, Remzi'nin bursuyla okudu. Şimdi, çalışarak kazandığı paralarını 48 saat sıfırlıyor, hala 30 milyon avrosu kalıyor, zekasını düşün yani. Dördüncüsü, milletvekili olmasına filan gerek yoktur, doğuştan milli egemendir, '23 Nisan' doğumludur. Seçim meçim yapılmasın, çocuk bayramında makama oturtulsun, bi daha kalkmasın, ister assın ister kessin.”*²⁹⁹

Doğan Medya'nın Emin Çölaşan ile başlayan, Bekir Coşkun ve Yılmaz Özdil ile devam eden iktidar muhalifi gazetecileri tasfiye politikası sonraki yıllarda hızlanmıştır. Özdil'in istifasından üç gün önce Hürriyet'in GYY Enis Berberoğlu da istifa ederek gazeteden ayrılmıştır. Berberoğlu 14 Eylül 2014 tarihinde CHP'ye katılarak siyaset yapmaya başlamış, partinin iletişim ve medya ile ilişkilerinden sorumlu genel başkan yardımcılığına getirilmiştir. CHP'den milletvekili seçilen

²⁹⁸ “Doğan'a Verilen Listedeki İsimler”, (Çevrimiçi) <https://www.internethaber.com/dogana-verilen-listedeki-isimler-206793h.htm>, 18 Mayıs 2021.

²⁹⁹ “Yılmaz Özdil'in Hürriyet'te yayımlanmayan yazısının tam metni”, **T24**, 15 Ağustos 2014, (Çevrimiçi) <https://t24.com.tr/haber/iste-yilmaz-ozdilin-hurriyette-yayimlanmayan-yazisinin-tam-metni,267699>, 8 Mayıs 2021.

Berberoğlu 14 Haziran 2017 tarihinde MİT tırları görüntülerini Cumhuriyet gazetesi GYY Can Dündar’a vererek askeri ve siyasi casusluk yaptığı iddiasıyla 25 yıl hapis cezasına çarptırılarak tutuklanmıştır. AYM kararıyla milletvekili dokunulmazlığı gerekçe gösterilerek tahliye edilen Berberoğlu, aynı mahkemenin 11 Şubat 2021 tarihli kararıyla milletvekilliğine geri dönmüştür. 28 Şubat post-modern darbesi sürecinde Milli Görüşçülere, AKP’nin kuruluşundan itibaren Başbakan Tayyip Erdoğan’a destek veren liberal yazar Cüneyt Ülsever de giderek hükümete yönelik sert eleştirileri nedeniyle 13 yıldır yazdığı Hürriyet’ten kovulmuştur. Mart 2011’de gazetenin 30 yıllık yöneticisi Tufan Türeñç’in, ardından diğerk muhalif yazarlar Özdemir İnce ve Rahmi Turan’ın işlerine son verilmiştir. Faruk Bildirici, Türeñç kovulmadan önce Aydın Doğan ile arasında geçen diyalogu şöyle aktarmaktadır:

*“Doğan: Yahu Tufan, senin yazıların yüzünden çok sıkıştırılıyorum. Türeñç: Ama Aydın bey, ben de yazılarımı başka türlü yazamam. Doğan: Hakikaten zorlanıyorum. Ben bugüne kadar göğüs gerdim ama karşı koyamıyorum. Çok sıkıntıdayım Tufan. Senden yardım istiyorum. Türeñç: Aydın Bey, siz benim yazılarım yüzünden bu kadar sıkıntıdaysanız, ben bugün yazılarıma nokta koyuyorum.”*³⁰⁰

Şair Özdemir İnce Hürriyet’te kaleme aldığı “Son yazım” başlıklı veda yazısında “İmam hatip ve İlahiyat Fakültesi mezunlarının yeri Diyanet İşleri ve camilerdir. Tıpkı askerin yerinin kışla olduğu gibi. Askerin kışlasına çekilmesini isteyenler, din adamlarının neden camilere çekilmesini istemiyorlar?” demektedir. Yalçın Doğan da 5 Ağustos 2015’te yazısı yayımlanmayarak işten çıkarılmıştır. Hürriyet’in 20 yıllık GYY Ertuğrul Özkök’ün 30 Aralık 2009’da görevden alınmasının da patronajın iktidarla iyi geçinme politikasının bir sonucu olduğu öne sürülmüştür. Hürriyet’te 2007 yılında Çölaşan ile başlayan yazar tasfiyesinde zirve, gazetenin 36 yıllık başyazarı, Basın Konseyi kurucusu Oktay Ekşi’nin bir yazısının hükümet çevrelerinde yarattığı rahatsızlıktan dolayı istifa etmek zorunda kalmasıyla yaşanmıştır. Ekşi 28 Ekim 2010 tarihli “Az demişiz” başlıklı başyazısında Karadeniz kıyılarında HES yapımıyla çevreye verilen zarara değinmiş ve çevre bakanı ile Başbakanı eleştirmiştir. Dönemin Çevre Bakanı Veysel Eroğlu için “Tam bir çevre düşmanı” ifadesini kullanan, Koruma Kurulu’nun yetkisinin Bakanlığa

³⁰⁰ F. Bildirici, a.g.e., s. 70.

devredilmesini “Kümesi tilkiye teslim edip, meseleyi çözmüşler” sözleriyle eleştiren Ekşi yazısını “Şimdi her şeyi satan işte o zihniyetin marifetlerini görüyoruz” cümlesiyle bitirmiştir. Ekşi’nin son cümlesindeki “her şeyi satan” ifadesinin devamı, gazetenin taşra baskısında “Bu zihniyet analarını da satar” şeklinde yayımlanmıştır. Bu ifadeye hükümet çevrelerinden büyük tepki gelmiştir. Bir grup gösterici ertesi gün Hürriyet gazetesi önünde protesto gösterisi yapmıştır. Başbakan Erdoğan 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı resepsiyonunda Ekşi’nin yazısıyla ilgili bir soruya “Eğer gazetecilik buysa, ben bu zihniyetle mücadele etmem, savaşıyorum. Gereğini yapacağız zaten, göreceksiniz. Benim ve bakan arkadaşlarımızın yazıda isimlerimizi kullanarak ‘Bunlar afedersiniz anasını bile satan zihniyet’ ifadesini kullandı”³⁰¹ yanıtını vermiştir. Başbakanın mücadele yerine ‘savaşaacağız’ ifadesini kullanması, öfkenin büyüklüğüne işarettir. Oktay Ekşi yazısına gelen tepkiler üzerine 30 Ekim 2010 tarihli Hürriyet’te “Ayarı kaçırmışız” başlığı altında bir yazı kaleme almıştır. Ekşi yazısında “Lafın hem ayarını kaçırmışız, hem de seviyesini çok düşürmüştüz” diye çok rahatsız olduk. Önce kimi rencide etmişsek tüm içtenliğimizle özür diliyoruz”³⁰² demektedir. Ekşi gelen baskılara dayanamayarak, 31 Ekim’de “Okuyucularıma veda” başlıklı yazısının ardından hem Hürriyet’ten hem de Basın Konseyi Başkanlığı’ndan istifa etmiştir. Başbakan Erdoğan ve iki bakan Ekşi hakkında hakaret davası açmıştır. Yargılama 2011’de Ekşi’nin milletvekili seçilmesi nedeniyle durdurulmuştur. Başbakan Erdoğan’ın Ekşi aleyhine açtığı 100 bin liralık manevi tazminat davası reddedilmiştir.

Doğan Medya’da işten çıkarmalar Hürriyet ile sınırlı kalmamıştır. Gruba bağlı Vatan gazetesinin yazarı Mine Kırıkanat’ın işine son verilmiş, Necati Doğru İBB Başkanı Kadir Topbaş’ı eleştiren yazısı sansürlenince istifa etmiştir. Radikal gazetesi yazarları Türker Alkan ile Haluk Şahin de sırasıyla 31 Ağustos ve 1 Eylül 2010 tarihlerinde gazetenin yeni GYY olarak atanan Eyüp Can tarafından yardımcısı Erdal Güven aracılığıyla yapılan telefon bildirimleriyle işten atılmışlardır. Haluk Şahin “Can çekişen bir meslek üzerine son notlar” adlı kitabında Doğan Grubu’nun iktidar tarafından nasıl baskı altına alındığını içeriden biri olarak anlatmıştır. Doğan

³⁰¹ O. Eğin, a.g.e., s. 67.

³⁰² Oktay Ekşi, “Ayarı kaçırmışız”, **Hürriyet**, 30 Ekim 2010.

Grubu'nun 2005'ten itibaren "her fırsattan yararlanarak aşırı ve çarpık bir büyümeye girerek kimlik bunalımı yaşadığını" belirten Şahin şu tespiti yapmıştır:

*"Grubun zaafını iyi gören ve muhalefet potansiyeli taşıyan tüm kurumları yeniden tasarlamaya zaten kararlı olan siyasal iktidar bundan tepe tepe yararlandı. Tarihte eşi benzeri görülmemiş vergi cezaları ile grubu askıya aldı. İplerin birazcık gevşetilmesi için her türlü tavizi verebileceğini kanıtlama çabası, grubu askıya alanları zevkten dört köşe etmesinin yanı sıra, daha da talepkar hale getirdi. Bırakın yatırım alanlarını, gazete yöneticileri ve hatta köşe yazarları düzeyinde talepler yoğunlaştı."*³⁰³

Şahin "AKP medya sorununu öncekilerin tersine eski aktörleri terbiye etmek değil, onları bir şekilde tasfiye edip, yerlerine kendi adamlarını koymak şeklinde tanımladı" iddiasında bulunmuştur. 2007 yılında Emin Çölaşan ile başlayan yazar düzeyindeki işten çıkarmalar, üç yıl içinde neredeyse gazetenin siyaset yazılarıyla öne çıkan tüm yazarlarının tasfiyesiyle sonuçlanmıştır. Hürriyet'in merkez medya olmasında belirleyici olan, görece bağımsız yazar kadrosu tasfiye edilmiş, iktidarla çatışmayacak, gündemden kaçan, magazine ağırlık veren isimler istihdam edilmiştir. Geleneksel gazete sahipliğinin sona ermesiyle birlikte sermayenin hakimiyetine geçen medya sektöründeki el değiştirmeler de bir başka sansür türü olarak gazetecilik literatürüne girmiştir.. Anaakıma dahil, görece bağımsız merkez medya kuruluşlarının egemen iktidar ile çıkar ilişkisi içindeki sermaye grubuna geçişiyle birlikte yazar ve haber merkezi kadrosuna işten el çektirerek, kurumun muhalif karakterinden arındırılması, basına karşı en etkili sansür yollarından biridir. Basına yönelik bu sansür biçimi, 2002 yılında AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesiyle birlikte aktif şekilde uygulanmıştır. AK Parti iktidarının TMSF aracılığıyla el koyup ihale yoluyla kendisine yakın finans gruplarına satışını yaptığı medya kuruluşlarındaki muhalif kadrolar tasfiye edilmiş, yerlerine iktidarı gözetken, giderek öven isimler istihdam edilmiştir. İktidara yönelik eleştirileri nedeniyle Aydın Doğan döneminde de yazıları kısıtlanan Mehmet Yılmaz, Hürriyet'in Demirören Grubu'na satılmasının ardından 15 Eylül 2018 tarihinde işten çıkarılmıştır. Yılmaz, bir yazısı

³⁰³ Haluk Şahin, **Can Çekişen Bir Meslek Üzerine Son Notlar**, İstanbul, Say, 2011, s 27.

nedeniyle Başbakanın Aydın Doğan’a telefon ederek “Kovun bu adamı” dediği bir isim olmuştur. Yılmaz Hürriyet’te yayımlanan 6 Eylül 2017 tarihli “Resepsiyonu Kuran-ı Kerim ile açmak” başlıklı yazısında şöyle demektedir:

*“Anormal olan, bir milli bayramın kutlaması için verilen resepsiyonda Kur-anı Kerim okunması. Milli bayramlar, adı üzerinde her türlü inançtan bağımsız olarak kutlanması gereken ve bize aynı tarihi aynı tarihi ve ortak geçmişi paylaşan bir millet olduğumuzu hatırlatan günlerdir. Bunun yeri cami olmalıydı, 30 Ağustos resepsiyonunun verildiği salon değil.”*³⁰⁴

İddiaya göre Cumhurbaşkanı Erdoğan yazının yayımlandığı gün Aydın Doğan’ın ofkeyle aramış, “Nasıl olur da bir yazar Kur-anı Kerim okunmasına karşı çıkar, bu adamı hemen kovmalısın” demiştir. Doğan, Erdoğan’ın telefonun ardından Yılmaz ile konuşarak Başbakanın söylediklerini aynen aktarmış, Yılmaz da “Üzülmeyin, boş verin. Bir süre bir şey yazmayayım” demiştir. Yılmaz o günden itibaren köşe yazmayı bırakmıştır. Hürriyet’in dış politika yazarı, Washington temsilcisi Tolga Tanış’ın da bir haberi nedeniyle iktidar çevrelerinden gelen baskı sonrası işini kaybettiği öne sürülmüştür. Tanış’ın, IŞİD’in Türkiye’den aldığı malzemelerle silah ve bomba yaptığı iddialarını konu alan “DEAŞ’ın Türk malı potasyum nitratları” başlıklı yazısı iktidar medyasında tepkiyle karşılanmıştır. Tanış bu yazısının ardından Faruk Bildirici’nin iddiasına göre “saraydan gelen telefon” sonrası gazeteden kovulmuştur.

3.14. Sansür Biçimi Olarak İliştirilmiş Yazarlık

İktidarın anaakım medyaya karşı giriştiği sansür biçimlerinden birisi de daha önce Türk basınında görülmeyen “iliştirilmiş yazarlık” uygulaması olmuştur. İliştirilmiş yazar ya da medya yöneticiliği örneklerine gelmeden önce her ikisinin de güç odağının etkisi ve güdümünde yapılan gazeteciliği ifade etmesi nedeniyle, iliştirilmiş muhabirin tanımına bakmak yerinde olacaktır. İliştirilmiş muhabir terimi, savaş ve sıcak çatışma alanlarında, çatışmanın bir tarafındaki askerlerle beraber hareket eden ve savaşı onların açısından görüp yansıtan muhabiri, bu tür gazetecilik de iliştirilmiş gazeteciliği ifade etmektedir. İktidarların muhalif medyaya seslerini

³⁰⁴ Mehmet Yılmaz, “Resepsiyonu Kur’anı Kerim ile açmak”, **Hürriyet**, 6 Eylül 2017.

duyurmak için kendilerine yakın yazarların istihdam edilmesini de ilişitirilmiş yazarlık olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır. Burada anaakım medyaya hükümet yanlısı isimlerin zoraki transferi, anaakım özelliğın önemli unsuru çok sesliliğı sağlamak ilkesiyle açıklanamaz, gazetecilik adına meşru kabul edilemez. Çünkü bu tür transferler tümüyle iktidarın bakış açısına sahip isimlerden oluşmakta ve gazetenin yayın politikasından bağımsız olarak sadece iktidara bağılı bir habercilik ya da enformasyon iletme anlayışı içinde hareket etmektedir. İktidarlar her zaman medyada kendi görüş ve icraatlarını yansıtır destekleyecek muhabir ve yazarlar olsun istemiştir. İktidarın bu arzusunu çıkar sağlama veya yakınlaşıp özdeşleşme yoluyla yerine getiren gazeteci ve yazar örneğine çokça rastlanmaktadır. Bu çıkar sağlama ve özdeşleşme yoluyla iktidar lehine devşirilen gazeteciliğın daha ötesi; sahip olduğı yaptırım gücüyle medya sahipliğini dizayn etmeye vardırımış iktidarların, tümüyle kendisine bağılı kalem oynatacak yazarları anaakım medyaya yerleştirmesidir. Esra Arsan, İHA, Kanal 7, Zaman, Yeni Şafak’tan Doğan Medya ve Sabah Medya gruplarına transfer edilen isimlerle ilgili şu profili çizmektedir:

“Bir nevi devşirme gazeteci grubu. Asıl olarak İslami medya içinde kendini tanımlamış, o medya grubunun askeri gibi, az paralarla çalışan, bir şekilde davaya hizmet eden insanlardı bunlar. Hepsinin arka planında az çok imam hatip mezunluğu, hatta bir takım dini cemaatlere üyelik söz konusu. Bu medya gruplarındaki durum, bizim anaakım dediğimiz medyadan farklı. Anaakımın içinde solcular, sağcılar, liberaller yer alabilirler.”³⁰⁵

Gazeteci Mustafa Sönmez “AKP ve cemaatin yazarlarının çok seslilik adına merkez medyaya monte edildiğini” belirterek, bu yaklaşımın medyada sansür ve oto-sansürü artırdığını öne sürmektedir. Sönmez, “Merkez medyanın içinde muhalif gazeteci ya da yazar olmanın işsiz kalmak gibi ağır bir bedeli var. Kırmızı çizgilere riayet etmezsen, işinden olursun. Muhalif duran pek çok yazar, artık yazısını yazarken iki, üç defa okuyup, üzerini çiziyor, karalıyor... Oto sansür zaten vardı. Üstüne bir de işsiz kalma korkusu, muhalif yazar ve editörleri iyice köşeye sıkıştırdı”³⁰⁶ yorumunu yapmaktadır. AK Parti iktidarının TMSF aracılığıyla el

³⁰⁵ Mavioğlu, a.g.e., s. 227-228.

³⁰⁶ a.e., s. 248.

koyup kendine yakın isimlere devrettiği medya kuruluşları dışındaki anaakım medyayı kontrol altına almak amacıyla kullandığı yöntemlerden biri de kendine bağlı isimlerin transfer edilmesidir. Bu tür transferleri, hükümetin baskısı altındaki medya patronlarının iktidara şirin gözükmek veya bir diyalog kanalı açmak amacıyla kendiliğinden yaptıkları da görülmektedir. Anaakım medyada iktidarla diyalog kanalı açma adına yazar kadrosuna dahil edilen ilk isim Ahmet Hakan olmuştur. Muhafazakar-İslamcı kesime hitap eden, AK Parti yanlısı yayın politikası güden Kanal 7'nin popüler ismi Hakan, Hürriyet'e transfer edilerek köşe yazarı olmuş, 2005'ten itibaren CNN Türk'te de program yapmaya başlamıştır. Aydın Doğan'ın peş peşe vergi cezalarıyla ekonomik baskı altına alındığı 2009 yılında bu kez Başbakan Erdoğan'ın 2005-2009 arasında basın danışmanlığını yapan Akif Beki, gruba bağlı Radikal'e köşe yazarı olarak transfer edilmiştir. Beki, Başbakan'ın danışmanlığını yürüttüğü yıllarda başta Doğan Grubu'na bağlı medya olmak üzere tüm basın kuruluşlarına "akreditasyon" adıyla uyguladığı yasaklarla öne çıkmış bir isimdir. Başbakan Tayyip Erdoğan'a yakın, onun İBB Başkanlığı dönemi bürokratlarından Cengiz Özdemir, Aydın Doğan Star TV'yi TMSF'den ihale yoluyla satın aldığı Fon'un atadığı genel yayın koordinatörüdür. Bu görevine bir süre devam eden Özdemir 14 Mart 2006'da DYH Başkan danışmanı yapılmış, bu atamayla birlikte Hürriyet'te köşe yazarı olmuştur. Hükümet destekçisi olarak bilinen Taha Akyol da iktidara karşı denge politikası izlemek adına Ekim 2011'de Hürriyet'e transfer edilmiş, gazetede köşe yazmış, CNN Türk'te program yapmıştır. Taha Akyol'un oğlu Mustafa Akyol'a da Hürriyet'te köşe verilmiştir.

2008-2013 dönemi, medyada iktidara yakın kalemlerin görünürlüğünün arttığı bir süreçtir. İslami basın olarak nitelenen yayın kuruluşlarında çalışırken anaakım basın ve televizyon kuruluşlarına transfer edilen isimlerden biri de Zaman gazetesi çalışanı Eyüp Can'dır. Önce DMG'ye bağlı ekonomi gazetesi Referans'a yönetici olarak atanmış, bir süre sonra Radikal gazetesine GYY olarak getirilmiştir. Radikal'de görevliken Hürriyet'te köşe yazmaya başlayan Can'ın Hürriyet GYY olarak atanması dahi gündeme gelmiştir. Can hakkında, mensubu olduğu Fethullah Gülen cemaatiyle ilgili yürütülen soruşturmalar sürecinde gıyabı tutuklama kararı çıkarılmıştır ve halen firardadır. Yeni Şafak yazarıken Nisan 2016'da Hürriyet'e

transfer edilen hükümet yanlısı bir başka isim Abdülkadir Selvi'dir. Hükümeti destekleyen 24 TV ve Ülke TV'de yorum yaparken Hürriyet'e köşe yazarı yapılan Hüseyin Yayman, daha sonra AK Parti'den vekil seçilmiştir. AK Parti milletvekili adayı ilahiyatçı Nihat Hatipoğlu da Hürriyet'e yazar olmuştur. Hürriyet'in ilk türbanlı yazarı Ayşe Baykal'ın da hükümete şirin gözükmek adına transfer edildiği öne sürülmüştür. Hürriyet dışındaki anaakım medyaya dahil yayın kuruluşlarında da hükümet destekçisi isimlerin İslamcı basından transferi yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Anaakım medyaya iktidar destekçisi isimlerin transferi, o yayın kuruluşlarının merkez siyasetteki çizgilerini bozması, hükümete muhalefeti sınırlaması, hatta destekçi görüntüsü vermesi nedeniyle medyada yeni sansür türü olarak nitelenmektedir.

3.15. Hürriyet'e Terör Soruşturması

İktidarın DMG'ye yönelik ekonomik ve psikolojik baskısının devam ettiği 2015 yılında bu kez yargı devreye girmiş, terör örgütü propagandası yapmak iddiasıyla soruşturma açılmıştır. Soruşturmanın Başbakan Erdoğan'ın Kayseri'de Doğan Grubu'nu hedef alan konuşmasının ardından başlatılması dikkat çekmiştir. Hürriyet internet sayfasında "Dünya şokta, yüzde 52 ile seçilen Cumhurbaşkanı idam" başlıklı bir haber yayınlanmıştır. Haberde Mısır'ın devrik Cumhurbaşkanı Mursi'nin idam cezasına çarptırıldığı belirtilmektedir. Başbakan Erdoğan aynı gün Kayseri mitinginde yaptığı konuşmada bu haber başlığını işaret ederek DMG'ye ağır şekilde yüklenmiştir. Mısır'da yüzde 52 oy oranıyla iş başına gelen Mursi ve arkadaşlarının idama mahkum edildiğini hatırlatan Erdoğan, "Türkiye'de de bu haberi Doğan Medya Grubu nasıl verdi? 'Şok karar, yüzde 52 ile idam'. Ey Doğan Medya Grubu, seni muhatap almam, ama şunu bilmen lazım, siz affedersin hayatını korkuyla geçiriyorsunuz..."³⁰⁷ demiştir. Aydın Doğan Hürriyet'te Başbakan'ın grubu hedef alan konuşmasına "Sayın Cumhurbaşkanı sesleniyoruz" başlıklı şu açıklamayla yanıt vermiştir:

"Sayın Cumhurbaşkanı. Bizden ne istiyorsunuz? Apaçık haksızlıklarla, apaçık çarpıtmalarla, zorlamalarla, niyet okumalarla neden bize saldırıyorsunuz? Bizi

³⁰⁷ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Kayseri'de Konuşuyor", **T24**, (Çevrimiçi)
<https://t24.com.tr/haber/cumhurbaskani-erdogan-kayseride-konusuyor,296899>, 9 Nisan 2021.

*neden hedef gösteriyorsunuz. Ne istiyorsunuz bizden? Sürgün mü edeceksiniz bizi? Zorunlu ikamete mi mecbur edeceksiniz? Ne yapacaksınız?”*³⁰⁸

Savcılığın “DMG’ye bağlı yayın kuruluşlarında yayınlanan bazı haberlerde terör örgütü propagandası yapıldığı” iddiasıyla başlattığı soruşturmayı Hürriyet “Bunu da gördük” manşetiyle vermiştir. “Palavralarla dolu manşeti ciddiye alıp soruşturma başlattılar” spotuyla verilen haberde, iktidar çizgisindeki Güneş gazetesinin 10 Eylül 2015” tarihli “Al sana belge” başlıklı haberinin ihbar kabul edilerek soruşturma başlatıldığı belirtilmektedir. Hürriyet internet sitesinin 17 Mayıs 2015 tarihli “Dünya şokta, yüzde 52 ile seçilen Cumhurbaşkanı’na idam” haberinden dolayı “Halkı ırk, din, dil ayrımı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik etmek” suçlamasıyla soruşturma başlatılmıştır. Soruşturma “haber’in güncel, görünür gerçekliğe uygun olduğu gerekçesiyle aynı yıl takipsizlikle sonuçlanmıştır. Aydın Doğan ile kızı Hanzede Doğan Boyner ve iki holding yöneticisi hakkında kağıt ve baskı malzemesi temin eden şirketlere haksız kazanç sağlandığı gerekçesiyle Sermaye Piyasası Kanunu’na muhalefetten dava açılmıştır. Yaklaşık bir yıl süren dava zamanaşımından düşmüştür.

3.16. Hürriyet’e Fiili Saldırıları

DMG’nin ve anaakım medyanın amiral gemisi Hürriyet gazetesine yönelik siyasi ve ekonomik baskılar 2015 yılında fiili saldırı boyutuna ulaşmıştır. Hürriyet binası 7 Eylül 2015 akşamı kalabalık bir grubun taşlı, sopalı saldırısına uğramıştır. Saldırgan grubun başındaki kişinin AK Parti İstanbul milletvekili ve partinin gençlik kolları başkanı Abdurrahim Boynukalın’dır. Boynukalın’ın saldırı sırasında gazete binası önünde yaptığı “Sizler bugün buraya gelerek, sadece AK Parti Gençlik Kolları’nın bireyleri değil, AK Parti İstanbul’un bireyleri değil, bütün mazlum insanların tamamının kardeşi olduğunuzu söylüyorsunuz”³⁰⁹ sözleri, grubun teşkilat mensubu olduğu iddiasını doğrulamaktadır. Saldırgan grup binanın camlarını kırmış, kapısını taş ve sopalarla kırarak içeri girmeye çalışmıştır. Hürriyet GYY Sedat Ergin saldırının demokrasi tarihine kara bir sayfa olarak geçtiğini belirterek kınamıştır. Suç örgütü lideri Sedat Peker 2021’de yaptığı bir açıklamada bu saldırıyı kendisinin

³⁰⁸ Hürriyet, 19 Mayıs 2015.

³⁰⁹ Cumhuriyet, 20 Mayıs 2021.

düzenlediğini öne sürmüştür. Bu saldırıdan sonra iki gün sonra gazete binası yaklaşık 200 kişilik bir grup tarafından yeniden hedef seçilmiş, gazetenin kapısını taş ve sopalarla kırılarak bir kez daha binaya girilmeye çalışılmıştır. Saldırı sırasında dört el ateş sesi işitilirken, saldırganlar diyalog için yanlarına gelen gazetenin GYY Sedat Ergin’e hücum etmiş, Ergin kaçarak binaya sığınmıştır. Ergin saldırının ardından CNN Türk’te canlı yayına çıkarak “İtiraf edeyim kaçmak zorunda kaldık. 40 yıllık gazeteciyim, ilk kez can güvenliğimin olmadığını hissettim”³¹⁰ demiştir. Aynı gün gazetenin Ankara’daki binasına da bir grup saldırmıştır. Saldırıyla ilgili gözaltına alınan olmamıştır. 10 Eylül 2015 günü gazetenin icra kurulu başkanı Arzuhan Yalçındağ, grup yöneticileri iki kardeşi ve çalışanların katılımıyla, kapısı ve camları kırılan bina önünde şu açıklamayı yapmıştır:

*“Doğan Grubu olarak son sekiz yıldır büyük bir mücadele veriyoruz. Önce emsali görülmemiş bir vergi cezası kumpası ile karşılaştık. Yargı önünde kazanmış olduğumuz davalar tekrar tekrar açılmak isteniyor. Bizi mahkum ettirmek için özel bir çaba gösteriliyor. Bugün tüm baskılara, hedef göstermelere ve şiddete rağmen her sabah gazetecilik yapmak için uyanan arkadaşlarımızla karşınızdayım. Korkmuyoruz, çünkü korkarak gazetecilik yapılmaz.”*³¹¹

Başbakan Erdoğan 22 Eylül 2015’te Kanal 7’de yayınlanan programda Aydın Doğan ile yıllar önce Conrad otelinde görüştiklerini, kendisine ‘Öyle dönemler oldu ki, biz hükümet getirdik, hükümet götürdük’ dediğini öne sürmüştür. Aydın Doğan Başbakan’ın bu iddiasına 26 Eylül 2015 tarihli Hürriyet’te “Ben kimseye öyle bir şey demedim” başlıklı, Başbakana açık bir mektupla yanıt vermiştir. Doğan “Hayatım boyunca seçilmiş bir lidere, hiçbir devlet insanına böyle veya bu manaya gelecek bir şey söylemedim. Asla söylemem” diyerek iddiayı reddetmiştir. Başbakan Erdoğan bu kez Ankara’daki muhtarlar toplantısında Doğan’ı işaret ederek “Senin o gönderdiğin mektupların kıymeti harbiyesi yok. Kimin nerede, niçin çalıştığı bellidir. Vatanı için çalışanlar da bellidir. Kendi saltanatı için çalışanlar bellidir.” ifadelerini kullanmıştır. Doğan bu kez 1 Ekim 2015’te Başbakana ikinci bir mektupla seslenerek “Ülkemin Cumhurbaşkanı ile polemik yapmak ne görevimdir, ne de böyle bir şeye tevessül

³¹⁰ Hürriyet, 9 Eylül 2015.

³¹¹ F. Bildirici, a.g.e., s. 136.

ederim. Verdiğim cevap, onurumu korumak amacıyla yaptığım bir nefsi müdafaadır” yanıtını vermiştir.³¹² Faruk Bildirici saldırılardan açıkça iktidarın sorumlu olduğunu savunmuştur. 30 Eylül 2015 akşamı CNN Türk’teki programından çıkan Ahmet Hakan evinin önünde kimliği belirsiz bir grup tarafından sıkıştırılarak dövülmüştür. 2021 yılında suç örgütü lideri Sedat Peker, Hakan’a saldırıyı da kendisinin düzenlediğini açıklamıştır. Ertuğrul Özkök 6 Ekim 2015 tarihli yazısında gazeteye yapılan iftira ya da fiili nitelikte saldırıların çetelesini tutmuştur. Özkök, “90 günde 575 azmettirme ve iftira” başlıklı yazısında şöyle demektedir:

“Sadece 1 Temmuz ile 1 Ekim 2015 günleri arasında, o malum medyada bizler için kaç hakaret, iftira, hedef gösterme manşeti atılmış, yazısı yazılmış ona baktım. İleride Türk basın tarihinin bu kirli dönemini yazacaklara yardımcı olabilir. Doğan, Hürriyet, CNN: 249, Aydın Doğan: 216, Ahmet Hakan: 62, Ertuğrul Özkök: 41. 90 gün içinde bizim için 575 manşet, haber ve yazı yayınlamışlar.”³¹³

İlk saldırıyla ilgili “Haber alınca sakinleştirmek için oraya gittim diyen Boynukalın ve 30 kişi hakkında takipsizlik kararı verilirken, 26 kişi hakkında açılan dava üç yıl sürmüştür. Yargılama sonunda saldırganlardan sadece bir kişi mala zarar vermekten 120 gün adli para cezasına, geceleyin işyeri dokunulmazlığını ihlalden ise 1 yıl 8 ay hapis cezasına çarptırılmış, bu ceza da ertelenmiştir. Medyaya yönelik ekonomik ve psikolojik baskıların sansür niteliği kabul edildiğinde, fiili saldırıların bu sansür baskısını daha üst seviye taşıdığını söylemek yerinde olacaktır.

3.17. Hürriyet’te Sansür Birimi

Hürriyet gazetesi bağlı bulunduğu DMG’ye yönelik baskılar nedeniyle kurum içinde yeni sansür mekanizmalarını uygulamaya koymuştur. Gazete iktidardan gelecek baskıları göğüslemeyi amaçlayan, haber süzgeci mekanizmasını daha sıkı kontrol etmek amacıyla yeni bir görevlendirme yapmıştır. Doğan Hızlan ile Tufan Türeñç, köşe yazılarını yayımından önce okuyup, iktidarın hoşuna gitmeyecek kısımları ayıklamakla görevlendirilmiştir. Yani Hürriyet kendi içinde bir tür iç sansür mekanizması oluşturmuştur. Üstelik bu kontrol amaçlı okumalara sadece köşe

³¹² a.e., s. 137-138.

³¹³ Ertuğrul Özkök, “90 günde 575 azmettirme ve iftira”, **Hürriyet**, 6 Ekim 2015.

yazarları değil, gazetenin ombudsmanı Faruk Bildirici de dahil edilmiştir. Birim, Ankara temsilcisi Berberoğlu'nun, Özkök'ün yerine GYY atanmasının ardından uygulamaya konulmuştur. Bunun bir tür sansür memuriyeti olduğu anlaşılmaktadır. Hızlan, yazarların yazılarını yayımından önce okumak, denetlemek, değerlendirmek, “sakıncalı” tarafı varsa yazarı uyarmak, gerekirse yazısını değiştirmesini söylemektedir. Sakıncalı ifadesi, iktidarın hoşuna gitmeyecek bölümleri kast etmektedir. Oray Eğin bu birim için “Bir tür haber polisliği de denebilir. Belli ki artık yayın ilkeleri yetmiyor, yazarlar gündelik operasyonlarla da takip ediliyordu”³¹⁴ yorumunda bulunmuştur. Faruk Bildirici, “yorum editörlüğü” adı altında getirilen ve duyurması istenen bu iç sansür mekanizmasıyla ilgili şu yorumu yapmıştır:

*“Doğan Hızlan yorum editörü olarak yazarların yazılarını yayımlanmadan önce okuyup etik denetim yapacaktı. Yazarların düşünce özgürlüğü sınırlarına girmeyecekti. Elbette öyle olmadı. Hızlan yazıları etik açıdan denetlemek yerine, gazete sahip ve yöneticilerinin sakıncalı bulduğu konuları ayıklama görevini üstlendi. Yazarlara sansür tebligatlarını hep o ilettili.”*³¹⁵

Bildirici gazetenin asıl etik denetmeni olarak görev yapan kişi olarak kendi yazılarının dahi Hızlan tarafından sansürlendiğini belirtmiştir. Hürriyet'in bu iç sansür adımını, Başbakan Erdoğan'ın konuşmalarında sıkça köşe yazarlarını hedef almasıyla ilişkilendirmek yerinde olacaktır. Başbakan Erdoğan Ankara'da partisinin il başkanları toplantısında medya patronlarına seslenerek köşe yazarlarını şikayet etmiş, işlerine son verilmesi çağrısında bulunmuştur. Erdoğan şöyle demiştir:

*“O gazetelerin patronlarına sesleniyorum. ‘Ne yapayım, köşe yazarıma hakim olamıyorum’ diyemezsin. Sen bunun sorumlususun diyeceksin. Bu ülkeyi germeye, ekonomiyi alt üst etmeye kimsenin hakkı yok. Biz de müsaade edemeyiz. Köşende yazanın maaşını sen veriyorsun. Yarın feryat etmeye geldiği zaman da buna hakkın yok. Herkes fikrini söylemekte serbesttir. Ama o insanlara o kalemleri teslim edenler de der ki ‘Kusura bakma, bizim dükkanda sana yer yok’.”*³¹⁶

³¹⁴ O. Eğin, a.g.e., s. 58.

³¹⁵ F. Bildirici, a.g.e., s. 39.

³¹⁶ “İfade özgürlüğü”, **Bianet**, 26 Şubat 2010, (Çevrimiçi) <https://m.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/120316-gazetecinin-gelecegiyle-oyynamak-basbakanin-haddi-degil>, 18 Nisan 2021.

TGS ertesi gün Başbakanın basını hedef alan bu konuşmasıyla ilgili “Köşe yazarlarının, gazetecilerin işten çıkarılması ne medya patronlarının keyfi kararlarına, ne de Başbakanın keyfi taleplerine bağlı değildir” açıklamasını yapmıştır. Açıklamada “Görevini yapan basın mensuplarının keyfi olarak işten atılması için çağrı yapmak, çalışanların geleceğiyle, işiyle, aşıyla oynamak, unvanı Başbakan dahi olsa hiç kimsenin hakkı da değildir, haddi de değildir”³¹⁷ denilmektedir. Hürriyet’in ve bağlı medya kuruluşlarının yayın politikasını etik yönden denetleyecek, diğer medya kuruluşlarında olmayan bir kurallar dizgesi (Doğan Yayın İlkeleri) kabul etmesine rağmen bir iç sansür mekanizmasının kurulması, grubun iktidar baskısını dengeleme çabasıdaki hassasiyetin büyüklüğünü göstermektedir. Yılmaz Özdil’in yazısının yayınlanmaması üzerine gazeteden istifasına yol açan sansür mekanizmasının perde arkasını Faruk Bildirici kitabında anlatmaktadır. Aydın Doğan 2013 Ağustos ayında Tufan Türeñç’i arayarak “Yazıları Doğan Hızlan okuyor ama yapamıyor, bunları artık sen oku. Başımızı belaya sokacak bölümler olursa, onları biraz rötuşlatalım” demiştir. Bildirici Türeñç’in yazarların yazılarını daha çok kanuni yönden kontrol ettiğini fakat iktidarla problem yaratacağını düşündüğü yerler de olursa yazarlarını arayarak düzeltmelerini istediği, küçük bazı değişiklikler yapılmasını isteyerek sorunu çözdüğünü belirtmektedir. Yılmaz Özdil’in 15 Ağustos 2014 günü Hürriyet’te yayımlanmak üzere kaleme aldığı “Başbakan kim olsun?” başlıklı yazısını önceden okuyan Türeñç, yazıyı Vuslat Doğan Sabancı’ya göndermiştir. Sabancı, Türeñç’i çağırarak “Ne yapacağız Tufan bey? Bu yazı çok başımızı ağrıtır” demesi üzerine Türeñç, babası Aydın Doğan’a sormasını önermiştir. Babasıyla konuşan Sabancı Türeñç’i arayarak “Tufan bey bu yazıyı koyamıyoruz. Siz Yılmaz beyle bir konuşun” demiştir. Türeñç Özdil’i arayarak “Bak sana bir şey söyleyeceğim. Sakın bana itiraz etme. Bu yazıyı bu şekilde basabilmemiz mümkün değil, biraz rötuşla. Bunlar yukarıyı rahatsız ediyor” isteğinde bulunmuş, Özdil “Ben yazımı değiştirmem, böyle basacaksanız, basmazsanız siz bilirsiniz” yanıtını vermiştir. Özdil’i ikna edemeyen Türeñç’in tekrar aradığı Sabancı, “Tufan bey, bu yazıyı koymamız mümkün değil. Babam da kesinlikle karşı çıktı”³¹⁸ demiştir. Bildirici, yazısı yayımlanmayan Yılmaz Özdil’in istifası üzerine tirajların tepe taklak

³¹⁷ a.e., 18 Nisan 2021.

³¹⁸ F. Bildirici, a.g.e., s. 106.

olduğunu”, Hürriyet’in tirajının hızla düşmeye başlamasının patronajı paniklettiğini, gidişata acilen durduracak bir isim arayışına girildiğini ve Sedat Ergin’in GYY olarak atandığını belirtmektedir.

Bildirici, gazetenin Ombudsmanı olarak haftalık kaleme aldığı yazılarının da Ergin tarafından denetlenmeye başlandığını ifade etmiştir. Bildirici, “Yazıyı önceden kendisine gönderiyordum... Bazen cümle, hatta sözcük pazarlığı yapıyor, uzun uzun tartışıyorduk. Orasını çıkar, burasını değiştir gibi müdahaleleri nedeniyle başlayan tartışmamız bittiğinde, gerginlikten bitap düşüyordum” demektedir. Kendi yayın ilkelerini oluşturan DMG’nin bununla yetinmeyerek, yorum editörlüğü adı altında iç sansür mekanizması kurması, üstelik Ombudsmanın GYY tarafından denetlenerek çifte sansür yoluna gidilmesi basın tarihinde bir ilk olarak kayda geçmiştir.

3.18. Doğan Grubu’nda Küçülme Kararı

DMG, astronomik vergi cezalarından kurtulmak için Maliye Bakanlığı ile; dolayısıyla iktidarla uzlaşma masasına oturmuştur. Bu dönemde grup şirketi POAŞ için kesilen 1 milyar 687 milyon lira ve Doğan Yayın Holding’e kesilen, toplamda 6,8 milyar liralık vergi cezasının yaklaşık 1/6 oranında büyük indirim yapılarak ödenmesi konusunda anlaşmaya varıldığı duyurulmuştur. DMG’ye ceza indirimlerinin hangi koşullarla yapıldığına dair kamuoyuna bir bilgilendirme yapılmamıştır. Bu uzlaşmayla birlikte DMG’nin küçülme kararı alması dikkat çekmiş, kararın “uzlaşma şartı” olarak alındığı iddia edilmiştir. Bu dönem Hürriyet gazetesi ve DMG’ye bağlı yayın kuruluşlarının iktidara karşı izlediği uzlaşmacı dil “yandaş” tabir edilen, iktidara tam destek veren yayın kuruluşlarından farklı olarak; iktidar karşıtı haberlerin sansürlenmesi, görmezden gelinmesi ve iktidar icraatlarının daha büyük, ana muhalefet partisi ve diğer muhalefet partilerine dair haberlerin daha küçük görülmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Hürriyet ve gruba bağlı yayınların haber politikasındaki düşük profilli dil iktidarın hoşuna giderken, muhalefetin ve geleneksel okur profilinin tepkilerine neden olmuş, tiraj ve izleyici kaybı hızlanmıştır. Grubun küçülme kararından önce okur temsilcisi Faruk Bildirici bu öneriyi Aydın Doğan’a, Hürriyet ve DMG üst düzey yöneticilerinin katıldığı bir toplantıda önermiştir. Bildirici önerisini ve gelen tepkileri şöyle anlatmaktadır:

“AKP ve Tayyip Erdoğan’ın geçmişte yapılan yayınlardan dolayı Hürriyet ve Doğan Grubu’ndan hoşlanmadığını, fırsatını bulduğunda geçmişin intikamını almaya çalışacağını söyledim. ‘Eskiden savaş başlarken kalenin içine çekilirlermiş. Sizin de küçülüp, sağlam kaleye çekilmeniz gerektiğini düşünüyorum’ dedim. Aydın Doğan’dan önce Ertuğrul Özkök ve bazı yazarlar karşı çıktı söylediklerime. ‘Olur mu öyle şey?’”³¹⁹

Doğan Grubu’nun astronomik vergi cezaları üzerine aldığı küçülme kararı sonrası ilk icraatı 20 Nisan 2011’de Milliyet ve Vatan gazetelerini 74 milyon dolara Yıldırım Demirören-Ali Karacan ortaklığında kurulan DK Gazetecilik ve Yayıncılık A.Ş.’ye satmak olmuştur. Karacan Grubu’nun yükümlülüklerini yerine getiremediği iddiasıyla mahkemeye başvuran Demirören Grubu, her iki gazetenin tamamına salıp olmuştur. 17 Ekim 2011’de bu kez Doğan Grubu Star TV’yi Doğu Grubu’na 327 milyon dolara satmıştır. Aydın Doğan Milliyet ve Vatan gazeteleriyle Star TV’yi neden sattığını Hürriyet yazarı Ahmet Hakan’a anlatmıştır. Doğan “Star TV’yi RTÜK kanunundaki kısıtlamadan ötürü satmak durumunda kaldık” derken, Milliyet ve Vatan’ın satış nedenini “Doğan Grubu olarak medyada küçülme politikasını benimsedik. Bu iki gazeteyi de bu politika çerçevesinde sattık”³²⁰ sözleriyle açıklamıştır. Doğan’ın Star TV’yi satma gerekçesi olarak gösterdiği 3 Mart 2011’de yürürlüğe giren 6112 sayılı RTÜK Kanunu, iktidarın anaakım medyayı biçimlendirme çabaları kapsamında çıkardığı bir kanun niteliğindedir. Kanunun 19’uncu maddesi medya kuruluşlarının pazar paylarını yüzde 30 ile sınırlamıştır. Grubun küçülme politikası çerçevesinde zarar ettiği öne sürülen Radikal’in basımı da 21 Haziran 2014’te durdurulmuştur. Hürriyet gazetesinin içinde bulunduğu bina Nurol Holding’e satılmış, burada bulunan yayınlar Milliyet’in bulunduğu binada toplanmıştır. Grubun küçülme politikasında ağırlıklı olarak başvurduğu yöntem, yazar, muhabir ve personelin toplu olarak işten çıkarılmaları şeklinde gerçekleşmiştir. Toplu işten çıkarmalar gazeteyi satışa hazırlama olarak nitelenmiştir. Hürriyet’te 30 yılı aşkın süredir görev yapan, yayın direktörü Fikret Ercan ile yazı işleri müdürü Tufan Türeñç de 22 Aralık 2017 günü emekli edilmiştir. Bu iki isimle

³¹⁹ F. Bildirici, a.g.e., s. 92.

³²⁰ Ahmet Hakan, “Aydın Doğan’la medyayı konuştum”, **Hürriyet**, 4 Şubat 2012.

birlikte onlarca muhabir ve gazete çalışanı da işten çıkarılmış, tasfiyelerin grubun küçülme kararı çerçevesinde yapıldığı açıklanmıştır. DMG'nin stratejik küçülme kararının ardından bu satış ve devirlerle birlikte yüzde 30 küçüldüğü belirtilmektedir.

3.19. Hürriyet Gazetesinde Gündemden Kaçma

Anaakım medyanın amiral gemisi Hürriyet'in eleştirel kimliğini kaybetmesi Aydın Doğan'a devriyle birlikte başlamış, AK Parti hükümetleri döneminde hız kazanmıştır. Hürriyet gazetesinde bu dönem ülkenin sıcak politik gündemini yansıtmak ve kamuoyunu bilgilendirmek yerine, hükümet baskısından kurtulmak için gündemden kaçma politikasının izlendiği gözlenmiştir. Haber müdürleri haberin kalbi istihbarat servisine sıkça uğrayıp, kamuoyunu sarsacak sansasyonel haberler yerine gündemden kaçmak adına magazin haberler üzerine çalışılmasını talep etmektedir. Bu dönem gazetenin manşetine taşınan haberlerin büyük bölümünün magazin ya da başarı öyküleri ağırlıklı olduğu görülmektedir. Gazetenin içeriğindeki bu bariz değişim okurların tepkilerine neden olmuştur. Okur tepkileri ombudsman Faruk Bildirici tarafından gazete yönetimine uyarı niteliğinde rapor haline getirilmektedir. Bu dönem gazetenin haber politikasının yandaş tabir edilen hükümete yakın medya organlarına benzediği eleştirileri artmış, tiraja kaybı hızlanmıştır. İçerik değişimine dair fikir edinmek için Faruk Bildirici'ye gelen okur tepkilerinden örnekler vermek yerinde olacaktır. Bir okur arka sayfa güzeli adı altında her gün yayınlanan yarı çıplak kadın fotoğrafının birinci sayfaya taşınmasıyla gazetenin magazin gazetesine benzediğini belirtmektedir. Bir okur iktidarın DMG'nin patronu Aydın Doğan'a kesilen vergi cezaları nedeniyle gazetenin esir alındığını öne sürmektedir. Bir başka okur "Magazin gazetesine döndünüz... Eskiden bir manşet atıldı mı yer yerinden oynardı. Sindirildiniz mi?" diyerek, gazetenin eleştirel bakış açısını yitirdiğini savunmaktadır.³²¹ 55 yıllık bir Hürriyet okuru, "Hürriyet artık iktidarın güdümünde bir gazete" diyerek almayı bıraktığını söylemektedir. Bildirici yönetime sunduğu bir raporda şu tespitleri aktarmaktadır:

"Okur gözünde gazetecilik ve gazetecilik dışı etkenlerden dolayı bir güven kaybı olduğu görülüyor. Gazetenin iktidara karşı gazetecilik çizgisini savunamadığı

³²¹ F. Bildirici, a.g.e., s. 56-59.

ve muhalif, eleştirel haber yazamadığı kaygısı yaygın. ‘Hürriyet haber verir, Hürriyet yazmışsa doğrudur’ algısında aşınmalar var. Hürriyet’in gündem belirleyen haberlerinde belirgin bir azalma olduğu eleştirileri geliyor.”³²²

Medyada iktidarın baskısından kurtulmak için gündemden kaçmanın yanı sıra bir başka yöntem daha vardır; haberi öldürmek. Burada özel ya da rutin de olsa hükümeti rahatsız edecek haber arka sayfalara gizlenerek ve küçük kullanılarak verilmektedir. Gazetecilik jargonunda haberi öldürmek,³²³ haberi arka sayfalarda küçük kullanarak gizlemenin yanı sıra, haberin asıl unsurunu flaş bölümünde, spotunda vermek yerine ikincil unsurmuş gibi haberin son bölümünde vererek önemsizleştirmek ve yayınlandığı alanı küçültmek anlamında da kullanılmaktadır. Haber sansürlenmez ama kimsenin gözüne sokulmadan, sıradan bir başlıkla verilerek dikkatten kaçırılır, öte yandan vicdanları da rahatlatır.

3.20. Hürriyet’in Demirören Grubu’na Satılışı

AKP’nin iktidara geldiği 2002 yılından itibaren hükümet kaynaklı ekonomik, siyasi, psikolojik her türden baskı yöntemiyle karşı karşıya kalan Hürriyet gazetesi ve bağlı bulunduğu DMG, 2018 yılına satılacağı söylentileriyle girmiştir. Hürriyet gazetesinin satılacağı iddiası ilk kez 2014 yılında Amerikan The Wall Street Journal (WSJ) gazetesi tarafından duyurulmuştur. Gazetenin 22 Ekim 2014 tarihli sayısında birinci sayfadan verilen habere göre Doğan Grubu’nun Hürriyet’i satmak için aralarında Doğu Grubu’nun da bulunduğu alıcılarla görüştüğü bildirilmiştir. Bu iddia 24 Ekim 2014 tarihli Hürriyet gazetesinde birinci sayfadan yapılan açıklamayla yalanlanmıştır. Hürriyet’in okur temsilcisi Faruk Bildirici satıştan bir ay önce Aydın Doğan’ın Cumhurbaşkanı Erdoğan ile baş başa bir görüşme yaptığını, bu görüşmenin ardından satış söylentileri çıktığını belirtmiştir. Satışın açıklanacağı gün Doğan’ın Hürriyet GYY Fikret Bila’yı arayarak “Gazeteleri, medya grubunu sattım. Demirören aldı görünüyor ama arkada kim var bilmiyorum” dediğini öne süren Bildirici, Doğan’ın satma kararı almak zorunda kaldığını şu iddialarla kaleme almıştır:

³²² a.e., s. 67.

³²³ E. Mavioglu, a.g.e., s. 116.

*“Satmasaydı, muhtemelen diğer holdinglere yaptıkları gibi el koyup kayyum göndereceklerdi ya da 28 Şubat’taki yayınları gerekçe gösterip hapse atacaklardı. Sanırım Aydın Doğan bundan korkuyordu. Büyük olasılıkla satış talebi, daha doğrusu talimatı, Aydın Doğan ile Tayyip Erdoğan’ın baş başa görüşmesinde verilmişti.”*³²⁴

Aydın Doğan ile Erdoğan Demirören arasında yapılan gizli görüşmeye iktidara yakın Sabah ve ATV’nin bağlı bulunduğu Turkuvaz Grubu avukatlarının katılması, hukuk ekibinin başkanlığını da aynı gruptan bir avukatın yapması, satışın iktidarın talebi üzerine yapıldığı iddiasına kanıt olarak gösterilmiştir. Bildirici satın alma heyetindeki bu yapıyla ilgili “Turkuvaz Grubu’nun böylesine işin içinde olması, haklı olarak Doğan Medya’nın satın alınması için de havuz oluşturulduğu kuşkusuna neden olmuştu.” iddiasında bulunmuştur. Aydın Doğan satışın açıklanmasının ertesi günü (23 Mart 2018) T24’ten Doğan Akın’a bir röportaj vermiştir. Akın’ın “Bu satış için baskı gördünüz mü, sonuçtan üzgün müsünüz?” sorusuna “hayır” yanıtını veren Doğan “Ama sektörde çok çektim. Benden bir milyar dolar vergi aldılar. Sonra da 260 milyon dolar aldılar. Bunu yapanların 16’sı da FETÖ’cü çıktı. Kimi tutuklandı, kimi kaçtı. Bu vergiyi benden niye aldılar anlamadım.” açıklamasını yapmıştır. Doğan satış sonrası medyaya veda konuşmasını devir teslim günü yapmıştır. Satış protokolünün 22 Mart’ta imzalanmasına rağmen devir tesliminin 6 Nisan’da yapılması, satış bedelinin Doğan’ın hesabına geçmesinin beklenmesiyle açıklamıştır. Satış bedeli hesabına aktarıldığı gün Doğan şu veda konuşmasını yapmıştır:

*“Bu meslekte kırk yıl gazete sahipliği yapan tek kişi herhalde benim. Yoruldum. Kırk yılda dalgalarla boğuştum, gemiyi batırmamak için çok çile çektim. Türk basınının amiral gemisi olarak salimen limana ulaştı. Hürriyet’ten ayrılırken üzüliyorum ama onurlu bir şekilde gelenlerin de devam ettirmesini diliyorum.”*³²⁵

Hürriyet’in aileden gazeteci Simaviler’den sonra yine bir sermaye grubuna ikinci satış işleminin, çalışmada araştırıldığı gibi mevcut iktidarın uzun yıllara yayılan çeşitli baskı yöntemleri sonrası, Aydın Doğan’ın rızası hilafına gerçekleştiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Hürriyet gazetesinin satışı Simavi

³²⁴ F. Bildirici, a.g.e., s. 271.

³²⁵ Hürriyet, 6 Nisan 2018.

kardeşlerin ayrılık kararı aldığı 1968'den itibaren belirli aralıklarla gündeme gelmiştir. DMG'ye bağlı yayınların satışına hem medya sektöründe, hem de gazeteci örgütleri tarafından büyük tepki gösterilmiştir. Bu tepkiler aslında grubun ve basın amiral gemisi Hürriyet'in iktidara yakın olduğu bilinen bir finans grubuna satılmasına yöneliktir. Bu satışla birlikte tek tip basın ve anaakım medyanın sonu tartışmaları da başlamıştır.

3.21. Hürriyet'in Satılmasına Tepkiler

Hürriyet gazetesinin Demirören Grubu'na satılışı kamuoyunda ve medya sektöründe büyük yankı yaratmıştır. Tepkilerin büyük bölümü gazetenin patronunu uzun süredir baskı altında tutan iktidara yakın bir gruba satılmış olmasına yönelik gerçekleşmiştir. Sözcü yazarı Necati Doğru 24 Mart 2018 tarihli, "Gazete okura satılır" başlıklı yazısında "En büyük haber Hürriyet'in satılması değil. En büyük haber, genetiğinin ne olacağı?" diyerek şu değerlendirmeyi yapmıştır:

*"Aydın Doğan Hürriyet'in kimyası ile işadamlığının kimyası arasında kaldı. Ağır, haksız vergi cezaları ile korkutmalar, korkmalar, iktidar sızıntısı yazarlara köşe açmalar, eğilmeler, bükülmeler, durumu idare etmeler oldu fakat gerçek şu ki, Hürriyet'in genetiğinde yerleşmiş gazete okura satılır ana kimyası yaşamaya devam etti. Kimyasıyla hoyratça oynanırsa, okunan gazete elde kalan buruşmuş boyalı kağıda dönüşebilir."*³²⁶

Hürriyet'in eski yazarı Yılmaz Özdil "Köprüden önce son çıkış" başlıklı yazısında "Doğan Grubu'nun imha edilmesi, Türkiye için çokook çok çok kötü bir gelişmedir. Sadece siyaseten değil, sosyal hayatı, Türkiye'nin yaşam biçimini felç edecek bir gelişmedir. Kuzey Kore'ye ramak var..." iddiasında bulunmuştur. Hürriyet'in iktidar baskısına verdiği ilk kurban olduğu öne sürülen Emin Çölaşan "Aydın Doğan pes etmiş" başlıklı yazısında, "İktidarın baskısına daha fazla dayanamadı. Yayınlarında 'Zoraki yandaşlık' yapmak zorunda kaldı. Üzerine haksız ve kanunsuz bir biçimde bindirilen katrilyonluk vergi yükü onu psikolojik olarak çökertti." ifadelerini kullanmıştır. Milliyet'in eski GYY ve yazarı Derya Sazak ise

³²⁶ Necati Doğru, "Gazete okura satılır", **Sözcü**, 24 Mart 2018.

“Aydın Doğan satmadı, elinden alındı, bir gün gerçeği açıklayacak”³²⁷ başlıklı yazısında, “Hürriyet gazetesi ‘Beyefendiyi rahatsız etmeyelim’ gazeteciliği yapacak. Doğan Medya’nın bu satışıyla Hürriyet’in 30 yıllık okurları bıçak gibi kesilecek.” iddiasında bulunmuştur. Cumhuriyet yazarı Tayfun Atay ise DMG’nin Demirören Grubu’na satılmasıyla iktidar-medya ilişkisi açısından “havuz-dışı seçenek umudunda son pamuk ipliğinin de koptuğunu” öne sürerek şu yorumu yapmıştır:

“Seküler toplum kesimine odaklı medyanın iktidar karşısındaki hali pürmelalini anlamlandırma yolunda iki ana simgeden biriydi Doğan. Diğeri de Demirören’dir. Doğan, başlangıçta çok diklendiği, sonra sonra üzerine amansızca geldiğinde de dik durmaya çalıştığı bir iktidar karşısında ‘hizaya çekilme’nin simgesi. Demirören ise ta en baştan o iktidar karşısında ‘esas duruş’un simgesi.”³²⁸

Gazetecilik örgütleri de Hürriyet ve DMG’ye bağlı yayın kuruluşlarının Demirören Grubu’na satışını basın özgürlüğü bağlamında değerlendirerek tepki göstermiştir. TGC Başkanı Turgay Olcayto, “Türkiye’de anaakım dediğimiz medyanın giderek yok olduğunu görüyoruz. Daha doğrusu halka doğru haber verme ve bilgilendirme yükümlülüğünü unutmuş görünüyorlar. Bunlardan az çok halkın haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkı adına eleştirisel gazetecilik yapabilen bir grubun ortadan kalkması söz konusu bu satışla.” değerlendirmesini yapmıştır. TGS Başkanı Gökhan Durmuş ise satışla ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

“Doğan Grubu’nun satılması Türkiye’de merkez medyanın varlığının da sona ermesi anlamına gelmektedir. Türkiye’de medyanın bugünden itibaren tamamen tek sesli hale geleceği aşıkardır. Yandaşlaşma operasyonu Doğan grubunun da el değiştirmesiyle birlikte tamamlanmıştır.”³²⁹

DMG’nin satışına CHP karşı çıkmıştır. CHP Grup Başkanvekili Özgür Özel satışın tekelleşmeye yol açacağını öne sürerek Rekabet Kurulu’nu satışa onay vermeme çağrısı yapmıştır. CHP milletvekili Barış Yarkadaş Rekabet Kurulu’na başvurarak DMG’nin satışının rekabet kurallarına aykırı olduğu gerekçesiyle

³²⁷ “Doğan Medya ve Hürriyet’in satılmasına gazeteciler ne dedi?”, **Sözcü**, 29 Mart 2018.

³²⁸ Tayfun Atay, “Esas duruş medyanın esası oldu”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 2018.

³²⁹ **Cumhuriyet**, “Tek adam, tek ses... Gözyaşlarıyla medya devi oldu”, 21 Mart 2018.

durdurulmasını talep etmiştir. Esra Arsan satışı, “Doğan Yayın Holding’in satılması: İmam nikahı resmi nikaha dönüştü” başlıklı yazısında şöyle değerlendirmiştir:

“Ve Türk basınının amiral gemisi Hürriyet de düştü. Gazete, hükümete yakın bir gruba satıldı. Gazeteleriyle, dergileriyle, radyolarıyla, müzik şirketiyle, yayıneviyle, kağıda basılı yayın dağıtım şirketi YAYSAT’ıyla, yazarıyla, çizeriyle, muhabiriyle, matbaa işçisiyle, TV programcısıyla, yapımcısıyla, kurgucusuyla Türkiye’nin en büyük yayın holdingi bir günde el değiştirdi. Doğan medya grubu zaten çok uzun zamandır üzerindeki hükümet baskısıyla muhalefet etmeyi bırakmış, Tayyip Erdoğan’a ve iktidara teslim olmuştu. Bu satışla, holdingle iktidar arasındaki imam nikahı resmi nikaha dönüşmüş oldu.”³³⁰

Arsan satışla birlikte medya sektörünün yüzde 90’ının iktidarın denetimine geçtiğini öne sürmektedir. Rekabet Kurulu 7 Mayıs 2018 tarihli kararıyla satışa onay vermiş, DMG’nin Demirören Grubu’na devri kesinleşmiştir. Bu satışla birlikte Türkiye’de yayımlanan spor, ekonomi ve yabancı dilde gazeteler hariç, 29 gazeteden 21’i iktidara yakın sermaye gruplarının eline geçmiş,³³¹ böylece basınının yüzde 73’ü AK Parti yandaşı gazetelerden oluşur hale gelmiştir. Öte yandan DMG’nin devir şekli de tartışma konusu olmuştur. ATV-Sabah medya grubunun TMSF tarafından Çalık Grubu’na devrini hatırlatmaktadır. Kamu bankaları Sabah-ATV devrinde olduğu gibi Demirören Grubu’na yüksek miktarda kredi açmıştır. Demirören Grubu, DMG’yi büyük bölümü kamu bankası Ziraat Bankası’ndan aldığı iki yılı geri ödemesiz, 10 yıl vadeli ve düşük faizli krediyle (916 milyon dolar toplam bedelin 675 milyon doları) satın almıştır. Gruba sağlanan bu ödeme kolaylığı da satışın, siyasi iktidarın kontrol ve yönlendirmesi altında gerçekleştirdiği iddiasına kanıt olarak gösterilmektedir.

Aydın Doğan’ın medya sektöründen çekilmesiyle sonuçlanan satış kararı dış dünyada da önemli yankı bulmuştur. ABD 2018 Türkiye İnsan Hakları Raporu’nun “Basın ve Medya Özgürlüğü” başlıklı bölümünde DMG’nin Demirören Grubu’na satılışı basın özgürlüğünü kısıtlayıcı yönüyle ele alınmıştır. Raporda “Anaakım yazılı

³³⁰ Esra Arsan, “DYH’nin satılması: İmam nikahı resmi nikaha dönüştü”, **Evrensel**, 22 Mart 2018.

³³¹ Vahdet Mesut Ayan, “Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye Medyası ve Tarihsel Blokun Dönüşümü”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

medya ve televizyon kanalları büyük ölçüde hükümet yanlısı holdingler tarafından kontrol edilmektedir. RSF'ye göre büyük bir iştirak olan DMG'nin hükümet yanlısı Demirören Grubu'na satılmasıyla hükümet, en çok izlenen televizyon kanallarının ve en çok okunan ulusal gazetelerin yüzde 90'ının idaresi üzerinde etki yaratabiliyordu"³³² denilmektedir. 7 Nisan 2018 tarihli AB 2018 Türkiye İlerleme Raporunda ise DMG'ye bağlı yayın kuruluşlarının Demirören Grubu'na devri tekelleşme endişesiyle eleştirilmiştir. Raporda medya sahipliği konusunda şeffaflığın bulunmamasının, yayın politikalarının bağımsızlığı konusunda şüphelere yol açtığı, DMG'nin Demirören Holding'e satışının ardından basın piyasasındaki yoğunlaşmada hızlı bir artış yaşandığı vurgulanmıştır. Raporda "Basın kuruluşlarının devralınması ve basın gruplarını kontrol edecek kayyumların atanması, yaşanan yüzlerce iş kaybıyla birlikte ekonomiyi olumsuz şekilde etkilemektedir." denilmektedir.³³³ AB'nin 29 Mayıs 2019 tarihli raporunda DMG'nin Demirören Grubu'na devri basın özgürlüğü ve medya yoğunlaşması yönünden detaylı olarak ele alınmıştır. Medya sahipliği konusunda şeffaflığın sağlanmamasının yayın politikalarının bağımsızlığı konusunda şüphe uyandırdığı vurgulanan raporda, satışla birlikte basın piyasasındaki yoğunlaşmanın hızlandığı vurgulanmıştır. Raporda "Türkiye'nin en büyük medya grubunun satılması, medyanın hükümete yakın bazı grupların elinde daha fazla yoğunlaşmasına yol açmıştır. Hali hazırda medya ortamı, hükümete yakın ya da kamu ihale sözleşmelerine bağlı kuruluşlar tarafından domine edilmektedir ve bu da Türk medyasındaki çoğulculuğu azaltmaktadır." değerlendirmesi yapılmaktadır. Hürriyet ve DMG'ye bağlı yayın kuruluşlarının Demirören Grubu'na satışı dünya basınında da yankı yaratmıştır. New York Times satışı "Türk medya grubu hükümet destekli holding tarafından satın alındı"³³⁴ başlığıyla duyururken, bu gelişmenin Türk medyasına sınırlama getireceği vurgulanmıştır. Gazete haberinde Aydın Doğan'a verilen 2,5 milyar dolarlık vergi cezası da hatırlatılmıştır. İngiliz Financial Times (FT) DMG'ye bağlı yayın kuruluşlarının satışıyla birlikte hükümet yanlısı gazete ve

³³² ABD 2018 Türkiye İnsan Hakları Raporu, (Çevrimiçi)

https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/hrr_2018_turkey_tr.pdf, 19 Nisan 2021.

³³³ Türkiye İlerleme Raporu, 29 Mayıs 2019, s.37. (Çevrimiçi)

https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu-_tr.pdf, 19 Nisan 2021.

³³⁴ "Turkish Media Group Bought by Pro-Government Conglomerate", **The New York Times**, March 21, 2018. (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/2018/03/21/world/europe/turkey-media-erdogan-dogan.html>, 21 Mayıs 2021.

televizyonların ağırlığı altındaki Türk medyasının büyük bir darbe alacağını öne sürmüştür. “Türk medya kralı, Erdoğan’ın müttefiğine medya ordusunu satmayı kabul etti” denilen FT’nin haberinde Doğan Medya’dan bir yetkilinin “Bu Türk medyası için tarihi bir an. Zor zamanlardan geçiyoruz, herkes üzgün ama bence insanlar bunun kaçınılmaz olduğunu anlayacak” sözlerine yer verilmiştir.³³⁵ Alman Der Spiegel dergisi satışı “Aydın Doğan gazetesi Hürriyet ve kanalı CNN Türk’ü sattı. Bunların yeni sahibi ise işadamı Demirören; kendisi Cumhurbaşkanı Erdoğan’a yakınlığıyla biliniyor”³³⁶ ifadeleriyle duyurmuştur. Alman Die Welt gazetesi ise satışla ilgili “Hükümeti destekleyen grup, Türkiye’nin en büyük medya grubunu satın aldı” başlığını kullanmıştır. Fransız Reuters haber ajansı ise satışı abonelerine “Bu anlaşma medyanın hükümete desteğini sağlamlaştırabilir”³³⁷ yorumuyla duyurmuştur. İtalyan La Repubblica gazetesi ise haberi “Türkiye’de Erdoğan yanlısı medya grubu, muhalif medya grubunu satın aldı”³³⁸ başlığıyla aktarmıştır. Yabancı basın, Hürriyet gazetesinin satışıyla ilgili haberleri iktidarın güdümünde ve muhalif basını yok etmeye yönelik bir girişim olarak değerlendirilmiştir. Satışın taraflarıyla ilgili yapılan değerlendirmelerde Demirören Grubu’nun hükümete yakınlığına vurgu yapılırken, Hürriyet ve bağlı yayın kuruluşlarının satış öncesi görece editoryal bağımsız olduğu belirtilmiştir. DMG’nin satışıyla birlikte hükümetin medya desteğini tahkim ettiği kaydedilmektedir.

3.22. Hürriyet’in Satış Sonrası Yayın Politikası

DMG’nin Demirören Grubu’na satışıyla birlikte toplu tasfiye ve istifalar da başlamıştır. Satışın ardından 27 Nisan 2018 tarihinde Hürriyet GYY Fikret Bila istifa etmiş, yerine aynı gün gazetenin eski ekonomi müdürü Vahap Munyar getirilmiştir. Munyar, hükümet çevrelerine yakın Çalık Grubu’nun sahibiyle iyi ilişkilere sahip bir

³³⁵ “Turkish press baron agrees to sell media arm to Erdogan ally”, **FT**, March 21, 2018. (Çevrimiçi) <https://www.ft.com/content/c4d3c3f0-2d2d-11e8-a34a-7e7563b0b0f4>, 19 Nisan 2021.

³³⁶ “Vertrauter Erdogans dominert nun die Medien der Türkei” **Spiegel**, 21.03.2018. <https://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/tuerkei-verkauf-der-huerriyet-an-recep-tayyip-erdogans-vertrauten-a-1199252.html>

³³⁷ “Turkey’s Dogan Holding says began talks with Demiroren on sale of media”, **Reuters**, March 22, 2018. (Çevrimiçi) <https://www.reuters.com/article/dogan-holding-ma-demiroren/turkeys-dogan-holding-says-began-talks-with-demiroren-on-sale-of-media-idIN17N1QW00P>, 21 Nisan 2021.

³³⁸ “Turchia, gruppo editoriale pro-Erdogan compra i media d’opposizione”, **la Repubblica**, 21 Marzo 2018,(Çevrimiçi)https://www.repubblica.it/esteri/2018/03/21/news/erdogan_turchia_compra_media_opposizione-191862585/, 23 Mayıs 2021.

isim olarak bilinmektedir. Hatta Sabah ve ATV Grubu'nun başına o dönem Ahmet Çalık'ın hemşerisi de olan Munyar'ın getirileceği kulislerde seslendirilmiştir. Fakat Bila'dan farklı olarak Munyar'ın içeriden bir isim olması Hürriyet gazetesinde genel olarak olumlu karşılanmıştır. Bila'nın ardından Hürriyet yazarları Mehmet Yılmaz, Taha Akyol, Deniz Zeyrek, Murat Yetkin, Mehmet Yaşın gazeteden uzaklaştırılmıştır. Demirören yönetimi, hürriyet.com.tr direktörü Ercüment İşleyen'i hastanede tedavi gördüğü sırada izne çıkarmış, ardından kurumla ilişkisini kesmiştir.

Demirören Grubu zaten sendikasız aldığı gazetede sendika girişimlerine izin vermemiştir. Gazetenin Demirören Grubu'na satılışıyla birlikte iş güvencelerini yitirme korkusuna kapılan gazete çalışanları TGS'ye üye olmaya başlamıştır. Bu girişimi haber alan Demirören yönetimi TGS'ye üye olan 45 Hürriyet muhabiri, editörü ve çalışanının iş akdini feshetmiştir. Gazetecilerin iş akdinin feshedildiği bildirimleri basın tarihinde görülmedik bir yöntemle, çalışanların ev adreslerine tebligat yoluyla yapılmıştır. Yönetim gazetecilerin kıdem tazminatlarını yasal süre içinde vermemiş, bunun üzerine 45 Hürriyet mensubu Demirören Grubu'nu dava etmiştir. Hürriyet GYY Vahap Munyar sendika gerekçeli toplu tasfiyeden haberdar edilmemiştir. Munyar tasfiyelerin ardından sorumluluk alarak 31 Ekim 2019 günü görevinden istifa etmiş, gazeteden emekliliğini isteyerek ayrılmıştır. Munyar istifasını gazetecilere ev adreslerinden yapılan iş feshi tebligatlarına atfen, gazeteye noter kanalıyla iletmiştir. Munyar'ın ardından Ayşe Arman da istifa etmiştir.

Hürriyet'teki toplu çıkarmalarla ilgili Necati Doğru Sözcü gazetesinde "Kuruluş ilkelerini yitirdi ve öldü: Adı Hürriyet!" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Doğru yazısında "Hürriyet gazetesinden 44 yazı emekçisi toplu olarak işten atıldılar. Çirkin bir yol izlendi. Yüzlerine söylememişler. Evlerine 'seni işten atıyoruz' diye postayla mektup göndermişler. Bu hoyratlık, bu kabalık, bu vahşilik"³³⁹ ifadelerini kullanmıştır. Munyar'ın yerine Hürriyet GYY olarak Aydın Doğan döneminde AK Parti iktidarıyla arasında iletişim kurma amacıyla İslamcı medyadan transfer edilen Ahmet Hakan görevlendirilmiştir. Demirören Grubu'na bağlı Vatan gazetesi de 1 Kasım 2018 tarihi itibarıyla kapatılmıştır. Gazete internet sitesi olarak yayına devam etmiştir. Kapatma kararıyla birlikte gazete çalışanlarının büyük bölümü işten

³³⁹ Necati Doğru, "45 gazetecinin atılması olayı", **Sözcü**, 4 Kasım 2019.

çıkarılmıştır. Grup adına yapılan açıklamada Vatan'ın Milliyet gazetesinin eki olarak yayımlanacağı bildirirmiştir. Demirören Grubu'na bağlı Yaysat dağıtım şirketi de 1 Aralık 2018 tarihi itibarıyla dağıtımını durdurmuştur.

3.22.1. Haberlere Patronaj Müdahalesi

Aydın Doğan'dan Demirören'in sahipliğine geçen Hürriyet'te iktidar karşısındaki çekingen, dengeli haber politikası değişmiş, tümüyle iktidar güdümünde bir formata bürünmüştür. Gazetede kullanılacak haberlerle ilgili iktidar yöneticileriyle kurulan ilişkinin devam ettiğini belirten Faruk Bildirici, “Şu haber girmesin, bu kullanılsın gibi klasik siyasetçi isteklerinin yerini artık ‘Şu haber böyle girsin, başlığı böyle olsun, ilk sayfadan kullanalım yaklaşımı almıştır’³⁴⁰ iddiasında bulunmaktadır. Hürriyet'in Demirören Grubu'na devriyle birlikte sayfaların basılmadan sansür edilmesi mekanizması daha da güçlendirilmiştir. Demirören Grubu İcra Kurulu Başkanı Mehmet Soysal'ın, Hürriyet yayımlanmadan önce sayfaları kontrol ettiği, iktidarın hoşuna gitmeyecek haber başlıklarını değiştirdiği, bazı haberleri hepten çıkardığı öne sürülmektedir. Sansürde o denli ileri gidilmiştir ki; başlığı gözden kaçan bir haber nedeniyle basılı 80 bin gazete dağıtılmadan imha edilmiş, haber başlığı değiştirildikten sonra yeniden basılmıştır. İddianın sahibi sendika üyeliği nedeniyle işten çıkarılan ekler GYY Çınar Oskay'dır.

Hürriyet'in yeni dönem haber politikasındaki derin değişimin ilk örneği 1 Mayıs 2018'deki kuruluş kutlamasında yaşanmıştır. Gazetenin Hürriyet 70'inci yıl eki tümüyle hükümetin ekonomi politikası öven ve politik aktörlerin bu yöndeki beyanlarına yer veren formatta çıkarılmıştır. Gazetenin birinci sayfasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın demeçleri ve hükümet üyelerinin konuşmalarına geniş şekilde yer verilirken, muhalefet partilerinin haberleri küçük verilmeye başlanmıştır. Gruba bağlı televizyonlarda da iktidar yanlısı haber politikası belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. Ana haberlerde hem birinci haber olarak, hem de bültenin büyük bölümünü kaplayacak şekilde hükümet beyan ve icraatları yer almaya başlamıştır. Hürriyet gazetesi ile Sabah gazetesinin internet sitelerinde karşılıklı içerik yönlendirmeye başlaması, Hürriyet'in de iktidar destekçisi medya bloğuna dahil olduğunun

³⁴⁰ F. Bildirici, a.g.e., s. 284.

kanıtlarından biri olarak gösterilmiştir. Birgün gazetesi bu içerik yönlendirmesini “Demirören Grubu tarafından satın alındıktan sonra hızla AK Parti yandaşı bir çizgiye oturtulan Hürriyet ile Erdoğan’ın yıldızı konumundaki Sabah gazeteleri, internet sitelerinden birbirlerine içerik yönlendirmesi yaptı” ifadeleriyle haberleştirmiştir. 17 Temmuz 2020 tarihli, “Yandaşlar paslaşıyor: Hürriyet ve Sabah’tan karşılıklı içerik yönlendirmesi” başlıklı haberde link yönlendirmelerin daha çok aynı çatı altındaki medya grupları arasında yapıldığı, “Hürriyet ve Sabah gibi birbirine rakip iki medya organının birbirlerine yönlendirme yapmasının ticari anlaşma kapsamında da olsa”³⁴¹ sık karşılaşılan bir durum olmadığı vurgulanmaktadır. Haberde Hürriyet’in haber politikasının Sabah’ın dahil olduğu Turkuvaz grubu tarafından şekillendirilmeye başlandığı belirtilmektedir. Yıldırım Demirören’in kızı ile Turkuvaz Medya Grubu’nun sahibi Haluk Kalyoncu’nun, 14 Nisan 2019’da Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın şahitliğinde evlenmesiyle iki grup arasında kurulan akrabalık ilişkisinin, ticari ilişkilerde işbirliğini de getirdiği iddiası aynı haberde dile getirilmiştir.

Hürriyet Ombudsmanı Faruk Bildirici gazetenin Demirören’e devrinin ardından haber politikasında iktidar lehine gerçekleşen keskin dönüşümü “İktidar uygulamalarını eleştiren, sorgulayan haberler giremiyordu gazeteye. Magazin, polisiye haberler, diğer sosyal konular öne çıkarılıyor; tanıtım haberlerinde şirketlere, iş dünyası ile iktidara güzellemler yayımlanıyordu!” ifadeleriyle anlatmaktadır. Gazete bu dönem hızla, tümüyle hükümet destekçisi yayın kuruluşlarına benzemeye başlamıştır. Okurların tepkileri de bu dönem artmış, gazete yönetimi önce bu okur tepkilerinin okur temsilcisi aracılığıyla yansıtılmasına sınırlama getirmiş, nihayetinde medya sektöründe tek kalan okur temsilcisi Bildirici’nin işine de son vermiştir. Gazete okur temsilcisinin işine son verilmesiyle birlikte uzun süredir bir ayak bağı olarak gördüğü özdenetim mekanizmasından kurtulurken; hem yazarların yazılarının yayımı öncesi bir başka yazar tarafından sansürü, hem de medya grubunu icra kurulu başkanının bizzat gazeteyi baskı öncesi kontrol ve müdahalesiyle çifte sansür mekanizmasını işletmeye devam etmiştir. İktidarın müdahale etmesine gerek

³⁴¹ Birgün, 17 Temmuz 2020.

bırakmayacak düzeyde yapılan bu sıkı iç denetim sonrası ortaya çıkan gazete, kamusal misyonunu yitirmiş, bir basın bülteni görünümüne bürünmüştür.

Hürriyet gazetesinin 10 yılı aşan bir süre içinde dozajı giderek artan çeşitli baskı şekilleri karşısında patronajın rızası hilafına iktidara yakın bir gruba devri yeni bir tartışmayı gündeme getirmiştir. Hürriyet'in yeni sahiplik yapısında muhalif karakterini tümüyle yitirip, haber politikasında hükümetin lehine keskin dönüşüme gitmesi, bu satışla birlikte çok okunan, çok izlenen medyanın yüzde 90'a ulaşan oranda mevcut iktidarın kontrolüne girmesi; Türkiye'de anaakım ya da merkez medyanın ortadan kalktığı iddiasına neden olmuştur. Anaakım medya en geniş anlamıyla; yaptığı haberlerle geniş bir kitleyi etkileyebilme gücüne sahip gazeteleri, görsel ve işitsel medyayı işaret etmektedir. Yani topluma kitlesel düzeyde ulaşabilme ve etkileyebilme gücü anaakım medyanın olmazsa olmazıdır. Anaakım medya ürettiği ya da şekillendirdiği haberlerle, köşe yazarlarının yorumlarıyla toplumda gündem yaratabilmeli, yeri geldiğinde toplumun gündemini değiştirebilmelidir.³⁴² Anaakım medyanın sahip olması gereken bir başka özelliği ekonomik sürdürülebilirliktir. Anaakım medya hakim ideolojiye bağlı, merkez sağ/sol politikaya uyumlu, toplumun geneline hitap eden, gündem belirleyen, sansasyonel habercilik yaparken aktivist olmayan, haber üretimine, gazeteciliğe odaklı medyadır. Kitlesellik, ideolojik olmama, makul bir pozisyon çoğulluğunu barındırma, ortalama beğeni ve söyleme hitap etme, iki uç arasında bir dengede durma,³⁴³ sürdürülebilir bir ekonomik işleyişe sahip olma, temel özellikleridir anaakım medyanın. Mülkiyet ve sermaye yapısı siyasi hareketlerden, siyasi partilerden, örgütlerden, güç odaklarından, asıl olarak da iktidardan bağımsız olmayı gerektirmektedir. Anaakım medyanın gazetecilik literatüründeki bir diğer ifadesi merkez medyadır. Yani merkezin, egemen, kurulu düzenin, resmi ideolojinin görüşlerini yansıtan ya da bu görüşlere ters düşmeyecek doğrultuda yayın yapmaktadır merkez medya. Anaakım ya da merkez medyayı onun dışında kalan medyanın tanımı üzerinden yapmak da

³⁴² Güventürk Görgülü, "Anaakım medya değil anaakım gazeteci var", **Dünya**, 7 Aralık 2018, (Çevrimiçi) <https://www.dunya.com/kose-yazisi/artik-ana-akim-medya-degil-ana-akim-gazeteci-var/434102>, 18 Mayıs 2021.

³⁴³ Zeynep Yüncüler, "Anaakım medya nedir? Profesyonel gazeteci kimdir? Akademisyenler yanıtlıyor", 21 Kasım 2018. (Çevrimiçi) <https://www.newslabturkey.org/2018/11/21/ana-akim-medya-nedir-profesyonel-gazeteci-kimdir-akademisyenler-yanitliyor/>, 15 Mayıs 2021.

açıklayıcı olacaktır. Anaakım (merkez) medya yerleşik düzenin, kapitalizmin, hakim sınıfların sözcülüğünü yaparken, merkezin dışında yer alan (alternatif medya) medya, genel olarak özgürlüğün, yerleşik olanın değil başka bir düzenin, alternatif yaşamın, mağdur olanların, ötekilerin sözcülüğünü yapmaktadır.³⁴⁴ Ragıp Duran anaakım medyanın en önemli farkının savaş, çatışmalı alanlar, ihtilafli sorunlar ya da kriz dönemlerinde ortaya çıktığını savunmaktadır. Gazetecilik doğal olarak muhaliftir. Gazeteciliği propagandadan, halkla ilişkilerden, reklamcılıktan ayıran en önemli kıstas da bu muhalif yanıdır. Kitlelere ulaşma, gündem yaratma ve gündem değiştirme gücü, medya kuruluşunun ekonomik gücüne ve bu gücün sürdürülebilirliğine ihtiyaç duyar. Medya kamusal yararın yanında ekonomik karı da gözetmek zorundadır. Bu kar kurumun teknolojik yenilenmesini, çalışanlarının motivasyonunu sağlayacak yatırımlar yönünden büyük önem taşımaktadır.

3.22.2. Ombudsmanın Tasfiyesi ve Editoryal Bağımsızlık

Hürriyet gazetesi 2002 yılında tek başına iktidara gelen AK Parti hükümeti karşısındaki editoryal bağımsızlığını sonraki seçim dönemine (22 Temmuz 2007) dek korumayı kısmen başarmıştır. Hürriyet 2007 yılından itibaren patronajının büyük baskılara uğraması, finansal olarak zayıflatılması, yazar kadrosundaki tasfiyeler, iktidar yanlısı yazarların istihdamı ve haber politikasında sansüre dayalı değişiklikler nedeniyle muhalif niteliğini yitirmiştir. Gazete bu düşük profilli haber politikasına rağmen kamuoyunda bağımsız basının son kalesi algısını Demirören'e satışına dek korumuştur. Hürriyet gazetesini anaakım yapan bir başka özelliği ise haberleriyle gündem yaratma ve gündem belirleme potansiyelidir. Fakat 2007 yılından itibaren patronajının iktidar tarafından siyasi ve ekonomik baskı altına alınmasının bir sonucu olarak gazete gündem belirleyecek haberler yapmak yerine gazetecilik deyimiyle gündemden kaçmaya başlamıştır. Haberlerinde iktidarı rahatsız etmeyecek, araştırmacı gazetecilik örneklerinin görülmediği, magazin ve insan hikayeleri odaklı bir haber anlayışına yönelmiştir. Hürriyet'in bir başka gündemden kaçma yöntemi ise yolsuzluk ve usulsüzlükleri görmezden gelme, iktidarın icraatlarından kaynaklanan

³⁴⁴ Ragıp Duran, "Anaakım medya da aslında aktivisttir", **artigercek**, 18 Kasım 2018, (Çevrimiçi) <https://artigercek.com/yazarlar/ragipduran/ana-akim-medya-da-aslinda-aktivisttir>, 18 Haziran 2021.

kriz dönemlerinde sessiz kalma şeklinde gerçekleşmiştir. Bir yayın kuruluşunu anaakım yapan en önemli özellik editoryal bağımsızlığıdır. Hürriyet gazetesi 2007 yılından itibaren iktidar kaynaklı olmak üzere patronajına karşı sistematik olarak uygulanan siyasi, ekonomik ve psikolojik baskıların sonucunda radikal bir söylem ve içerik değişikliğine gitmiş, editoryal bağımsızlığını büyük oranda yitirmiştir. Gazete uymayı taahhüt ettiği Basın Konseyi Basın Meslek İlkeleri ve TGC Gazetecilik Hak ve Sorumluluk Bildirgesi ile yetinmemiş, Doğan Yayın İlkeleri başlığı altında mesleki etik ilkelerini yayınlamıştır. Bu üç belgeyle yayın politikalarını mesleki etik gereği süzgeçten geçirmeyi hedefleyen Hürriyet gazetesi Faruk Bildirici'yi okur temsilcisi (Ombudsman) olarak görevlendirerek meslek etiğine uygun, kamu yararını gözeten gazetecilikte önemli bir adım daha atmıştır. Tüm bu etik denetim ve oto-sansür mekanizmaları, Hürriyet'i iktidar baskısından kurtaramamıştır.

Gazete basın tarihinde görülmeyen bir iç sansür mekanizmasını da uygulamaya koymuştur. “Yorum editörlüğü” adı verilen uygulamada gazetenin köşe yazarlarının yazıları yayınlanmadan önce yorum editörü tarafından okunacak, iktidarın hoşuna gitmeyecek bölümleri ayıklanacak, gerekirse yayımlanmayacaktır. Gazetenin köşe yazarları bu iç sansür sürecinde kimi istifa yoluyla, kimi uzaklaştırılarak tasfiye edilmiştir. Okur temsilcisi Bildirici de başta gazetenin genel yayın yönetmenleri olmak üzere gazetenin patronajı üzerinden dozajı artan bir baskıyla karşı karşıya kalmıştır. Bildirici gazetenin Demirören Grubu'na satışının ardından kurumdan atılmış, okur temsilciliği birimi de kaldırılmıştır. Okur temsilciliği kurumu, bir yayın kuruluşunun editoryal bağımsızlığının güvencelerinden biridir. Hürriyet gazetesinin haberciliğinde etik denetim mekanizması olarak Ombudsmanlığı tasfiyesi, bu mekanizmanın, editoryal bağımsızlığı sürdürmek adına iktidarın kontrol çabalarına yönelik itiraz ve müdahalelerini de ortadan kaldırmıştır. Ombudsmanlık kurumunun kaldırılması Hürriyet'in yıllar içinde iktidar baskısı karşısında zayıflayan editoryal bağımsızlığına indirilen son darbelerden biri olmuştur.

3.22.3. Anaakım Medyanın Sonu Tartışması

2002 yılında AK Parti'nin tek başına iktidar olmasıyla başlayan süreç, Türkiye anaakım medyasının radikal bir şekilde dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Hürriyet

gazetesinin yayın politikası Demirören döneminde iktidara tam destek veren bir konuma gelmiştir. Gazetenin yayın politikasının, iktidar destekçisi Sabah-ATV grubunun sahibi Turkuvaz Grubu tarafından belirlendiği öne sürülmüş, sektörün birbirine rakip Hürriyet ve Sabah gazetelerinin internet sitelerinin link paylaşımına gitmesi, Hürriyet'in de havuz medyasına dahil olduğu iddialarını güçlendirmiştir. Ceren Sözeri Türkiye'de bir süredir anaakım medya kavramının tartışmalı olduğunu, artık kalmadığının seslendirildiğini belirtmektedir. “Anaakım denilen medya en genel tabirle yaptığı haberlerle geniş bir kitleyi etkileyebilme gücüne sahip gazeteleri, televizyonları işaret eder” iddiasında bulunan Sözeri, “Ülkenin en büyük, sahiplik yapısı itibariyle en eski medya grubu olan Doğan Grubu'nun nicedir hükümetin suyuna giden yayıncılık anlayışıyla anaakım olma özelliğini yitirdiği, iktidar medyasından bir farkı kalmadığı eleştirilerin odağıydı” demektedir. Sözeri bu satışla birlikte ortaya çıkan medya manzarasını şöyle değerlendirmektedir:

“Doğan Grubu'nun varlığı, hükümetin tamamen kontrolindeki medyanın karşısında bir denge unsuruydu. Diğerlerinde mümkün olmasa bile Doğan Grubu gazetelerinde 'kaçaklar' yani iyi habercilik, eleştirel duruş gözlenebiliyordu. Ayrıca Hürriyet gazetesi örneğin, okur temsilciliği kurumu ve onu yürüten Faruk Bildirici'nin olağanüstü çabalarıyla iç özdenetim mekanizmasını işletebiliyordu. Bir başka deyişle hükümete karşı bir nebze de olsa mesafesini korumuştur. Doğan Grubu'nun Demirören Grubu'na satışı işte bu mesafenin tamamen ortadan kalkması anlamına geliyor.”³⁴⁵

İktidarın tabanı dahil geniş bir yelpaze tarafından takip edilen televizyonlar ve gazetelerin iktidar tarafından “zorla satın alma” yoluyla ortadan kaldırıldığını öne süren Kadri Gürsel, Hürriyet gazetesi ve bağlı yayın kuruluşlarının Demirören Grubu'na devrini anaakımın sonu olarak değerlendirmiştir.³⁴⁶ 2018 yılına gelindiğinde pek çok anaakım özelliğini yitirmiş olsa da kısmen koruduğu editoryal

³⁴⁵ Ceren Sözeri, “Anaakım medyanın bitişi demek”, **Cumhuriyet**, 21 Mart 2018. (Çevrimiçi) <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/ceren-sozeri/ana-akim-medyanin-bitisi-demek-946551>, 2 Temmuz 2021.

³⁴⁶ Murat Yetkin, “Artık anaakım yok, baskın medya var”, **Yetkinreport**, 11 Şubat 2019. (Çevrimiçi) <https://yetkinreport.com/2019/02/11/artik-ana-akim-yok-baskin-medya-var/>, 6 Ağustos 2021.

bağımsızlığıyla iktidarın yörüngesi dışında kalan tek ve en büyük medya grubu DMG'dir. Hürriyet'in Doğan Grubu'na bağlı yayın kuruluşlarıyla beraber Mart 2018 tarihinde Demirören Grubu'na satılmasıyla birlikte Türkiye'de anaakım, ya da merkez medya olarak ifade edilecek bir yayın kuruluşu kalmamıştır.

SONUÇ

Demokratik toplumlar evrensel hukuk normlarına dayalı, insan hak ve özgürlüklerini, bireyler arasındaki eşitliği esas alan toplumlardır. Demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan düşünce ve söz özgürlüğü ise kitle iletişim araçları ile düşünce ve kanıların serbestçe açıklanması hakkına dönüşmektedir. İktidarların basını kontrol ve denetim altında tutma çabası basın özgürlüğü sorununu ortaya çıkarmıştır. Medyanın kamuoyunu etkileme gücü, kitleselleşerek toplumun hemen her kesimine devamlılık arzedecek şekilde ulaşabilmesiyle doğru orantılı olarak büyümektedir. Toplumun ortak beğenisine hitap eden haber politikalarıyla geniş kitlelere ulaşabilen, ulaştığı büyük kitleyi yönlendirebilen, ekonomik sürdürülebilirliğe sahip medya, “anaakım medya” veya “yaygın medya” olarak ifade edilmektedir. Öte yandan anaakım medyanın varlığı ve devamlılığı asgari bir editoryal bağımsızlığı ve basın özgürlüğüyle mümkündür. Anaakım medyanın temel özelliği her düşünceden en geniş kitleye ulaşabilmesidir. Bu da kurumsallaşmış bir medyayla mümkündür. Haberlere ulaşmak için eğitimli gazeteciler, kalite ve doğruluğu sağlamak için editörler ve sunmak için medya personeli ve eğitimli sunucular gerekmektedir. Ayrıca haber ekibinden ayrı olarak; siyasi onaylar gibi görüş ve yorumlar için yönetsel bir departman ve reklam/satış departmanları da anaakım medyanın kurumsal parçalarını oluşturmaktadır. Anaakım medyanın bir başka niteliği, devletin ya da büyük sermayenin, büyük miktarda gazeteci, medya personeli, reklam ve satış uzmanı vs. insanı yönlendirmesiyle şekillenmektedir.

Matbaanın keşfinden yaklaşık iki yüz yıl sonra gelebildiği Osmanlı devletinde öte yandan basın faaliyetleri Batı dünyasıyla eş zamanlı başlamıştır. Basının kamuoyunu etkileme ve yönlendirme gücü, onun her iktidarda olduğu gibi Osmanlı yönetimi tarafından da kontrol ve denetim altına alınması siyasetini doğurmuştur. Osmanlı döneminde önce nizamnameler, ardından Anayasal

düzenlemelerle denetim altına alınmak istenen basın, Padişah Abdülhamit'in 30 yıllık istibdat yönetimi altında büyük baskı görmüş, sansüre uğramıştır. İstibdat döneminin bitip meşrutiyetin ilanıyla birlikte gazete ve dergi yayınında patlama yaşanmıştır. Bu özgürlük havası kısa sürse de Cumhuriyetin ilanı öncesi basın faaliyetleri Batı basınına paralel teknolojik gelişmesini ve şekillenmesini sürdürmüştür. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte, başkent Ankara merkezli bir yeni Cumhuriyet basını ortaya çıkmış, Osmanlı hanedanını destekleyen, Cumhuriyet karşıtı İstanbul basını da Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasıyla birlikte yeni düzen basınına adapte olmuştur.

Türk basını Cumhuriyet yönetiminin ulus inşasında büyük rol oynamış, genel görünüm olarak resmi ideolojiye uyumlu bir faaliyet göstermiştir. 1923-1938, Cumhuriyetin kuruluş, inşa ve yerleşme döneminde basın tek partinin hegemonyasında tek sesli bir görüntü vermektedir. Bu dönem basını, tek parti hakimiyeti altında çıkarılan kanunlarla tam bir kontrol ve denetim altında tutulduğu, gazetelerin resmi ideolojinin inşasında bir aparat işlevi gördüğü, kamu yararını gözetleyen, dördüncü güç özelliğinden uzak bir görünüm arz etmektedir. 1938-1946 Milli Şef dönemi, Türk basını üzerindeki tek parti baskısı devam etmiştir. Tek parti ve Milli Şef dönemini kapsayan süreçteki gazetelerde, ülkenin okur-yazar potansiyeline bağlı olarak henüz bir kitleselleşme görülmemektedir. Tirajlar sınırlıdır, gazeteler kamunun yararından çok, inşa edilen yeni devletin bekasını gözetken habercilik yapmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan sosyalist devletlerin kamucu politikası, Batılı kapitalist ülkelerde kamuoyunun baskısıyla sosyal devlet anlayışı ortaya çıkmıştır. Batılı ülkelerin uygulamaya koyduğu insan hakları eksenli sosyal devlet anlayışı ve reformcu politikalar Türk siyasetini de yönlendirmiş, 1946'da çok partili hayata geçilirken, basın üzerindeki baskılar da azalmaya başlamış, ortaya çıkan özgürlük havasıyla basın sektöründe alternatif yayınlar görünmeye başlamıştır. Tek parti yönetimi de bu özgürlük havası gereği çok partili hayata geçişin arifesinde, basın üzerindeki baskıları hafifletmek zorunda kalmıştır. 1946 seçimleri öncesi tek parti aleyhine basın faaliyetleri ortaya çıkmış, ana muhalefet partisi olarak inşa edilip seçime giren Demokrat Parti'nin destekçisi gazeteler boy göstermiştir. İktidar ve

muhalefet destekçisi gazetelerin fikir mücadeleleriyle canlı bir basın dünyası ortaya çıkmış, bu iklim fikir gazeteciliğinin gelişmesine yol açmıştır.

Hürriyet gazetesi de Türk siyasetinin tek partili rejimden demokratik parlamenter rejime geçtiği bu özgürlük havasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. 1 Mayıs 1948 yılında yayımına başlanan Hürriyet gazetesiyle birlikte Türk basını kitleleşmeye başlamıştır. Gazete batılı anaakım gazeteleri örnek alan pek çok yenilikle yayınlanmaya başlamıştır. Bol fotoğraf kullanımı, halkın anlayacağı sadelikte kaleme alınan haber dili, mevcut iktidarlara mesafeli, öz ekonomik gücüne dayalı yayın politikası Hürriyet gazetesini Türkiye’de anaakım basının öncüsü, kısa süre sonra sektördeki yakıştırmayla amiral gemisi mertebesine yükseltmiştir. Hürriyet’i onu örnek alan Milliyet gazetesinin yayımı izlemiştir. Bu dönem basın sektöründe aileden gazeteci patronların hakim olduğu gazeteler ağırlıktadır. Hürriyet ve Milliyet gazetelerini Akşam gazetesinin yayımı izlemiştir. 1950-1960 DP iktidarı döneminde Hürriyet gazetesi iktidara karşı editoryal bağımsızlığını korurken, ekonomik büyümesini sürdürmüş, Türk basınına ve gazetecilik hayatına pek çok yenilikler getirerek basının amiral gemisi sıfatını perçinlemiştir. Milliyet ve Akşam gazeteleri patronaj olarak iktidardan bağımsız görünmekle birlikte iktidara açık destek veren haber politikası izlemiştir. Vatan gazetesi iktidarın yayın organı olarak kurulup faaliyet gösterirken, ana muhalefet partisi CHP’nin yayın organı Ulus gazetesi de geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır.

Hürriyet gazetesi 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 askeri darbe ve müdahaleleri karşısında anaakıma dahil diğer gazeteler gibi TSK’dan yana tutum almış, haber politikasını faaliyeti süresince hakim ideolojiye uyumlu şekilde belirlemiştir. Askeri darbe ve müdahaleler arası dönemlerde Hürriyet gazetesi sansasyonel, renkli ve popülist haber politikasıyla Türk basınının en çok satan ve okunan gazetesi olmayı sürdürmüştür. Gazete bu dönemlerde her görüşten geniş kitlelere ulaşabilmesi, çoğulculuğu sağlayan yazar istihdamı, ortalama beğeni ve söyleme hitap etmesi, resmi ideolojiye bağlılığı, karşı ideolojik yaklaşımları reddetmesi, iki uç arasında dengede durması, renkli, magazinел habercilik anlayışı, iktidarlar karşısında editoryal bağımsızlığını koruması, ekonomik sürdürülebilirlik ve işleyişe sahip olması gibi anaakım medyayı tanımlayan bütün özelliklere sahiptir.

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası dünya konjonktürüne uygun olarak neo-liberal ekonomi politikalarının ülke yönetiminde hakim olmasıyla birlikte basın sektörü de bu dönüşümden payını almıştır. Türk ekonomisinin küresel ekonomiye eklemleme çabası olarak değerlendirilen 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararları, toplumun geniş kesimlerini etkileyecek acı reçetelerin uygulanabilmesi, toplumsal muhalefeti kısıtlayıp denetim altında tutacak 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle mümkün olmuştur. Batılı kapitalist dünya konjonktürüne uygun olarak yürürlüğe konulan neo-liberal politikalar basında ticarileşmenin yolunu açmış, sektöre basın dışı sermaye girişleri hızlanmıştır. Hürriyet gazetesinin aileden gazeteci patronu Erol Simavi de bu dönem basın dışı yatırımlara yönelmiş, Hürriyet'i bu ticarileşmenin aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Beyaz et işine giren patronun gazetesinde beyaz etin sağlıklı olduğuna dair haberler bu kullanıma çarpıcı bir örnek olarak gösterilebilir. Hürriyet'in bağlı bulunduğu grup, basın dışı sermaye yatırımlarıyla büyüyerek holdingleşmiş, gazete basının ticarileştiği bu dönemde kar amaçlı bir şirket olarak yeniden örgütlenmiştir. Gazetenin sanayici Aydın Doğan'a satıldığı 1994 yılına dek Hürriyet gazetesi kitlelilik-editoryal bağımsızlık ve ekonomik sürdürülebilirlik bağlamında anaakım medya özelliğini büyük oranda korumuştur. Doğan'a devrinin ardından Hürriyet gazetesi basın dışı geniş yatırımları bulunan patronajın iktidarlara çıkar ilişkisi çerçevesinde kamu yararını arka plana atan, patronun çıkarını önceleyen bir yapılanmaya yöneltmiştir.

Anaakım medyanın en temel iki özelliği toplumun geneline hitap eden bir kitleleşme ve bunun devamlılığını-büyümesini sağlayacak güvenilirlik-inandırıcılıktır. Hürriyet gazetesinin anaakım özellikleri gerçekte 1994 yılında aileden gazeteci Erol Simavi'nin sermayedar Aydın Doğan'a satmasıyla birlikte aşınmaya başlamıştır. İlk aşınma gazetenin devir tarihine kadar kamuoyunda yarattığı "Hürriyet yazarsa doğrudur" sloganıyla ifade edilen güvenilirliğinde yaşanmaya başlamıştır. Basın dışı yatırımları bulunan Doğan, 1979 yılında mülkiyetine sahip olduğu Milliyet gazetesinde yaptığı gibi Hürriyet gazetesini de kar amaçlı ticari faaliyetlerinin tanıtım aracı olarak kullanmaya başlamış, haber politikasındaki kamu yararı önceliği daha devrin ilk günlerinden itibaren patronaj ve onun siyaseten iyi geçinmek zorunda bulunduğu iktidarın çıkarlarını gözetmeye

evrilmiştir. Sendikal faaliyet anaakım medya için bir ön şart olmamakla birlikte; Hürriyet'in Doğan'a devrinin ardından çalışanların sendikadan istifaya zorlanması ve sendikal faaliyete son verilmesi gazetecilerin iş güvencesini ortadan kaldırmış, özlük haklarında geriye gitmelerine neden olmuştur. Bu durum haber üretiminde gazetecinin motivasyonunu bozarken, işte süreklilik mücadelesinde etik kimliğine zarar vermiştir. Motivasyonu bozuk, kamu yararından önce kendi bekasını gözetmeye zorlanan gazetecilerden anaakım medyada haber üretimi ve çalışma performansında bir verimlilik beklenemeyecektir.

Basın sektöründeki geleneksel patronajın yerini büyük sermayenin almasıyla sansür kurumsallaşmış, böylece ülkedeki basın özgürlüğü zedelenmiştir. 1990'lı yıllarda düşen okur sayısını artırmak amacıyla düzenlenen promosyonlar ekonomik sürdürülebilirliğe ihtiyacı olan anaakım medyada önemli ekonomik kayıplara yol açarken, bir yandan da bu kaybı gidermek için hükümetlerle teşvik ve destek için kurulan siyasi ilişkiler editoryal bağımsızlığın aşınmasına neden olmuştur. Yani anaakım medya örneği olarak Hürriyet gazetesi Aydın Doğan'a devriyle birlikte kar amaçlı bir ticari kuruluş olarak yeniden örgütlenmiş, Grubun diğer alanlardaki yatırımlarının pazarlama aracı olarak kullanılmaya başlanmış, bu hedefle düzenlenen promosyon, lotarya ve tanıtım amaçlı faaliyetler nedeniyle gazetenin ekonomik sürdürülebilirliği tehlikeye atılmıştır. Bu dönemde Hürriyet gazetesi, patronunun basın dışı alanlardaki yatırımlarından, yine medya kuruluşlarının tanıtım ve pazarlama gücüyle elde ettiği kazançlar üzerinden, bir yönüyle de personelinin tasfiye yoluyla ekonomik zararını telafi etmeye yönelmiştir. Doğan promosyon ve tanıtım faaliyetleri nedeniyle bu dönem medya grubunun büyük zararlara uğradığını dile getirmiştir. Sektörde bir dizi yazılı basın kuruluşu promosyon savaşlarına dayanamayarak kapanmak zorunda kalmıştır. Bu dönem büyük sermaye sahipliğindeki medya kuruluşlarının devletle girdikleri ekonomik destek ve teşvik ilişkisi editoryal bağımsızlığı zayıflatmış, basın özgürlüğünü zedelemiştir.

Anaakım olma gereği mülkiyet ve sermaye yapısı siyasi hareketlerden, siyasi partilerden, örgütlerden, güç odaklarından, asıl olarak da iktidardan bağımsız olması gereken Hürriyet gazetesi, Simavi ailesinden Doğan Grubu'na devri sonrası bu özelliklerinde de sermayedar patronajı gereği büyük aşınmalara uğramıştır. Hürriyet

gazetesinin Doğan Grubu'na devredildiği 1994 yılından 2002 yılına kadar Türkiye koalisyon hükümetleri dönemini yaşamıştır. Medya bu parçalı iktidarlar döneminde hükümetlerin baskılarını koalisyon ortaklarıyla girilen ittifaklar üzerinden savuşturmakta kısmen başarılı olurken; patronlarının ekonomik çıkarları gereği medya-siyaset ilişkilerinde olması gereken mesafeyi korumakta güçlük çekmiştir. Bu dönem, sahip oldukları medya kuruluşlarını parçalı hükümetlere karşı ekonomik çıkarlarını koruma ve büyütme adına bazen muhalefet eden, bazen destekleyen medya patronlarının “hükümet kurma, hükümet yıkma” iddiasıyla dile getirilen güç gösterilerine sahne olmuştur. Rakip medya grubu hükümeti desteklerken, Hürriyet patronunun çıkarlarını daha iyi koruyacağı düşünülen muhalefet partilerine destek vermiş, yeri geldiğinde yeni hükümetlerle ittifak görüntüsü verecek haber politikaları izlemiştir. Sermaye medyasının hükümetler karşısında aldığı bu pozisyon ve davranış biçimi anaakım medyanın güç odaklarından, iktidarlardan, siyasi partilerden uzak olması şartına uymamaktadır. Hürriyet bu güç savaşları sürecinde değişikliğe gittiği haber içeriği ve politikasıyla anaakım niteliğini yitirmeye devam etmiştir.

Öte yandan Hürriyet gazetesi 1990'lı yılların ortasından itibaren başlayan anaakım özelliğindeki bu büyük aşınmalara rağmen AK Parti'nin tek başına iktidara geldiği 2002 yılına kadar, iktidar yapılarının parçalı olmasının da verdiği kolaylıkla editoryal bağımsızlığını kısmen korumayı başarmıştır. Gazete yine anaakım özelliğine uygun olarak 28 Şubat 1997 post-modern askeri darbesi öncesi ve sonrasındaki egemen ideolojiye bağlılığını sürdürmüş, sivil hükümetler karşısında sesini yükselten askerin yanında hizalanmayı sürdürmüştür. Hürriyet gazetesi Doğan Grubu bünyesinde faaliyet gösterdiği dönemde 27 Nisan 2007 e-muhtırası başta olmak üzere TSK'nin AK Parti hükümetinin icraatlarına yönelik yayınladığı bildirilere destek vermiştir. Tek başına iktidar olan AK Parti, 2002-2007 yıllarını kapsayan ilk döneminde medya mimarisini büyük oranda kendi lehine yeniden dizayn etmiştir. Medya sektörünün dört büyük grubundan Sabah-AV'nin bağlı bulunduğu Bilgin Grubu'na ve Star gazetesi, Star TV ve Kanal 24'ün sahibi Uzan Grubu'na yönelik operasyonlar sonucunda medya şirketlerine TMSF kanalıyla el konulmuş, ardından bu yayın kuruluşları özelleştirme ihaleleri yoluyla iktidara yakın sermaye gruplarına devredilmiştir. Üçüncü büyük medya grubu, Mehmet Emin

Karamahmet'e ait Show TV, Sky 360 TV, Akşam gazetesi, Güneş gazetesi de 2013 yılında batık banka borcundan kaynaklanan kamu alacağına binaen TMSF tarafından devralınmış, ardından bu yayın kuruluşları da iktidara yakın sermaye gruplarına uygun koşullarda satılmıştır.

Medya sektöründe basının amiral gemisi Hürriyet gazetesi, Posta gazetesi, CNN Türk, Kanal D ve bağlı yayın organlarına sahip Aydın Doğan da 2006 yılında POAŞ, 2007 yılında medya holding üzerinden Maliye tarafından kesilen rekor düzey vergi cezalarıyla sarsılmıştır. AK Parti Genel Başkanı Tayyip Erdoğan'ın Başbakan ve ardından Cumhurbaşkanı olarak seçim meydanlarında hedef aldığı Aydın Doğan, psikolojik, ekonomik ve siyasi baskılar nedeniyle sahip olduğu medya organlarının yayın politikasına, iktidara destek noktasına varan müdahalelerde bulunmuştur. Bu dönem Hürriyet'in en çok okunan, popüler yazarları muhalif yazıları yüzünden iktidarın baskısıyla gazeteden kovulmuş, yerlerine patronajın iktidarla köprü kurma adına iktidar yanlısı, İslami basından isimler transfer edilmiştir. Hürriyet, bu müdahale ve tavizler sonrası anaakım medya özelliğinde büyük aşınmalar yaşamış, haber politikalarında hızla iktidar yörüngesine girmiştir.

Aydın Doğan iktidarın bu siyasi-ekonomik-psikolojik kuşatmasından önce küçülerek, ardından servetinin büyük bölümünü kaybederek ve nihayetinde Hürriyet gazetesini ve gruba bağlı diğer yayın organlarını iktidarın işaret ettiği, ona yakın sermaye grubuna devrederek kurtulabilmiştir. 2018 yılında anaakım medya olarak nitelenebilecek, editoryal bağımsızlığını nispeten korumuş tek medya grubu Hürriyet gazetesi ve Doğan Grubu'na bağlı yayın organlarıdır. 2021 yılına gelindiğinde sektördeki payları yüzde 5'i aşmayan alternatif medya haricinde kalan yüzde 95'lik medya gücü tümüyle iktidarın güdümünde bir görünüm sergilemektedir. Türkiye'de anaakım medyanın öncüsü Hürriyet gazetesi, Demirören Grubu'na satılışının ardından, onu anaakım yapan özelliklerini, kitleselliğini, güvenilirliğini, ekonomik sürdürülebilirliğini ve nihayetinde editoryal bağımsızlığını yitirmiş, iktidarın güdümüne girmiştir. Devir sonrası yaşananlar ve Hürriyet gazetesinin yayın politikasında ve haber dilinde iktidar lehine yaşadığı keskin dönüşüm, Türkiye'de anaakım gazeteciliğin de sonuna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abakay, Ahmet: **Basın 80-84**, Ankara, ÇGD Yayınları, 1984.
- Acar, Renan: “Basın ve 27 Mayıs Darbesi”, **Tarih Tartışmaları-9, 27 Mayıs: Bir Darbenin Anatomisi** içinde, Ed. Tolga Ersoy ve Haydar Çetinbaş, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2005.
- Adaklı, Gülseren: **Türkiye’de Medya Endüstrisi**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2006.
- Adaklı, Gülseren: “Neoliberalizm ve Medya: Dünya’da ve Türkiye’de Medya Endüstrisinin Dönüşümü”, **Mülkiye Dergisi**, C. 34, Sayı: 269, 2010, ss.67-84.
- Alemdar, Korkmaz: **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, İstanbul, AFA Yayınları, 1999.
- Alemdaroğlu, Kemal: **Gazetecilik Enstitüsü’nden İletişim Fakültesine (1950-2001)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2002.
- Alkan, Türker: **12 Eylül ve Demokrasi**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1986.
- Althusser, Louis: **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İstanbul, İthaki, 2014.
- Ampuja, Marko: “Globalization Theory, Media-Centrism and Neoliberalism: A Critique of Recent a Intellectual Trends”, **Critical Sociology, University of Helsinki**, Finland, 21 September 2011, pp.281-301.
- Arcayürek, Cüneyt: **Müdahalenin Ayak Sesleri**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1985.

- Arcayürek, Cüneyt: **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1985.
- Ataş, Halide: “Medya Yoğunlaşması ve Çoğulculuğun Sağlanması”, Dicle Üniversitesi AMY, **Dicle Adalet Dergisi**, Cilt 2, S. 3, 2018, ss.49-70.
- Ayan, Vahdet Mesut: “Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye Medyası ve Tarihsel Blokun Dönüşümü”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.
- Aybay, Rona: **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi**, Ankara, TBB Yay., 2006.
- Aydemir, Şevket S.: **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
- Aziz, Aysel: **İletişime Giriş**, İstanbul, Hiperlink, 2016.
- Barlas, Canan: **Babıali’den Çiftetelli’ye**, İstanbul, Hemen Kitap, 2012.
- Barutçu, İrem: **Babıali Tanrıları, Simavi Ailesi**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2004.
- Başgil, Ali Fuad: **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, İstanbul, Yağmur Yayınları, 2008.
- Bengi, Derya: **60’lı Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük**, İstanbul, YKY, 2017.
- Bostancı, Meltem: “Enformasyonun Ticarileşmesi ve Haber Dağılımında Dengesizlik: 2000’li Yılların Uluslararası İletişim Politikaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Ed. M. Bostancı, **Medya Okuryazarlığı** içinde, İstanbul, Nobel Yayınevi, 2019.
- Bozkurt, Gülsün: “Basın Özgürlüğü Kavramının Düşünsel Dayanakları”, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2019.

- Burçak, Rıfkı Salim: **Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1988.
- Büyükbaykal, Ceyda I., **Küreselleşme ve Küresel Çağda Medya**, İstanbul, Derin Yay. 2014.
- Büyükbaykal, Güven ve Büyükbaykal, Ceyda: “Günümüzde Türk Basınındaki Magazinleşme Olgusu”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S.29, 2007, ss.51-62.
- Cevizci, Ahmet: **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1999.
- Ceyhan, Ayhan: “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen (1839-1876)”, **Türk Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, 2006, ss.139-155.
- Ceyhun, Demirtaş: **Bab-ı Ali’nin Şu Son Kırk Yılı**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1984.
- Chandler, Daniel ve Munday, Rod: **Medya ve İletişim Sözlüğü**, Çev. Babacan Taşdemir, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Charon, Marie: **Medya Dünyası**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
- Chomsky, Noam: **Medya Gerçeği**, İstanbul, Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1993.
- Çavdar, Tevfik: **Türkiye Demokrasi Tarihi 1950-1995**, Ankara, İmge Yayınevi, 2000.
- Çetin, Celalettin: **İşte Babıali**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1991.
- Dağlar, Ali: **Ordunun Dayanılmaz Ağırlığı Basının Dayanılmaz Hafifliği**, İstanbul, Destek Yayınları, 2010.
- Delibaş, Kayhan: **Risk Toplumu**, İstanbul, Ayrıntı, 2015.
- Demirkent, Nezihi: **Medya Medya**, İstanbul, Dünya Yayınları, 1995.

- Dönmezer, Sulhi: **Basın ve Hukuku**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 2213, 1976.
- Duran, Ragıp: **Apoletli Medya**, İstanbul, Yol Yayınları, 1996.
- Dündar, Lale: “Yeni Medya ve Siyasal Katılım: 15 Temmuz Örneği”, **Akademik Bakış Dergisi**, C.2, S.22, Yaz 2018, ss.101-115.
- Erdoğan, İrfan: “Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği”, Ed. Korkmaz Alemdar, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar** içinde, Ankara, TUSES Yayınları, 1999.
- Erdoğan, İrfan: “Tekelleşme, Medya ve Medya Pratikleri”, **Toplum ve Hekim**, Kasım-Aralık 2002, ss.417-424.
- Erdoğan, İrfan: **Türkiye’de Gazetecilik ve Bilim İletişimi**, Ankara, Kırkıncı Yıl Kitaplığı, 2007.
- Erdoğan, İrfan: **İletişimi Anlamak**, Ankara, Erk Yayınları, 2011.
- Feridunoğlu, İ. Cem: “Hürriyet Gazetesi’nce 1964 Johnson Mektubu Süreci’nde Kullanılan Dilin Milliyetçi Söylem Bağlamında Söylem Yöntemiyle İncelenmesi”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, C.9, S.2, 2017.
- Gazeteciler Cemiyeti: **Gazeteciler Cemiyeti ve 40 YIL, 1946-1986**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yay., 1987.
- Gevgilli, Ali: **Türkiye’de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk**, İstanbul Yayıncılık, 1990.
- Gevgilli, Ali: **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1987.
- Girgin, Atilla: **Türkiye’de Yerel Gazetecilik**, İstanbul, Der Yayınları, 2001.

- Giritli, Yasemin: **Uluslararası Medya**, İstanbul, Der Yayınları, 2015.
- Görgülü, Güventürk: **Basında Ekonomik Bağımlılık ve Tekelleşme**, İstanbul, TGC Yayınları, 1991.
- Günaydın, Barış: “5187 Sayılı Basın Kanunu”, **TBB Dergisi**, Sayı 57.
- Güngör, Nazife: **İletişim, Kuramlar, Yaklaşımlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2016.
- Gürbilek, Nurdan: **Vitrinde Yaşamak, 1980’lerin Kültürel İklimi**, İstanbul, Metis Yayınları, 2001.
- Gürel, Nail: **Dünden Bugüne Babıali**, İstanbul, Heyamola, 2011.
- Hançerlioğlu, Orhan: **Felsefe Ansiklopedisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, C. 2-5, 1985.
- Harvey, David: **The New Imperialism**, New York, Oxford University Press, 2003.
- Harvey, David: **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, Çev. Aylin Onacak, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2015.
- Herman, S. Edward ve Chomsky, Noam: **Rızanın İmalatı, Kitle Medyasının Ekonomi Politikası**, İstanbul, BGST Yayınları, 2017.
- İçel, Kayıhan: **Kitle İletişim Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 2017.
- İnuğur, M. Nuri: **Türk Basınında İz Bırakanlar**, İstanbul, Der Yayınları, 1999.
- Kabacalı, Alpay: **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Kabacalı, Alpay: **Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1990.

- Kahraman, Ahmet: **Cici Basının Sefalet ve Rezaleti**, İstanbul, Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1996.
- Kalsın, Berrin: **Türk Basının Sınavı**, İstanbul, Literatürk Yayınevi, 2015.
- Kaya, Raşit: **İktidar Yumağı**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2009.
- Keane, John: **Medya ve Demokrasi**, Çev. Haluk Şahin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1992.
- Kılıçoğlu, Ahmet: “Basın Özgürlüğü ve Kişilik Hakları”, **Ankara Barosu Dergisi**, 1989.
- Koloğlu, Orhan: **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
- Kovach, Bill ve Rosentsel, Tom: **Gazeteciliğin Esasları**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2007.
- Kösedag, Mehmet Sena: “Türk Basın Kanunu’nda Yapılan Değişikliklerin Temsili Yazılı Basında”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Nisan 2016, Cilt 9, Sayı 43.
- Lapavistas, Costas: **“Mainstream Economics in the Neoliberal Era”**, Edited by Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston, Neoliberalism, A Critical Reader, Pluto Press, London 2005.
- Maral, Taylan: "Demokrat Parti Dönemi Basın-İktidar İlişkileri", **Denemeler** içinde, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Marshall, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. O. Akıncı, D. Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınevi, 1999.
- Marx, Karl: **Basın Özgürlüğü Üzerine**, Çev. Önder Kulak, Kurtul Gülenç, Ankara, Dipnot Yayınları, 2012.
- Mattelart, Armand: **İletişim Dünyasallaşması**, Çev. H. Yücel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.

- Mazıcı, Nurşen: **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, İstanbul, Gür Yayınları, 1989.
- McLuhan, Marshall: **Gutenberg Galaksisi**, Çev. Gül. Çağlalı Güven, İstanbul, YKY, 2017
- Mill, John Stuart: **On Liberty**, 1859, Canada, Botoche Books, 2001.
- Mora, Necla: **Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim**, İstanbul, Altkitap, 2008.
- Oktay, Ahmet: **Türkiye’de Popüler Kültür**, İstanbul, YKY, 1995.
- Olgun, Cem Koray: “Neoliberal Politikalar Ekseninde Medyanın Dönüşüm”, **Sosyolojik Düşün Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2017, ss.22-28.
- Orwell, George: **1984**, Çev. Celal Üster, İstanbul, Can Yayınları, 2016
- Ozankaya, Özer: “Türkiye’de Yığın İletişiminin Demokratik Siyasal Kültürel Gelişmesindeki Yeri” **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, Ocak-Aralık 1980, ss.157-166.
- Öymen, Altan: **...Ve İhtilal**, İstanbul, Doğan Yayınevi, 2013.
- Özgen, Murat: **Gazetecinin Etik Kimliği**, İstanbul, TGC Yayınları, 1998.
- Özgen, Murat: “Basın Özgürlüğü Kavramı”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, S.7, 1998, ss.53-58.
- Özgen, Murat: **Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İstanbul, İÜİF Yayınları, 2004.
- Parla, Taha: **Türkiye’de Anayasalar**, İstanbul, İletişim

- Yayınları, 1991.
- Rigel, Nurdoğan: **Kağıttan Kaplanlar**, İstanbul, Der Yayınları, 1993.
- Rigel, Nurdoğan: **Kadife Karanlık**, İstanbul, Su Yayınevi, 2005.
- Sağnak, Mehmet: **Medya-Politik**, İstanbul, Eti Kitapları, 1996.
- Soygüder, Şebnem: **Eyvah Paparazzi**, İstanbul, Om Yayınevi, 2003.
- Söğüt, Mine: **Darbeli Kalemler**, İstanbul, Getto Yayınları, 2010.
- Sönmez, Mustafa: **Filler ve Çimenler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- Sönmez, Mustafa: **Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1992.
- Sönmez, Mustafa: **Türkiye’de Holdingler, Kırk Haramiler**, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 1992.
- Şahin, Haluk: **Can Çekişen Bir Meslek Üzerine Son Notlar**, İstanbul, Say, 2011.
- Tılıç, L. Doğan: **2000’ler Türkiye’sinde Medyayı Anlamak**, İstanbul, Su Yayınları, 2001.
- Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları, DP Yokuş Aşağı, 1954-1957**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1991.
- Tokgöz, Oya: “Türkiye’de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirmesi”, **Kültür ve İletişim Dergisi**, 6, Kış, 2003, ss.9-32.
- Tokmakçıoğlu, Erdoğan: **Türk Basın Tarihi**, Ankara, İsim Yay., 2011.

- Topuz, Hıfzı: **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973.
- Topuz, Hıfzı: **2. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2013.
- Toussaint-Desmoulinis, Nadine: **Medya Ekonomisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.
- Turan, Ahmet: **Darbe Arası Türkiye**, İstanbul, Resital Yayınları, 2007.
- Tuşalp, Erbil: **Eylül İmparatorluğu, Doğuşu ve Yükselişi**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1988.
- Ulagay, Osman: **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, İstanbul, Hil Yayın, 1983.
- Ulfkotte, Udo: **Satılmış Gazeteciler**, Çev. Hüseyin Salihoğlu, İstanbul, İmge Kitabevi, 2015.
- Ural, Anıl: **Medya, Sermaye, Siyaset Üçgeni, Satılık Medya**, İstanbul, Siyah Beyaz Yayınları, 2010.
- Weiker, Walter: **Amerikalı Fransız Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilali**, Çev. Mete Ergin, İstanbul, Cem Yayınevi, 1967.
- Yaylagül, Levent: **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2017.
- Yiğenoğlu, Çetin: **Metelikten Medyaya**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996.
- Zincirkıran, Necati: **Hürriyet ve Simavi İmparatorluğu**, İstanbul, Gençlik Yayınları, 1994.
- Zincirkıran, Necati: **Genel Yayın Müdürü**, Olaylar, Anılar, Gerçekler, İstanbul, Epsilon Yayınevi, 2013.

İnternet Kaynakları

Avrupa İnsan Hakları
Sözleşmesi:

https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf

Bayazoğlu, Ümit:

Hürriyet 50 Yaşında, 1 Mayıs 1998.,
<https://core.ac.uk/download/pdf/38326674.pdf>

Bentham, Jeremy:

On The Liberty of The Press and Public Discussion,
https://books.google.com.tr/books?id=ICJXAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Bild:

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Bild>

Burton, Graeme:

More Than Meets The Eye, e-kitap,
https://archive.org/details/morethanmeetseye0000burton_b1t6/page/n5/mode/2up

Declaration of
Independence: A
Transcription:
DW.com,

America's Founding Documents,
<https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>
“Erdoğan İstanbul’da açıklama yaptı”, 16
Temmuz 2016.
<https://www.dw.com/tr/erdogan-istanbulda-aciklama-yapti/a-19403922>

DW.com,

“Deniz Feneri kavgası büyüyor”, 19 Eylül 2008,
<https://www.dw.com/tr/deniz-feneri-kavgasi-buyuyor/a-3642996>

Duran, Ragıp:

“Ana Akım Medya da Aslında Aktivisttir”, 19
Kasım 2018, <https://artigercek.com/yazarlar/ragipduran/ana-akim-medya-da-aslinda-aktivisttir>, 4 Ağustos 2021.

Eyüboğlu, Ali:

“Magazin Ayağa mı Düştü?” Radikal gazetesi,
20 Ekim 2002, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/magazin-ayaga-mi-dustu-648630>

- Görgülü, Güventürk : “Ana Akım Medya Değil, Ana Akım Gazeteci Var”, 7 Aralık 2018, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/artik-ana-akim-medya-degil-ana-akim-gazeteci-var/434102>, 16 Aralık 2020.
- Gözler, Kemal: “Asli Kurucu İktidar-Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni bir Anayasa Yapabilir mi?”, Türk Anayasa Hukuku Sitesi, s. 5., <https://www.anayasa.gen.tr/tbmm-yeni-anayasa.htm>
- İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi: İ.Ü. İletişim Fakültesi’nin Tarihçesi, Gazeteciler Cemiyeti Kurucu Başkanı Sedat Simavi’nin Mektubu, <https://iletisim.istanbul.edu.tr/tr/content/fakultemiz/tarihce#title15006502932251>
- Le Figaro: https://tr.wikipedia.org/wiki/Le_Figaro
- Le Monde: <https://www.eurotopics.net/tr/148683/le-monde>
- Los Angeles Times: https://tr.wikipedia.org/wiki/Los_Angeles_Times
- Los Angeles Times: Tarih, Mülkiyet ve Gerçekler, <https://delhipages.live/tr/yasam-tarzlari-ve-sosyal-sorunlar/gazeteler-ve-dergiler/los-angeles-times>, 19 Ekim 2020.
- Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi: Tarihçe, <https://iletisim.marmara.edu.tr/fakulte/tarihce>
- Milton, John: Areopagitica, <http://pinkmonkey.com/dl/library1/milt16.pdf>
- Neoliberalizm: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Neoliberalizm>

Neşir Yoluyla veya Radyo
ile İşlenecek Bazı Cürümler
Hakkında Kanun:

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc036/kanuntbmmc036/kanuntbmmc03606334.pdf

Özgen, Murat:

“1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler ve
Magazinleşme Olgusu”,
[http://baskanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/
blog/2008/06/16/1980-sonras-tuerk-medyasnda-
gelimeler-ve-magazinleme-olgusu/](http://baskanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/blog/2008/06/16/1980-sonras-tuerk-medyasnda-gelimeler-ve-magazinleme-olgusu/)

Resmi Gazete:

13 Nisan 1963,
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11381.pdf>

Resmi Gazete:

Kanunlar, Sayı: 9327, 8 Haziran 1956,
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9327.pdf>

Resmi Gazete:

30 Mayıs 1960,
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10515.pdf>

Sabah.com.tr

[https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/1982_d
arbe_anayasasina_giden_yollar/34](https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/1982_darbe_anayasasina_giden_yollar/34)

Sarı Gazetecilik:

[https://tr.wikipedia.org/wiki/
Sar%C4%B1_gazetecilik](https://tr.wikipedia.org/wiki/Sar%C4%B1_gazetecilik)

Sadurski, Wociech

“Anayasacılık ve Anayasa Yapımı Üzerine”, s.
24., Türkiye Barolar Birliği, “Anayasa Yapımı
ve Anayasal Değişim”, Uluslararası
Sempozyum, 19/20 Mart 2010,
[http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/a
yad-2010-383.pdf](http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/ayad-2010-383.pdf)

T.C. Anayasa Mahkemesi:

Önceki Anayasalar, 1876 Kanuni Esasi,
[https://www.anayasa.gov.tr/tr/
mevzuat/onceki-
anayasalar/1876-anayasasi/](https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-anayasasi/)

T.C. Anayasa Mahkemesi:

Önceki Anayasalar, 1961 Anayasası,
[https://www.anayasa.gov.tr/tr/
mevzuat/onceki-
anayasalar/1961-anayasasi/](https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/)

T.C. Anayasa Mahkemesi:	Önceki Anayasalar, 1924 Anayasası, Teşkilatı Esasiye Kanunu, https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/
T.C. Anayasası:	https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf
TDK Sözlüğü:	“Müdahale”, https://sozluk.gov.tr
TDK Sözlüğü:	“Magazin, Magazinleşme, https://sozluk.gov.tr/
The Independent:	https://tr.wikipedia.org/wiki/The_Independent
The New York Times:	https://tr.wikipedia.org/wiki/The_New_York_Times
The Sunday Times:	https://www.eurotopics.net/tr/148830/the-sunday-times
The Times:	https://tr.wikipedia.org/wiki/The_Times
Tokgöz, Oya:	Türkiye’de İletişimin Elli Yıllık Bir Geçmişinin Değerlendirilmesi, https://docplayer.biz.tr/2655361-Turkiye-de-iletisim-egitimi-elli-yillik-bir-gecmisin-degerlendirilmesi.html
Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu:	https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf
Wikipedi:	https://tr.wikipedia.org/wiki/15_Temmuz_Darbe_Giri%C5%9Fimi#:~:text=Olaylar%20sonucunda%20104%C3%BC%20darbe,ile%20birlikte%2010%20bini%20buldu.
Yoğunlaşma:	http://en.wikipedia.org/wiki/concentration_of_media_ownership

Yüncüler, Zeynep:

“Ana Akım Medya Nedir? Profesyonel Gazeteci Kimdir? Akademisyenler Yanıtıyor”, 21 Kasım 2018, <https://www.newslabturkey.org/ana-akim-medya-nedir-profesyonel-gazeteci-kimdir-akademisyenler-yanitliyor/>

Gazeteler

Birgün:	17 Emmuz 2020,
Cumhuriyet:	26 Ocak 1982,
Cumhuriyet:	21 Mart 2018,
Cumhuriyet:	22 Mart 2018,
Cumhuriyet:	20 Mayıs 2021,
Hürriyet:	1 Mayıs 1948,
Hürriyet:	1 Haziran 1960,
Hürriyet:	9 Mayıs 1965,
Hürriyet:	2 Ocak 1979,
Hürriyet:	7 Eylül 1979,
Hürriyet:	21 Temmuz 1980,
Hürriyet:	9 Eylül 1980,
Hürriyet:	10 Eylül 1980,
Hürriyet:	13 Eylül 1980,
Hürriyet:	15 Eylül 1980,
Hürriyet:	17 Eylül 1980,
Hürriyet:	19 Eylül 1980,
Hürriyet:	19 Nisan 1988,
Hürriyet:	3 Mayıs 1988,
Hürriyet:	7 Mayıs 1988,
Hürriyet:	10 Mayıs 1988,
Hürriyet:	22 Mart 1994,
Hürriyet:	26 Ocak 1997,
Hürriyet:	1 Mart 1997,
Hürriyet:	8 Mayıs 1997,

Hürriyet:	13 Mart 2003,
Hürriyet:	22 Şubat 2004,
Hürriyet:	15 Mart 2006,
Hürriyet:	12 Nisan 2007,
Hürriyet:	29 Nisan 2007,
Hürriyet:	9 Eylül 2007,
Hürriyet:	5 Mart 2008,
Hürriyet:	7 Eylül 2008,
Hürriyet:	14 Eylül 2008,
Hürriyet:	1 Ekim 2009,
Hürriyet:	9 Eylül 2015,
Hürriyet:	16 Eylül 2015,
Hürriyet:	6 Ekim 2015,
Hürriyet:	1 Mart 2017,
Milliyet:	9 Aralık 1969,
Milliyet:	4 Mart 1971,
Milliyet:	13 Mart 1971,
Radikal:	7 Eylül 2008,
Sözcü:	24 Mart 2018,
Sözcü:	29 Mart 2018,
Sözcü:	4 Kasım 2019,
Tanin:	3 Aralık 1945,
Ulus:	11 Aralık 1937,
Ulus:	28 Haziran 1938,

EKLER

O GÜNLERİN FEVKALÂDELİKLERİ DOLAYISIYLA RESMÎ GAZETE'YE G İ R M İ Y E N Y A Y I N L A R

28 Mayıs 1960

Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonunun tesbit ettiği esaslar

Millî Birlik Komitesi ve Türk Silâhlı Kuvvetler Başkumandanlığı tarafından yeni bir Anayasa ön projesi hazırlamak üzere Ankara'ya çağırılarak görevlendirilmiş olan İstanbul Üniversitesi Rektörü ve Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Ord. Profesörü Sıddık Sami Onar, İstanbul Hukuk Fakültesi Dekanı ve Ceza Hukuku Profesörü Naci Şensoy, İstanbul Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Ord. Profesörü Hıfzı Veldet Velidedoğlu, İstanbul Hukuk Fakültesi Esas Teşkilât Hukuku Profesörü Hüseyin Nail Kubalı, İstanbul Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Profesörü Ragıp Sarica, İstanbul Hukuk Fakültesi Esas Teşkilât Hukuku Profesörü Tarık Zafer Tunaya, İstanbul Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Doçenti İsmet Giritli'den kurulmuş olan Komisyon, Rektör Sıddık Sami Onar'ın Başkanlığında toplanarak aşağıdaki esasları tesbit etmiş ve Millî Birlik Komitesi Başkanına sunmuştur.

Bu Rapor şudur :

«Bugün içinde bulunduğumuz durumu adil ve siyasi bir hükümet darbesi saymak doğru değildir. Devlet, hukuk, adalet, ahlâk, âmme menfaati ve âmme hizmeti fikrini temsil etmesi ve âmme haklarının korunması gereken siyasi kudret maatteessüf aylardan, hatta senelerdenberi bu mahiyetini kaybetmiş şahsî nüfuz ve ihtiraslarla zümre menfaatını temsil eden maddî bir kuvvet haline gelmiştir. Heyşeyden evvel hukuka bağlı sosyal bir kuvvet olması lâzım gelen Devlet kudreti bu ihtiras ve nüfuzun tahakkuk vasıtası haline getirilmiştir. Bunun içindir ki, siyasi kudret asıl Devlet kudreti olan ordusu ile, adliyesi ve baroları ile vazifesi'ne bağlılık göstermek isteyen memurları ile, üniversiteleri ile, umumî efkârın müessesili olan basını ve öteki sosyal müesseseler ve kuvvetleri ile her türlü mânevi bağlantısını kaybederek Devletin öz ve ana müesseselerine ve Türkiye'nin Dünya Devletler Camiasında Medenî bir Devlet olarak lâzım olduğu yeri muhafaza etmesi bakımından olağanüstî değer ve ehemmiyette olan Atatürk İnkılablarına karşı düşman durumuna düşmüştür. Vatandaşlara, muhalefete, memurlara, basına yapılan tacizlik, üniversite gençliğine ve üniversitenin, 30 ve hatta 40 senelik meslek hayatını idrak etmiş eski hocalarına ve büyük bir istikbal vaat ederek yetiştirmiş ve yetiştirmekte olan yeni öğretim üyelerine ve yardımcılara talehelerine karşı harekete geçmiştir. Böyle ki : Kendi menfaat ve ihtirasına bağlanmayı kabul ederek meslek ve vazife şuurunu ve bunun kutsiyetini kaybeden bir takım idare âmirlerini ve polislerini veya polis kıyafetinde sokulmuş meşhûr kimseleri üniversiteye saldırtmıştır. Hiç bir hukuk ve idare ilminin ve hukuka bağlı Devlet rejiminin kabul etmeyeceği sahalarda silâh kullandırarak masum üniversite gençlerinin ölümüne ağır yaralanmasına ve bir kısmının sakat kalmasına sebep olmuştur. Talebelerini korumak ve vazifelerini görmek isteyen üniversite hocalarını, d'kanlarını ve rektörünü dövdürmüş, yerlerde sürükletmiş ve yaralamış ve bunlara medenî bir memlekette en kötü insanlara yapılmayacak muameleleri yaptırmak suretiyle siyasi nüfuzunu devam ettireceğini zannettiği.

Hak ve hukukta, Devlet fikri ile hiç bir alakası olmayan bu gibi hareketleri yaptırarak bir zümre, artık sosyal bir müesseseye sayılamazdı. Hükümet şeklindeki bu teşekkül gerçekte sosyal bir müesseseye vasfın kaybetmiş bulunuyordu. Bu vaka hükümetin sosyal ve Millî bir müesseseye olmaktan çıkarak şahsî bir nüfuz ve ihtiras aleti haline gelmiş bulunduğunu göstermektedir.

(Devamı 10541 sayılı Resmî Gazete'de)

Başbakanlık Devlet Matbaası

Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonunun tesbit ettiği esaslar

(Baştarafı 10540 sayılı Resmî Gazete'de)

Meşruiyet bakımından da durum aynıdır : Eski hükümetin meşruiyeti sadece menşinde, yani iktidara gelişinde değil, iktidarda da kendisini bu meşruiyetle Anayasaya riayetli ve millet efkârı, ordu, kaza ve ilim müesseseleri gibi müesseselerle idare ettiği yaparak hukuk nizamı içinde yapmasını il ve devamı ile mümkündür. İhtilâk hükümet ve siyasi ihtilâk bir taraftan Anayasaya tamamen aykırı kanunlar çıkarıp ve bunlara dayanarak suretiyle Anayasayı ihlâl etmiştir. Kanunsuz ihtaratta bulunmuştur. Diğer taraftan, hükümetin bir muvazaa sükun ve huzur âmilî olması gerekli olduğu halde, hükümet, Devlet müesseselerinin politik ve sosyal müesseseleri ve hatta bunların içinde yaşayan insanları bir birine düşürmek halke ve dış âleme karşı bunları költürerek bir anarşî âmilî haline getirmek suretiyle meşruiyetini de kaybetmiştir.

Milleti temsil etmesi gereken Büyük Millet Meclisi de siyasi iktidar tarafından hakikî bir teşkilatı olmaktan çıkarılarak şahsî ve zümre menfaatını hizmet eden bir parti grubu haline getirilip olmak suretiyle meşruiyetini de kaybetmiştir.

Böyle bir durum karşısında Devletin ordusu, idaresi ve her çeşit müesseseleri, kendilerine temol olacak Devlet fikrini temsil etmek vasfını ve ad: geçen müesseseler arasına muvazaa âmilî olmak hüviyetini kaybetmiş ve böylece eski iktidar siyasi kudretini çöken kaybetmiş bulunuyordu. İşte bugün ve bu sebeplerle Devlet müesseselerinin, iktisadî müesseselerin, siyasi kudreti ve meşruiyetini yeniden kurmak mecburiyetine hasıl olmuştur. Millî Birlik Komitesi hareketini, yani Devlet müesseseleri ve kuvvetlerinin idareyi ele almasını bu mecburiyetin, yani Devlet nizamının bozulan halkı bir birine düşürerek anarşîye yol açan, sosyal müesseseleri işleyemez bir hale koyan ve bu müesseselerin dayandığı ahlâkî temellerini yok etmeye çalışan fiilî bir durumu önleyerek meşru ve sosyal nizamı tekrar kurmak ihtiyacının bir neticesi sayıyoruz.

Bu durum karşısında ilk olarak alınması gereken iki tedbir vardır :

Birincisi : Anayasa hizmetlerini gerçekleştirecek idare ve milletle âhenen demokratik idarelere şimdiden uygun olarak yürütecek ve insan hak ve hürriyetlerini koruyacak, âmme menfaatini gözetecek fiilî ve geçici bir hükümet kurarak idareyi devam ettirmek.

İkincisi : Devletin ihlâl edilmiş ve işleyemez bir hale geldiği Anayasası yerine bir Hukuk Devletin gerçekleştirilmesini sağlayacak, Devlet organlarını kuracak ve sosyal müesseselerle hak ve adalet prensiplerine, demokratik esaslarına dayanmasını temin edecek bir Anayasa hazırlamak, ayrıca milletin gerçek iradesinin izharına imkân verecek, bir çoğunluk istibdadına mani olarak siyasi kuvvetin soyuslaşmasını önleyecek esaslar dahilinde bir seçim kanunu meydana getirmek.

Kısa bir zaman zarfında başarılabacak bu hazırlıktan sonra seçilmiş demokratik müesseseler vücuda getirilecek ve hukuk devleti yeniden gerçek ve tam mânâsıyla kurulmuş olacaktır. İşte Komisyonumuz bu Anayasayı hazırlamak üzere vazifeye çağırılmıştır. Bu, bir ön-proje olacaktır. Bu vazifeyi en büyük ve gereği bir millet, memleket ve meslek vazifesi olarak büyük bir görevle geçici gündüzü çalışmakla yerine getireceğiz.

Komisyonumuz ilk olarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden âdâlet edilecek öğretim üyelerini, yani Ankara Üniversitesinden âdâlet edilecek öğretim üyelerinden mürekkep bir hazırlayıcı küçük komiteyi olarak çalışacak, hazırlayacağı projeyi Temyiz, Devlet Şurası, Divanı Muhasebatı, Sakeri kaza hakimi gibi, en yüksek kaza müesseselerinden, basından, barolardan ve benzeri sosyal müesseselerle mütehassıslardan meydana getirilecek dâha geniş bir heyetin ve Millî Birlik Komitesi tarafından kurulacak Hükümetin iktidârına arz edecektir. Bu Anayasa projelerini hukuku pekini alması için takip edilecek usul de, ayrıca tesbit edilecek usulî efkârda arz olunacaktır.

Müstakbel Anayasamızın, hakikî hukuk Devleti fikrini gerçekleştirmesi, insan geref ve hâkimiyetini, fert hak ve hürriyetlerini olduğu kadar sosyal hakları da teminat altına alması, Devlet organlarını, sosyal müesseselerini kuran ve koruyan bir muvazaa âmilî olması, kanunların Anayasaya uygunluğunu sağlayacak müesseselere yer vermesi, bunun için de iktidarı teşkil eden bir meclis çoğunluğunun, meşru hak ve yetkilerini aşarak, yarım iktidarı olabilecek bir meclis azınlığını esnememesi, demokrasinin en esaslı varlık şartı olan siyasi hayatı kece uğratmaması için gerekli bütün esasları ihtiva etmesi lâzımdır.

Bu prensipler üzerinde komisyon üyeleri kendi aralarında olduğu gibi, Millî Birlik Komitesi Başkanlığı ve Türk Silâhlı Kuvvetler Sayın Başkumandanlığı ile tamamen müteferriktir.

28 Mayıs 1960

Başkan İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Sıddık SAMİ ONAR	Üye İstanbul Hukuk Fakültesi Dekanı ve Ceza Hukuku Prof. Naci ŞENSOY	Üye İstanbul Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Ord. Prof. Hıfzı Veldet VELİDEDOĞLU	Üye İstanbul Hukuk Fakültesi Anayasa Prof. Hüseyin Nail KUBALI
Üye İstanbul Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Prof. Ragıp SARICA	Üye İstanbul Hukuk Fakültesi Anayasa Prof. Tarık Zafer TUNAYA	Üye İstanbul Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Doçenti İsmet GİRTLİ	

EK-1

27 Mayıs 1961 darbesinin hukuken meşru olduğuna dair hazırlanan Profesörler raporu

Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında Kanun

(Resmî Gazete ile ilânı : 17 . III . 1954 - Sayı : 8660)

No.
6334

Kabul tarihi
9 . III . 1954

MADDE 1. — Matbuat vasıtasıyla her ne suretle olursa olsun :

1. Namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarette bulunulması;
2. İtibar kırarak veya şöhrat veya servete zarar verebilecek bir hususun isnad edilmesi;
3. Rıza hilâfına hususi veya ailevi ahvalın teşhir olunması;
4. Yukardaki hal ve suretlerle tecavüz, hakaret, isnat veya teşhire mâruz bırakılacağından bahisle tehditte bulunulması.

Hallerinde fail (6) aydan (3) seneye kadar hapis ve (1 000) liradan (10 000) liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır.

Yukarda yazılı cürümler resmî sıfatı haiz olanlar aleyhinde sıfat veya hizmetlerinden dolayı işlendiğinde cürme mürettep olan ceza üçte birden yarıya kadar artırılarak hükmolunur.

MADDE 2. — 1 nci maddede yazılı cürümlerden dolayı takibat icrası şikâ-yete bağlı değildir.

Ancak Cumhuriyet müddeiumumisi tahkikata başlamazdan evvel mağdurun yazılı muvafakatini alır.

Hüküm katilesinceye kadar bu muvafakatın geri alınması halinde hukuku âme dâvası sukut eder.

Re'sen takibi müstelzim olan veya takibi, izin, muvafakat, talep veya müra-caata tâbi bulunan hakaret, sövme, tezlil, tezyif veya edep ve hürmete münafi hareket suçları hakkında bu maddenin ikinci ve üçüncü fıkraları tatbik edilmez.

MADDE 3. — Devletin siyasi veya malî itibarını sarsacak veya âmmenin telâş ve heyecanını mucip olacak mahiyette yalan haber veya havadisleri veya bu mahi-yetteki vesikaları neşredenler 1 seneden 3 seneye kadar hapis ve (2 500) liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

MADDE 4. — Bu kanunun birinci ve üçüncü maddelerinde yazılı cürümlerin tekrirrîi halinde cezalar bir misli artırılarak hükmolunur.

MADDE 5. — Bu kanunda yazılı cürümlerden dolayı suçlular hakkında tâyin olunacak ağır para cezasının beş mislinin, ister hakiki, ister hükmi şahıs olsun mev-kute sahibinden veya cezaen mesul edilemiyen hallerde naşirden tahsiline de mahkemece hükmolunur.

Bu para cezası, Âme Alacaklarının Tahsil Usulü hakkındaki 6183 sayılı Kanun hükümlerine tevfikân tahsil ve infaz edilir ve tekerrüre de esas olamaz.

MADDE 6. — Birinci ve üçüncü maddelerde yazılı cürümlerin radyo ile işlen-mesi veya nakledilmesi hallerinde failer hakkında bu kanun hükümleri tatbik edilir.

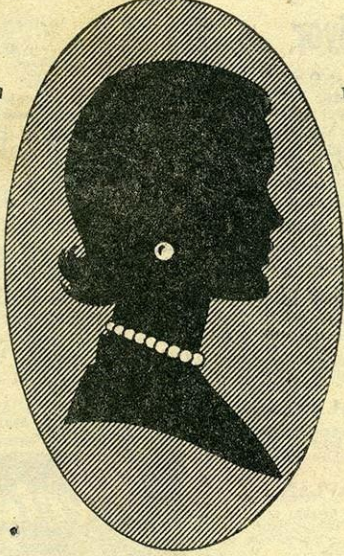
MADDE 7. — Bu kanun neşri tarihinde meriyete girer.

EK-3

Hürriyet Gazetesi'nin 1965-1968 tarihleri arasında düzenlediği Altın Mikrofon Ses Yarışması pop müziğe yeni sesler kazandırırken, gazetenin tirajını artırmıştır.

Hürriyet
Anneler Günü
münasebetiyle açtığı
yazı yarışmasında 3 kişiye
3.000 lira veriyor

Hürriyet
Fotoğraf Yarışması
Konu: ANNE

Okuyucularımız arasında geçen yıl olduğu gibi, bu yıl da bir Fotoğraf Yarışması açmış bulunuyoruz. Hatırlarda olduğu üzere ilk Fotoğraf Yarışmamızda konu olarak "Aile", yi ele almıştık. İkinci yarışmada da konumuz: "Güzülmün Güzel Gördüğü", idi. Bu defa ise konumuz "Anne", dir.

**Neşredilecek her fotoğrafa
100 lira ödenecek**

EK-4

Hürriyet gazetesi Anneler Günü'nün düzenli olarak kutlanmasına öncülük etmiş, bu güne özel bir logo kullanarak annelere hediyeler dağıtmış, okurunu artırmıştır.

EK-5

2 Ocak 1980 tarihli Hürriyet gazetesi ordunun uyarı mektubunu Cüneyt Arcayürek imzasıyla özel haber olarak vermiştir. Mektubun orijinali 2012’de ortaya çıkmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: **Ali DAĞLAR**

Eğitim Durumu

- Lisans: Gazetecilik ve Halkla İlişkiler, Marmara Üniversitesi, 1984-1988Yüksek Lisans: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Marmara Üniversitesi, 1991-1993
- İkinci Lisans: Anadolu Üniversitesi, AÖF, Adalet, 2017-2018
- Doktora: Gazetecilik, İstanbul Üniversitesi, 2018-2022

Kitaplar

- Ali Dağlar, **Operasyon Adı: Ağa 01**, araştırma-inceleme, Destek, İstanbul, 2010.
- Ali Dağlar, **Ordunun Dayanılmaz Ağırlığı Basının Dayanılmaz Hafifliği**, (basılı yüksek lisans tezi), Destek, İstanbul, 2010
- Ali Dağlar, **Rahip Cinayetleri**, araştırma-inceleme, Destek, İstanbul, 2011.

Kitap Bölümleri

- Ali Dağlar, “Alman Medyasının ‘Ayna’sı Der Spiegel’de ‘Yalancı Muhabir’ Skandalı”, Ed. Özgür Gönenç, “Uluslararası Medya Skandalları”, İstanbul, Der Yayınları, 2019.
- Bahar Atmaca Demir, Ali Dağlar, “Televizyon ve İnternet Haberlerinde LGBTİ Karakterlere Dair İzleyici Alımlaması”, Ed. Seçkin Özmen-Gizem Parlayandemir, “Kültürel Çalışmalar Perspektifinden Toplumsal Cinsiyetin Alımlanması”, İstanbul, Kriter Yayınları, 2021.
- Ali Dağlar, “Medya Desteğiyle Lider Yaratmak ve Türk Siyasetinden Bir Örnek: Süleyman Demirel”, Ed. Özgür Gönenç, Mehmet Özdemir, “Dünya Liderleri ve Medya Savaşları”, Konya, Literatürk, 2022.

Makaleler ve Bildiriler

- Ali Dağlar, “Bir ‘Soylulaştırma Projesi’ olarak Sulukule ve Roman Vatandaşların Ötekileştirilmesi”, 3. Çukurova Genç İletişimciler Kongresi, Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi, Adana, 6-7 Mayıs 2021.
- Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC), Roman Hakları Çalıştayı sertifikası, Budapeşte, Macaristan.